

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ

Ана М. Зорић

**ПРОЈЕКТАНТСКИ МОДЕЛИ ЗА УВЕЋАЊЕ РЕКРЕАТИВНОГ
КВАЛИТЕТА НАПУШТЕНИХ ОТВОРЕНИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА**

Докторска дисертација

Београд 2020.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF ARCHITECTURE

Ana M. Zorić

**DESIGN MODELS FOR INCREASING THE RECREATIONAL QUALITY
OF ABANDONED OPEN PUBLIC SPACES**

Doctoral Dissertation

Belgrade 2020.

Ментор:

др Ана Никезић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

Чланови комисије:

др Јелена Живковић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

арх. Игор Рајковић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

др Љиљана Василевска, редовни професор
Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу

Датум одбране:

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

Пре свега се захваљујем свом ментору, в. проф. др Ани Никезић на препознавању потенцијала у овој теми, на труду, стрпљењу и дугогодишњој посвећености у реализацији мог истраживања.

Захваљујем се в. проф. др Јелени Живковић на посвећености, вредним смерницама, предлозима и саветима да рад достигне високе истраживачке стандарде.

Захваљујем се в. проф. арх Игору Рајковићу, на дугогодишњој сарадњи и поверењу, сугестијама и коментарима који су утицали на смер овог истраживања, али и на мој развој у области архитектонског пројектовања.

Захваљујем се проф. др Љиљани Василевској, на доступности и значајним сугестијама у процесу израде докторске дисертације.

Искрено хвала колегама и најближим пријатељима на подршци и дељењу искустава. Највећу захвалност дугујем својој породици, посебно баки, на бескрајној подршци за сав мој рад.

Ана М. Зорић

Београд, новембар 2020. године

ПРОЈЕКТАНТСКИ МОДЕЛИ ЗА УВЕЋАЊЕ РЕКРЕАТИВНОГ КВАЛИТЕТА НАПУШТЕНИХ ОТВОРЕНИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА

Резиме

Истраживање је позиционирано у оквирима дисциплине архитектонског пројектовања, с циљем формирања научно заснованих пројектантских модела који би допринели увећању рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора. Ова идеја заснована је на претпоставкама да је могуће успоставити релацију између рекреативног квалитета напуштеног отвореног јавног простора и архитектонске интервенције, као и да су доживљајни потенцијали напуштених простора кључне вредности увећања њиховог рекреативног квалитета.

Преглед теоријских достигнућа из домена архитектуре и додирних дисциплина, резултирао је идентификацијом три групе специфичних особина напуштених простора - *историјска детерминанта, просторни карактер и локална препознатљивост*. Ове особине се у условима савременог окружења сматрају доживљајним потенцијалима. Поред тога истраживање препознаје појам рекреативног квалитета као кључног фактора за промишљање улоге архитектуре у интеграцији напуштених јавних простора у свакодневни живот града. Вишеструком анализом примера добре праксе утврђује се улога архитектонске интервенције у креирању рекреативних ситуација, рашчлањавањем процеса пројектовања на кораке и одлуке. Систематизацијом резултата анализе, препознају се специфичне групе архитектонских интервенција у релацији са доживљајним потенцијалима напуштених простора. На овај начин формира се модел, као сет смерница у пројектовању, заснованих на доживљајним потенцијалима напуштених простора као носиоцима аутентичних архитектонских концепата.

Рад са једне стране доприноси надоградњи знања у пољу теорије архитектонског пројектовања, дефинисањем модела просторно-програмских констелација у сврху повећања рекреативног квалитета. Са друге стране, практични допринос односи се на унапређење методологије процеса пројектовања и проширење домена пројектантског деловања у оквиру отворених јавних простора, као и у поступку трансформације напуштених простора.

Кључне речи: рекреативни квалитет, отворени јавни простори, напуштени простори, пројектантски модел, процес пројектовања

Научна област: Архитектура

Ужа научна област: Архитектура и урбанизам

УДК број: 72.01:712.25:796.1(043.3)

DESIGN MODELS FOR INCREASING THE RECREATIONAL QUALITY OF ABANDONED OPEN PUBLIC SPACES

Abstract

The research is positioned in the field of architectural design aiming to form scientifically based design models that would contribute to the increasing of the recreational quality of abandoned open public spaces. This idea is based on the assumptions that it is possible to establish a relationship between the recreational quality of abandoned open public space and architectural intervention and that experiential potentials of abandoned spaces are vital values to increase their recreational quality.

A review of theoretical advancements in the field of architecture and associated disciplines resulted in the identification of three groups of specific features of abandoned spaces - *historical determinant, spatial character, and local authenticity*. In the contemporary environment, these characteristics are considered to be experiential potentials. Furthermore, the research recognizes the notion of recreational quality as a critical factor for assessing the role of architecture in the integration of abandoned public spaces into everyday city life. Multiple analysis of good practice examples determines the role of architectural intervention in creating recreational situations by disassembling the design process into steps and decisions. By systematizing the analysis results, research recognizes specific groups of architectural interventions concerning the experiential potentials of abandoned spaces. In this way, a model is created, as a set of guidelines in design, based on the abandoned spaces' experiential potentials as carriers of authentic architectural concepts.

On the one hand, the work contributes to the upgrading of knowledge in the theory of architectural design by defining the model of spatial-program constellations to increase the recreational quality. On the other hand, the practical contribution refers to the improvement of the methodology of the design process and the expansion of the domain of design activities within open public spaces, and the transformation of abandoned spaces as well.

Key words: recreational quality, open public spaces, abandoned spaces, design model, design process

Scientific field: Architecture

Specific scientific field: Architecture and urbanism

UDC: 72.01:712.25:796.1(043.3)

Садржај

1. Увод.....	13
1.1 Уводне напомене о теми истраживања.....	13
1.2 Проблем и предмет истраживања.....	13
1.3 Циљеви и задаци истраживања.....	15
1.4 Хипотезе.....	17
1.5 Методологија истраживања.....	18
1.6 Научна оправданост истраживања.....	18
2. Теоријски оквир.....	19
2.1 Отворени јавни простори.....	19
2.1.1 Појам, промене и развој.....	20
2.1.2 Рекреативни квалитет отворених јавних простора.....	22
2.2 Напуштени простори.....	23
2.1.3 Појам, промене и развој.....	24
2.1.4 Напуштени отворени јавни простори.....	25
3. Рекреативни квалитет и рекреативни потенцијал напуштених отворених јавних простора	26
3.1 Рекреација и простор.....	26
3.1.1 Слободно време и отворени јавни простор.....	27
3.1.2 Рекреација и архитектонска интервенција.....	27
3.2 Доживљај напуштених простора као рекреативни квалитет.....	30
3.2.1 Историјска детерминанта.....	31
3.2.2 Просторни карактер.....	32
3.2.3 Локална препознатљивост.....	33
4. Вишеструка анализа примера добре праксе.....	35
4.1 Образложење одабира примера.....	35
4.1.1 Дефинисање оквира и успостављање критеријума за анализу примера.....	35
4.1.2 Образложење фазе 1 анализе примера.....	36
4.1.3 Образложење фазе 2 анализе примера.....	37
4.2 Анализа примера – методологија и очекивани исходи.....	38
4.2.1 Методологија анализе.....	38
4.3 Вишеструка анализа.....	41
4.3.1 Фаза 1 анализе примера.....	41
4.3.2 Фаза 2 анализе примера.....	54
4.4 Сумирање резултата вишеструке анализе примера.....	155
5. Пројектантски модели за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора.....	158
5.1 Креирање пројектантских модела.....	158
5.1.1 Појединачни пројектантски модели.....	159

5.1.2. Садејство пројектантских модела.....	201
5.2 Верификација пројектантских модела	205
5.2.1. Појашњење метода верификације и селекција пројеката	205
5.2.2. Верификација пет одабраних пројеката	207
5.3 Дискусија.....	238
6. Закључак.....	240
7. Литература	243
8. Списак прилога	249
9. Биографија аутора.....	255
10. Изјава о ауторству.....	256
11. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	257
12. Изјава о коришћењу	258

1. Увод

1.1 Уводне напомене о теми истраживања

Убрзани развој града и друштва, кроз хиперпродукцију простора и производа, често води опадању квалитета појединих простора, а посебно деградацији отворених јавних простора. И поред чињенице да отворени јавни простори имају кључну улогу доприноса квалитету живота, социјалне и културне кохезије и креирању идентитета места (Andersson, 2016), приметно је одсуство интересовања за исте. Њихово деградирано стање индикатор је немогућности да се прилагоде савременом кориснику, његовим потребама и понашању. Овакви простори често делују негативно на своје уже и шире окружење.

Феномен напуштених простора теорије анализирају као савремену сложену појаву, у релацији наслеђа које их одређује и стања напуштености у коме се тренутно налазе. Као неприлагођене зоне ван јавног интересовања, препуштени зубу времена са једне стране делују искључено и одбачено из окружења у ком се налазе. Са друге стране обилују специфичностима изван домена свакодневног и очекиваног. Ове специфичности постају носиоци потребе за новим искуствима града, чиме се откривају простори другачијег доживљаја, експеримента, слободног понашања и изражавања. Као такви, напуштени простори представљају недовољно дефинисана и истражена поља. С тим у вези, истраживање се базира на специфичностим особинама напуштених простора као потенцијалима њиховог опстанка у условима савременог живота.

Пепознајући урбану рекреацију као поље активности слободног времена, кроз које се испољава све већа потреба за успостављањем квалитетне динамике свакодневног живота, уочава се значај њене улоге у процесу активације напуштених зона града. Увећањем рекреативног квалитета ових простора, кроз афирмацију њихових специфичних вредности и спонтано развијених облика коришћења, рад испитује улогу архитектонских интервенција у процесу трансформације напуштених отворених јавних простора и њихове интеграције у активно урбано ткиво.

1.2 Проблем и предмет истраживања

Проблем истраживања

Препознајући важност и изражену потребу за квалитетним коришћењем слободног времена у савременом урбаном развоју, рекреативни квалитет простора постаје кључан за промишљање улоге архитектуре у интеграцији напуштених јавних простора у свакодневни живот града. С тим у вези, на основу претходно дефинисаног теоријског оквира и истраживања уско позиционираног у оквирима дисциплине архитектонског и урбанистичког пројектовања, проблем овог истраживања је начин на који пројектантски методолошки апарат може да успостави везу између напуштених јавних простора и рекреације, односно доживљајних потенцијала напуштених простора и рекреативног квалитета отворених јавних простора.

Важност рекреације препознаје се у више аспеката: она је све пожељнији садржај урбаног живота, представља вредност урбаног простора, а имајући у виду примере успешне праксе, има важну улогу у активацији напуштених отворених јавних простора. Са друге стране, карактер рекреације пружа слободан избор те се у савременом урбаном окружењу истиче важност просторно програмских констелација да се рекреација заиста деси, односно важности архитектонске интервенције као иницијатора да се корисници укључе у

рекреацију. Важност доживљајних потенцијала напуштеног простора такође је вишеструка. Особине које раскидају њихов ток са временом носиоци су њихове природе која одступа од уједначеног окружења. Вишеслојна значења видљива у предметном простору објашњавају њихову универзалну природу која на својеврстан начин опстаје у променама. С тим у вези, делују као платформе које сакупљају мноштво разноврсних искустава. Истовремено, они су слободне зоне које могу да се прилагоде новим програмима различитог типа и трајања.

Предмет истраживања

Предмет истраживања је дефинисање пројектантских модела који усмеравају деловање архитектонске интервенције на рекреативни квалитет отвореног јавног простора, ослањајући се на специфичне доживљајне потенцијале напуштених простора. Из предмета истраживања јасно се види да су рекреативни квалитет и доживљајни потенцијали основна својства интеграције напуштених јавних простора у активно урбано ткиво. Улога модела је да успостави јаснију релацију између њих. Појам пројектантског модела заснива се на дефинисању појмова *модел* (односи се на образац, калуп), и *пројектовање* (односи се на цртање, обележавање, прављење плана) (Вујаклија, 2011). На основу тога, у контексту архитектуре, пројектантски модел може се тумачити као образац по коме се нешто пројектује.

Ближе, пројектантски модел представља скуп смерница у концептуалној фази процеса пројектовања који је одређен кроз основна начела, елементе и сходно томе фазе пројектовања (Alexander, 1964). С тим у вези, дефинисање пројектантских модела у контексту увећања рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора, има за циљ да формира методолошки апарат који води успешном резултату не ометајући интуитивну слободу одлучивања пројектанта.

Традиционални пројектантски модели заснивају се на једноставном континуираном процесу, од концептуалних скица до реализованог објекта. Савремени процеси који у себи уграђују висок степен технолошког развоја, омогућили су архитектури, а посебно након периода модернизма, да мултипликује, усложни, хибридује, или на други начин измени интерпретативни потенцијал пројектантског модела. Ослањајући се на пројектантски процес као искорак ка непознатом у разрешавању различитих ситуација на које архитектура реагује (Пантовић, 2016), пројектантски модели престају да буду део континуираног процеса, већ се изводе из категорија зависних од специфичних ситуација пројектовања. У контексту развоја нових технологија, модели се константно рedefинишу и трансформишу и представљају отворено поље истраживања. У складу са динамиком промена урбане средине, у савременој пројектантској пракси модели пројектовања представљају отворено поље истраживања и надоградње знања у области архитектуре.

Важност модела везана је за комплексност процеса пројектовања, који сам по себи захтева систематизацију и структурирање елемената који у њему фигуришу (Aleksander, 2014) у тексту *Самосвесни процес* појашњава начин на који пројектант покушава да превазиђе сложеност процеса потребом да организује свој проблем. Истичући важност слободе индивидуалних пројектантских приступа, дефинише концепт као групу одабраних фактора који усмеравају решење, и начела као индивидуално формулисан систем правила који одређују ток процеса. Ослањајући се на његово тумачење, пројектантски модел представља флексибилни апарат који као систем правила усмерава процес, остављајући довољно простора за индивидуалност приступа.

Пројектантски модел за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора биће формиран са циљем препознавања фактора који усмеравају пројектантски

процес ка позитивном исходу трансформације напуштених јавних зона и њихове интеграције у активно урбано ткиво. Модел ће посебно обратити пажњу на начин на који се доживљајни потенцијали могу интегрисати у процес пројектовања. Дефинисање модела заснива се са једне стране на издвајању доживљајних потенцијала напуштених простора које теоријска истраживања препознају као вредности у савременим условима. Са друге стране, препознајући рекреацију као све пожељнији садржај и потребу савременог друштва, из примера успешне праксе модел издваја улогу архитектуре, односно начине на које се рекреација подстиче и омогућава архитектонским интервенцијама. На основу тога, предложени модел укључује доживљајне потенцијале напуштених простора као кључне факторе који утичу на обликовање просторно-програмских констелација, а са намером да се подстакне рекреативно коришћење помоћу кога се напуштени отворени јавни простор активира.

1.3 Циљеви и задаци истраживања

Циљ истраживања

Основни циљ истраживања је формирање научно заснованих пројектантских модела који би допринели увећању рекреативног квалитета напуштених простора, односно квалитету отворених јавних простора у граду. Могућност задовољавања рекреативних потреба људи зависи од рекреативног квалитета простора, односно просторно-програмских констелација које подстичу рекреативно коришћење и доживљај простора. Видећи архитектуру као носиоца просторно-програмских констелација, рекреативни квалитет простора може бити контролисан пројектантским моделима.

Секундарни циљ истраживања је објашњење важности рекреативног квалитета отворених јавних простора и њихове улоге у трансформацији напуштених јавних простора. Сматрајући отворене јавне просторе носиоцима слободних активности, понашања и друштвености у савременим условима, одвијање активности слободног времена зависи од њихове адекватне уређености и опремљености.

Трећи циљ истраживања је идентификација и систематизација потенцијала које напуштени простори нуде, као и потенцијала њиховог тумачења. Полазећи од рекреације као форме која, иако одређена слободним избором, зависи од просторних и амбијенталних карактеристика окружења у коме се одвија, доживљајни потенцијали напуштених простора истичу се као квалитети који могу постати носиоци нових просторних и амбијенталних форми које подстичу рекреацију.

Оперативни циљеви истраживања, који рад усмеравају у дисциплину архитектонског пројектовања, јесу надоградња теоријских знања о улози рекреације у архитектури и практичних знања и метода који доприносе квалитету отворених јавних простора.

Задаци истраживања

Задаци истраживања односе се на испитивање улоге архитектонске интервенције у увећању рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора:

1. Успостављање теоријског корпуса тумачења кључних појмова и њихових међусобних релација – напуштени отворени јавни простори, рекреативни квалитет, пројектантски модел.
2. Дефинисање релације доживљајних потенцијала и рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора анализом релевантног теоријског опуса.
3. Дефинисање појма слободног времена у контексту архитектонске праксе анализом релевантног теоријског опуса.
4. Испитивање улоге архитектонске интервенције у увећању рекреативног квалитета напуштених простора вишеструком анализом студије случаја добре праксе, односно испитивање могућности да се рекреација иницира.
5. Креирање пројектантског модела за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора на основу претходна два корака.
6. Верификација модела на примерима ауторских пројеката рашчлањавањем процеса пројектовања.

1.4 Хипотезе

1. Увећање рекреативног квалитета омогућава напуштеним просторима интеграцију у активно урбано ткиво

Ова тврдња од које почиње истраживање ослања се на дефиницију урбане рекреације као садржаја слободног времена, који интегрише просторе и људе. Ниво рекреативног квалитета зависи од просторних карактеристика које стимулишу рекреативно коришћење, док са друге стране оживљавање простора подразумева његово активно коришћење. Ова хипотеза биће испитана кроз анализу садржаја теоријског опуса у првом делу рада.

2. Могуће је дефинисати пројектантски модел који успоставља релацију између рекреативног квалитета напуштеног отвореног јавног простора и архитектонске интервенције

Ова тврдња односи се на релацију рекреативног квалитета напуштеног отвореног јавног простора и архитектонске интервенције, дефинисањем пројектантских модела. Обзиром на изборни карактер рекреације, рекреативни квалитет мора бити сугерисан и понуђен кроз архитектонску интервенцију да би се рекреација као форма и садржај могла остварити. У складу са тим архитектонска интервенција добија важну улогу у креирању рекреативних ситуација, односно доприносу рекреативном квалитету простора креирањем адекватних просторно-програмских констелација. Ова хипотеза биће испитивана у другом делу рада, вишеструком анализом студија случаја примера добре праксе.

3. Доживљајни потенцијали напуштених простора су кључне вредности за успешну архитектонску интервенцију увећања рекреативног квалитета

У складу са немогућношћу спонтане промене напуштених простора, истраживање препознаје његове специфичне вредности које кроз архитектонску интервенцију могу опстати. То су: историјска детерминанта, просторни карактер и локална препознатљивост. Преводећи ове особине у одговарајуће просторно-програмске архитектонске интервенције, отвара се сет нових доминантних активности и садржаја који простор чине пожељним, пријатним и активним. Ова хипотеза отвара се у првом делу рада, кроз анализу садржаја теоријског опуса, а затим испитује кроз пројектантски модел у трећем делу рада.

1.5 Методологија истраживања

Рад на докторској дисертацији подразумева примену неколико научних метода истраживања.

У првом сегменту истраживања утврђује се теоријски оквир и дефинишу кључни појмови анализом садржаја одговарајућег теоријског опуса. Циљ овог дела истраживања је формирање информационе базе и детерминисање основних категорија у области отворених јавних простора, напуштених простора и рекреације. Исход је дефинисање критеријума за вредновање доживљајних потенцијала напуштених простора и рекреативног квалитета отворених јавних простора. У овој фази истраживања примењују се и поступци критичке анализе, селекције и систематизације грађе.

У другом делу истраживања примењена је метода вишеструке анализе примера добре праксе, у односу на сет вредности дефинисаних у претходном кораку. Циљ примене ове методе је утврђивање улоге архитектонске интервенције у креирању рекреативних ситуација, односно доприносу рекреативног квалитета простора, испитујући релацију критеријума доживљајних потенцијала напуштених простора и архитектонске интервенције у могућим оквирима деловања (физички, програмски, културални). Један део примера за анализу одабран је из научног опуса који обрађује тему трансформације напуштених јавних зона, као примери који су научно верификовани. Други део примера су реализовани и награђени пројекти отворених јавних простора, као верификовани од стране стручне и друштвене заједнице.

У трећем делу истраживања примењено је више метода, од систематизације и структурирања до моделовања, а у циљу креирања пројектантског апарата. Пројектантски модел директно се изводи из претходног корака вишеструке анализе примера. Моделовање је рационалан, системски, сложен поступак адекватног представљања битних одредби процеса, појаве или замисли као одређене целине. С тим у вези, примена ове методе има за циљ да представи релације увећања рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора кроз утицаје њихових доживљајних потенцијала на смер архитектонске интервенције.

У последњем сегменту истраживања формиран је апарат верификације, са циљем утврђивања валидности претходно оформљеног пројектантског модела. Верификација се врши на ауторским пројектима, рашчлањавањем процеса пројектовања на кораке, позиционирањем одлука које усмеравају архитектонску интервенцију.

1.6 Научна оправданост истраживања

Један од основних теоријских доприноса јесте надоградња знања у пољу теорије архитектонског пројектовања, дефинисањем модела просторно-програмских констелација у сврху повећања рекреативног квалитета. Такође, допринос се огледа и у надоградњи знања о значају рекреације за активирање напуштених простора.

2. Теоријски оквир

2.1 Отворени јавни простори

Отворени јавни простори представљају све просторе који су отворени и доступни јавности. Они укључују саобраћајну инфраструктуру (посебно пешачку), паркове, пијаце, јавне тргове, обале река и других водених површина, као и веће или мање отворене просторе у оквиру урбаног блока. Карактер јавног и отвореног односи се на физичку отвореност и приступачност, као и функционалну ослобођеност од конкретно утврђеног програма. Поред тога, овај карактер омогућава друштвену и културну равноправност, самим тим несметану комуникацију и социјализацију. Као такви, важан су чинилац живота у густо насељеним урбаним срединама, играјући кључну улогу у постизању сигурних, инклузивних, отпорних и одрживих градова (Daniel, 2016). Према УН-Хабитату, они су „витални састојак успешних градова“ и места која граде осећај за заједницу, културу, социјални капитал и ревитализацију заједништва у граду (UN-Habitat, 2015).

Са аспекта циљева савремених урбанистичких пракси, градови са јаком представом о важности „јавног“ успешнији су у погледу побољшања квалитета живота својих грађана кроз обезбеђивање адекватних отворених јавних простора (улица, паркова, зелених и рекреативних површина) (Andersson, 2016). Континуирано коришћење јавних простора доприноси добро одржаваним, здравим и сигурним урбаним срединама, што град чини атрактивним и пожељним местом за живот и рад. Улагањем у просторе који побољшавају квалитет живота свих, спречавају се приватна присвајања, повећава приступ јавном добру, доприноси социјалној једнакости и родној равноправности.

Отворени јавни простори града огледало су промене и стремљења одређене урбане средине кроз време, некад трансформишући се спонтано у тежњи да промене испрате, а некад замирући у потпуности у немогућности да се актуелним токовима прилагоде. Функције, односно садржаји отворених јавних простора зависе од потреба, жеља и интереса корисника, али основне карактеристике свих функција су њихова разноврсност и променљивост, како на краткорочном тако и дугорочном нивоу.¹ У истом простору, било да се ради о улици, тргу или парку, паралелно и истовремено се одвија много активности, према одређеном сезонском и дневном ритму. Поред тога, како се временом мењају и услови и начин живота, технологија, величина и насељеност града као и друге променљиве, мењају се и функције градског простора, од којих се неке допуњују, трансформишу, а неке потпуно нестају.

Формирање отворених јавних простора остварује се на два начина: креирањем потпуно нових простора, или трансформацијом већ постојећих, кроз прилагођавање или промену првобитне намене. Други тип трансформације чешће се односи на централне градске зоне, где нема много неангажованог земљишта, а са друге стране постоје остаци неискоришћених или недефинисаних јавних површина, или оних у јавном коришћењу. У мањој мери овај тип трансформације присутан је у периферним зонама градова, и односи се на напуштене и нефункционалне зоне. У тим ситуацијама, једино решење за формирање нових јавних зона јесте трансформација кроз нове облике намене, функција и визуелног идентитета. У бројним случајевима, отворени јавни простори настали активацијом неискоришћених простора градског ткива резултирали су новим квалитетима у урбанистичком, архитектонском и визуелном смислу (Урбанистички завод Београда, 2010). Такође, праћење промена јавних простора показује не само продуктивност оваквих трансформација у оквиру граница

---

¹ Функције јавних градских простора, односно формирање садржаја условљени су потребама, интересима и жељама, а саме потребе условљене су многим факторима: степеном економског и историјског развоја, културним традицијама, општим системом вредности, природним и условима средине, као и начином живота и степеном образовања и културе становника (Урбанистички завод Београда, 2010).

деловања, већ и да су оне најчешће биле генератори промена свих осталих аспеката урбаног живота на ужем или ширем локалном нивоу. Наиме, долази до промене начина функционисања једне градске зоне, структуре становника и начина њиховог опхођења према простору. Крајњи исход је промена у самом карактеру простора, унапређење квалитета места и подизање квалитета целе урбане зоне на виши ниво.

2.1.1 Појам, промене и развој

Отворени јавни простор представља један од оних урбаних феномена за које не постоји јединствено термилошко одређење (Урбанистички завод Београда, 2010). Обзиром да су јавни простори и јавни објекти савршени показатељи прилика у урбаној и широј друштвеној заједници², њихове особине стоје у зависности од социо-културног контекста. Стога се њихова комплексност разуме само у паралелном истраживању више категорија, као што су локалитет, број, квалитет, намена, режим коришћења, итд. Из тог разлога се дефиниција отворених јавних простора може сматрати сложеном и варијабилном. Она је динамична категорија, зависна од потребе и контекста у коме се користи, обухватајући широк спектар, од сасвим филозофских, чак метафоричких објашњења, до веома прецизних одредница којима се дају њихове функционалне, власничке, композиционе, естетске, и друге карактеристике.

Према Генералном плану Београда 2021, отворени јавни простор дефинише се као „сваки отворен простор у граду који је намењен општем коришћењу и доступан свим грађанима у циљу обављања различитих активности везаних за тај простор, за садржаје у околним градским блоковима и за град у целини“ (Урбанистички завод Београда, 2010). Под отвореним јавним просторима подразумевају се и делови приватних простора за које нема ограничења у приступу (Carmona, 2008). У ову категорију спадају простори оивичени стамбеним објектима (дворишта, паркинг простори, или зидови стамбених зграда). Они временом постају значајни за боравак, задржавање, рекреацију и одмор грађана, као и друштвене игре, уличне спортове и уметности (графити). Јавној, слободној употреби често погодују и напуштени индустријски објекти (производне хале, платои), или објекти инфраструктуре (напуштени аеродроми), као полигони отворени за повремение и садржајно неопредељене употребе (улична уметност, радионице, спорт, манифестације). То су простори ван јавних зона у оквиру којих је заживело јавно или делимично јавно коришћење.³ Карактером јавног и отвореног ови простори стимулишу исказивање критичког односа према савременим условима живота (Edensor, 2005), као и слободе понашања, присвајања и експеримента (Landry, 2006). Стога се и неки простори ван јавних зона, у оквиру којих је заживело јавно коришћење (простори значајни за боравак, задржавање и рекреацију грађана) могу сматрати јавним (Урбанистички завод Београда, 2010).

Јавни простори настају као зоне слободног кретања, комуникације и понашања у оквирима свакодневног живота. С обзиром на то да представљају место сусрета, размене идеја и информација, главни су носиоци јавног живота града, кроз комуникацију, како корисника простора међу собом, тако и њихову комуникацију са простором (Ракоњац, 2016). Њихово

---

² Они су производ деловања власти и грађанства у тачно оном односу који диктирају вредности којима се заједница руководи. Анализирајући јавне просторе и јавне објекте можемо разумети природу односа становника и представника власти, њихову еманципованост и примарна начела која уређују јавни живот (Урбанистички завод Београда, 2010).

³ Иако се овом дефиницијом обухватају прецизно простори искључиво у јавном власништву, ограничени деоницама регулационих линија околних блокова, постоји читав низ различитих облика простора који немају званични статус јавног градског земљишта иако се на тај начин користе (Урбанистички завод Београда, 2010).

постојање објашњава понашање човека као друштвеног бића и свакодневне потребе за социјализацијом. Из тог разлога јавни простори су увек били не само полигони интеракције, већ и репрезенти друштва и његове културе (Carmona, Heath, Os, & Tiesdell, 2010). Категорије отвореног и јавног су увек везане за могућност слободног приступа и једнаког коришћења. У складу са тим, и облици појавности отворених јавних простора еволуирали су временом, пратећи усложњавање понашања и потреба друштва. Форме постојања јавних простора од градског трга као прототипа, спонтано попримају и друге облике, кроз мноштво локација, употреба и интеракција (Bravo & Guaralda, 2016). Улице, паркови, комерцијални и културни центри, техно-паркови, библиотеке, али и саобраћајне инфраструктуре, станице или паркинзи, само су неки од његових просторних савремених манифестација.

Важност категорије отвореног јавног простора савремене студије објашњавају кроз везу са осталим аспектима свакодневног живота, која остварује бенефите у оквиру: квалитета живота, доприноса осећају грађанске кохезије, социјалне и културне интеракције, подршке економском развоју, повећања сигурности, здравља и благостања, мобилности и свеукупног квалитета животне средине. Они су кључна места стварања осећаја заједнице, самим тим грађанског идентитета и урбане културе (Andersson, 2016).

Имајући у виду да отворени јавни простор настаје кад и сама цивилизација, водећи дискурс о отвореним јавним просторима формиран је 1960-их и 1970-их година, кроз постављање теорија базираних на односу корисника према изграђеном окружењу (Arefi, 2004), да би се данас ослонио на разноврсна релевантна искуства. У питању су интервенције у градовима широм света, од привремених интервенција у просторима, до крајње иновативних програма употребе јавног отвореног простора, које изражавају потребу за слободом понашања и коришћења.⁴

Улога јавног простора мењала се кроз историју. Дубоке промене које су наши градови претрпели током индустријске и технолошке револуције изменили су начин на који се људи укључују и приступају јавним областима (Gehl, 2010). Начин на који се грађани односе према значају јавног такође се дубоко променио последњих деценија све више свдећи се на привремене интервенције које се дешавају у јавним областима (Caldwell & Guaralda, 2016). Пратећи промене, временом су се развили различити облици и врсте јавних простора, те данас доживљавамо њихову разноликост, сложеност и богатство у односу на форме из прошлости. Унапређујући своје облике и појавности, јавни простор је и даље средиште савременог друштвеног живота (Bravo & Guaralda, 2016).

Важност квалитетног конципирања јавних простора све чешће се анализира са аспекта значаја места и жеља корисника, у коме су они кључни фактор креирања бољих места за људе (Carmona, Heath, Os, & Tiesdell, 2010). Судаћи по савременим теоријским истраживањима, али и савременој архитектонској пракси, специфични аспекти отворених јавних простора у којима се огледа њихова сложеност, нису само у домену урбанизма⁵. Настајући у садејству локалних потреба и интересовања, специфичних историјских својстава

---

⁴ У дискурсу о отвореним јавним просторима доминирају примери из Европе и Северне Америке, где се током 1960-их и 1970-их развијају водеће теорије о односу према изграђеном окружењу и његовом коришћењу (Arefi, 2004). Са друге стране се данас широм света развијају занимљива и релевантна искуства, почевши од иновативних и врло друштвено релевантних интервенција у градовима Јужне Америке. Нове врсте јавних простора такође се појављују у азијско-пацифичком региону, захваљујући дигиталној револуцији, или у Африци, с обзиром на масовну урбанизацију кроз коју овај континент пролази.

⁵ Начин третирања јавних простора у планерској пракси најчешће занемарује потенцијал да се јавни простор размотри у односу на своје најважније аспекте, онако како их, седамдесетих година 20. века, дефинишу "класици" - поново откривене вештине обликовања и осмишљавања града - Лоренс Халприн, Гордон Кулен, Кевин Линч и Кристијан Норберг-Шулц, укључујући и самог родоначелника „лепоте града“, Камила Зитеа (Урбанистички завод Београда, 2010).

и просторних ограничења, живот јавних простора све чешћи је предмет пројектантских истраживања, с циљем постизања адекватне лепоте и пријатности која прати развој и тежње друштвене заједнице.

На основу претходно образложеног, препознаје се сложеност феномена отворених јавних простора у односу на више аспеката, а то су: позиција и форма у урбаном ткиву, обухват и величина простора, функционална зона којој припада у урбаном ткиву и начин коришћења самог простора. У складу са тим, ове карактеристике ће у даљем истраживању одредити аспекте анализе отворених јавних простора и препознавања њихових карактеристичних категорија.

2.1.2 Рекреативни квалитет отворених јавних простора

Рекреација се односи на сегмент живота људи који обухвата широк спектар друштвених и просторних пракси, доживљаја и значења који се конституишу у слободном времену и специфичном простору (Mansvelt, 2009). Урбана рекреација представља једну од функција живљења у граду, која се остварује практиковањем рекреативних активности, коришћењем рекреативних садржаја и простора у урбаној средини, подразумевајући утицај својстава тих простора у граду на психо-физичко стање. Постиге се у слободном времену кроз необавезан, слободан избор активности и садржаја, подједнако у свим врстама окружења, од природних до изграђених (Веснић-Неђерал, 1991). Испољава се кроз свакодневну потребу за слободним понашањем, комуникацијом, друштвеношћу и социјализацијом (Lefebvre, 1959). За разлику од осталих функција града условљена је рекреативним потребама човека и тежњом да се оне одвију у урбаној средини (Веснић-Неђерал, 1991). У складу са тим, могућност задовољавања рекреативних потреба у урбаном простору сагледава се као једно од мерила квалитета живота у граду (Живковић, 2015). Зато се у планирању, пројектовању и усмеравању развоја града тежи понуди великог избора рекреативних активности, садржаја и простора (по карактеру, уређености, опремању, повезивању и преклапању са осталим садржајима у граду).

Отворени јавни простори представљају важан чинилац квалитета урбане свакодневнице пружајући физички, функционални и друштвени оквир за задовољавање рекреативних потреба људи. Сходно томе, рекреативни квалитет се огледа у способности простора да својим физичким, програмским и амбијенталним својствима подстакне и омогући рекреативно коришћење. Поред тога што омогућавају одвијање рекреативне активности, простори високог рекреативног квалитета у урбаној средини својим амбијенталним карактеристикама остварују рекреативно дејство. Дакле то су сви простори у урбаној средини који служе рекреирању човека, али и у којима се људи осећају пријатно, одмарају, опуштају, забављају. Они не морају бити намењени искључиво рекреативним активностима, већ истовремено могу служити и другим наменама⁶. Њихов рекреативни квалитет остварен је двојачко. Са једне стране кроз стимулансе амбијента и просторне организације, а са друге стране одговарајућим програмима привлачним за кориснике. Тиме они знатно доприносе повећању рекреативних потреба и развоју нових. То стоји у директној вези са њиховим уређењем, опремљеношћу, локацијом, али и другим карактеристикама које могу бити предмет планирања, пројектовања и дизајна.

На основу претходно реченог, констатује се да су отворени јавни простори, у којима је изражен рекреативни квалитет, важан део градског простора. Они представљају полигоне за изражавање вишеструких сценарија слободног коришћења. Као истовремено економски амбивалентни и политички ефемерни, културно отворени и друштвено приступачни,

⁶ Рекреативни карактер простора урбане рекреације не потиче од њихове специфичне намене, јер они и поред рекреативних садржаја могу комбиновати и друге функције урбане свакодневнице, као што су становање, услуге, рад исл. Они морају поседовати и просторна и амбијентална својства која пружају рекреативно дејство, чинећи их привлачним, забавним и релаксирајућим (Веснић-Неђерал, 1991).

отворени јавни простори представљају добру меру ослобођене свакодневице града двадесет првог века. Као одраз динамичне слике друштва, чињеница је да оно што траје у граду нису објекти, већ управо јавни простори (Урбанистички завод Београда, 2010). Зависећи са једне стране директно од потреба и жеља друштва, са друге стране од њиховог стања (планирања, уређења, обликовања, одржавања) зависи квалитет живота у урбаној средини. Без обзира на наведено, отворени јавни простори, као огледало промене и стремљења одређене урбане средине кроз време, некад се спонтано трансформишу у тежњи да промене испрате, а некад у потпуности замиру у немогућности да се актуелним токовима прилагоде.

2.2 Напуштени простори

Напуштени простори, као зоне које услед убрзаног урбаног развоја остају ван употребе и интересовања, представљају све чешћу појаву у савременом граду. У немогућности да се прилагоде савременим токовима развоја, кориснику и његовим потребама, подлежу деградацији физичке структуре и функције, стога се превасходно перципирају као негативна појава у окружењу.

Као неприлагођени простори ван јавног интересовања, препуштени зубу времена, са једне стране делују искључено и одбачено из окружења у ком се налазе. Са друге стране обилују специфичностима изван домена свакодневног и очекиваног. Ове специфичности постају носиоци потребе за новим искуствима града, чиме се откривају простори другачијег доживљаја, експеримента, слободног понашања и изражавања. Као такви, представљају недовољно дефинисана и недовољно истражена поља, провоцирајући сталну потребу за увођењем контроле и реда кроз урбанистичко и архитектонско пројектовање (Kamvasinou, 2006).

Досадашња теоријска истраживања тему напуштених простора отварају најпре кроз призму естетике још у периоду осамнаестог века. Са аспекта урбаних политика и планерске праксе ова тема постаје активна у двадесетом веку, а као полигон друштвених деловања доминантно у двадесет првом веку. Крајем двадесетог века тема напуштених отворених јавних простора постаје предмет феноменолошких студија које издвајају њихове специфичне доживљајне вредности. Мали број истраживања проблем напуштених простора посматра кроз архитектонску пројектантску праксу. Са друге стране референтни примери из праксе сведоче о значају архитектонских интервенција у активацији простора овог типа. Стога је основни повод истраживања недовољно испитана улога архитектонских интервенција у процесу интеграције напуштених отворених јавних простора у активно урбано ткиво града.

Иако пре свега негативно конотирана појава, напуштени простори нуде и позитивне аспекте живота у граду. Као неприпадајући и другачији од остатка окружења, одају утисак места погодног за производњу другачијег искуства. У својој појавности они су резултат неуспеха развоја града, али и места критике савременог града (Edensor, 2007), чиме се истичу и као погодна поља испољавања те критике кроз најразличитије урбане праксе. У контексту напуштених простора препознају се кроз активности субкултура, уметност, спорт, или друге алтернативне облике изражавања слободе коришћења, који се могу сврстати у домен рекреације (трагања за новим, другачијим, позитивним искуством у свакодневици) (Живковић, 2015).

Описујући живот у метрополи као хомогенизован доживљај, Симел истиче притисак урбаног контекста на корисника препознат кроз отупљено искуство и потребу за променом (Simmel, 1948). С тим у вези, Де Корто (Certeau, 1984) просторе свакодневице види управо као места ослобођења од грчева државе и капитала. То је идеја о отпору, бекству и предању од уједначеног искуства остваривог кроз појединости које одступају од устаљених животних

активности. Поједине савремене урбане праксе препознате су као директне представе отпора савременим околностима. Према Кресвелу (Cresswell, 1996), праксе ослобађања кроз видове уличних уметности обично су део напуштених простора (графити на руинираним зидовима, окупљања уличних плесача и спортиста у напуштеним индустријским халама итд.). Овакви простори, као незаузети и одбачени, привлачни су за успостављање нових друштвених пракси и нове видове окупљања.

2.1.3 Појам, промене и развој

Напуштен простор је онај простор који се у савременим условима све мање користи, или је његова првобитна функција потпуно замрла. Као материјални сведок историје развоја града, представља део укупног градитељског наслеђа. То су који својом појавом реферишу на прошла времена. Уколико поседују и додатне историјске вредности, просторе овог типа прати и одређени степен заштите. Осим тога карактерише их оронуло стање које често делује негативно на окружење не само у естетском и психолошком, већ и еколошком и економском смислу. У складу са наведеним, феномен напуштених простора теорије анализирају као савремену сложу појаву, у релацији наслеђа које их одређује и стања напуштености у коме се тренутно налазе (Nikezić & Janković, 2011).

Битно је нагласити да се у овом истраживању термин „напуштен простор“ не односи се на питање власништва, већ одређује девастирано и запуштено стање простора одликованог губитком функције у урбаном ткиву и одсуством интересовања корисника. Из наведених разлога ови простори остају изопштени из урбаног ткива и изостављени из система свакодневних функција као непожељни. На основу тога, феномен напуштености се унутар урбаног ткива препознаје у просторима ослабљеног свакодневног коришћења, нефункционалним и непожељним, оронулим, девастираним, запуштеним. Простори овог типа оскудевају јасном програмском, често и просторном дефиницијом у савременом окружењу, или се она услед промена околности изгубила. Проблем напуштености унутар градског ткива може се односити на просторе различитих позиција и обухвата, различитог степена (не)коришћења као и степена (не)заинтересованости за тај простор. Порекло проблема углавном је специфичан сплет историјских промена урбо-морфолошког, просторно-функционалног и социо-културног контекста развоја града и његових појединачних простора.

Брзина промена савремених услова живота, са технолошким напретком и хиперпродукцијом производа, подстиче убрзане промене у потребама друштва. Такве околности омогућавају и подстичу потребу за сталном заменом производа и променом простора. Стога је појава напуштених простора резултат динамике развоја и трансформације урбане средине. У таквим околностима, одбачени простори остају недефинисани и празни (Sola-Morales, 1995), без јасне сврхе, чиме постају оличења различитости и другости (Foucault, 1986), градећи динамичну слику града. Као такви, представљају места алтернативности и новина (Schofield, 2003), те постају подобни за разнолике форме привременог и повременог коришћењима и спонтана присвајања. Делујући са једне стране сувишно и одбачено, девастирано, одбојно и бескорисно, са друге стране, специфичности које га издвајају из окружења уједињеног и предвидивог утиска, откривају нови простор слободе.

Тумачење појаве напуштених простора као позитивног феномена обухвата истраживања у вези перцепције простора, улоге историје, меморије и идентитета простора у савременим условима, као и потенцијала њиховог укључивања у савремене токове. Аутори попут Берка, Мамфорда и Ригла (Burke, 1757; Mumford, 1968; Riegl, 1982), истичу важност простора прошлости са аспекта њихове естетике. Она појавношћу комуницирају прошло време, историју места и сећања људи. На њихова тумачења надовезује се и много савремених истраживања тврђама да је меморија важан део структуре и дефиниције простора (Castello,

2006), као и да је превасходно застрашујући утисак оронулог напуштеног простора истовремено предмет дивљења, лепоте и узбуђења (Stelbiene, 2011; Storm, 2008).

Једно од позитивних тумачења је да се важност постојања напуштених простора у савременом граду односи на потврду заједничке прошлости (Lowenthal, 1979) и богато културно наслеђе (Pušić, 2003). Одсуство јасне просторне дефиниције и употребљивости које је превасходно негативна особина одговорна за одсуство интересовања, све чешће је тумачена као потенцијал у уједначеним условима савременог окружења. Еденсор пише о алтернативној естетици индустријских рушевина. Сама природа напуштених локација, недостатак јасног значења и границе између прошлости и садашњости, чине ове просторе другачијим и пожељним (Edensor, 2005).

Аутори попут Еванса и Ландрија (Evans, 2001; Landry, 2006), истражују аспект употребљивости и адаптивности напуштених простора у савременим условима. Истицањем њихове посебности унапређује се квалитет и разноврсност постојећих простора у културним, друштвеним и економским условима. Исти аутори (Landry, 2006; Bianchini & Parkinson, 1994) истичу позитивне стране укључивања ових простора у систем јавне употребе и стимулације креативних пракси у оквиру урбаног развоја.

Наведене студије представљају теоријска полазишта која афирмишу појаву напуштених простора у савременом контексту развоја градова. Истичући њихове специфичне вредности и потенцијале, могу представљати основ за њихову афирмацију у архитектонској пракси, самим тим и допринос квалитета простора у складу са савременим токовима развоја града.

2.1.4 Напуштени отворени јавни простори

Под напуштеним јавним просторима подразумевају се отворени, јавни градски простори, предвиђени за одвијање различитих свакодневних активности унутар јавних или стамбених зона урбаног ткива, који, у немогућности да испрате промене у окружењу, остају ван употребе. У ову категорију сврставамо јавне градске просторе предвиђене као зоне свакодневнице, слободне зоне за одвијање рекреативних и релаксационих активности и зоне пауза унутар јавних или стамбених функција урбаног ткива.

Кроз видљиву историјску компоненту, напуштен простор у себи носи сећања на некадашњи живот и трагове прошлих времена (Nikezić & Janković, 2011). Стањем запуштеног и неактивног места често делује негативно на контекст у коме се налази. Простори овог типа резултат су динамике развоја и трансформације и брзине промена урбане средине. У таквим околностима, одбачене отворене јавне зоне остају недефинисане, без јасне сврхе, чиме постају оличења различитости градећи динамичну слику града.⁷ Такви простори често су подобни разноликим привременим коришћењима и спонтаним присвајањима. Делујући са једне стране сувишно и одбачено, девастирано, одбојно и бескорисно, специфичности које га издвајају из окружења уједначеног и предвидивог утиска откривају нови простор слободе.

На основу истакнутих чињеница, отворене напуштене јавне просторе можемо дефинисати као зону мањег обухвата, јавног или делимично јавног коришћења, обично просторно и позиционо недефинисану унутар урбаног ткива, чија се функција временом услед различитих околности изгубила.

---

⁷ Напуштен простор је онај простор који је изгубио првобитну функцију за коју је грађен, или се врло мало користи (Nikezić & Janković, 2011).

Отворени јавни простори представљају платформе подршке и одвијања форми слободног времена и изражавања потреба и жеља корисника, што је неизоставни чинилац свакодневног живота у граду. Изузимајући проблем нефункционалности, напуштени простори спадају у отворене јавне просторе, чиме носе потенцијал полигона изражавања савремених идеја коришћења, присвајања и понашања. Нудећи специфичне доживљаје, који су у савременим условима урбаног живота препознати као вредности, поседују потенцијал трансформације у нове урбане рекреативне зоне.

3. Рекреативни квалитет и рекреативни потенцијал напуштених отворених јавних простора

3.1 Рекреација и простор

Рекреација и простор стоје у нераскидивој вези која је претходно појашњена појмом рекреативног квалитета. То је способност простора да подстакне и омогући неку рекреативну активност. На основу тога, рекреативне активности не само да се у одређеном простору одвијају, него су у великој мери диктиране и артикулисане карактеристикама тог простора.

Када говоримо о отвореним јавним просторима града, они су као део градске структуре дефинисани односом између отвореног простора и грађевина које га окружују, али оно што умногоме одређује њихов идентитет, јесу активности корисника кроз које одређени отворени јавни простор постоји (Ракоњац, 2016). Тиме се он одликује како физичком тако и социо-културном димензијом. На основу тога, како свака активност стоји у међузависности са простором у коме се одвија, тако и рекреативне активности стоје у релацији са отвореним јавним просторима. Ова релација дејствује двојачко. Активности одређују живот одређеног простора, док он својом концепцијом те активности артикулише.

Рекреативно коришћење напуштених простора на специфичан начин доприноси развоју заједнице и квалитету живота у граду, јер се они од стране планера и градских власти тумаче као неискоришћени, чиме подлежу спонтаним присвајањима од стране локалне заједнице (Glover, 2003). Претворени у баште, места за игру и дружење они постају вредна места окупљања. Према савременом тумачењу рекреативне активности имају готово недефинисан обухват одређен искључиво категоријом слободног времена и специфичностима окружења (Torkildsen, 2005). С тим у вези, слобода неискоришћености стимулише различите видове присвајања и активације, подстакнуте специфичним особинама ових простора другачијих од окружења. Узимајући у обзир просторну слабост због чега места овог типа губе одређеност у карактеру и значењу (Vogel, 1999), рекреација кроз своју интерактивну димензију и остваривање доживљаја враћа или креира ново значење простора и окружења (Johnson & Glover, 2013).

На основу претходно реченог, спонтано настале активности су добар показатељ локалних потреба, самим тим и могућих трансформација кроз које простор може поново да профункционише. Сходно томе, скуп активности или облика понашања који су се спонтано развили унутар напуштених јавних зона представљају њихов рекреативни потенцијал. Ове активности чине добру основу за дефинисање могућих програма који би у савременим условима функционисали. У синтези са одговарајућим просторним садржајима, ове особине остварују рекреативни квалитет датог простора.

3.1.1 Слободно време и отворени јавни простор

Рекреација настаје као активна, програмски мање или више детерминисана форма провођења слободног времена. Сам однос категорије слободног времена обухваћен је значењем појма рекреације. Појам рекреација обухвата “слободно” или ”преостало” време (енг. leisure time), специфично стање “ван обавеза” (енг. to be at leisure), активности (енг. recreational, leisure activities) (Torkildsen, 2005). Категорија слободног времена одувек је присутна у друштву. Са развојем индустрије слободно време добија формалнији оквир, а током социјалистичког периода посебно бива профилисано као време различито од радног и посвећено опуштању, спортским активностима и одмору.

Савремени начин живота мења карактер слободног времена, из мерљиве и објективне категорије у флуидну и неодређену, која у фрагментима прожима свакодневицу.⁸ У складу са све већом потребом за слободним временом у условима савременог живота, поимање рекреације почива од њеног тумачења као извесне “критике свакодневног живота” према Лефевру (Lefebvre, 1959). Како Лефевр објашњава, рекреација је саставна, трећа компонента живота кроз коју се рефлектује потреба за ослобађањем од устаљених активности свакодневице (рад и приватни живот као две преостале компоненте). Тиме је слободно време поље кроз које се манифестују облици рекреативног понашања, којима се надомешћују и употпуњују остале активности свакодневице. На тај начин у савременим условима рекреација постаје разноврсна, као “комплекс активности и пасивности, форми друштвености и комуникације које у себи садрже спонтану критику свакодневице” што у савременом тумачењу постаје основ истраживања рекреације као интегративног урбаног садржаја (Живковић, 2015).

На основу претходно појашњеног, слободно време представља поље одвијања рекреативних форми у најразличитијем опсегу понашања и деловања људи, у потрази за одмором и релаксацијом од свакодневних садржаја. Потреба да се ове активности омогуће у урбаном ткиву упућује на важност и савремени потенцијал отворених јавних простора.

3.1.2 Рекреација и архитектонска интервенција

Савремени начин живота проширује појам рекреације на сплет форми провођења слободног времена, које не представљају неопходност већ избор, стање ван обавеза и слободу за индивидуални развој и учешће у друштвеном животу. Могућност да човек слободно одабере укључивање у одређене форме активности истиче опциони карактер рекреације. Из тог разлога, реализација рекреације зависи од могућности које урбани простори нуде.

Полазећи од категорије рекреативног доживљаја⁹, као исхода и циља рекреације, истиче се важност контекстуалног поимања ситуације рекреације. Поље интерактивности у рекреативном доживљају одређују просторна компонента као платформа на којој се урбана рекреација одвија и друштвеност као поље које уједињује остале елементе доживљаја кроз односе у ситуацији (Cutchin у Живковић, 2015). Рекреација тако повезује обе категорије (простор и друштвеност) у истој ситуацији. Ова међузависност открива да квалитет и учинковитост рекреације, као и рекреативног доживљаја, зависе од просторне и програмске

---

⁸ Рекреација престаје да буде само временски одређена и јасно дефинисана активност (подела на радно и слободно време модерног друштва), већ спонтано и неочекивано у фрагментима прожима свакодневицу.

⁹ Рекреативни доживљаји се сагледавају као појављивање стања свести које је резултат интеракције између учесника у рекреацији и њиховог људског и не-људског окружења (Lee & Shafer у Живковић, 2015), чиме поред активности или облика понашања које се сматра рекреативним, ова дефиниција уводи важност просторне компоненте.

компоненте, које су предмет архитектонског обликовања. Рекреација се тиме препознаје као предмет урбаног планирања, управљања, дизајна и пројектовања.

Учешће у рекреацији је повезано са перцепцијом и доживљајем као добитима од бављења одабраном активношћу. Вредност рекреативног доживљаја се остварује кроз повезано деловање две категорије - активности и контекста (Williams у Живковић, 2015). Исход интеракције је физички или емоционални осећај за време или након активности. Поред тога, рекреативна својства окружења значајно утичу на квалитет доживљаја независно од активности, кроз квалитет грађене структуре, дизајн, организацију, чистоћу и безбедност, могућност окружења да узбуди или релаксира, пружи звукове и мирисе, атрактивност (Williams у Живковић, 2015). Стога је естетска димензија простора јако важна за доживљај, самим тим и квалитет одвијања рекреације. На основу претходно реченог закључујемо да су за остваривање рекреативног доживљаја, самим тим и рекреације, важне компоненте пожељног просторног амбијента, одговарајућег садржаја и присуства активности.

Препознајући рекреацију као широк спектар све пожељнијих урбаних садржаја, важност њиховог постојања унутар отворених јавних простора утиче на квалитет живота у урбаној средини. Остварење рекреације у том смислу одређено је рекреативним квалитетом отворених јавних простора, односно просторно-програмским констелацијама које изазивају и омогућавају рекреативне ситуације. Тиме се открива важност архитектонске интервенције за увећање рекреативног квалитета простора.

У контексту проблема напуштених простора, рекреација се показала као компатибилан садржај интеграције напуштеног простора у активно урбано ткиво, о чему сведоче примери успешне праксе (*High line* у Њујорку, јавни простор старог града у Бањолесу, трг испред Националног музеја у Шчећину, Шарлот Амундсен трг у Копенхагену, итд.). На основу тога, истраживање настоји да дефинише улогу и могућности архитектонске интервенције са циљем да се увећа рекреативни квалитет напуштених отворених јавних простора. Пројектантско деловање у том смислу своди се на креирање просторно-програмских констелација које трансформишу одређени напуштени простор. С тим у вези, простор нуди два оквира синхроног пројектантског деловања: просторни и програмски.

Просторни оквир пројектантског деловања односи се на успостављање просторних услова за одвијање и подстицај жељених активности. Он произилази из неминовне условљености функције и активности физичким карактеристикама простора. Другим речима, простор својом структуром даје до знања које су могућности његове употребе.

Поред важности емоционално-симболичког значења места, друга вредност односа према окружењу јесте функционална корисност простора. Употребна вредност простора према Лефевру потиче од друштвености (Lefebvre, 1996), као форме која се одвија у неком простору, или пак мора произвести сопствени простор да би успела (Gottdiener, 2001). Сходно томе, Кастелс апстрахује карактеристике простора на физички оквир у коме се друштвене праксе одвијају, односно неутралну позадину кроз коју се поједини елементи крећу (Castells, 2009). Значење места у овом контексту своди се на функционалну корисност, односно територију, физичку структуру и умреженост са окружењем, или способност простора да омогући одређену активност. Према Вилијамсу, друга димензија везаности за место је “зависност од места” и односи се на функционалну корисност која се повезује са простором због његове способности да подржи одређене активности, односно жељене рекреативне доживљаје (Williams & Patterson, 1992). Функционално значење простора односи се на специфичне потребе реализације одређене активности (Schreyer, Jacob, & White, 1981), које су дефинисане физичким оквиром, или елементима који артикулишу (омогућавају или оспоравају) активност унутар тог простора. У препознавању рекреације као активности која има осетне, друштвене и поетичке димензије, Крауч (Crouch, 2006) истиче просторност

као важну категорију успостављања ове праксе. Рекреација се дешава у простору и у том смислу је њиме одређена, било да се ради о материјалном оквиру, симболичком или имагинативном (Живковић, 2015).

Програмски оквир пројектантског деловања односи се на флексибилност и разноврсност програмских трансформација напуштеног простора. Могућност спонтаног присвајања напуштених простора производи различите просторне формације прилагодљиве самим корисницима (Lefebvre, 1991). Због неодређености у функционалном и економском смислу, простор остаје флексибилан за промене омогућавајући велику разноврсност употребе. Слобода коришћења и прилагођавања ових простора чини их пожељним полигонима за пружање отпора свакодневици, кроз облике понашања који тумачени у најширем смислу припадају рекреацији. Ове облике понашања лоциране на просторима који су резултат неравномерног развоја града Лефевр објашњава као нове форме окупљања града који решавају проблем његове фрагментације друштвеном компонентом (Lefebvre, 1996).

Савремени контекст развоја града препознаје рекреацију као врло широк и готово свеобухватан појам одређен категоријом слободног времена, специфичног простора, и рекреативног (пре свега благотворног и позитивног) доживљаја, чиме готово све облике активности оправдава као рекреативне. Лефевр препознаје различите форме окупљања унутар простора, попут спортова, активности културе, биоскопа и позоришта, разних колективних игара, релаксације и креативних активности. Простори у којима се ове активности одвијају, у синтези са њима добијају ново значење и смисао (Живковић, 2015). Рекреација као програмски крајње флексибилна и прилагодљива форма у савременим условима добар је покретач економског развоја. Кроз иновативне програмске форме, самим тим и одговарајуће просторне трансформације, отвара могућности увећања активности посетилаца, креирања позитивне слике места и унапређења културног живота (Живковић, 2015). Доживљаји као резултати иновативних просторно-програмских констелација су нове, профитабилне вредности савременог урбаног контекста (Pine & Gilmore, 2011). На тај начин широк спектар спонтано насталих програма присвајањем напуштених простора иницира просторне трансформације које прате специфична интересовања, или пак комбинују и друге садржаје прилагодљиве и другим категоријама корисника, све до креирања атрактивних просторних стимуланса до граница непрепознатљивости. Креирање просторних симулација и симулакрума (сценографије и тематски паркови) подстиче доживљаје фантазије и забаве (Бодријар, 1991), стимулише идеју простора рекреације као измештања из реалности и уживања, као одговор на потребу за необичним искуствима у свакодневици.

3.2 Доживљај напуштених простора као рекреативни квалитет

Рекреативни квалитет простора значајно утиче на квалитет доживљаја независно од активности, кроз квалитет грађене структуре, дизајн, организацију, чистоћу и безбедност, могућност простора да узбуди или релаксира, пружи звукове и мирисе (Williams S. , 1995). Стога је доживљајна димензија простора јако важна за квалитет одвијања рекреације. Савремена теоријска истраживања, са аспекта естетике (Classen, 1993; Somhegyi, 2014; Korsmeyer, 2014), карактеристика простора (Foucault, 1986; Hell, Schonle, 2010), вишеслојних значења (Dewey, 1934; Armstrong, 2010; Edensor, 2007; Huyssen, 2003), институционалне недетерминисаности (Sola-Morales, 1995; Borret, 1999; Armstrong, 2010; Landry, 2006), издвајају специфичне особине напуштених простора, које важе и за отворене јавне просторе овог типа. Ове особине, често препознате као проблеми гашења функције места, у односу на потребе корисника у савременом урбаном контексту, истраживање види као потенцијале њиховог оживљавања, односно интеграције у активно урбано ткиво у условима данашњице. Позитивна доживљајна искуства сврставају их у иновативна места за савременог корисника.

Анализом релевантног теоријског опуса у наставку истраживања, ове особине могу се поделити у три категорије. Оне су у истраживању именоване у складу са доминантним пољем и начином препознавања: **историјска детерминанта** (Classen, 1993; Somhegyi, 2014; Korsmeyer, 2014; Stelbiene, 2011), **просторни карактер** (Foucault, 1986; Hell, Schonle, 2010; Castells, 2009) и **локална препознатљивост** (Bachelard, 1964; Hayden, 1995; Lowenthal, 1979). Историјска детерминанта односи се на особине које одају живописну појавност старења, или специфичну историјску вредност. Просторни карактер односи се на специфичност физичке структуре, форме и простора, док се локална препознатљивост огледа у симболици и меморији која простор везује за корисника.

Неопходно је напоменути да наведене групе особина препознају у оквиру потпуно различитих аспеката једног простора, што онемогућава међусобно упоређивање њихове важности и интензитета. Наиме, историјска детерминанта односи се на визуелне категорије, али и историјски контекст развоја простора који често захтева додатна истраживања. Просторни карактер односи се на формалне карактеристике у контексту пређашње намене простора и његове улоге у прошлости, за чије је препознавање неминовно одређено предзнање о просторно-функционалним особинама простора кроз историју архитектуре. Локална препознатљивост произилази из социо-културне компоненте простора и зависи како од става корисника према простору у савременом тренутку, тако и њиховог става према прошлости тог простора.

На основу анализе у поглављу 3, може да се закључи да отворени јавни простори представљају веома важне просторе урбаног живота, као поља ослобођене свакодневице града кроз изражавање слободе приступа, понашања, друштвене интеракције и социјализације (Lefevbre 1959). Они су одраз динамичне слике друштва кроз активности слободног времена урбане свакодневице. Тиме се истиче њихова рекреативна улога, самим тим и важност рекреативног квалитета као носиоца квалитета активности које се у њему одвијају. Рекреативни квалитет огледа се у двојакој способности простора да оствари рекреативно дејство: кроз амбијенталност и просторну организацију, као и одговарајуће програме привлачне за кориснике (Веснић-Неђерал, 1991). Напуштени отворени јавни простори, осликавајући са једне стране немоћ да се актуелним облицима живота прилагоде, институционално недетерминисани и просторно недефинисани (Sola-Morales, 1995), представљају слободне зоне савременог понашања и присвајања, чиме се јасно издваја њихов потенцијал јавног коришћења. Поред тога, обилују доживљајним потенцијалима који окарактерисани као вредности у уједначеним условима савременог окружења могу бити носиоци рекреативног квалитета. Тиме се истиче рекреативни потенцијал напуштених отворених јавних простора као мотив њихове интеграције у активно урбано ткиво.

У овом поглављу ће освртом на референтну теорију бити образложене препознате групе доживљајних потенцијала простора. Након тога ће њихове манифестације бити систематизоване у групе, ради лакшег препознавања на конкретним примерима из праксе. На основу тога, у даљем истраживању, групе доживљајних потенцијала биће критеријуми, а групе манифестација ових особина индикатори у анализи примера и процени постојећих квалитета напуштених простора.

3.2.1 Историјска детерминанта

Доживљај напуштених простора манифестује се превасходно кроз опште особине које се могу подвести под историјску компоненту. Историчар уметности Алојз Ригл (Alois Riegl) каже да поред историјске вредности, руинирани простори имају и *старосну вредност* (енг. age value) коју манифестују кроз хабање, оштећење, погоршање претходног стања (Riegl, 1982). Иста особина, која произилази из недостатка интересовања за одржавање и коришћење простора, присутна је и код напуштених простора. Ова особина манифестује се путем перцепције и утиче директно на наше емоције¹⁰. Препознајући старосну вредност као директан и јасан исход који говори о “немилосрдном напретку времена које прождире све испред себе” (Korsmeyer, 2014), меланхолична перспектива искуства старења простора нарочито је истакнута код романтичарских уметника. Руина, честа компонента вртова романтизма, упућује на неумољиво пропадање историје, суровост природе¹¹, до монументалног искуства страхопоштовања, у коме је њен доживљај близак узвишеном (Mumford, 1968). Едмунд Берк (Burke, 1757) образлаже идеју узвишеног и задивљујућег (енг. sublime) кроз однос са лепим у свом делу *A Philosophical Inquiry into the origin of our ideas of The Sublime and Beautiful*. Описујући *sublime* као категорију која наглашава доживљај и меша искуства, насупрот страху проистеклом из монументалности утиска сурове естетике гашења живота грађевине, налази се осећај лепоте и уживања у живописном призору стапања са природом и препуштања природним процесима. Самим тим је и осећај уживања у посматрању руине описан романтичарским искуством као “слатка носталгија за губитком раније целовитости” (Macaulay, 1953) или “разонода срца (a hartless pastime)”, (James, 1909). Појава напуштеног простора данас изазива узбуђење кроз атмосферу авантуре, изазивајући страхопоштовање које производи „лепота ружноће“, односно „ружноћа која вам одузима дах“ (Stelbiene, 2011).

Архитекта Дејвид Чиперфилд (Chipperfield) доживљај руине описује као романтично и живописно искуство и приближавање архитектуре изворној природи услед удаљавања од стања целовитости. “Пролазност времена читава се као питорескна појавност руине и резултат скулпторалне активности природе” (Somhegyi, 2014). Перципирање овог процеса доживљава се као естетика нестајања, или метаморфоза у односу са природом, у којој се степен препознатљивости старог и новог у ефемерности места константно мења. Корсмејер (Korsmeyer) ова стања описује као маштовиту реконструкцију, препознајући процес нестајања као подсећање на присуство¹². Дакле доживљај напуштености у општем смислу може се протумачити као процес спонтане и природне промене која у својој недовршености сећа на претходно стање, али и оставља слободу допуне, буди машту и подстиче експеримент.

---

¹⁰ Riegl, “The Modern Cult of Monuments,” pp. 33.

¹¹ “Everything dissolves, everything perishes, everything passes, only time goes on...How old the world is. I walk between two eternities. . . . What is my existence in comparison with this crumbling stone?”, из романа Macaulay, R. (1953). *Pleasure of ruins*. New York: Walker and Company

¹² Ephemerality might be more so...while imaginative reconstruction is one model of engagement with these sites, seeing it as the preeminent model cuts off other aesthetically valuable experience. (Carolyn Korsmeyer, 2014)

На основу претходно образложених карактеристика које подводимо под историјску детерминанту напуштеног простора, закључујемо да се оне манифестују кроз доминантно две групе. Прва група односи се на опште особине девастираног, оронулог и рунираног простора чији доживљај се може сматрати како негативним (стање пропадања, опасни простори) тако и позитивним искуством (живописна и поетична естетика). Стога се на специфичан начин могу разумети као вредност у условима савременог града. Стога, ову групу особина, која потиче од процеса старења, подвешћемо под назив „старосна вредност“. Друга група односи се на особине које потичу од препуштања природним процесима услед одсуства коришћења, што се најчешће манифестује кроз зарастање у вегетацију и губљење пређашње форме простора. Ову групу особина можемо подвести под назив „стапање са природом“.

3.2.2 Просторни карактер

Напуштен простор је одувек тумачен кроз одступање од окружења, што важи и за услове савременог града. Другост (различитост), као једина стална особина унутар промена постаје кључни носилац њиховог идентитета. Ова тврдња уклапа се у универзалну природу напуштеног простора као хетеротопије која се прилагођава временским променама производећи и сакупљајући различита искуства. У условима функционалне неприлагођености, постојеће просторне карактеристике остају недовољно дефинисана поља прилагодљива новим употребама. У студији *Of the other spaces: Utopias and heterotopias*, Фуко (Foucault) објашњава њихову антиструктуралну природу издвајајући неколико принципа који истичу потенцијале ових простора.¹³ Према Фукоовом четвртном принципу који појашњава везу ових простора са временском компонентом, истиче се њихова способност да акумулирају време, на начин да задржавањем претходне функције заустављене у времену представљају места која сакупљају мноштво различитих времена, епоха, искустава. Простори овог типа су музеји или библиотеке. Тако они представљају непомичне тачке које акумулирају и чувају време унутар променљиве модерне стварности. У складу са тим, напуштени простори се могу сматрати местом које сакупља слојеве времена и промена контекста у којима постоји (Armstrong, 2010; Edensor, 2007). Вишеслојна значења видљива у месту објашњавају њихову универзалну природу која на својеврстан начин опстаје у променама, прилагођавајући се сваком новом слоју и чувајући претходне.

За разлику од музеја и библиотека, као простора са програмски дефинисаном предиспозицијом да акумулирају време, код напуштених простора тај процес дешава се спонтано (Hell & Schönle, 2010), начином да у трајању све промене тумачи као привремене, а ове просторе као платформе које тим променама одговарају. У складу са тим, насупрот категорији акумулативне хетеротопије као универзалној способности места да сакупи мноштво искустава, темпоралне хетеротопије истичу особину прилагодљивости на време као трајно променљиву компоненту, стога и компатибилност ових простора са програмима различитог типа и трајања (Foucault, 1986).

Доживљај напуштеног простора, поред временске детерминанте и колективне меморије у великој мери одређују и специфичности простора (Edensor, 2005). То их чини местима изненађења и контакта са прошлосту. Структура ових простора одликована кроз стилске и функционалне карактеристике, увек је у процесу губљења препознатљивости и смисла, које допуњује меморија. Она је значајан део структуре простора и она га на неки начин дефинише (Castello, 2006, 2010). На основу тога, у контексту напуштених простора, физичко окружење игра улогу у изградњи и подршци личне слике времена (Lynch, *What Time is This Place*, 1972), у којој осећања, вредности и приоритети у вези са физичким окружењем формирају

¹³ Хетеротопија као простор који природом одступа из реалног окружења иако је физички лоциран у њему (Foucault, 1986).

разумевање средине у којој се борави. Тиме се они могу окарактерисати као просторне структуре чији је степен одређености у стилском и функционалном погледу увек сугестиван али и склон допуни.

Као и код самог простора, исте категорије одликују и доживљај места, односно јединства простора и њему припадајућег окружења. С тим у вези, идентитет места¹⁴ одређен је просторним специфичностима као и меморијом. То је степен препознатљивости места за индивидуу, као различитог и посебног у односу на друге просторе (Lynch, 1981). Појам духа места, односно идентитета, изједначавају са карактером и атмосфером места (Jackson, 1994; Hayden, 1995), која је у складу са одређеним степеном недовршености склона допунама, у циљу очувања и наглашавања аутентичности (Ouf, 2001).

На основу претходно образложених карактеристика које подводимо под просторни карактер напуштеног простора, закључујемо да се оне манифестују кроз доминантно две групе. Прва група односи се на „стилске карактеристике“, док се друга односи на „просторно-функционалне карактеристике“ посматране архитектуре. То су особине које у синтези са меморијом и историјском детерминантом сугеришу идентитет напуштеног простора. Оне се манифестују не само у оквирима посматраног простора, већ и њему припадајућег локалног контекста.

3.2.3 Локална препознатљивост

Имајући у виду да је идентитет места конституисан карактеристикама простора, али и коришћењем истог, напуштени простори због недефинисаног коришћења губе јасну слику идентитета. Према Вилијамсовој (Williams S., 1995) дефиницији три димензије везаности за место, прва димензија гласи да "идентитет места" кореспондира са емоционално-симболичким значењима, што указује на то колико се простор издваја као важан у контексту живота појединца. Односи се на емоционална и симболичка значења које људи везују за одређене просторе (Williams & Patterson, 1992). У том смислу препознатљивост простора од стране корисника је важна категорија његовог идентитета. Он је нераскидиво повезан са индивидуалном и колективном меморијом (Hayden, 1995), али и са савременим тумачењем простора везаним за његову тренутну улогу и значење (Proshansky, Fabian, & Kaminoff, 1983). Истраживања потврђују разлике у вредности и значењу одређеног локалитета за оне који се са простором тек сусрећу и оне који га, услед честих интеракција или дужег боравка, добро познају. Имајући у виду тезу да је прошлост индивидуални и колективни конструкт (Lowenthal, 1979) идентитет групе блиско је повезан са историјом и духом места, што напуштене просторе чини значајним подсетницима заједничких вредности. Гастон Башлар (Bachelard, 1964), у делу *Поетика простора* по први пут издваја његову поетичну димензију објашњавајући везу човека, простора и својстава простора. Користећи елементе стварног света као фрагменте путем којих се простор анализира и описује, скреће пажњу на могућност сагледавања простора кроз дијалектику унутрашњег и спољашњег, односно отвореног и затвореног, великог и малог, скривеног и манифестног, и слично. Временска дистанца рашчлањује простор на фрагменте који постају носиоци његовог доживљаја кроз сећање. У том смислу, ослањајући се на меморију као истакнуту особину простора овог типа, локална препознатљивост постаје важна категорија дефинисања његовог идентитета.

У односу на претходно издвојене карактеристике, кључне вредности доживљаја напуштености свде се на особину простора да буде истовремени чувар меморије и одраз спонтане променљивости и као такав стимуланс слободе коришћења, присвајања и експеримента. Поред специфичних особина, носилац идентитета места је и његово

---

¹⁴ Особине препознавања простора, по којима он има јак, јасан, јединствен или бар другачији карактер“ . Изједначава са појмом осећај, дух места (енгл. sense of place) (others, 2008) (Lynch, Good City Form, 1981).

коришћење, што објашњава немогућност напуштених простора да као неактивни опстану у савременом окружењу. Значења места се конструишу кроз доживљаје, искуства али и друштвену интеракцију (Williams, 2008), што значи да је рекреативно коришћење могући носилац допуне идентитета напуштених простора. С тим у вези, рекреативне активности, као универзално поље друштвености (Живковић, 2015), нуде могућност активације и оживљавања напуштених простора.¹⁵

На основу претходно образложених карактеристика које сврставамо у локалну препознатљивост напуштеног простора, закључујемо да се оне манифестују кроз доминантно две групе. Прва група односи се на особине конструисане сећањем, које освешћују и враћају некадашњи смисао простора. Ове особине истраживање окупља под називом „меморија места“. Друга група односи се на особине које корисник везује за савремене услове и улогу простора, и биће груписане под називом „савремени репери“.

Претходно образложене групе доживљајних потенцијала напуштених простора, у истраживању су препознате као покретачи њихове трансформације и унапређења рекреативног квалитета у савременим условима. С тим у вези, у наставку ће се ове три групе особина применити као критеријуми за формирање модела увећања рекреативног квалитета отворених напуштених јавних простора.

---

¹⁵ Специфичан доживљај увек може бити носилац активности и искустава која допуњују његов идентитет. Интегративни процес доживљаја је и друштвеност, која уједињује његове остале елементе (Cutchin, 2008), што истиче активацију места као важну за допринос доживљају места, односно идентитету истог.

4. Вишеструка анализа примера добре праксе

4.1 Образложење одабира примера

У наредном поглављу ће се у односу на постављени предмет истраживања, као и претходно појашњене доживљајних потенцијала напуштених простора вршити анализа примера у циљу препознавања релација ових потенцијала и одговарајућих просторно-програмских елемената пројекта отвореног јавног простора. Крајњи исход је креирање пројектантског модела као система корака у пројектовању простора овог типа.

У контексту истраживања, одабран је квалитативни приступ за анализирање утицаја пројектантског деловања на увећање рекреативног квалитета отворених јавних простора. Овакав метод истраживања се односи на анализу коју је тешко квантитативно представити, обзиром да се ради о препознавању доживљајних потенцијала као доминантно описних категорија, као и начина на који су они имплементирани у просторно-програмске констелације пројектованог решења. С тим у вези, истраживање ће се спроводити у односу на претходно дефинисане доживљајне потенцијале као критеријуме, помоћу којих ће се анализирати могући смерови пројектантског деловања.

У другом делу истраживања ће се компаративном анализом пре свега утврдити доминантне категорије просторно-програмских констелација у оквиру теме пројектовања отворених јавних простора, у циљу систематизације и идентификације пројектантских интервенција. Затим ће се детаљнијим рашчлањавањем одабраних примера на кораке у пројектантском процесу открити и могући правци деловања као начини на које се препознате категорије постижу.

4.1.1. Дефинисање оквира и успостављање критеријума за анализу примера

Пројектантски модели ће бити утврђени анализом референтних реализованих примера савремене архитектонске праксе, коју прати и извесни теоријски однос према истој. Примери ће бити одабрани у оквиру пројектантских интервенција у отвореним јавним зонама, чију успешност верификује активно коришћење у савременим условима, као и награде за концепт и реализацију.

Вишеструка анализа биће спроведена кроз две фазе. Прва фаза подразумева селекцију великог броја примера успешне праксе, који афирмишу претходно образложене доживљајне потенцијале простора. Прва фаза анализе представља брз одабир афирмативних примера према препознатим, доминантним карактеристикама просторно-програмског деловања.¹⁶ Предвиђени број примера треба да буде 60. Други део анализе подразумева селекцију претходно одабраних примера, свођењем на број који ће се анализирати детаљније (20). Свођење се врши елиминацијом сличних примера на основу препознатих категорија. Одабрани примери у другој фази се анализирају детаљније, рашчлањавањем пројектантског процеса на фазе и одлуке које доводе у релацију одабране критеријуме и просторно-програмске констелације. Циљ рашчлањавања процеса и систематизације резултата је креирање пројектантског модела трансформације отворених напуштених јавних простора.

У поглављу анализе примера ће се на основу појединачних приступа испитивати тачност постављених хипотеза истраживања.

---

¹⁶ Аспекти и критеријуми за одабир примера за прву фазу анализе, као и начин анализирања у другој фази биће накнадно појашњени кроз текст и графичке прилоге

4.1.2. Образложење фазе 1 анализе примера

Имајући у виду сложеност типова отворених јавних простора и релација са урбаним ткивом, прва фаза анализе примера има за циљ да издвоји одговарајуће примере у односу на специфичности просторно-програмске констелације. Ове специфичности уједно и карактеришу архитектонско решење, самим тим и поступак конципирања одређене трансформације. Ради једноставније селекције и систематизације, на основу одговарајућих карактеристика деловања у простору, издвајају се специфичне категорије отворених јавних простора, које доминантно карактеришу правце пројектантског деловања.

Одабрани аспекти за одабир примера и препознавање (претпоставку) категорије произашли су из анализе теоријског опуса о отвореним јавним просторима у поглављу 2.1.1, а то су:

- 1) тип простора (у зависности од форме простора и позиције у урбаном ткиву, могу бити трг, улица, угао, комбиновани или слободни тип)
- 2) обухват (према површинском односу простора у одговарајућем просторном контексту, подела простора на основу процене кроз анализу биће на велики, мали и средњи обухват)
- 3) зона (функционални и позициони опис локације)
- 4) уочене просторне карактеристике (доминантна трансформација)
- 5) уочене програмске карактеристике (доминантна трансформација)
- 6) тип простора и програма (односи се на темпорални карактер пројекта)

Табела 1: Аспекти за одабир примера и препознавање (претпоставку) категорије

АСПЕКТИ ЗА ОДАБИР ПРИМЕРА И ПРЕПОЗНАВАЊЕ КАТЕГОРИЈА		
ТИП	Доминантне карактеристике форме, обликовања и позиције одабраног простора у урбаном ткиву	трг улица угао комбиновани слободни
ОБУХВАТ	Процена површинског односа одабраног простора у контексту	велики мали средњи
ЗОНА	Функционални и позициони опис локације у урбаном ткиву	функциа локалитета позиција локалитета
ПРОСТОРНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	Уочене специфичне карактеристике које одређују просторну трансформацију	
ПРОГРАМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	Уочене специфичне карактеристике које одређују програмску трансформацију	
ТИП ПРОСТОРА И ПРОГРАМА	Темпорални карактер простора и програма пројекта	стални привремени повремени

Исход првог дела анализе великог броја примера је систематизација кључних специфичности на основу којих се поређењем могу издвојити примери релевантни за детаљну анализу.

4.1.3. Образложење фазе 2 анализе примера

Други део анализе примера је детаљна анализа сваког од одабраних примера системом рашчлањавања пројекта на фазе у процесу. Идеја разлагања је претпостављање позиције одговарајућих пројектантских одлука у процесу у зависности од уочених доживљајних вредности постојећег стања. Доживљајне вредности образложене у поглављу 3.2, у фази анализе примера биће критеријуми за анализу, а њихова манифестација кроз индикаторе биће појашњена даље у тексту. Поред критеријума, у овом делу анализе важну улогу има категорија рекреативног потенцијала, дефинисана у поглављу 3.1. Овај појам подразумева однос корисника према простору у фази напуштеног стања, као и све алтернативне облике коришћења датог простора у савременим условима. Претпоставка је да постојећи облици коришћења простора, препознати као афирмативни или пак негативни, утичу на одлуке на који начин и кроз које функције ће се простор користити у новом, трансформисаном облику.

Надовезујући се на анализу садржаја одговарајућег теоријског оквира у првој фази истраживања, три категорије доживљајних потенцијала напуштених простора постају критеријуми за анализу примера у другој фази. Критеријуми су: историјска детерминанта, просторни карактер и локална препознатљивост. У наставку ће сваки од критеријума бити детаљније појашњен кроз индикаторе и начин на који ће се његова манифестација читати у анализираним примерима (табела 2).

Табела 2: Критеријуми и индикатори за анализу у фази 2

Критеријуми	Индикатори	Манифестације
К1 Историјска детерминанта	И1 старосна вредност	Особине стечене временом и старењем – девастираност, оронулост, фрагментираност
	И2 стапање са природом	Зарастање у вегетацију, обзирмање од стране природе
К2 Просторни карактер	И1 стилске карактеристике архитектуре	Препознатљиви естетски елементи
	И2 просторно-функционалне карактеристике архитектуре	Карактеристични простори и функције
	И3 карактеристике локалног контекста	Претходно наведене карактеристике И1 и И2 на ширем локалном плану
К3 Локална препознатљивост	И1 меморија места	Просторни симболи, приче, легенде, сећања
	И2 савремени репери	Тренутно актуелне препознатљивости

К1. Историјска детерминанта

Историјска детерминанта: односи се на естетске (појавне) карактеристике које читавају прошлост и историју простора и места. У складу са претходно дефинисаним, овај критеријум биће анализиран кроз одговарајуће индикаторе:

- **и1** - старосна вредност: односи се на појавне карактеристике стечене временом и може бити препозната кроз елементе девастираног, оронулог и фрагментираног.

- **и2** - стапање са природом: односи се на појаву неминовног зарастања напуштених зона у вегетацију и манифестује кроз коров, зеленило, маховину исл.

К2. Просторни карактер

Просторни карактер односи се како на стилске тако и просторно-функционалне карактеристике затечене архитектуре. У складу са претходно дефинисаним, овај критеријум биће анализиран кроз одговарајуће индикаторе:

- **и1** - стилске карактеристике архитектуре: односи се на препознатљиве елементе у зависности од периода настанка
- **и2** - просторно-функционалне карактеристике архитектуре: односи се на присуство/одсуство као и концепт одређених простора или функција у складу са периодом настанка
- **и3** - карактеристике локалног контекста: препознате категорије претходна два индикатора у оквиру ширег локалног контекста

К3. Локална препознатљивост

Локална препознатљивост односи се како на особине простора одређене сећањем, тако и утиском локалног становништва или корисника. У складу са претходно дефинисаним, овај критеријум биће анализиран кроз одговарајуће индикаторе:

- **и1** - меморија места: односи се на препознатљивост места на основу симбола, прича и сећања
- **и2** - савремени репери: односи се на тренутно актуелне облике препознатљивости локације.

Друга фаза анализе базирана је на препознавању и класификацији интервенција у простору и програму у односу на одговарајуће критеријуме односно индикаторе. Анализа ће бити спроведена на 10 до 20 одабраних примера.

4.2 Анализа примера – методологија и очекивани исходи

4.2.1 Методологија анализе

Анализа је фокусирана ка уочавању пројектантских интервенција у складу са доживљајним потенцијалима које анализирани просторни контекст поседује. У том смислу, у анализи ће се идентификовати различити аспекти у оквиру којих се препознају критеријуми. У општем смислу, то би могле бити: формалне, функционалне и естетске карактеристике пројеката, и то кроз основе, пресеке, приказе материјализације или композициону анализу, а у циљу утврђивања релација индикатора и архитектонских интервенција. На основу тога исход анализе су пројектантски модели представљени као системи могућих интервенција, односно одлука у процесу пројектовања, које воде до одређене категорије просторно-програмске констелације.

Сваки одабрани пројекат за анализу ће бити представљен кроз идентификациону карту, у оквиру које ће се представити генералне информације о истим. У оквиру идентификационе карте ће се наћи:

00 Назив пројекта

Аутори:

Локација:

Додатне информације

*Карактеристичан
приказ /
фотографија*

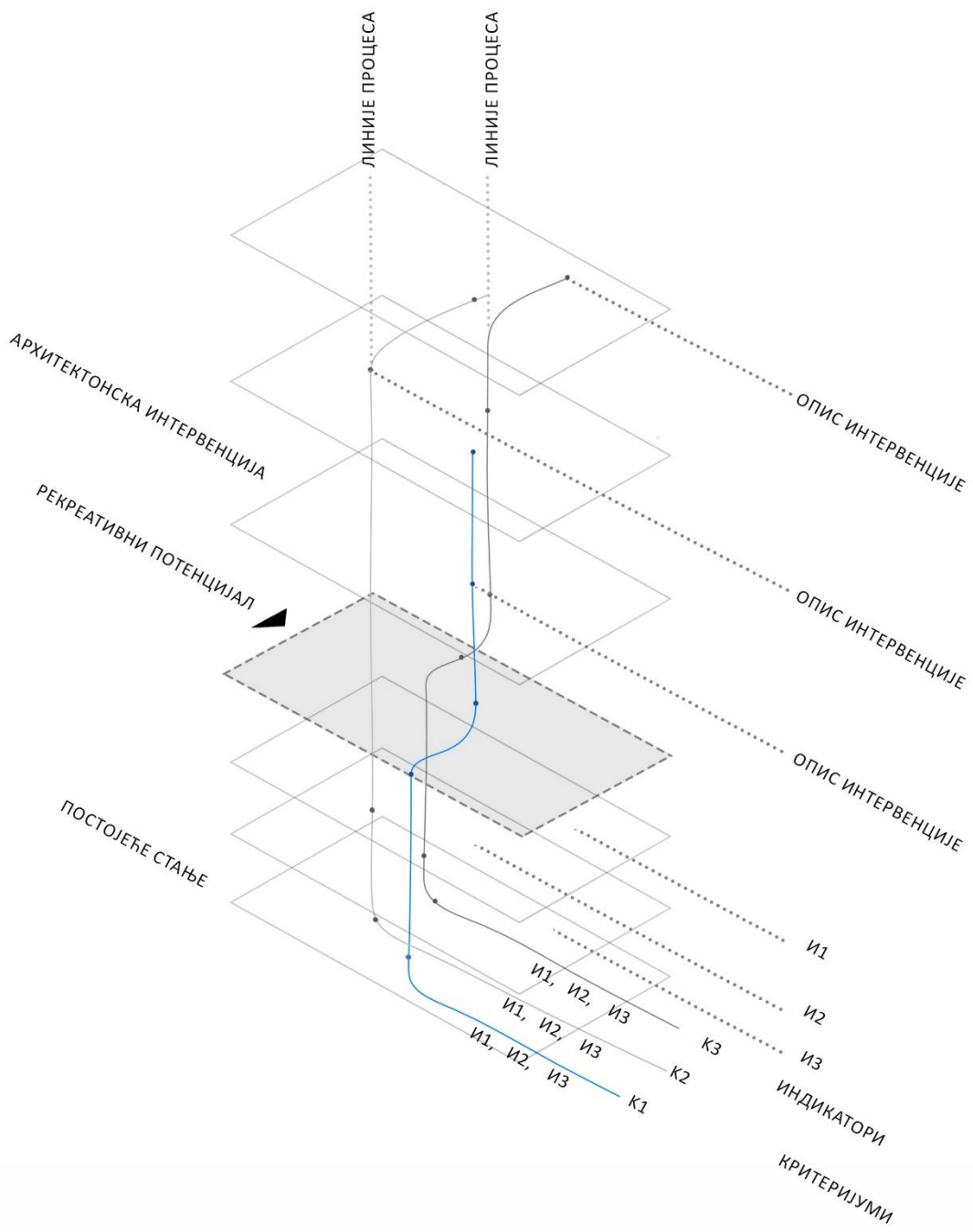
Након идентификације, анализа ће бити спроведена пре свега реферисањем на пређашње стање простора и карактеристике у којим се огледају доживљајни потенцијали, односно критеријуми. Анализа ће бити образложена текстуално, а затим, ради систематизације резултата (односа критеријума и индикатора), у табели.

У другом делу анализираће се просторно-програмске констелације новопроектваног стања и препознавати релације архитектонске интервенције и претходно наведених индикатора. Анализа ће бити образложена текстуално.

У трећем делу анализе претходно појашњени односи у тексту биће представљени схемом, која графички интерпретира разлагање процеса пројектовања на кораке и идентификује препознате релације у конкретним фазама. Односи карактеристичних фаза биће представљени експлодираном аксонометријом, која на најбољи начин интерпретира слојеве просторне композиције хоризонталних и вертикалних планова. Препознате релације биће представљене линијама које лоцирају и повезују индикаторе и одговарајуће облике архитектонске интервенције. Саставни део приказа биће и текстуално појашњење које прати одговарајуће фазе процеса. Смер читања процеса – одоздо на горе (слика 1). Циљ дијаграма је да комбиновањем сликовних и просторних приказа у различитим фазама конципирања пројекта и линијама које представљају правце размишљања и одлучивања, рашчлани и појасни пројектантски процес, односно интерпретира модел.

Ради систематизације резултата, након дијаграмског приказа модела уследиће табела, која из претходне фазе анализе издваја само релације критеријума односно индикатора, рекреативног потенцијала и архитектонских интервенција. Додатна појашњења односиће се на препознавање интензитета и међусобног односа представљених релација, што доминантно усмерава карактер интервенције, као и категорију просторно-програмске констелације.

У последњем делу анализе појединачних примера биће спроведена дискусија, кроз сумирање претходно изведених резултата и закључака представљених кроз дијаграм и табелу. У оквиру дискусије биће пре свега текстуално појашњене релације индикатора и архитектонских интервенција, као и категорија просторно-програмске констелације у зависности од интензитета и карактера постигнутих релација.

Слика 1: Дијаграм разлагања пројектантског процеса

4.3 Вишеструка анализа

4.3.1. Фаза 1 анализе примера

У оквиру селекције примера за прву фазу анализе, одабрани су специфични, успешни примери најтипичнијих савремених интервенција у отвореним јавним просторима. Ради једноставнијег поређења, њихова анализа биће представљена у табели, кроз сет аспеката појашњених у претходном поглављу (табела 4). Редослед и груписање примера успостављени су препознавањем најдоминантнијих карактеристика просторно-програмских интервенција, док ће специфичне сличности и разлике бити видљиве кроз описе аспеката.

Табела 4: Структура табеле у фази 1 анализе примера

назив пројекта аутор	тип	обухват	зона	просторне карактеристике	програмске карактеристике	тип простора и програма	илустрација	група
----------------------	-----	---------	------	--------------------------	---------------------------	-------------------------	-------------	-------

Због великог броја примера, ради лакше читљивости и поједностављења даљег одабира, пројекте у табели можемо посматрати кроз специфичне групације чији је редослед следећи:

1. Прва група пројеката односи се на интервенције у терену базиране на ресурсу воде и обухвата пројекте у табели од редног броја 1 до 7.
2. Друга група обухвата доминантно интервенције покренутог терена, и ту спадају пројекти од редног броја 6 до 12.
3. Трећа група су пројекти у адаптације елемената индустријског и историјског наслеђа, и ту спадају пројекти од редног броја 12 до 31.
4. У четврту групу спадају минималне и привремене интервенције, и она обухвата пројекте од редног броја 32 до 41.
5. Пета група обухвата интервенције просторним структурама и ту спадају пројекти од 42 до 48.
6. Шеста група су инсталације у јавним просторима, и она обухвата пројекте од 49 до 51.
7. Седма и последња група су интервенције базиране на забави и игри, и ту спадају пројекти од 52 до 60.

Због различитих површинских обухвата одабраних пројеката, као и карактера интервенције у односу на сам обухват, ради једноставнијег поређења и селекције примера издвајамо три карактеристична просторна обухвата: велики (20 ха - 10 000 м²), средњи (10 000 м² - 5 000 м²) и мали (3 000 м² - 100 м²).

Треба имати у виду да ни предложени редослед пројеката као ни групе нису егзактни (неки пројекти на основу аспеката могу бити сврстани у више од једне групе), што не ремети циљ анализе да се направи селекција одговарајућих примера за фазу 2. Циљ разврставања у групе јесте искључиво да поједностави даљу селекцију.

Одабир примера за анализу у фази 2 вршиће се пре свега на основу елиминације сличних примера према наведеним аспектима, као и одабиру према специфичним аспектима који праве разлику међу примерима.

4.3.1.1 Табеларни приказ анализе примера

Табела 5: Фаза 1 анализе примера

назив пројекта аутор	тип	обухват	зона	просторне карактерис- тике	програмске карактерис- тике	тип простора/ програма	илустрација ¹⁷	Гр.
1 Celje's Old City Centre LUZ	комбиновани	велики	културно- комерцијална зона централна зона	вода поплочање	шетња седење окупљање амбијент	трајни		1.
2 Square for all Vilvordeans OMGEVING	трг	средњи	културно- комерцијална зона централна зона	вода прскалице	шетња седење окупљање амбијент	трајни		
3 Place Flagey Latz + Partner	трг	средњи	културно- комерцијална зона централна зона	покренути терен плажа вода	шетња седење окупљање играње амбијент	трајни		
4 Old Market Square, Nottingham Gustafson Porter + Bowman	трг	средњи	културно- комерцијална зона централна зона	покренути терен плажа вода	шетња седење окупљање амбијент	трајни		
5 Water Mirror Michel Corajoud	комбиновани	средњи	културно- комерцијална зона периферна зона	вода материјализација	шетња окупљање амбијент	трајни		
6 Banyoles old town public space MIAS architets	комбиновани	велики	стамбено - културна зона историјски центар	пукотине избочине вода	шетња седење вожња бицикла скакање амбијент	трајни		2.
7 Plaza España Herzog & de Meuron	трг	средњи	културно- комерцијална зона периферна зона	покренути терен плажа вода	шетња седење окупљање играње амбијент	трајни		
8 National Museum In Szczecin – Dialogue Centre Przelomy KWK Promes	трг	средњи	културно- комерцијална зона централна зона	покренути терен материјализација	шетња седење вожња бицикла едукација окупљање амбијент	трајни		
9 Rule Water Streetby YIYU design	комбиновани	велики	комерцијално – рекреативна зона периферна зона	покренути терен плажа вода	шетња седење окупљање играње амбијент	трајни		
10 Charlotte Ammundsens Plads 1:1 Landskab	улица	средњи	културно- комерцијална зона централна зона	рељеф материјализација осликавање зида	шетња седење вожња бицикла спорт амбијент	трајни		

¹⁷ Извори илустрација коришћених у табели наведени су у поглављу *Интернет извори* на крају дисертације

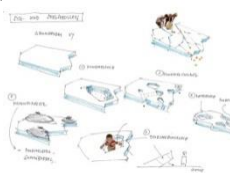

11	Superkilen BIG Bjarke Ingels Group Superflex Topotek 1	улица	велики	културно-комерцијална зона централна зона	слика на терену покренути терен боја	шетња седење окупљање вожња бицикла амбијент	трајни	
12	es Corts Skatepark SCOB Architecture & Landscape	улица	велики	браунфилд периферна зона	пукотине избочине зеленило	шетња седење окупљање вожња бицикла амбијент	трајни	
13	Shanghai YangPu Bridge Parkby Design Land Collaborative (DLC)	комбиновани	велики	браунфилд централна зона	адаптација постојећих елемената зеленило	шетња седење окупљање вожња бицикла амбијент	трајни	
14	Parco Dora Latz + Partner	комбиновани	велики	браунфилд периферна зона	зеленило адаптација постојећих елемената	шетња седење окупљање амбијент	трајни	
15	Landschaftspark Duisburg Nord Latz + Partner	комбиновани	велики	браунфилд периферна зона	адаптација постојећих елемената зеленило	шетња седење окупљање вожња бицикла амбијент	трајни	
16	The New York High Line Diller Scofidio + Renfro	комбиновани	велики	браунфилд централна зона	линеарна путања, пукотине зеленило мобиљар	шетња седење окупљање вожња бицикла амбијент	трајни	
17	Paddington Reservoir JMDdesign	трг	мали	браунфилд централна зона	адаптација постојећих елемената зеленило	шетња седење окупљање амбијент	трајни	
18	Park of De Panneby OMGEVING Landscape Architecture	слободни	велики	стамбена зона периферна зона	покренути терен зеленило адаптација постојећих елемената	шетња трчање седење едукација посматрање амбијент	трајни	
19	Georgswerder Energy Hill Häfner/Jimenez Landscape Architecture	слободни	велики	браунфилд периферна зона	покренути терен зеленило адаптација постојећих елемената	шетња седење амбијент	трајни	
20	Quarry Garden THUPDI	трг	велики	рекреативна зона периферна зона	линеарна путања зид од кортена зеленило вода	шетња задржавање амбијент	трајни	

3.

21	Vestled Schönherr Landscape Architects	комбиновани	велики	рекреативна зона периферна зона	покренути терен зеленило	шетња седење окупљање амбијент	трајни	
22	Landmark Lusitan Stefan Giers	слободни	средњи	рекреативна зона периферна зона	Просторна структура зид од кортена	шетња задржавање посматрање амбијент	трајни	
23	Moses Bridge RO&AD Architecten	слободни	мали	рекреативна зона периферна зона	линеарна путања мост, вода	шетња задржавање амбијент	трајни	
24	Sugar Beach Claude Cormier Landscape Architecture	комбиновани	велики	рекреативна зона периферна зона	покренути терен вода (прскалице) зеленило мобиљар	шетња седење, сунчање, купање окупљање амбијент	трајни	
25	Pacific Overlook CMG Landscape Architecture	комбиновани	велики	рекреативна зона периферна зона	мобиљар и материјализација терена, зеленило	шетња седење, сунчање, купање окупљање амбијент	трајни	
26	SJÖDALSPARKEN, HUDDINGE LAND architects	трг	средњи	стамбено - рекреативна зона централна зона	зеленило вода обликовање терена	шетња седење играње окупљање амбијент	трајни	
27	Zaryadye Park Diller Scofidio + Renfro	комбиновани	велики	рекреативна зона централна зона	зеленило кадрирање материјализација мобиљар	шетња задржавање посматрање амбијент игра	трајни	
28	The Ravelijn Bridge RO&AD Architecten	трг	мали	културно-комерцијална зона историјски центар	линеарна путања покренути терен, мост, вода	шетња задржавање амбијент	трајни	
29	GENK C-m'ne HOSPER Landscape Architecture and Urban Design	трг	мали	браунфилд централна зона	материјализација обликовање адаптација постојећих елемената геометризаација	шетња седење задржавање сцена амбијент	трајни	
30	Ladeira da Barroquinha by Metro Arquitetos	улица	средњи	културно-комерцијална зона централна зона	каскадирање материјализација обликовање адаптација постојећих елемената	шетња седење задржавање амбијент	трајни	
31	Israel Square COBE Sweco Architects	улица	средњи	рекреативна зона централна зона	покренути терен материјализација обликовање	шетња седење вожња бицикла спорт играње амбијент	трајни	

32	Jardin des Joyeux Wagon-landscaping	комбиновани	мали	стамбена зона централна зона	руинирани терен и биљке	шетња седење окупљање станара гајење биљака амбијент	привремен	
33	Crack Garden CMG Landscape Architecture	трг	мали	стамбена зона централна зона	руинирани терен и биљке	окупљање станара гајење биљака амбијент	привремен	
34	Courtyard in Classensgade 1:1 Landskab	трг	мали	стамбена зона централна зона	слика на терену боја материјализација	шетња седење окупљање станара гајење биљака амбијент	трајни	
35	Geelhandplaats OMGEVING Landscape Architecture	трг	мали	стамбена зона централна зона	слика на терену боја	шетња седење окупљање станара вожња бицикла амбијент	трајни	
36	Sätra Centrum Nivå Landskapsarkitektur	трг	мали	стамбена зона централна зона	слика на терену боја, материјализација, мобилијар	шетња седење окупљање станара играње амбијент	трајни	
37	Place au Changement CollectifETC	угао	мали	стамбена зона централна зона	осликавање зида адаптација постојећих елемената	шетња седење биоскоп окупљање станара амбијент	повремени	
38	Îlot d'Amaranthes Emmanuel Louisgrand The Roger Tator Gallery Brin d'Guill Les Compostiers	угао	мали	стамбена зона централна зона	зеленило осликавање зида адаптација постојећих елемената нови елементи	шетња седење окупљање станара гајење биљака амбијент	повремени	
39	La salle UN:UN CollectifETC	трг	мали	стамбена зона централна зона	мобилијар адаптација постојећих елемената	шетња седење биоскоп, поуори[те окупљање станара амбијент	повремени	
40	Dans ma benne benne Dientre!	трг	мали	браунфилд централна зона	слика на терену боја мобилијар	паркирање шетња седење вожња бицикла окупљање амбијент	привремен	
41	Rundle Mall Redevelopment Hassell	улица	ввелики	културно-комерцијална зона централна зона	мобилијар	шетња посматрање седење окупљање амбијент	повремени	

42	MFO Park Raderschall	трг	мали	културно-комерцијална зона централна зона	просторна структура зеленило вертикалне баште	шетња седење окупљање амбијент	трајни		5.
43	Urban Coffee Farm Hassell	комбиновани	мали	културно-комерцијална зона централна зона	зеленило мобиљар просторна структура	седење окупљање испијање кафе амбијент	трајни		
44	Common-Unity by Rozana Montiel Estudio de Arquitectura	трг	мали	стамбена зона централна зона	просторна структура мобиљар	седење окупљање игралиште	трајни		
45	Masmo Solhagaparken by LAND arkitektur	обод	средњи	рекреативна зона рекреативна зона	материјализација боја адаптација постојећих елемената мобиљар	шетња седење спорт окупљање станара амбијент	повремени		
46	Guldbergs Plads 1:1 Landskab	трг	средњи	стамбено - рекреативна зона централна зона	покренути терен боја мобиљар	шетња седење играње окупљање станара амбијент	трајни ни		
47	Plug n Play Kragh & Berglund	слободни	велики	рекреативна зона периферна зона	покренути терен боја мобиљар	шетња седење игралиште спорт амбијент	трајни		
48	Burghausen Playgroundby Rehwaldt Landscape Architects	комбиновани	велики	стамбено - рекреативна зона централна зона	покренути терен слика на терену боја мобиљар	шетња седење игра окупљање станара амбијент	трајни		
49	Hortus Mytilus Fabulism architects	трг	мали	културно-комерцијална зона историјски центар	инсталација вертикални план боја	шетња седење игра окупљање амбијент интеракција	привремен		6.
50	VibRad Fabulism architects	комбиновани	велики	културно-комерцијална зона централна зона	инсталација светлост	шетња вожња амбијент	привремен		
51	Greetings to the Sun Nikola Bašić		мали	културно-комерцијална зона периферна зона	инсталација светлост боја у терену	шетња разгледање амбијент	повремени		
52	Bjørnsletta School Østengen & Bergo AS	трг	мали	културно-комерцијална зона централна зона	слика на терену боја мобиљар	седење окупљање деце едукација играње амбијент	трајни		7.

53	Kala – Playground and Green Space in Berlin-Friedrichshain Rehwaldt Landscape Architects	трг	мали	рекреативна зона централна зона	покренути терен мобиљар	шетња седење играње амбијент	трајни	
54	Bauci Fabulism architects	трг	средњи	рекреативна зона централна зона	мобиљар	шетња играње амбијент	повремени	
55	AVIC Park , Hongdu Nanchang YIYU design	комбиновани	велики	централна зона централна зона	покренути терен слика на терену боје	шетња седење играње едукација амбијент	трајни	
56	Elbe Waterfront Park Riesa Rehwaldt Landscape Architects	комбиновани	средњи	рекреативна зона периферна зона	адаптација постојећих елемената мобиљар	шетња седење окупљање амбијент	трајни	
57	Play Landscape be-MINEby Carve Landscape Architecture OMGEVING Landscape Architecture	слободни	велики	рекреативна зона периферна зона	покренути терен мобиљар материјализација	шетња спорт играње едукација амбијент	трајни	
58	VÅRBERGSTOPPEN – ÅVENTYRET/ SAGOSKOGEN LAND architects	слободни	велики	рекреативна зона периферна зона	покренути терен мобиљар зеленило	шетња спорт играње едукација амбијент	повремени	
59	Garden of 10,000 Bridges West 8	слободни	велики	рекреативна зона периферна зона	зеленило мобиљар боја	шетња играње посматрање амбијент	трајни	
60	Lohmühleninsel Rehwaldt Landscape Architects	трг	мали	рекреативна зона централна зона	покренути терен боја	шетња седење окупљање вожња бицикла играње амбијент	трајни	

Мапирањем одабраних примера на карти света уочавамо највећу густину у области Европе, у регијама које одликује културална сличност са нашим поднебљем (слика 2). На основу тога закључујемо да највећи број одабраних примера, односно препознатих одговарајућих архитектонских интервенција, показује компатибилност у односу на културни оквир контекста.¹⁸ Поред одабира примера за фазу 2 анализе елиминацијом из наведеног опуса, примери ће такође бити одабрани у односу на доминантан културални оквир, уз неколико примера као специфичних представника других културних оквира.

¹⁸ Географски положај мапираних простора, концентрисаних у оквиру хоризонталног поља обележеног на карти света, такође припада доминантно зони сличних климатских, природних и географских карактеристика

Слика 2: Географска диспозиција одабраних примера

4.3.1.2. Дискусија о резултатима и селекција примера за фазу 2

На основу резултата представљених у табели, одабир примера врши се на основу следећих закључака:

Група 1: Будући да примери 2, 3 и 4 имају исте аспекте типа, обухвата и зоне, а остале аспекте деле са примерима 1, 5, 6 и 7, елиминишемо их из анализе. Аспекти просторних и програмских карактеристика примера 1, 5 и 7 су садржани у примеру 6, стога за анализу из ове групе издвајамо овај пример.

Пример 6 нуди мноштво садржаја, а просторним интервенцијама обухвата и карактеристике претходних примера. Поред тога, великим обухватом садржи више урбаних типских ситуација, стога ће бити релевантан пример за анализу интервенција ове групе. Одабрани пример за анализу из прве групе је 6, из разлога што поред ресурса воде интервенције једнако базира и на покренутом терену. Као такав једини је који повезује прву и другу групу примера.

Група 2: Друга група примера садржи пројекте од којих сваки носи специфичности у другом домену. Пројекат 8 је у овој групи једини тип трга, а издваја га и низ разлика на пољу просторног и програмског аспекта. Из тог разлога пример 8 одабран је за даљу анализу. Интервенција примера 9 базирана је како на покренутом терену тако и на ресурсу воде, те га због заједничких карактеристика са примерима групе 1 и 2 елиминишемо из анализе. Примери 10 и 11 могу се по интервенцији сматрати сличним, али велика разлика у обухвату чини пример 11 сложенијим за анализу. Из тог разлога оба примера улазе у селекцију за фазу 2.

Група 3: Примери 12, 13, 14, 15 и 17 садрже карактеристике сакупљене примером 16, стога их елиминишемо из анализе. Пример 18 по просторним и програмским карактеристикама, као и зони сличан је примерима 20, 21, 22, 23 и 27, али се као пример мањег обухвата слободног плана, издваја као специфичан, што га квалификује за даљу анализу. Примери 21, 34, 25 и 26 базирани су на интервенцији зеленилом, мобилијаром и специфичном материјализацијом, што је покривено избором примера 16 за даљу анализу. Међу примерима 24, 25, 26 и 27, чије су интервенције базиране на зеленилу, као специфичан издваја се пример 26, који садржи и воду. Као такав повезује прву и трећу групу, због чега је одабран за даљу анализу. Примери 29, 30 и 31 обилују другачијим просторним карактеристикама од претходно наведених из групе 3, стога сва три улазе у селекцију за даљу анализу.

Група 4: Примере 32 и 33 одликују готово исти аспекти. Због већег обухвата и сложеније урбане ситуације за даљу анализу биће одабран пример 32. Примери 34, 35 и 36 односе се на минималне интервенције у партеру унутрашњости стамбеног блока. Пример 34 издваја ефекат поплицања, док пример 35 издваја ефекат боје. Пример 34 сличних је карактеристика као 35, стога ће бити елиминисан. Примери 37, 38 и 39 готово су истих карактеристика. Селекцијом се опредељујемо за примере 37 и 38, које минимално разликује просторна интервенција. Пример 40 представља специфичан тип који својим карактеристикама повезује групе 4 и 3, стога ће свакако бити предмет даље анализе. Пример 41, иако ширег обухвата, заснован је на интервенцији која се типски понавља на потезу, а која се уклапа у претходно одабране примере, стога неће бити предмет даље анализе.

Група 5: Из групе 5 издвајамо пре свега пример 44, који је заједнички садржилац карактеристика примера 42 и 43, као просторна структура која иницира различите

активности. Поред тога издваја се и пример 45, чије карактеристике повезују примере 46, 47 и 48, стога ће бити одабран за даљу анализу.

Група 6: Из групе 6 биће одабран пројекат 49, као инсталација која ангажује превасходно вертикални план и иницира интеракцију са корисником. Ове карактеристике надомешћују аспекте претходно одабраних примера.

Група 7: Примери групе 7 повезују карактеристике које су махом обрађене у претходним групама (покренути терен, боја, зеленило, структура..). За даљу анализу из ове групе биће одабран пример 57, као атипичан облик за урбани простор, чије карактеристике повезују групу 7 и групу 2.

Сумирањем резултата извршена је селекција примера за другу фазу студије случаја. Одабрани примери су представљени у табели 6.¹⁹

Табела 6: Селекција примера из фазе 1

назив пројекта аутор	тип	обухват	зона	просторне карактеристике	програмске карактеристике	тип простора и програма	илустрација
1 Banyoles old town public space MIAS architects	комбиновани	велики	стамбено - културна зона историјск и центар	пукотине избочине вода	шетња седење вожња бицикла скакање амбијент	трајни	
2 National Museum In Szczecin – Dialogue Centre Przelomy KWK Promes	трг	средњи	културно- комерцијална зона централна зона	покренути терен материјализација	шетња седење вожња бицикла едукација окупљање амбијент	трајни	
3 Charlotte Ammundsens Plads 1:1 Landskab	улица	средњи	културно- комерцијална зона централна зона	рељеф материјализација осликавање зида	шетња седење вожња бицикла спорт амбијент	трајни	
4 Superkilen BIG Bjarke Ingels Group Superflex Topotek 1	улица	велики	културно- комерцијална зона централна зона	слика на терену покренути терен боја	шетња седење окупљање вожња бицикла амбијент	трајни	
5 The New York High Line Diller Scofidio + Renfro	комбиновани	велики	браунфилд централна зона	линеарна путања, пукотине зеленило мобиљар	шетња седење окупљање вожња бицикла амбијент	трајни	
6 Park of De Panneby OMGEVING Landscape Architecture	слободни	велики	стамбена зона периферна зона	покренути терен зеленило адаптација постојећих елемената	шетња трчање седење едукација посматрање амбијент	трајни	

¹⁹ Одабрани примери су на мапи назначени црвеном бојом (слика 2)

7	SJÖDALSPARKE N, HUDDINGE LAND architects	трг	средњи	стамбено - рекреатив на зона централна зона	зеленило вода обликовање терена	шетња седење играње окупљање амбијент	трајни	
8	GENK C-m'ne HOSPER Landscape Architecture and Urban Design	трг	мали	браунфил д централна зона	материјализац ија обликовање адаптација постојећих елемената геометризација	шетња седење задржавање сцена амбијент	трајни	
9	Ladeira da Barroquinha by Metro Arquitetos	улица	средњи	културно- комерцијал на зона централна зона	каскадирање материјализац ија обликовање адаптација постојећих елемената	шетња седење задржавање амбијент	трајни	
10	Israel Square COBE Sweco Architects	улица	средњи	рекреатив на зона централна зона	покренути терен материјализац ија обликовање	шетња седење вожња бицикла спорт играње амбијент	трајни	
11	Jardin des Joyeux Wagon- landscaping	комбиновани	мали	стамбена зона централна зона	руинирани терен и биљке	шетња седење окупљање станара гајење биљака амбијент	привремен	
12	Courtyard in Classensgade 1:1 Landskab	трг	мали	стамбена зона централна зона	слика на терену боја материјализац ија	шетња седење окупљање станара гајење биљака амбијент	трајни	
13	Geelhandplaats OMGEVING Landscape Architecture	трг	мали	стамбена зона централна зона	слика на терену боја	шетња седење окупљање станара вожња бицикла амбијент	трајни	
14	Place au Changement CollectifETC	угао	мали	стамбена зона централна зона	осликавање зида адаптација постојећих елемената	шетња седење биоскоп окупљање станара амбијент	повремени	
15	Îlot d'Amaranthes Emmanuel Louisgrand The Roger Tator Gallery Brin d'Guill Les Compostiers	угао	мали	стамбена зона централна зона	зеленило осликавање зида адаптација постојећих елемената нови елементи	шетња седење окупљање станара гајење биљака амбијент	повремени	
16	Dans ma benne benne Dientre!	трг	мали	браунфил д централна зона	слика на терену боја мобилицар	паркирање шетња седење вожња бицикла окупљање амбијент	привремен	

17 Common-Unity by Rozana Montiel Estudio de Arquitectura	трг	мали	стамбена зона централна зона	просторна структура мобиљар	седење окупљање игралиште	трајни	
18 Masmo Solhagaparken by LAND arkitektur	обод	средњи	рекреатив на зона рекреатив на зона	материјализац ија боја адаптација постојећих елемената мобиљар	шетња седење спорт окупљање станара амбијент	повремени	
19 Hortus Mytilus Fabulism architects	трг	мали	културно- комерцијална зона историјск и центар	инсталација вертикални план боја	шетња седење игра окупљање амбијент интеракција	привремени	
20 Play Landscape be-MINEby Carve Landscape Architecture OMGEVING Landscape Architecture	слободни	велики	рекреатив на зона периферна зона	покренути терен мобиљар материјализац ија	шетња спорт играње едукација амбијент	трајни	

4.3.1.3. Категорије просторно-програмских констелација

На основу анализе у фази 1, препознавањем кључних корака у пројектовању и релација које усмеравају архитектонско решење, уочавају се кључне карактеристике пројеката које их класификују у категорије. Ове карактеристике постају аспекти за опис категорије и класификацију пројекта.

Одабрани аспекти за опис категорије су:

- 1) композиција (начин архитектонске артикулације простора и функција),
- 2) просторни план (доминантно простирање у три димензије),
- 3) однос важности простора и програма и
- 4) доминантно присутни мотиви у архитектонском решењу.

На основу аспеката, издвајају се четири најзаступљеније категорије просторно-програмских констелације отворених јавних простора. Оне су у истраживању именоване у складу са доминантним пољем и начином препознавања: пејзаж, сцена, игралиште и коридор (табела 7).

Табела 7: Категорије просторно-програмских констелација за избор студија случаја

Категорија просторно-програмских констелација	композиција	Просторни план	Доминантно базирано на	мотиви
ПЕЈЗАЖ просторне констелације доминантно хоризонталног плана (тектоника терена, вода, озелењавање)	КОНТИНУАЛНА садржаји који се нижу и надовезују у простору	хоризонтални	простор	рељеф вода зеленило
СЦЕНА просторне констелације синтезе хоризонталног и вертикалног плана (дефиниције структуре и програма на основу симбола или постојећих елемената локације)	УСМЕРЕНА садржаји који су просторно и функционално усмерени ка центру збивања	хоризонтални + вертикални	простор + програм	амфитеатар, репер пројекција подијум
ИГРАЛИШТЕ констелације у служби програма који окупља	ХОМОГЕНА садржаји који су равномерно окупљени и повезани логиком коришћења	просторни (у свим правцима)	програм	спорт забава амбијент
КОРИДОР констелације у служби програма линеарно савладава простор	ЛИНЕАРНА садржаји који континуално или тачкасто окупирају простор линеарно	хоризонтални линеарни	програм	спорт смена амбијенталних искустава

Категорија 1 - пејзаж представља просторне констелације доминантно хоризонталног плана. Артикулација и деловање простора и програма углавном је континуално, препознатљиво у надовезивању садржаја у простору. Тематизација је обично базирана на мотивима рељефа (покренутог терена, интервенција у партеру) и елемената природе (зеленило и вода), а концепт обично диктиран примарно простором који затим прати програм. У вези са тим, доминантан доживљајни потенцијал који одређује пројекте ове категорије је историјска детерминанта.

Категорија 2 – сцена представља констелацију синтезе хоризонталног и вертикалног плана, доминантно третирајући простор као сценографију. Артикулација простора и деловање програма је усмерено ка одабраном центру збивања (елемент у простору или специфична функција). Тематизација је обично базирана на мотивима подијума (сцена), амфитеатра, или просторног репера (пројекција на вертикалном плану). Концепт је диктиран једнаком важношћу простора и програма као синтезе. У пројектима ове категорије једнако су учестале две групе доживљајних потенцијала, а то су просторни карактер и локална препознатљивост.

Категорија 3 – игралиште представља констелацију у служби програма, односно категорију у којој програм доминантно окупља и артикулише садржаје у простору. У складу са тим деловање програма је хомогено, што се препознаје у садржајима који су равномерно окупљени и артикулисани логиком коришћења. Тематизација је базирана на мотивима спорта (карактеристични облици активне рекреације), забаве (игре, окупљања, догађаји), или жељеног амбијента (релаксација и пасивна рекреација). Најчешће препознат доживљајни потенцијал пројеката ове категорије је локална препознатљивост.

Категорија 4 – коридор представља констелацију у служби програма, који савладава простор линеарно. Ова категорија карактеристична је за доминантно линеарне просторе града, као што су обале, улице итд. У складу са тим деловање програма је линеарно, што се препознаје у садржајима који су континуално или тачкасто организовани у низу. Тематизација је базирана на мотивима спорта (стазе за шетњу и трчање, бицикличке стазе), или жељеног амбијента (низање и смена визуелних искустава у току других активности). Обзиром на специфичност форме, најчешће препознат доживљајни потенцијал пројеката ове категорије је просторни карактер.

Наведене категорије препознате већ у фази 1 вишеструке студије случаја, прецизије се одређују на основу детаљније анализе у фази 2. Поред наведених категорија, због сложености архитектонских решења, класификација подразумева и прелазне типове, који могу бити базирани на доминантно просторним категоријама (пејзаж-сцена), програмским категоријама (игралиште-коридор), или комбинацији просторних и програмских категорија (пејзаж-коридор, пејзаж-игралиште, сцена-игралиште). Класификација категорије биће појашњена у оквиру дискусије појединачних студија случаја.

Поред категоризације пројеката која је исход појединачних студија случаја, резултат фазе 2 анализе јесте постављање базе за креирање пројектантског модела као заједнички исход анализе примера. Модел ће бити представљен графички и појашњен текстуално.

4.3.2. Фаза 2 анализе примера

Анализа примера у фази 2 биће спроведена рашчлањавањем пројектантског процеса за сваки пример појединачно. Методологија поступка појашњена је у првом делу поглавља. Исход сваког појединачног примера је класификација по категоријама просторно-програмских констелација (табела 7). Очекивани исход целе анализе јесу смернице у креирању пројектантског модела за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора.

4.3.2.1. Анализа примера

01 Јавни простор старог града Бањолес (Banyoles old town public space)

Аутори: Josep Mias Gifre / MIAS architects

Локација: Бањолес, Ђирона, Шпанија

Првонаграђени конкурсни пројекат, 1998.

1998-2008.

Стари град Бањолес препознат је као једно од најзначајнијих архитектонских и урбаних средишта Шпанске регије. Пројекат реконструкције градског језгра²⁰ аутора Хосе Мијаса (Joseph Mias) настао је кроз идеју да се јавни простор осавремени и формира нови урбани амбијент. Конципирање пројекта реферише на специфичности града, креирањем јавног простора као једнако урбаног и природног пејзажа препознатљивог локалног карактера. Пројекат реконструкције²¹ обухвата квадратуру 18000м², али је узет за карактеристичан пример овог истраживања због типског карактера примењених архитектонских интервенција на мањим квадратурама. Интервенције подразумевају више урбаних типских ситуација: трг, угао и улица.

Историјска детерминанта простора чита се кроз индикатор старосне вредности (и1), видљив у руинирананој и застарелој структури испуцалог камена у терену. Овај материјал подлегао старењу и коришћењу, али и тектонским покретима, бива испуцао и девастиран. Богата историјска слојевитост града препознаје се у грађеној структури на више начина. Специфичан географски положај у близини тектосноског језера изискивао је заштиту од плављења, због чега је још у деветом веку изграђен систем дренажних канала. Овај систем служио је и наводњавању будући да је основна делатност града била пољопривреда. Током историје систем канала је покривен новим слојевима који су формирали уличну структуру. Пре свега уочљива структура (објекти, поплочања) доминантно је материјализована травертинским плочама чија примена датира од периода Средњег века. Стога је доминантан доживљај камен у окружењу, тло богато пукотинама и видљива активна тектоника терена током историје.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2), и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и2 препознатљив је присуством система цеви за дренажу воде испод темеља града, као просторне и функционалне специфичности. Ова карактеристика везана је за важност ресурса воде која је усмерила начин живота и обликовања простора. С тим у вези, индикатор и2 препознатљив је и у поступку ослобађања партерне зоне за јавне садржаје и функције. Индикатор и3

²⁰ Пројекат је освојио прву награду на отвореном међународном архитектонском конкурсима који је организовало Градско веће Бањолес-а (1998). Због укупне величине пројекта, регенерација различитих подручја је постепено укинута. Награде укључују: 5th Urban Public Spaces European Prize (2008); Landscape European Prize, Rosa Barba (2008); Catalonia Construction Award (2009); FAD Awards (2010); Obra del Año Plataforma Arquitectura (2011); International Stone Awards (2013).

²¹ Материјал за анализу преузет је са званичног сајта аутора решења <http://www.miasarquitectes.com/portfolio/banyoles-old-town/>

препознатљив је кроз присуство тектонског језера као најдоминантнијег утицаја у формирању затечене физичке структуре као и функција града. У складу са наведеним, доминантан доживљај просторног карактера односи се на стилске карактеристике историјског језгра града, као и на близину језера и важност воде која се огледа у присуству система дренажних цеви испод темеља града.

Локална препознатљивост чита се кроз индикатор меморије места (и1). Он је препознатљив у важности воде као ресурса за развој и опстанак града, али и самог система као симбола по коме је град специфичан и препознатљив. У складу са наведеним, локална препознатљивост истиче пре свега мотиве воде, канала, подземља итд.

Рекреативни потенцијал јавне зоне старог града Бањолес огледа се кроз доминантно колски, а затим и пешачки саобраћај. Уситњена градска структура уских улица и историјских објеката није била прилагођена потребама колског саобраћаја. Ова ситуација онемогућавала је задржавање у просторима улица, што је умањило и важност улица као пешачке инфраструктуре, као и њиховог амбијенталног карактера. Седење, одвијање друштвених игара и задржавање доминантно су се одвијали на простору трга.

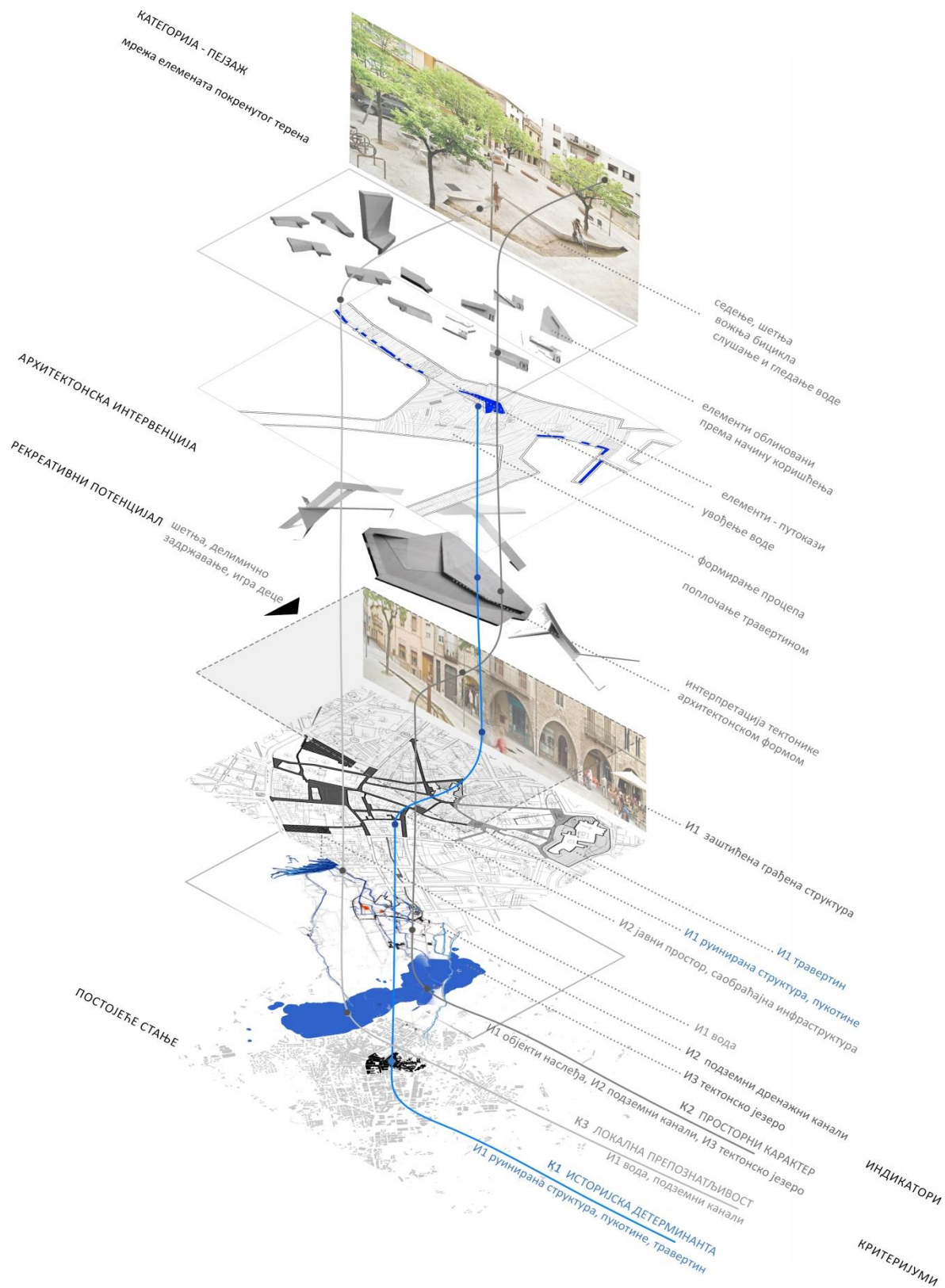
Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана, чиме се анимирају простори улица, а истовремено ослобађа и наглашава постојећи вертикални план. Интервенције у терену, формално обликоване као својеврсни ломови и процепи, доводе се у везу са тектонским карактером подручја. Креирањем форми које асоцирају на пуцање терена испуњеног водом, стиче се утисак избијања воде из цеви на површину и ослобађање њене нове, амбијенталне улоге у савременим условима. Распоређивањем елемената пукотина тачкасто целом површином подручја (трг, пешачке и колске улице), постигнута је динамика целокупног подручја у којој систем пукотина представља својеврстан путоказ, елемент препознавања, задржавања на до тада неинтересантним местима. Звук воде такође води кроз простор чинећи утисак урбане средине пријатнијим. Коришћени материјал у партеру је травертин, који доживљај октугења чини монолитним, уједначавајући утисак и боју хоризонталног и вертикалног плана. Тиме локални, историјски карактер града постаје видљив и доминантан.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са трансформацијом простора, предвиђени програми треба да прате просторне елементе (слика 3). Новонастале покренуте форме обликоване су тако да изазву или наговесте одређене начине коришћења, попут седења, лежања (клубе), вожње скејт-борда, ролера или бицикла (платои у нагибу, рампе). Блага покренутост форми као и безбедне ширине процепа са водом привлачне су за игру деце (скакање, трчање, додиривање воде, прскање). Присуство воде, као звучног и визуелног елемента природе стимулише релаксацију, стога је задржавање на улицама дуже, а шетње чешће. Густину и ритам елемената хоризонталног плана прати и ритам и учесталост коришћења. У уским улицама процепи су мањи и ређи, а форме мирније, у складу са идејом да звук воде анимира пролазнике, а да око самих процепа задржавања буду кратка. Садржаји кулминирају на простору трга, где су форме динамичније, а елементи већи и сложенији, стога комбинују све предвиђене функције – шетња, седење, релаксирање уз слушање воде, или пак игру деце (слика 3).

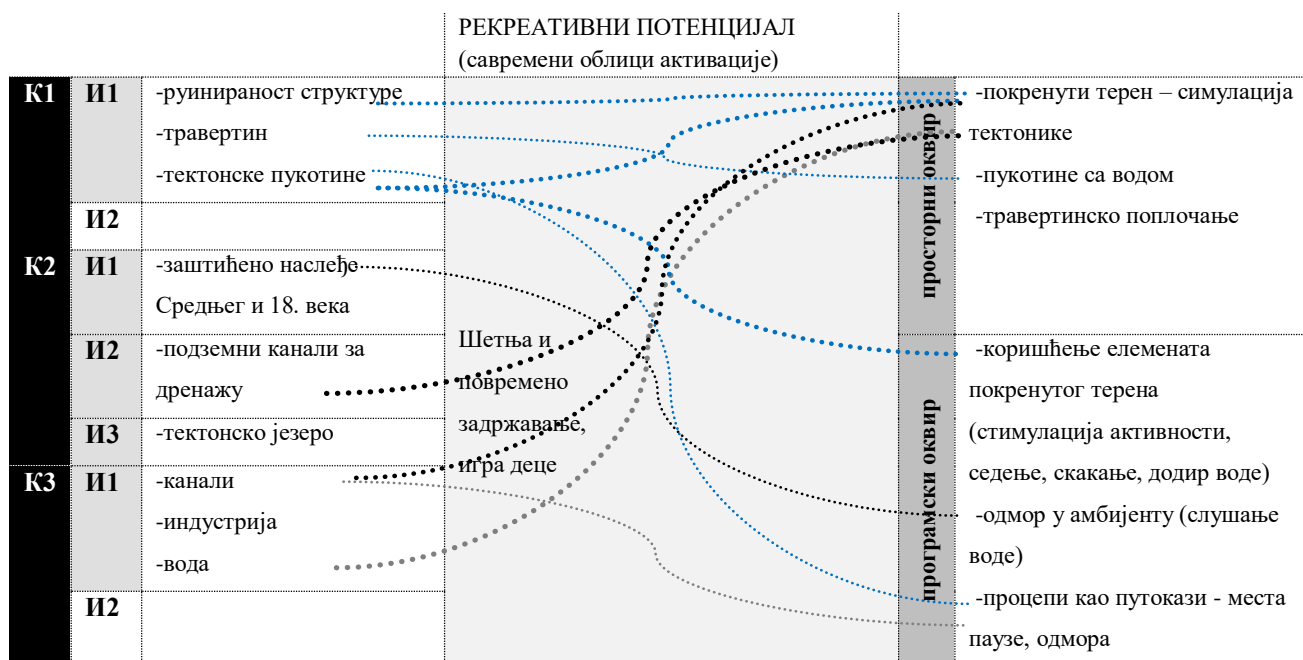

Слика 3: Аснометријски приказ просторно-програмских констелација примера 1

Табела 8: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 1

Дискусија

На основу резултата представљених у табели, просторно-програмску констелацију можемо сврстати у категорију пејзажа. На интервенције у просторном оквиру доминантно утичу К1 - историјска детерминанта са кључним индикаторима рунирана структура (и1), тектонске пукотине (и1) и К2 - просторни карактер, кроз индикаторе подземни канали (и2) и тектонско језеро (и3). Они утичу на домен интервенције и карактер решења које заузима хоризонтални план и ослања се на мотив рељефа. Други ниво важности потиче од критеријума К3 - локална препознатљивост, где се издваја индикатор присуства воде (и1), који се манифестује као елемент природе у новонасталом пејзажу.

Деловање у програмском оквиру такође је усмерено критеријумом К1 - историјска детерминанта, индикатором тектонскиц пукотина (и1). Оне утичу на конципирање форми које анимирају активне облике коришћења, и који се континуирано надовезују. Други ниво важности заузима симбол воде (и1), критеријума К3 – локална препознатљивост, који активира њену нову амбијенталну улогу и стимулише релаксацију.

Аутори: KWK Promes

Локација: Шћећин, Пољска

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2009.

2010- 2011.

Трансформација трга у близини објекта Филхармоније у Шћећину била је тема архитектонског конкурса 2009. године, са идејом пројектовања објекта Националног музеја којим би се ова локација трансформисала у културну четврт²². Турбулентна историја ове локације, обележена ратним збивањима и променама, чини ово место значајним симболом града. Победнички конкурсни пројекат за Национални музеј у Шћећину вођен је идејом отвореног јавног простора. Иако се не ради о потпуно напуштеном простору, разлог одабира овог пројекта за анализу управо је однос према доживљајним вредностима у процесу конципирања пројектантског решења, које у односу на музејски садржај акценат ставља управо на отворени јавни простор²³. Обзиром на просторну ситуацију платоа окруженог улицама и фасадама објеката, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора чита се кроз индикатор старосне вредности (и1), читљив у монументалној чистини плочника трга. Естетика овог трга, за разлику од претходних примера не огледа се у живописности девастиране структуре. Утисак је управо супротан, бацајући акценат на монументални ефекат чистог и слободног простора. Руинираност је присутна у мањој мери. Овај критеријум, иако читљив кроз један доминантан индикатор, један је од кључних вредности који усмеравају пројектантску интервенцију.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе стилских карактеристика (и1), просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2), и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и1 препознатљив је у архитектури окружења, чији објекти датирају доминантно из периода пре и након Другог светског рата. Индикатор и2 доминантно представља отворени јавни простор трга, оивиченог улицама и објектима. Индикатор и3 препознатљив је у карактеристичној архитектури окружења која обележава историјске промене града. Пре рата Шћећин је био немачки град. Након рата четвртина града уништена је ваздушним нападима, те новоизграђене објекте карактерише период социјализма. На основу наведеног, доминантан утисак просторног карактера обележава празан простор трга насупрот стилски разноврсном окружењу које сведочи о бурној историји и променама града.

Локална препознатљивост врло је доминантан критеријум на локацији. Препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 произилази из историјских промена по којима је место познато. Наиме, првобитна намена локације била је

²² Конкурс за Национални музеј у Шћећину, расписан од стране управе музеја, 2009. године, имао је за циљ трансформацију простора трга у културну четврт града. Победнички пројекат тима *KWK Promes* заснован је на идеји важности отвореног јавног простора као вишевековног симбола борбе и промена које су обележиле историју града.

²³ Материјал за анализу преузет је са сајта <http://landezine.com/index.php/2017/01/national-museum-in-szczecin-dialogue-centre-przelomy-by-kwk-promes/>

стамбена четврт која је након рата срушена. Тада је простор трансформисан у трг. Бурне промене периода 70-их година, обележиле су овај простор центром окупљања и побуна масе. Тиме он постаје симбол промена и борбе за слободу. Са друге стране, индикатор и2 присутан је кроз савремени начин препознавања локације и активности на истој. У питању је сада културна четврт у близини познатог савременог архитектонског здања објекта Филхармоније. У складу са наведеним, доминантан носилац локалне препознатљивости је симбол промене и слободе.

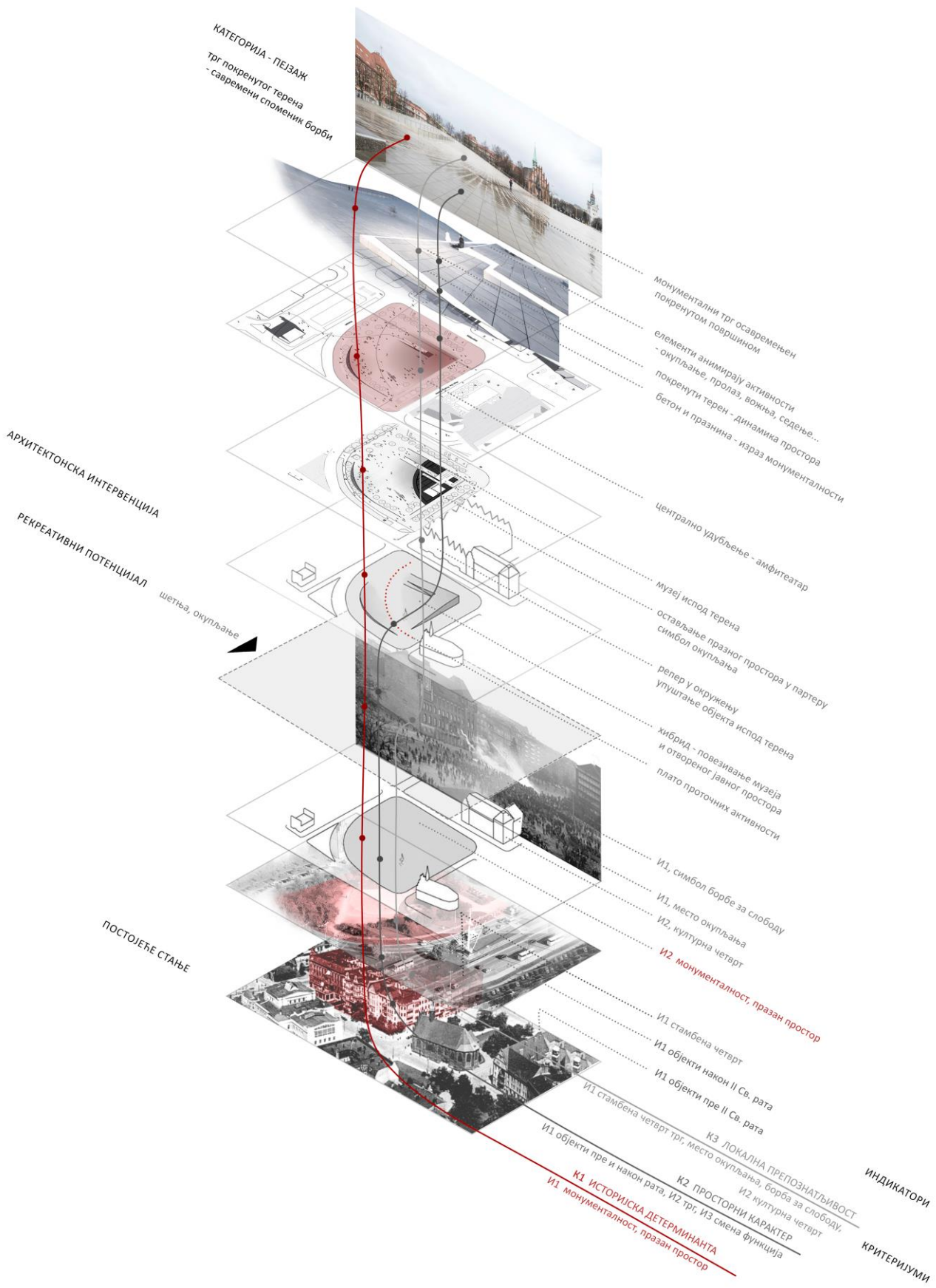
Рекреативни потенцијал локације, у складу са до сада наведеним карактеристикама, огледа се кроз активности шетње, пролаза, окупљања и посете околним садржајима културе.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана (4). Наиме, основна идеја била је потапање габарита музеја испод терена из два разлога – да би се окружење истицало и да би доминантна функција и даље била отворени јавни простор. Оваквим концептом истакнута је важност ове локације као полигона слободе и симбола промена, што одговара функцији отвореног јавног простора. Читава површина поплочана је бетонским плочама, креирајући једноставан монолит који наглашава монументални ефекат трга. Динамика је уведена само благим покретањем форме која наглашава постојање објекта испод, али и позива на активност и симболизује покрет и промену. Благо улубљена површина у централном делу асоцира на амфитеатар, самим тим и идеју окупљања, док дијагонална веза између улица омогућава проточност простора и кретање.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

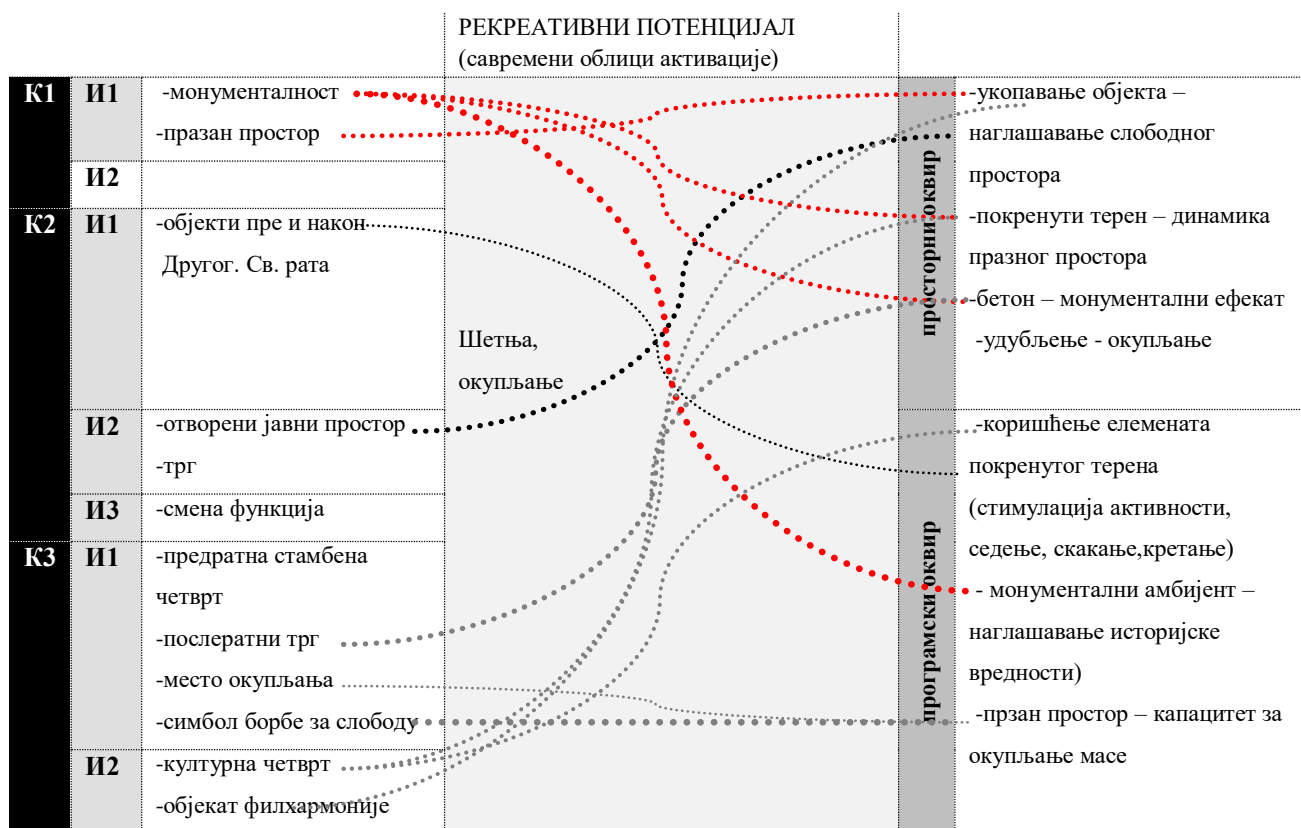
У складу са трансформацијом простора и идејом савременог обележја слободе, идеја програмске трансформације је окарактерисана креирањем дела музеја као отвореног јавног простора (слика 4). Превасходно је плато конципиран као трг културне четврти и приступни плато објекту музеја, али својом формом и естетиком је својеврстан симбол историјског карактера места. Тиме креирана атмосфера производи истовремено ефекат монументалности и слободе. Покренута форма позива на шетњу, трчање, вожњу бицикла. Минималне интервенције попут избочина у терену омогућавају седење и задржавање.

Слика 4: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 2

Табела 9: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 2

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 9, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију пејзажа. На интервенције у просторном оквиру пре свега утичу критеријуми К1, индикатором старосне вредности (и1) и К3, индикатором меморије места (и1). Њихов утицај у конципирању решења је синтетички и подједнак. Монументалност празног простора трга, проузрокована вишевековном борбом за слободу на овом месту, креира слободну и чисту форму, која задржава монументални ефекат али и подстиче активно коришћење. Утицај на формирање трга свакако је имао и критеријум К2 индикатором просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2).

Деловање у програмском оквиру усмерено је пре свега критеријумом К3, синтезом деловања индикатора и1 меморија места и и2 савремени репери. Овај однос одговоран је за доминантно рекреативни карактер простора, као савременог израза слободе коришћења и промена на локацији. Деловање у оквиру програма свакако је усмерено и критеријумом К1, индикатором старосне вредности (и1), која се огледа у монументалности. Тиме је подстакнута идеја креирања атмосфере у којој околни објекти као сведоци богате историје представљају сценографију, наглашену чистим монументалним волуменом терена. Из наведених разлога, интервенција се може сврстати у прелазну категорију – пејзаж-сцена.

03 Трг у кварту Нансенгаде (Charlotte Ammundsens Plads)

Аутори: 1:1 Landskab

Локација: Копенхаген, Данска

Награђени изведени пројекат, 2008.

Пројекат и реализација 2008.

Трг *Charlotte Ammundsens* смештен је у познатом културном кварту града Копенхагена, Нансенгаде. Иако лоциран на важном месту у граду, трг се могао окарактерисати као напуштен простор омеђен калканским зидовима околних објеката културе, привлачан уличним уметницима. Идеја трансформације овог простора имала је за циљ оживљавање места у складу са карактером контекста у ком се налази. Идеја реализованог пројекта групе *1:1 Landskab*, заснива се на креирању простора који ће повезати више интересних група, старосних доба и активности на једном месту, као одраз савремене културе града²⁴. Интервенције којима се то постиже усмерене су доживљајним потенцијалима простора, због чега је овај пример одабран као адекватан за анализу²⁵. Пројекат реконструкције обухвата квадратуру 1700 м², подељену на 3 карактеристична дела, од којих се сваки заснива на типској интервенцији. Обзиром на карактеристике локације, интервенције подразумевају две урбане типске ситуације: трг и угао.

Историјска детерминанта простора у овом примеру препознатљива је кроз индикаторе старосна вредност (и1) и срастање са природом (и2). Индикатор и1 препознатљив је у девастираном попчочаљу калдрмом карактеристичним за овај квартал. Поред тога, овај индикатор диминантније је присутан кроз графите на зидовима околних објеката, што сведочи о креативном односу према напуштеном простору. Индикатор и2 препознатљив је кроз зеленило на локацији, при чему се највише издваја специфична врста тамног дрвета карактеристична на локацији. На основу претходно наведеног, кључни утисак историјске детерминанте односи се на живописну сценографију графита и зеленила на локацији.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1), просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Поред фасада и калканских зидова културних и стамбених објеката у окружењу, индикатор и1 читљив је и у фрагментима елемената који датирају из прошлости попут лучних отвора исл. Индикатор и2 карактерише форма денивелисаног трга, који представља везу кварта са језером. Индикатор и3 односи се на карактер околних објеката, доминантно намењених култури и уметности. С тим у вези, просторни карактер доминантно карактерише форма трга у културној четврти града.

²⁴ Интеракција која повезује уличну културу и пејзажну архитектуру, привукла је велику пажњу и у децембру 2008. године. 3 месеца након отварања, трг је добио Награду за иницијативу Удружења за улепшавање главног града (Award by The Association for Beautification of the Capital). Разлог томе је изненадно уклапање и прихватање радикалних измена постојећег стања, што није карактеристично за културу овог подрушја.

²⁵ Материјал за анализу преузет је са сајта:

<http://landezine.com/index.php/2011/05/charlotte-ammundsens-plads-by-11-landskab/>

Локална препознатљивост у великој мери утиче на конципирање пројекта трансформације трга. Овај критеријум на локацији присутан је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 везује се за историјски карактер места, а то је физичка препознатљивост по тамним плочницима, дрвећу и калдрми. Са друге стране, индикатор и2 односи се на особине које место карактеришу у савременим околностима, а то је развој уличне уметности и спорта на локацији. Савремена урбана култура спонтано осваја овај простор и то се може сматрати доминантном карактеристиком локалне препознатљивости.

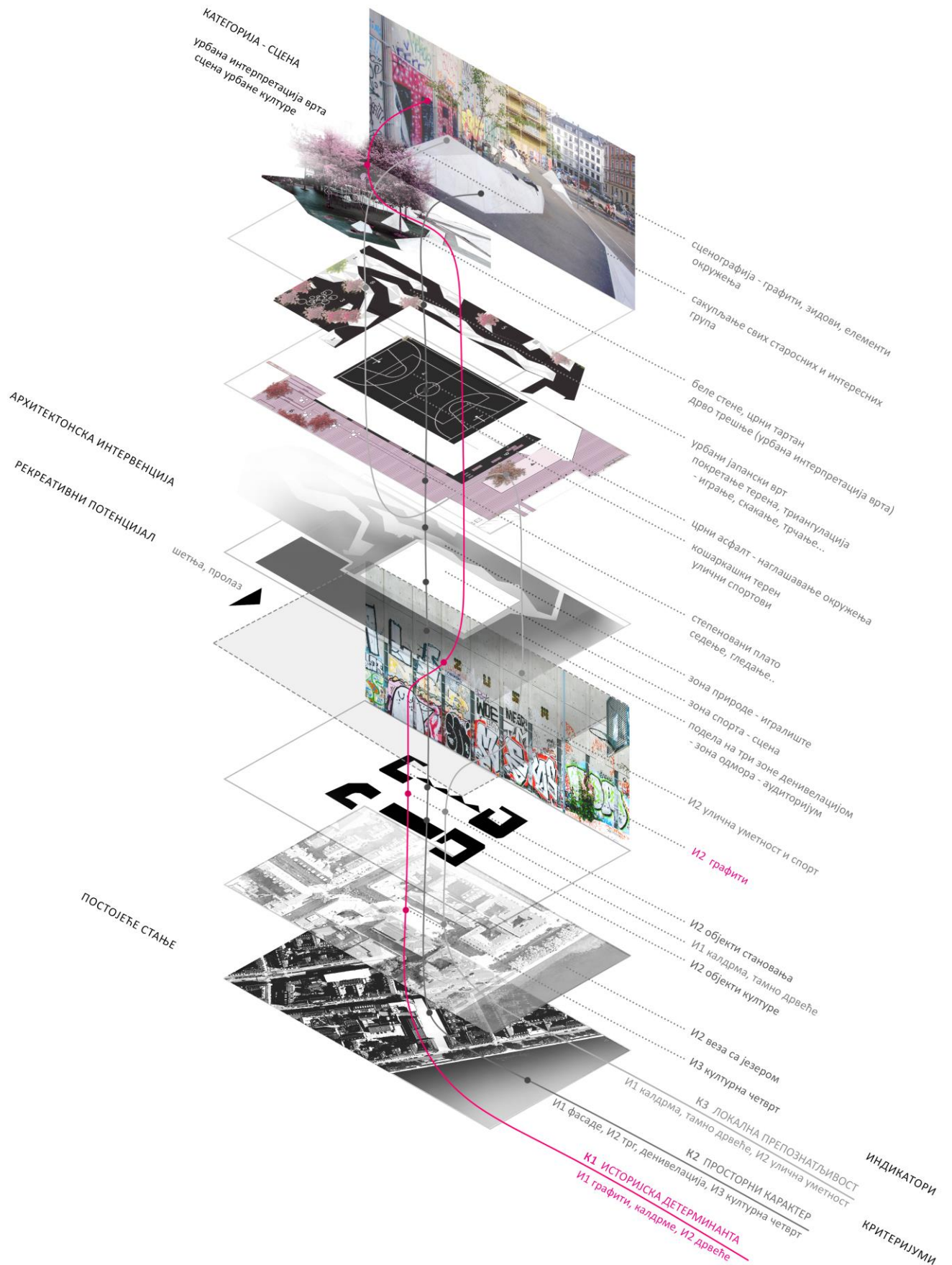
Рекреативни потенцијал локације, упркос стамбено-културном карактеру локалитета, огледа се претежно у активностима шетње и пролаза. Са друге стране, у складу са позицијом трга окруженим зидовима, која га чини интровертним, поред опште незаинтересованости за локацију развило се интересовање специфичних друштвених група – улични уметници, спортисти. Они се сматрају носиоцима савремене урбане културе, што чини специфичну вредност места.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана, третирајући постојеће елементе вертикалног плана као носиоце амбијента (слика 5). Кључна артикулација простора омогућена је денивелацијом трга на три платоа, који простор деле на различите зоне. Зона на највишој коти окружује остатак простора, представљајући својеврстан аудиторијум. Нижи плато трансформисан је у кошаркашки терен, који се може тумачити као сцена. Остатак трга прожима ова два дела, представљајући савремену интерпретацију врта. Аутори инспирацију проналазе у јапанском врту, препознајући јасне односе елемената простора, које интерпретирају геометријом. Тиме простор врта, у коме су стене бели триангулисани елементи, подлога црни тартан, а природно окружење осликни зидови, добија урбани карактер. Доминантан материјал целине је црни асфалт, који истиче остатак елемената на терену, као и шароликост окружења.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

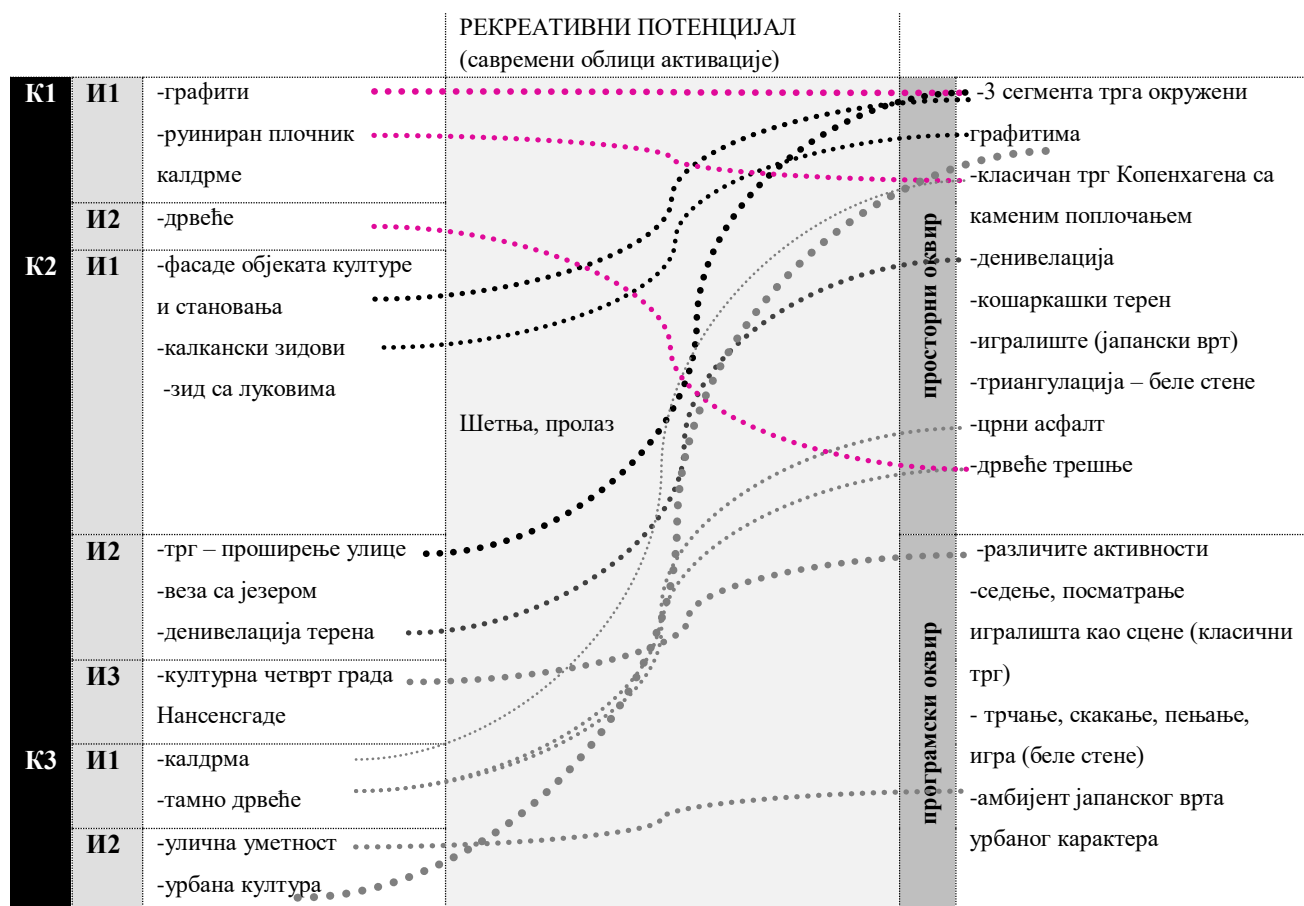
Програмски концепт свакако је усклађен са просторним, обзиром да је заснован на идеји повезивања и артикулације садржаја за различите интересне групе. Простор је замишљен као репрезент савремене урбане културе, која повезује сва старосна доба и тиме оживљава овај простор. С тим у вези, подела на 3 платоа начелно раздваја функције, тако да се несметано одвијају, али остану део истог амбијента. Зона аудиторијума намењена је седењу, одмору, коришћењу услућних садржаја и посматрању догађаја на простору терена. Кошаркашки терен као својеврсна сцена намењен је спорту, плесу и другим активностима младих уличних спортиста. Урбани врт је зона која нуди садржаје игралишта за децу, будући да покренути терен подстиче активне видове рекреације. Са друге стране ови елементи терена служе и за седење и одмор.

Слика 5: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 3

Табела 10: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 3

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 10, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију сцене. На интервенције у просторном оквиру доминантан утицај има критеријум К3, пре свега кроз индикатор савремених репера. Савремена урбана култура (и2) покреће учешће индикатора графита на зидовима (К1, и1) и трга (К2, и2), усмеравајући интервенцију ка креирању сцене која истиче савремену вредност постојећег амбијента. У складу са тим, простор је допуњен садржајима који репрезентују разноврсност савремених интересовања и ширину урбане културе – врт, терен, аудиторијум.

Деловање у програмском оквиру усмерено је такође критеријумом К3, у садејству са критеријумом К2 индикатором и3 - локалне карактеристике. Наиме, развој уличне уметности и урбане културе, у вези са доминантно културним карактером читавог кварта, покреће идеју оживљавања савремене културе града у овој тачки, повезујући кључне аспекте у којима се она огледа. То су активности посматрања, одмора, релаксирања омогућене пре свега зоном аудиторијума. Затим активности спорта у зони терена и активности дечје игре у зони урбаног врта. Због важности програмске структуре у пројекту, анализирани пример се може сврстати у прелазну категорију – сцена-игралиште.

04 Урбани колаж у Копенхагену (Superkilen)

Аутори: BIG Bjarke Ingels Group; Superflex; Topotek 1

Локација: Норebro, Копенхаген, Данска

Вишеструко награђивани пројекат

Пројекат 2007.

Пројекат отвореног јавног простора Суперкилен (Superkilen) у Копенхагену настао је идејом оживљавања густо насељене зоне Норebro, активацијом великог отвореног јавног простора. Будући да је једна од кључних карактеристика овог кварта висок степен урбанизације и социјалне разноврсности, циљ овог пројекта био је пре свега формирати простор који ће окупити све становнике и бити полигон њихове социјализације. Отворени јавни простор представљао је идеалну типологију за овај циљ. Пројекат је реализован у сарадњи више аутора²⁶, који су концепт базирали управо на наведеним локалним специфичностима, истичући социјалну разноврсност као вредност савременог контекста. Новонастали простор осмишљен као универзални полигон игре и шарени урбани колаж као симбол разлика.²⁷ Укупна површина интервенције износи 36000 м², углавном типског карактера, због чега је пројекат одабран као адекватан пример за анализу. Обзиром на карактеристике локације као линеарног подручја усмереног објектима, интервенција подразумева урбану типску ситуацију улице.

Историјска детерминанта није доминантан критеријум на овој локацији. Присутан је кроз индикатор старосне вредности (и1). Он је препознатљив кроз опште карактеристике девастиране структуре отвореног јавног простора. Визуелна живописност употпуњена је елементима савремене уличне уметности попут графита и цртежа по плочницима и зидовима. Поред тога, доминантан утисак историјске детерминанте односи се пре свега на празан простор подложен спонтаним присвајањима и експерименту.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе: просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и2 карактерише доминантно линеарни простор, недефинисаног облика, оивичен и усмерен волуменима облеката. Индикатор и3 одликује ранзоврсна грађена структура, обзиром да се ради о веома дугачком потезу. Поред тога, велика густина насељености је такође карактеристика коју можемо сврстати у важну карактеристику локалног контекста.

Локална препознатљивост је у овом примеру веома је утицајан критеријум, препознатљив кроз индикатор меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 односи се на

²⁶ Пројекат јавног простора Суперкилен у Копенхагену конципиран је у сарадњи више архитектонских и уметничких студија: *BIG Bjarke Ingels Group*, *Superflex* и *Topotek 1*. Пројекат је 2013. године награђен као истакнути пример отвореног јавног простора (Institute Honor Awards for Regional and Urban Design by the National AIA Awards 2013).

²⁷ Материјал за анализу преузет је са сајтова:
<http://landezine.com/index.php/2013/02/urban-revitalization-superkilen-by-topotek1-big-superflex/>
<https://www.archdaily.com/286223/superkilen-topotek-1-big-architects-superflex>

разноврсну социјалну структуру, као доминантну специфичност овог подручја. Савремени подаци бележе чак 60 различитих националности у овој зони, по чему је она препознатљива, што се може уврстити у индикатор и2. Ова разноврсност резултат је високог степена урбанизације и развоја града који великом брзином мења услове живота и структуру окружења.

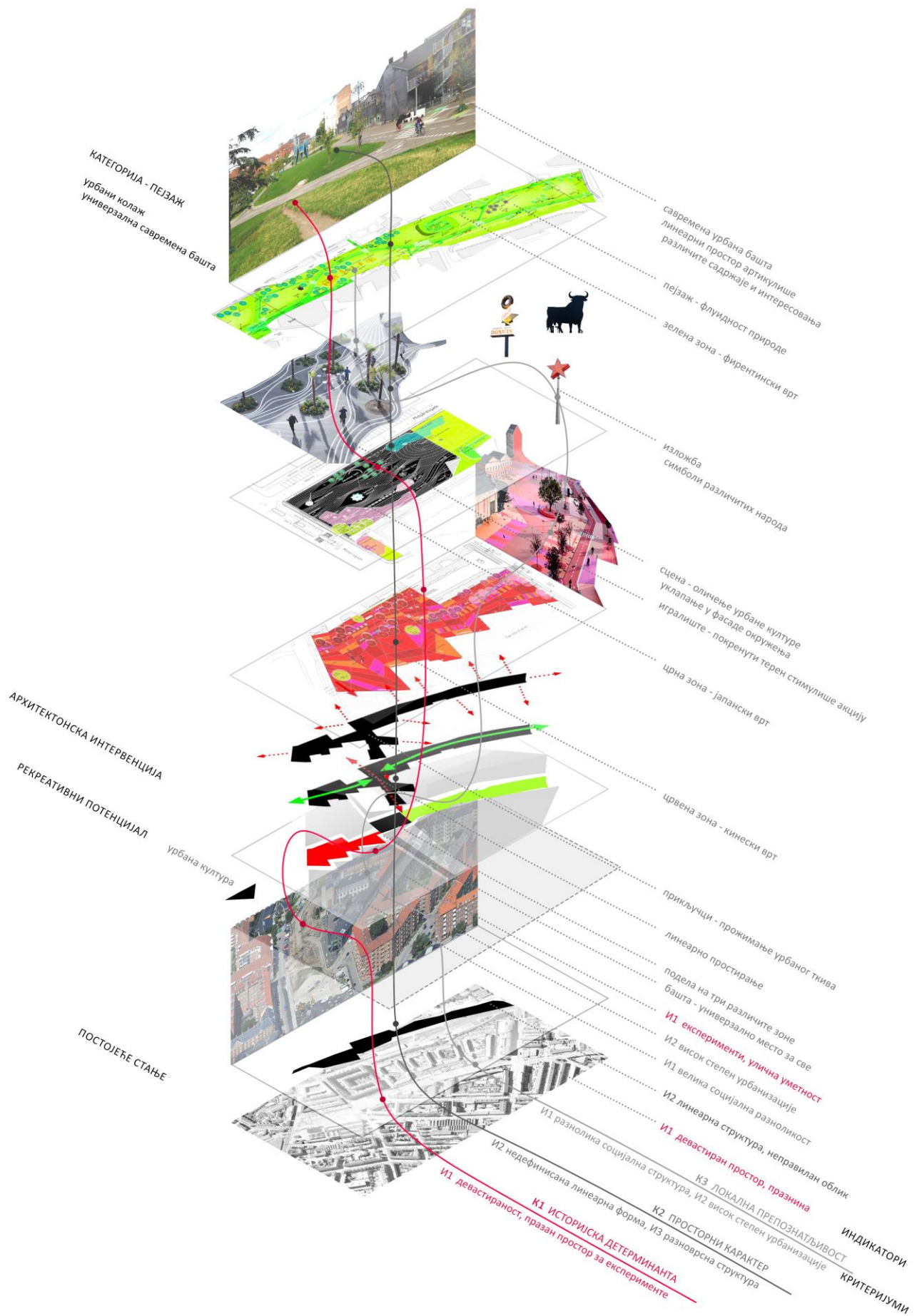
Рекреативни потенцијал локације огледа се пре свега у алтернативним облицима активације појединих места, попут активности уличних уметника и спортиста. Такође, уобичајне активности попут дружења, шетње, игре су присутне, обзиром да се ради о зони која прожима стамбени квартал.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у домену хоризонталног плана (слика б). Вођен идејом универзалног простора за све, пројекат се ослања на концепт баште, као универзалне хетеротопије прилагодљиве свим условима. С тим у вези, нови пејзаж осмишљен је као комбинација различитих познатих типова врта, кроз савремену интерпретацију њихових препознатљивих елемената. Тиме је постигнута разноврсност целине, кроз 3 зоне, где различити сегменти чине занимљив урбани колаж који симболизује друштвену шароликост. Црвена зона конципирана је кроз елементе планинског ланца кинеског врта, постигнуте триангулацијом као савременом формом. Црвена боја надовезује се на естетику околних објеката. Црна зона осмишљена је на основу елемената јапанског врта, представљена као покренути валовити терен. Зелена зона је интерпретација фирентинског врта, као раскошне вегетације и флуидних облика. Ове три зоне представљене су на савремен начин, који ове идеје приближава урбаним условима и уличној уметности. Све три зоне обogaћене су елементима који симболизују различите културе и националности (светлеће рекламе, мобилијар), те представљају својеврстан изложбени простор на отвореном.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са интервенцијама у простору, програмска трансформација своди се на формирање универзалног полигона забаве за све појединце и групе. Новоформирани пејзаж својом разноликошћу подстиче на различите активности. Свака од целина замишљена је као игралиште, скуп различитих садржаја који се попут колажа преклапају и надовезују. Тиме су омогућени разни облици активне рекреације, попут спортова, вожње бицикла, трчања, игре деце итд. Пасивни видови омогућени су креираним амбијентом који нуди занимљивије услове провођења слободног времена, у шетњи, одмору, дружењу. Овим пројекат истражује нове улоге врта у савременим урбаним условима.

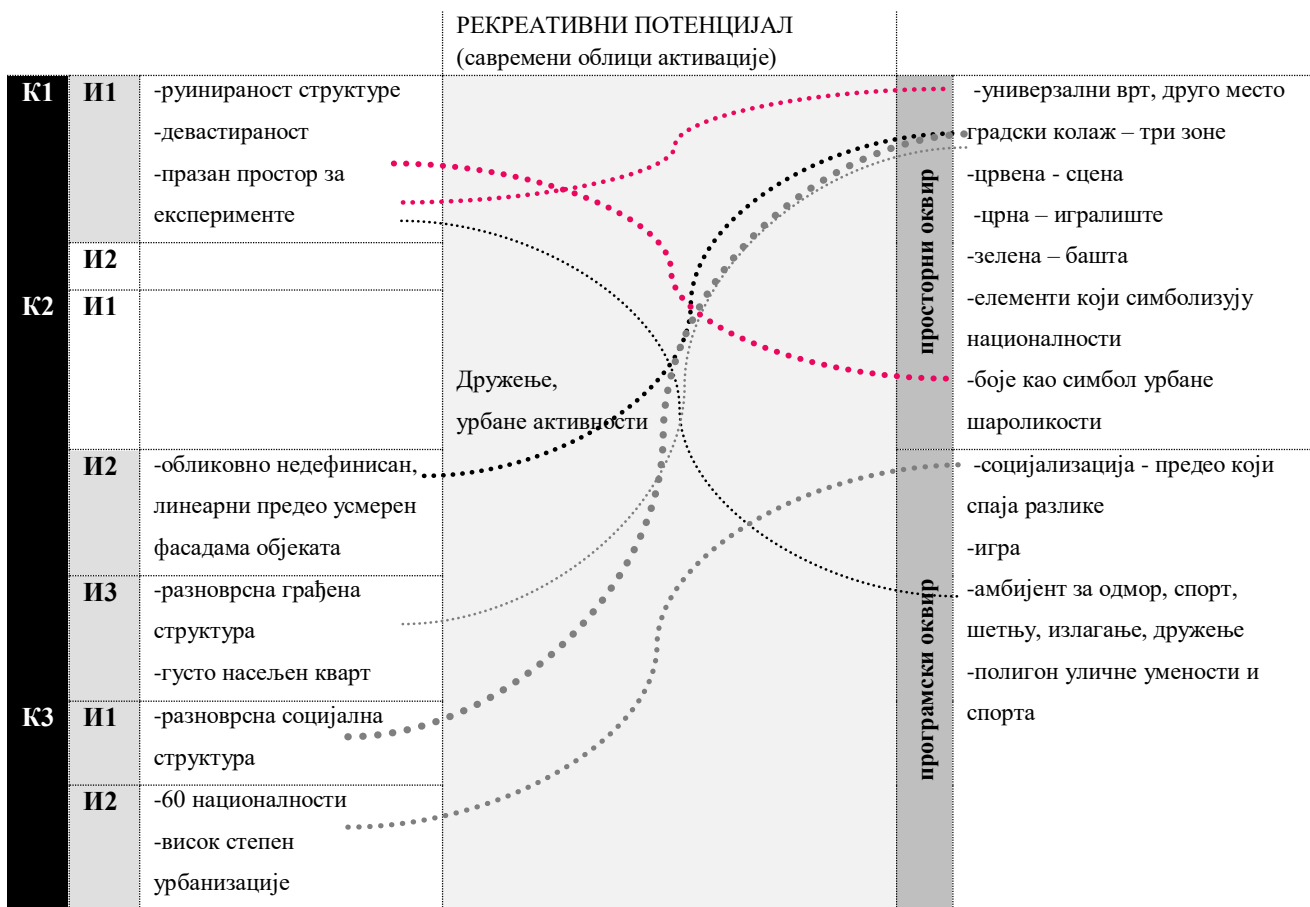

Слика 6: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 4

Табела 11: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 4

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 11, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију пејзажа, али се због линеарне артикулације садржаја, диктиране формом простора, такође може сматрати и прелазним типом коридора. На интервенције у просторном оквиру пре свега утиче критеријум К3, обзиром да је основна идеја простора да интерпретира сложеност разлика и богатство социјалне структуре. Овај критеријум одговоран је за концепцију простора као колажа, који на пре свега хоризонталном плану гради разноврсне односе. Ово је карактеристика због које се концепт сматра категоријом пејзажа.

Поред ове две категорије, анализирани пример показује додатне сложености које га делимично сврставају и у сцену и игралиште. Третман простора као универзалне изложбене зоне, као скупа симбола на једном месту, простор сврстава у категорију сцене. Деловање у програмском оквиру усмерено је такође критеријумом К3. Колаж простора праћен је колажем функција, са идејом да се интерпретира мноштво различитих активности и интересовања. Тиме се овај простор може доживети као полигон игре, те се због програмских карактеристика може сматрати и прелазним типом – игралиште.

05 Јавни простор „High Line“ у Њујорку (The High Line)

Аутори: Diller Scofidio + Renfro

Локација: Њујорк, САД

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2003.

2004 - 2009.

Оживљавање напуштеног простора железнице у Њујорку, 2003. године било је тема архитектонског конкурса. У питању је индустријско здање 20. века, лоцирано на западној страни града, које је ван употребе од 1980. године. Специфична позиција линеарне форме железнице изнад града, дужине 1.45 миље, прожима активно градско ткиво, чиме представља отежавајућу околност у прилагођавању свакодневним потребама савременог доба. Упркос примарној идеји реконструкције пруге у сврхе нове производње, добитници конкурса (тим Diller Scofidio + Renfro),²⁸ у складу са савременим околностима, понудили су трансформацију у отворени јавни простор²⁹. Пројекат реконструкције обухвата велику квадратуру, али је узет за карактеристичан пример овог истраживања због типског карактера примењених архитектонских интервенција на мањим квадратрама. Обзиром на карактеристичну линеарну форму простора, интервенције подразумевају урбану типску ситуацију улице.

Историјска детерминанта простора је поред просторног карактера најдоминантнији доживљајни потенцијал локације. Чита се кроз индикатор старосне вредности (и1), видљив у рунираној и фрагментираној структури железнице. Други индикатор (и2) стапање са природом у случају овог примера је доминантнији, јер је комплетна структура обрасла у коровске биљке. Доминантан утисак простора је управо вегетација која је обузела и изменила форму и утисак железнице. Сходно томе доживљај историјске детерминанте су фрагменти архитектуре у новонасталом, дивљем пејзажу.

Просторни карактер чита се кроз индикатор просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2), препознатљив како у општим тако и локално специфичним карактеристикама железнице. Пруга и шине су опште карактеристике железнице, као и саставни део функције индустријских погона завршно са 20. веком. Са друге стране, позиција линеарне челичне структуре која читавом дужином прожима активно урбану ткиво представља извесну специфичност. Поред тога, измештање пруге изнад партера (утисак лебдења изнад града) чини је препознатљивом формом на локацији. Управо ове карактеристике одговорне су за доминантан доживљај просторног карактера.

²⁸ Међународни конкурс за трансформацију старе индустријске железнице окупио је 720 тимова из 36 земаља. Победнички пројекат тима Diller Scofidio + Renfro конципиран је на неочекиваној идеји која простор трансформише у отворени јавни, чиме освешћује значај ових простора за квалитет свакодневног живота у граду.

²⁹ Материјал за анализу преузет је са званичног сајта <https://dsrny.com/project/the-high-line>

Локална препознатљивост надовезује се на претходна два критеријума и препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 односи се на историју места, која је обележена планирањем ове железнице од периода 19. века, затим и реализацијом почетком 20. века. Циљ је био остварити везу актуелних производних погона и транспортовати месо, млеко и остале намирнице до града. Индикатор и2 је доминантан доживљај овог простора у савременим условима, а то је меланхолична и живописна слика напуштеног простора. Овај доживљај препознат је као кључни потенцијал који усмерава пројектантску интервенцију.

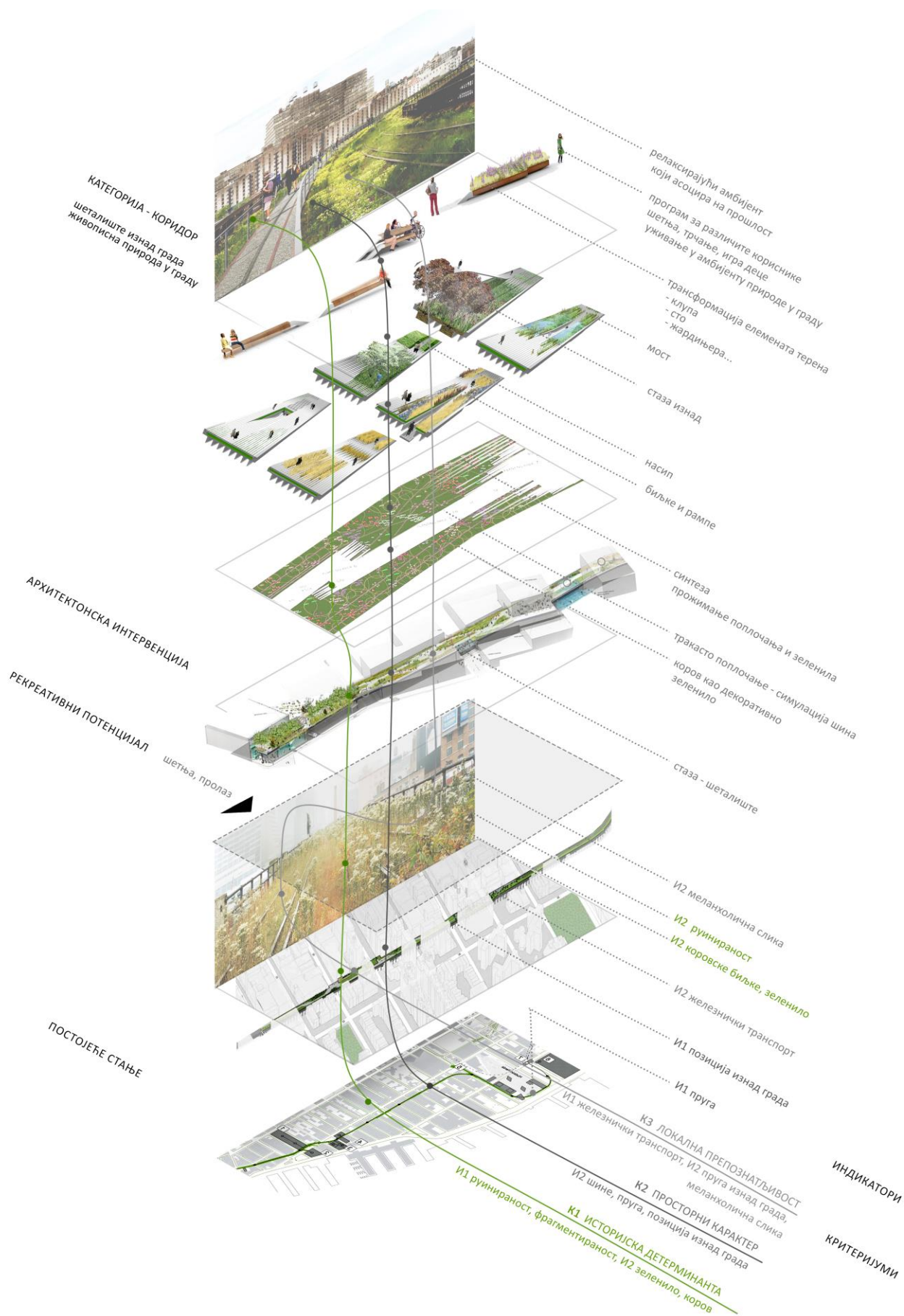
Рекреативни потенцијал локације, сходно степену напуштености, управо је мањак интересовања за активно коришћење. Будући да структура прожима велики део града, често је место пролаза, посматрања, евентуално окупљања специфичних интересних група. Стога локација обилује амбијенталним потенцијалима.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана, опонашајући постојеће односе на локацији. Интервенција се базира на артикулацији односа поплочања и озелењавања, у идеји да се симулира синтеза фрагментиране напуштене структуре и биљака. Намера је постигнута одабиром линеарних елемената поплочања, између којих је остављен простор за хортикултуру, чиме је утисак пробијања зеленила између елемената пруге јасно уочљив. Контролисањем односа озелењене и поплочане површине (позиције и димензионални односи) артикулишу се и активности на локацији. Ради успостављања динамике на великују дужину потеза, благом трансформацијом форме постиже се више просторних ситуација – рампа, мост, надвожњак, насип.. Повремена трансформација форме елемената поплочања производи мрежу мобилијара, намењену различитим функцијама. Тиме се у форми задржава јединствено значење. Избор биљних врста такође је са намером да асоцира на претходну слику напуштеног простора. У питању су углавном коровске биљке, које у одговарајућим констелацијама постају декоративне и контролисане (слика 7).

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

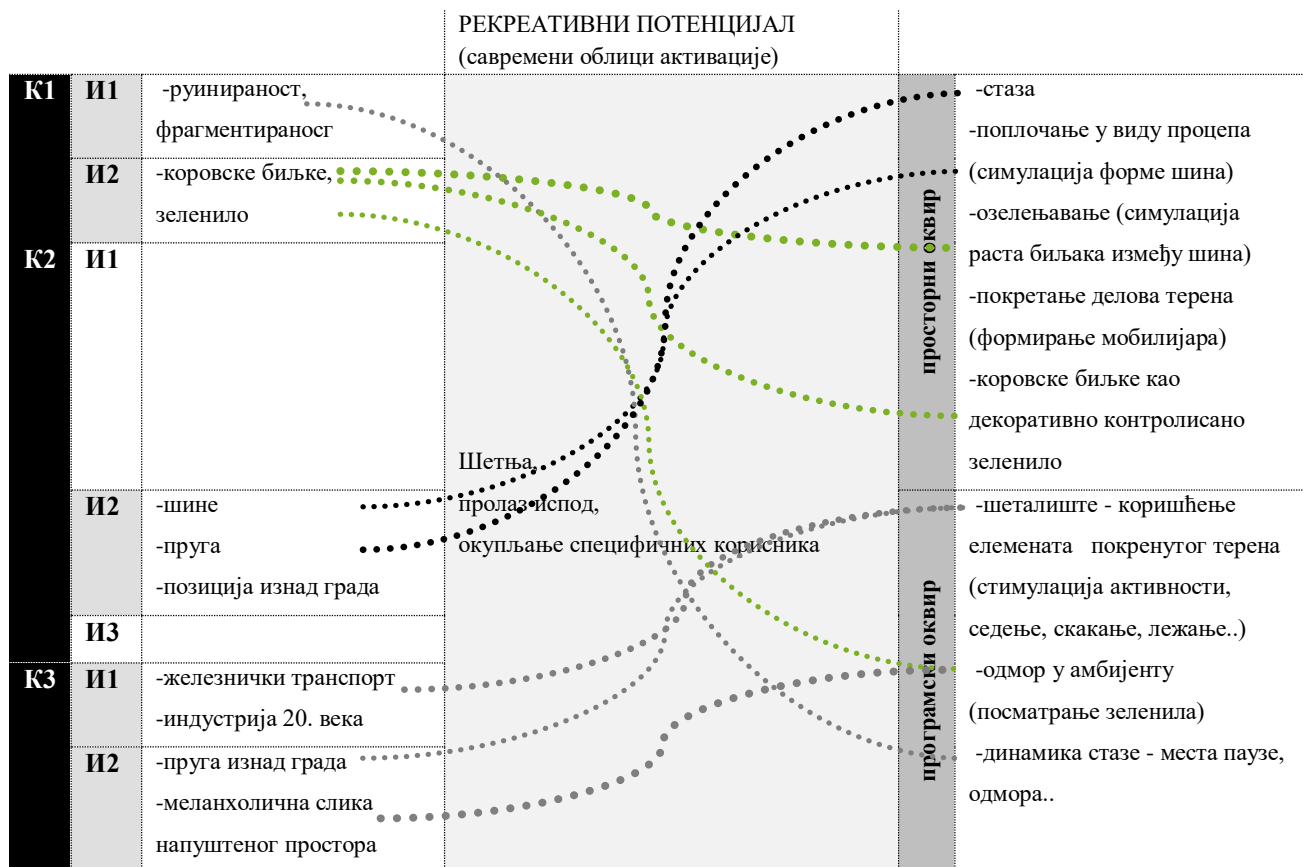
У складу са трансформацијом простора, предвиђени програми треба да прате просторне елементе (слика 7). У односу на линеарну форму, целина добија улогу пешачке зоне, док обзиром на мотиве трансформације добија изразиту амбијенталну вредност. Новонастала структура комбинује садржаје активне и пасивне рекреације, окупљајући све интересне групе. Динамичан однос поплчаног и озелењеног дела стазе иницира различите активности, од шетње, трчања, вожње бицикла, до пасивних облика као што су посматрање окружења и релаксирање у живописном природном амбијенту. Елементи мобилијара (клупе, столови, лежаљке, жардињере) уводе додатну динамику омогућавајући седење, лежање, или задржавање из других разлога (читање, пауза или рад у отвореном простору). Овом концепцијом исти простор постиже и едукативан ефекат, симболишући пређашње стање простора, али и оживљавање локације у складу са савременим начином живота.

Слика 7: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 5

Табела 12: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 5

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 12, просторно-програмску констелацију можемо сврстати у категорију коридора. Деловање у програмском оквиру усмерено је пре свега критеријумом К3, синтезом деловања индикатора и1 меморија места и и2 савремени репери. Овај однос омогућава широко поље рекреативних форми. У односу на транспортну улогу и препознатљиву линеарну форму индустријске железнице, основна намена је шеталиште, прожето другим облицима коришћења. У односу на савремени утисак меланхоличне слике старе пруге, идеја наглашавања овог призора остварује изузетан амбијентални потенцијал, стога и омогућава садржаје релаксације и одмора у природи која урбаном ткиву недостаје. Ова идеја конципирана кроз смену разноврсних садржаја и визуелних искустава у линеарном току, одговара доминантној категорији простора.

На интервенције у просторном оквиру доминантно утичу критеријуми К1, индикатором срастање са природом (и2) и К2, индикатором просторно-функционалне карактеристике (и2). Њихов утицај у конципирању решења је синтезни и подједнак. Доминантно зеленило на локацији, као и форма и позиција железнице, објашњавају идеју креирања линеарног пејзажа унутар града. Ове карактеристике сврставају анализирани пример у прелазни тип – пејзаж.

06 Парк присуства о одсуства (Park of De Panne)

Аутори: OMGEVING Landscape Architecture

Локација: Де Пане, Белгија

Награђиван и публикован пројекат

2009 – 2012.

Обнова Думонтовог суседства у белгијском граду Де Пане, названа по чувеном архитекти из 19. Века, Алберту Думонту (Albert Dumont), један је од пројеката покренутих у циљу ревитализације историске слике места.³⁰ Управо ово место препознато је од стране комисије за фламанску баштину, као аутентични концепт и рурална интерпретација вртног града. Тим архитеката који је радио на трансформацији простора, управо је био вођен идејом историјског значаја и симболике места, као и специфичне живописне слике коју је требало вратити.³¹ Вођен наведеним доживљајним потенцијалима, пројекат има намеру да интерпретира савремени облик постојања овог места, или пак доживљај његовог одсуства у савременим условима.³² Из тог разлога одабран је као адекватан пример за студију случаја. Будући да локација заузима позицију природног крајолика унутар града, интервенције подразумевају урбану типску ситуацију слободног плана.

Историјска детерминанта веома је присутан и утицајан критеријум у овом примеру. Читљив је кроз оба индикатора. Старосна вредност (и1) огледа се у минималним осацама првобитне грађевине. Степен непрепознавања првобитне структуре толики је да је доминантан утисак одсуство архитектуре и њено нестајање. Фрагменти старе структуре само наговештавају и сећају на некадашњу слику. Срастање са природом (и2) карактерише пре свега форма пешчаног брда, обзиром да се ради о локацији која представља природан крајолик. Поред тога пробијање зеленила у песку говори о природним променама које спонтано освајају локацију.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2) и карактеристика локалног контекста (и3). Индикатор и2 карактерише доминантна форма брда у граду на чијем врху се налазе остаци старог објекта. Индикатор и3 огледа се кроз песковите и валовите пределе приобалног краја, и стамбене виле које окружују локацију. Стога је доминантан утисак просторног карактера локације песковито-зелени крајолик окружен урбаном структуром, препуштен зубу времена и природи.

Локална препознатљивост је у овом примеру чита се кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 представља историјска трансформација места,

³⁰ Де Пане је мали град на западу белгијске обале, који је током историје вишеструко трансформисан. Од рибарског села у 19. Веку, брзо је препознат рекреативни потенцијал места, те је као удаљена живописна локација постала буржоаско летовалиште. Међутим трансформација у 20. Веку подразумевала је потпуну урбанизацију. Локална општина спровела је план регенерације са циљем да се врати стара слика града

³¹ Пројекат је добитник награде *Exemplary Project Award "Harmonisch Park- en Groenbeheer 2008"* и публикован 2011. године. Аутори пројекта су тим архитеката OMGEVING Landscape Architecture.

³² Материјал за анализу преузет је са сајта <http://landezine.com/index.php/2014/11/public-park-of-de-panne-by-omgeving/>

окарактерисана категоријом села, вртног града, туристичког насеља, места за одмор и релаксацију, живописне природе и мира. Након урбанизације у 20. веку, ова локација једини је очувани комад тог места. Индикатор и2 односи се на савремену слику, коју карактерише урбано окружење унутар кога се локација издваја. Са друге стране, ту је сећање на личност по којој је место познато, као и вилу Стар која је била у његовом власништву и налазила се на локацији.

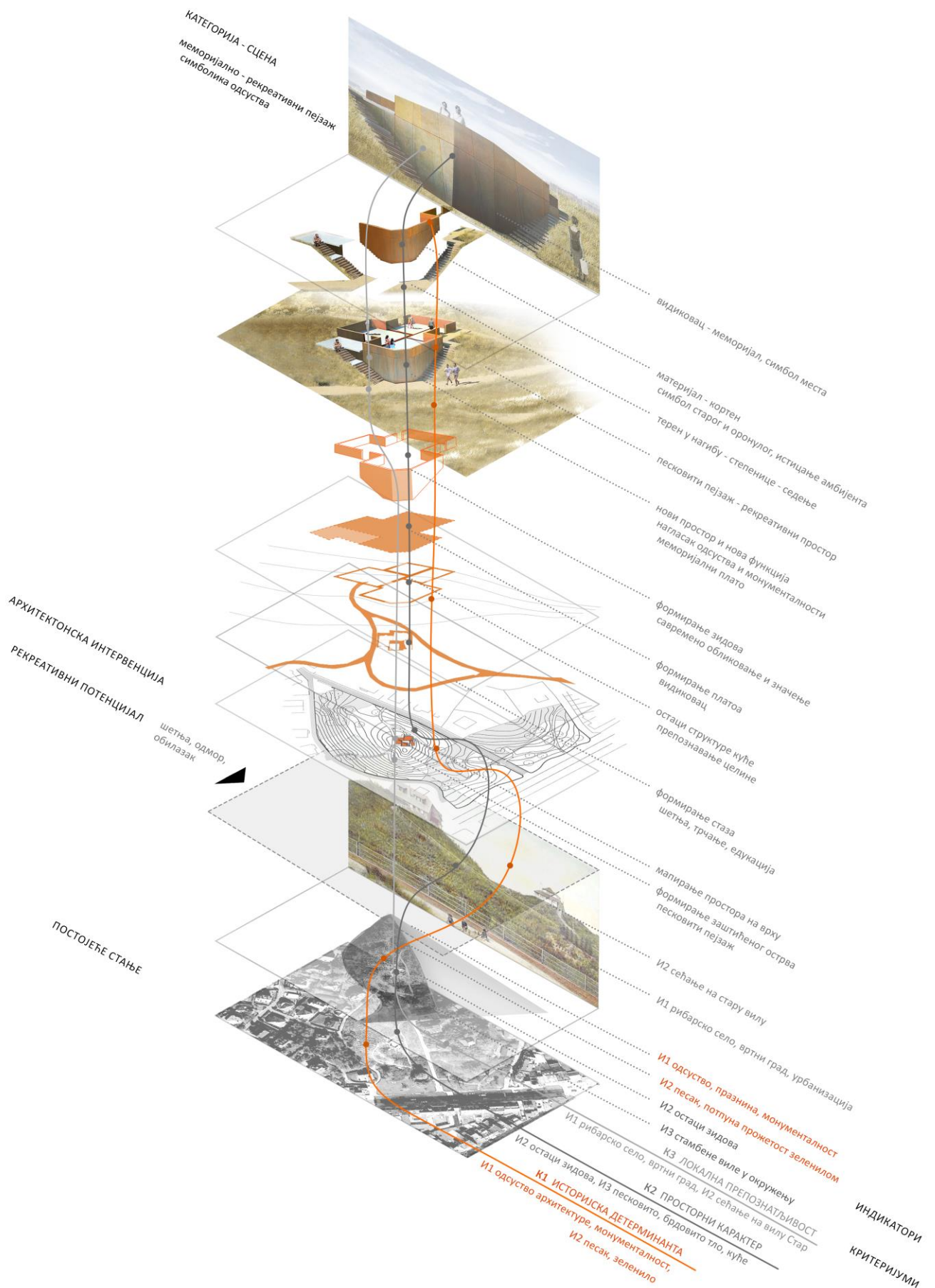
Рекреативни потенцијал локације огледа се кроз активности шетње и обиласка, захваљујући топографији и слободном простору погодном у рекреативне сврхе.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање пре свега у оквиру хоризонталног, а затим и вертикалног плана (слика 8). Наиме, у складу са морфологијом и просторним карактером, нови концепт вођен је мотивом старе слике доминантно природног полигона са једном реперном тачком. Стога је простор осмишљен као спонтано озелењена пешчана дина са видиковцем на врху. Терен је обликован тако да се задржи затечена слика природе, те се интервенција своди на суптилно формирање стаза за обилазак. На позицији некадашњег објекта формиран је нови, овог пута не са циљем да се опонаша претходна структура, већ истакне њено одсуство. У складу са тим архитекти користе позиције затечених фрагмената, формирајући монументалан и чист волумен који ће истаћи карактер одсуства архитектуре. Симулација нестајања и недовршености интерпретирана је на савремен начин, започетим фрагментираним волуменима зидова и отвореним плаоом. У складу са идејом да цео комплекс представља отворену јавну зону, новонастали објекат је отворени плато са погледом на окружење. Структура је материјализована кортеном (кородирани челични лим), који сам по себи интерпретира стање девастираног, и истиче се у пастелном природном окружењу.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

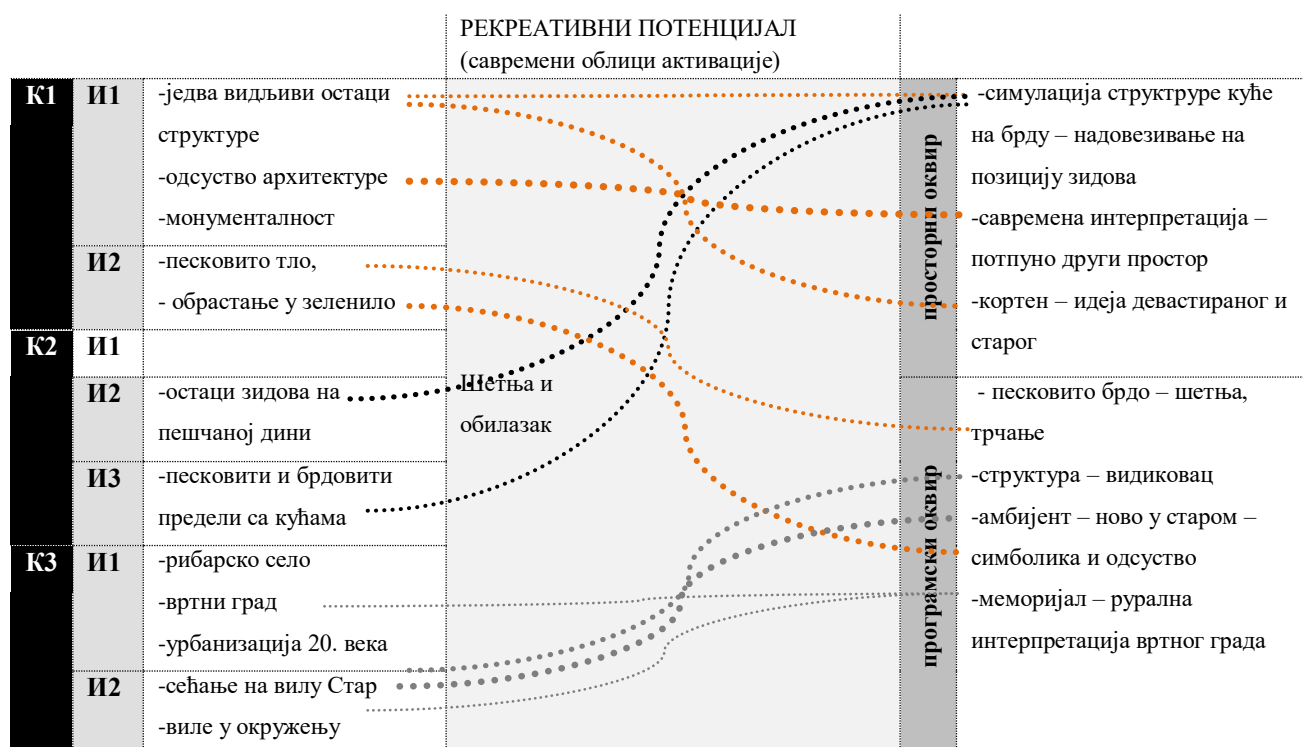
У складу са осмишљеним простором, програмска интервенција заснива се на идеји формирања јавног парка са меморијалним карактером. Поред већ спонтано развијених активности шетње, трчања и обиласка, идеја интервенције је и едукативни и меморијални карактер. Он се односи на сазнавање о простору кроз утисак који се стиче током активности. Формирана структура има улогу видиковца са погледом на град, али и новог симбола места. Амбијент руине унутар парка усклађен је са идејом вртова 18. века, као спонтаних крајолика појачаног живописног доживљаја. Са друге стране, савремена интерпретација овог концепта прилагођава га урбаним условима данашњице.

Слика 8: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 6

Табела 13: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 6

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 13, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију сцене. На интервенције у просторном оквиру пре свега утиче критеријум K1, који је учешћем оба индикатора одговоран за настали просторни концепт –нестајање архитектуре. Ову идеју свакако додатно усмерава и критеријум K2, који остацима структуре утиче на дефинисање нове. Поред тога, специфична форма и природа локације опредељује карактер целине – крајолик са реперном тачком.

Деловање у програмском оквиру усмерено је такође критеријумом K1, овог пута у садејству са K3. Наиме, монументалност, идеја нестајања и спонтаног препуштања природи, опредељује доминантну амбијенталну улогу новог простора. Урбани карактер места (K3, и2) доприноси развоју локације као отворене јавне зоне, намењене рекреативним активностима за све кориснике. Уз то сећање на стару вилу (K3, и1) допуњава програмску поставку едукативним карактером. Читава просторно-програмска констелација може се довести у везу са улогом романтичарског врта, у савременој поставци прилагођеној урбаним условима и стилу данашњице. Из тог разлога се овај пројекат може сматрати и прелазном категоријом – Сцена – пејзаж.

Аутори: LAND architects

Локација: Худинге, Стокхолм, Шведска

Пројекат 2018.

Реализација 2020.

Худинге је велика општина града Стокхолма, позната по природним богатствима и великој количини зеленила. Међутим, овој општини недостајао је градски парк, који би окупио ове вредности локалног контекста у отвореној јавној хони. Ова мера била је тема пројекта трансформације једног напуштеног парковског простора, који је поверен ауторима *LAND architects*. Аутори препознају како видљиве тако и скривене природне ресурсе, који су у савременим урбаним условима драгоценост.³³ Идејом да се подземне воде испод локације извуку на површину, и простор зонира кроз различите видове природних површина, коначно се на једном месту откривају и истичу заборављене локалне вредности.³⁴ Обзиром на просторну ситуацију делимично травнатог платоа, окруженог фасадама објеката, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта није доминантан критеријум на овој локацији. Присутан је кроз оба индикатора: старосна вредност и стапање са природом. Обзиром да се не ради о зони која није потпуно напуштена, индикатор и1 читљив је кроз делимичну девастираност неуређеног простора и одсуство дефинисаних просторних односа. Индикатор и2 је интензивнији, обзиром да се ради о парковској зони и карактерише га зеленило на локацији.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе: просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и2 карактерише парковска површина у нивоу, недефинисане форме, оивичена објектима са свих страна. Са друге стране, иако се ради о савременој урбаној средини, локални контекст (и3) доминантно карактерише велики број зелених површина и богатство природних ресурса. У односу на претходно наведено, овај критеријум у великој мери утицаће на смер концепције пројекта.

Локална препознатљивост је у овом примеру веома је утицајан критеријум, препознатљив кроз индикатор меморије места (и1). Наиме, специфичност везана за историју ове локације јесте линија подземне воде, која овај парк прожима дијагонално. Видљиви ресурс воде на локацији не постоји, иако се њена важност огледа у историји локације, што је карактеристика коју свртавамо у индикатор и1. Наиме, читав средишњи део града подигнут је на остацима морског дна, због чега је земља у будућности била погодна за узгајање различитих биљних

³³ Препознајући истакнуте природне ресурсе као локалну вредност, пројекат је конципиран тако да сакупи сва подразумевана природна богатства на једном месту и прилагоди их савременој употреби у сврхе рекреације. Пројекат је покренула Општинска управа Худинге-а 2018. године, као потребу да се формира квалитетан отворени јавни простор који граду недостаје. Новопројектовани простор је због својих карактеристика убрзо стекао назив “плућа града”.

³⁴ Материјал за анализу преузет је са званичног сајта аутора:
<http://landarkitektur.se/projekt/sjodalsparken-huddinge/>

врста и генерално богата вегетацијом. Поред тога, вода се задржала у великој количини, те попут подземне мреже прожима цео град. У односу на претходно наведено, специфична природна богатства и заборављене вредности постаће мотиви који одређују нову просторно-програмску констелацију-

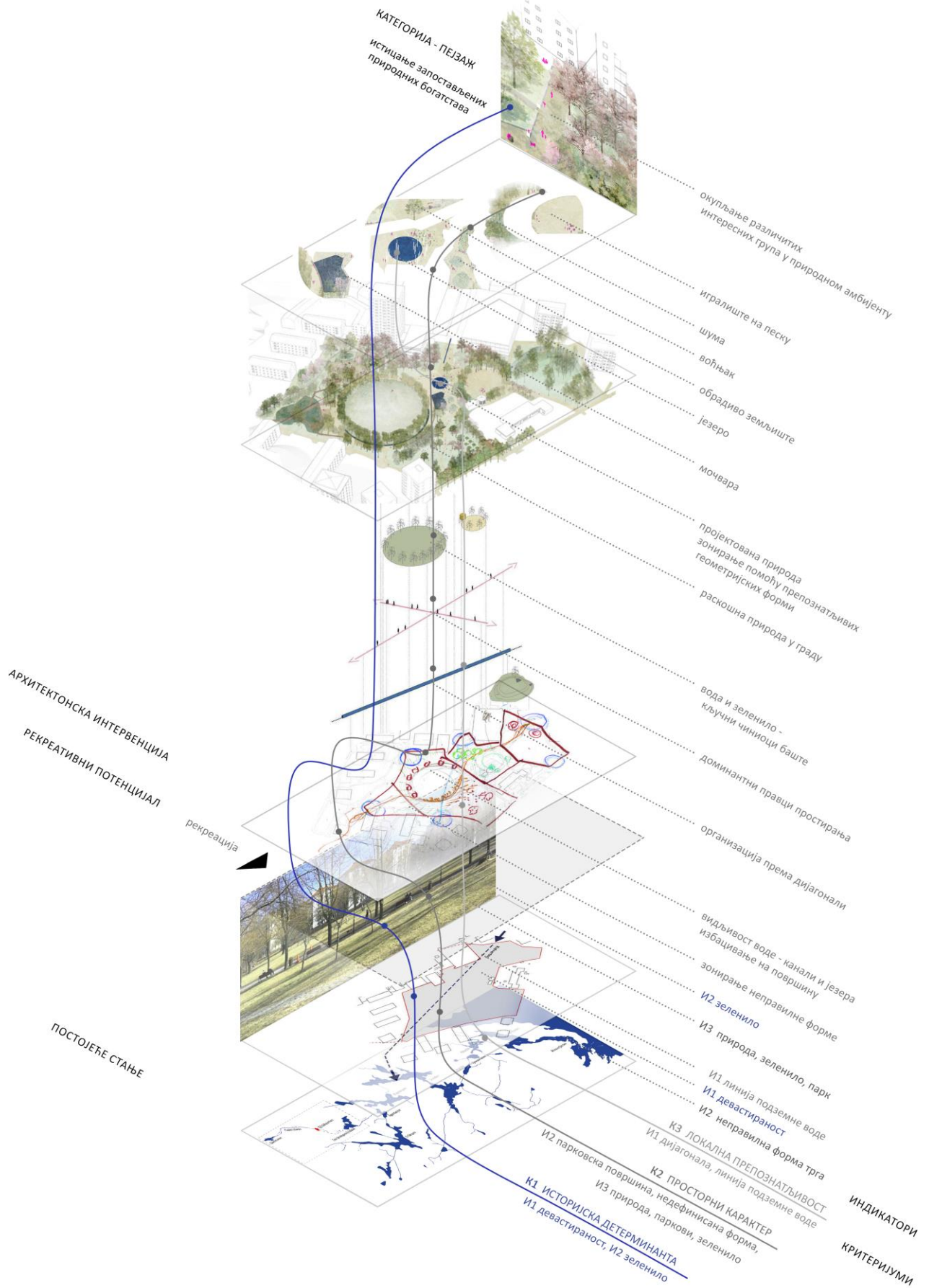
Рекреативни потенцијал локације огледа се у већ развијеним рекреативним активностима, обзиром да се ради о парковској зони. Карактеристичне активности су шетња, седење, окупљање, игра.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у домену хоризонталног плана (слика 9), тематизујући нови парк као пејзаж. Основна идеја јесте вратити идентитет и формалну дефиницију овој зони, кроз запостављене мотиве природе. Интервенцију пре свега покреће намера враћања воде на локацију, и истицања њеног локалног значаја кроз видљивост и употребну вредност. Парк је подељен на различите зоне, од којих свака представља другачији природни екосистем и амбијенталну целину. Због недостатка формалне дефиниције, зоне су обликоване једноставним геометријама, које концепт обликовно осавременују. Тиме се стиче јединство природног садржаја и артифицијелног, пројектованог оквира. Зоне су осмишљене тако да допринесу разновисности амбијента и садржаја (мочвара, језеро, шума, воћњак, трава, песак, дрвеће). И поред дефинисане геометрије, зоне се међусобно прожимају и преплићу, самим тим и садржаји које омогућавају.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са интервенцијама у простору, програмска трансформација своди се на унапређење претходне ситуације рекреативног простора. Наиме, истицањем мотива раскошне урбане баште, амбијент постаје кључни у домену програмске трансформације и фактор привлачности отворене јавне зоне у урбаној средини. Предвиђени садржаји своде се пре свега на изолацију, уживање и одмор у парку. Са друге стране, нови простори нуде и нове садржаје активне рекреације, попут игре на песку, у води, обрађивања земљишта и гајења биљака. Подразумеване активности које су одржане и у новопроектваној ситуацији јесу шетња, дружење, спортови. У складу са наведеним, нови парк нуди варијацију на тему амбијента који у савременим урбаним околностима представљају бенефит.

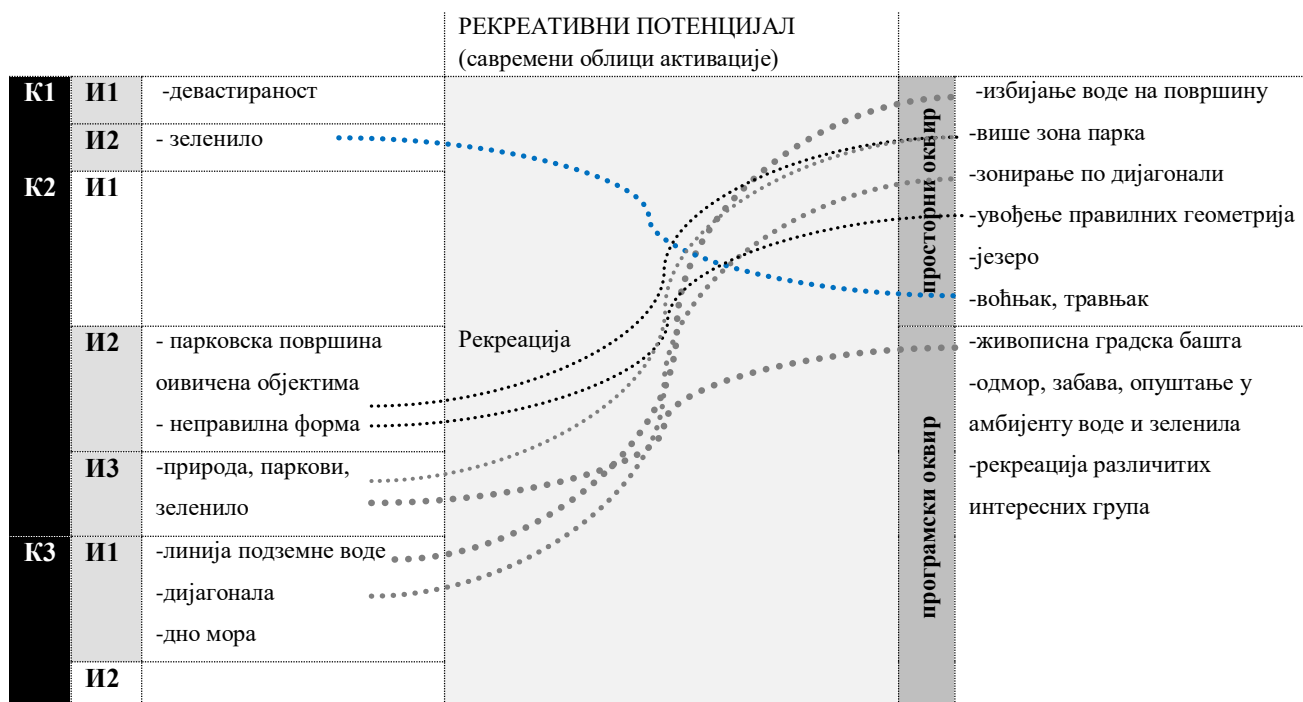

Слика 9: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 7

Табела 14: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 7

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 14, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију пејзажа. На интервенције у просторном оквиру пре свега утичу критеријуми К3 и К2. Наиме, ресурс воде значајан за историју локације (К3, и1) постаје носилац интервенције откривања заборављених вредности. Са друге стране, природа, паркови и зеленило карактеристични за овај град (К2, и3) опредељују концепт свеобухватног парка који ће на једном месту сакупити и истаћи ове вредности ретке за савремене услове.

Деловање у програмском оквиру усмерено је истим критеријумима. Вода (К3, и1) постаје нови симбол локације, али и саставни део живописног амбијента новог парка. Важност паркова и зеленила (К2, и3) опредељује улогу рекреативног простора.

Аутори: HOSPER Landscape Architecture and Urban Design

Локација: Генк, Белгија

Пројекат и реализација 2006 – 2012.

Некадашњи рудник и погон за прераду угља у Генку (Белгија), трансформисан је у културни центар града. У оквиру ове локације налазе се објекти културе попут позоришта, биоскопа, ресторана, школа дизајна. Будући да је плато који повезује све објекте остао несређен и девастиран, управа града покренула је иницијативу трансформације овог трга у циљу прилагођавања новој улози локације у граду. Ангажована група архитеката HOSPER Landscape Architecture and Urban Design, засновала је концепт на креирању мултифункционалног простора, који ће истицати затечену слику локације као својеврстан спектакуларан доживљај данашњице.³⁵ С тим у вези, концепт пројекта као отворене јавне зоне у граду, заснован је на доживљајним потенцијалима старог индустријског комплекса, због чега је и одабран као пример адекватан за анализу.³⁶ Укупна површина интервенције износи 0.5 ха, углавном типског карактера, стога се може узети као пример за анализу. Обзиром на карактеристике локације, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора чита се доминантно кроз индикатор старосне вредности (и1), видљив у руинирананој и застарелој структури индустријског погона. У односу на индустријске објекте у окружењу уређене и прилагођене савременој употреби, плато између остаје запуштен, запрљан и оронуо. Такође, затечене машине на платоу део су “залеђене слике” једног времена. Други индикатор, стапање са природом (и2), у случају овог примера је мање изражен. Огледа се кроз фрагменте природе и зеленила који прожимају постојеће структуре. Сходно наведеном, доминантан утисак историјске детерминанте на локацији одређен је залеђеном сликом атмосфере рударског погона.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе стилских карактеристика (и1), просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2), и карактеристика локалног контекста (и3). Индикатор и1 читљив је у специфилном стилу индустријских објеката 19. века (габарити, просторни односи, материјализација). Адаптацијом ових објеката постигао се утисак аутентичног окружења, стога околне фасаде представљају својеврсну сценографију. Индикатор и2 дефинише плато који повезује производне хале (сада објекте културе), на коме се налазе машине индустријског погона. Материјализација платоа је такође једна од локланих специфичности, будући да је чине отпадни елементи производње. Тамно-сива боја и камена текстура такође се могу сврстати под овај индикатор. Индикатор и3 је доминантна

³⁵ Идеја је била створити трг са културном, уметничком и рекреативном функцијом, односно простор који ће омогућити смену и истовремено одвијање ових наведених функција. Стога је трг замишљен као спектакуларно место, како у моменту када се на њему окупи много људи, тако и у моменту када је празан. Комплетна затечена поставка у том случају има улогу сценографије, док машине и елементи имају улогу експоната.

³⁶ Материјал за анализу преузет је са сајта:

<http://landezine.com/index.php/2012/07/genk-c-mne-by-hosper-landscape-architecture-and-urban-design/>

улога окружења, која из историјског производног контекста сада представља нови културни центар града Генка. Тиме се задржава естетски утисак прошлих времена, уз оживљавање кроз нове, савремене улоге.

Локална препознатљивост је у овом примеру чита се кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). У индикатор и1 спадају препознатљивост места по индустрији угља. Локално специфичан производни процес такође се може сврстати у овај индикатор. Индикатор и2 доминантно је препознатљив кроз савремену трансформацију целе зоне у центар културе, те и функције у складу са новом улогом. Биоскоп, позориште, ресторани, као и објекти едукације (Академија дизајна града Генка смештена је у овој зони) чини ову локацију пољем индустрије културе и њених савремених тенденција.

Рекреативни потенцијал локације, у складу са претходно наведеним, пре свега огледа се кроз окупљања корисника због новонасталих садржаја. Тиме плато који физички повезује ове просторе добија тенденцију да буде и програмска допуна садржаја културе, уметности и едукације.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

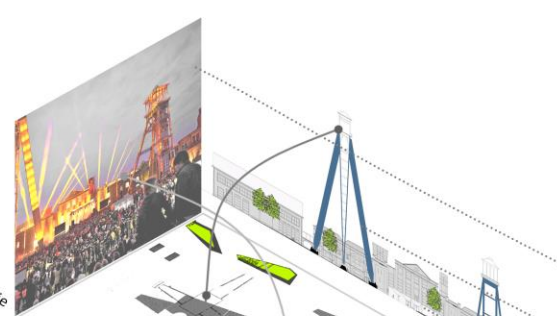
Просторне интервенције своде се на деловање пре свега у оквиру хоризонталног, а затим и вертикалног плана. Наиме, сматрајући постојеће окружење за носиоца амбијенталног карактера, идеја је била формирати трг који неће бити формом наметљив, али ће адекватно артикулисати разне садржаје. Намера да се просторна артикулација произведе без формалних препрека у једном хоризонталном нивоу, постигнута је варијацијом на тему материјализације, тако да утисак остане исти. Коришћени материјал био је црни шкриљац, а геометрија поплочаних зона интерпретира форме пуцања камена и грубог посла рудара. Додатни ефекат постигнут је бојом и текстуром камена, као и подним осветљењем. Овакав гест истакао је и аутентичне машине, на начин да плато постаје својеврсна сцена, док су затечени елементи експонати (слика 10). Поља са зеленилом и водом на тргу, обликовно дефинисана на исти начин као и поља шкриљца, савремена су интерпретација односа препознатих фрагмената напуштеног постројења.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У програмском смислу, идеја је била постићи утисак спектакла, како у моменту када је трг пун, тако и када је празан. С тим у вези, рекреативни садржај препознат је као најбољи начин да се омогући и веза околних садржаја, али и програмски допуни ова целина. Трг је замишљен као мултифункционални простор и сцена која истиче окружење. Амбијент наглашава аутентичан доживљај контекста, са идејом утиска индустрије која и даље функционише. Ову идеју додатно наглашавају светлосни ефекти. Примарна улога поставке је омогућавање културних дешавања, попут концерата, представа и догађаја који окупљају масу. Секундарна улога поставке у сврху савремених интересовања јесте и рута обиласка комплекса, где поплочање дефинише поља кретања и задржавања, а машине изразите висине добијају улоге видиковца. Осим затечених елемената као експоната, овај трг излаже и неке од дела савремених уметника који се баве јавним просторима, чиме се истиче идеја сцене и излагања догађаја на њој. Корисници простора у свакодневним савременим активностима (шетња, пролаз, седење, дружење) постају део старе индустријске сцене.

КАТЕГОРИЈА - СЦЕНА

изложба машина на отвореном
савремени живот амбијента старе индустрије

шетња, седење, окупљање, поглед
светлосни ефекти рада индустрије
машине као експонати, видиковац
окожење као сценографија

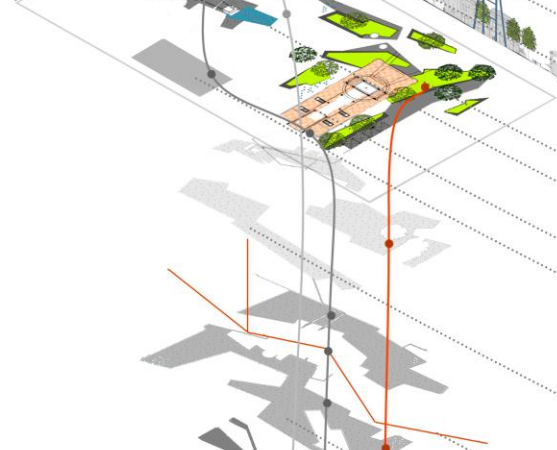
зеленило
вода
остаци објекта
сцена

шљунак

стаза за обилазак, видиковац
светлији камен

АРХИТЕКТОНСКА ИНТЕРВЕНЦИЈА

РЕКРЕАТИВНИ ПОТЕНЦИЈАЛ
догађаји културе

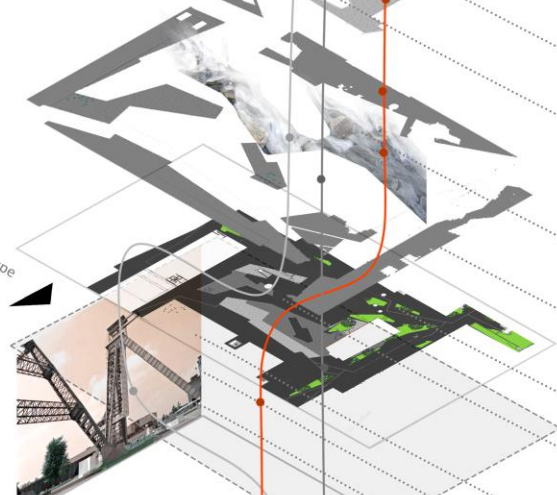
пара - атмосфера производње
облици - симулација ломљеног камена

динамика платоа - разлика поплочања
црни шкриљац
формирање целовитог трга у 1 нивоу

I1 атмосфера производње, светла
I1 **запљаност, фрагментираност**
I2 црни шкриљац

I3 нови културни центар Генка
I2 трг између зграда, машине
I2 индустрија угља

ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ

I1 производња угља, светла
I1 индустријске зграде, I2 плато, машине,
I3 нови културни центар
K3 **ЛОКАЛНА ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ**
K2 **ПРОСТОРНИ КАРАКТЕР**
I1 индустријске зграде, I2 плато, машине,
I3 нови културни центар

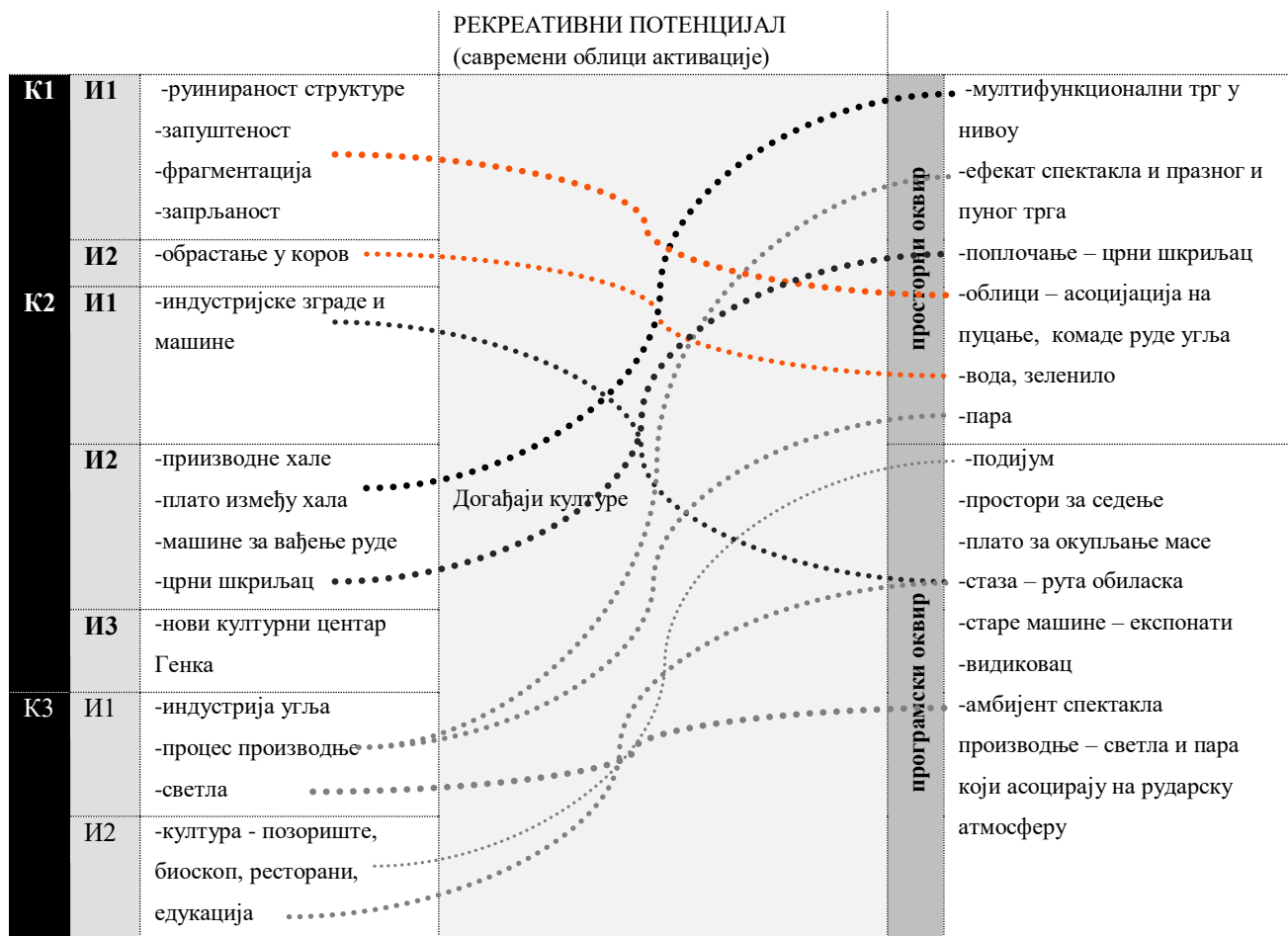
K1 ИСТОРИЈСКА ДЕТЕРМИНАНТА
I1 фрагментација, запљаност, I2 коров

ИНДИКАТОРИ
КРИТЕРИЈУМИ

Слика 10: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 8

Табела 15: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 8

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 15, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију сцене. На интервенције у просторном оквиру доминантан утицај имају критеријуми К1 и К2. Изражен амбијентални карактер окружења као и аутентичних елемената (К2) опредељује дефинисање једноставног трга који истиче окружење. Фрагментираност плочника, боје и материјали опредељују деловање у оквиру хоризонталног плана, које попут слике у партеру зонира садржаје и постиже суптилну динамику.

Деловање у програмском оквиру усмерено је пре свега критеријумом К3. Савремена функција културе на локацији (и2) опредељује креирање мултифункционалног простора, који ће повезивати постојеће и нудити нове садржаје културе. Препознатљивост места по карактеристичној индустрији која је обележила историју ширег контекста (и1) одговорна је за важност амбијента, који доживљај индустријске производње наглашава до нивоа спектакла и интерпретира на савремен начин. Нове функције затечених елемената, попут машина које постају видиковци, програмски доприносе специфичности пројекта, због чега се овај пример може сврстати у прелазну категорију – сцена-игралиште.

Аутори: Метро Архитекти (Metro Arquitetos)

Локација: Салвадор, Баија, Бразил

Пројекат и реализација 2013 – 2014.

Иницијатива реконструкције платоа Барокине, који представља раскршће историјског центра Салвадора, заснована је на идеји повезивања савремених и историјских садржаја на локацији. Одабрани пројекат³⁷ тима Метро Архитекти прилагођен специфичним топографским као и историјским вредностима, конципиран је као амфитеатар³⁸ који окружење користи као сценографију. Пројекат заузима површину од 2.440,00 м² и због типског карактера примењених архитектонских интервенција на мањим квадратурама. Обзиром на карактеристичну линеарну форму простора измеђз фронтова објеката, интервенције подразумевају урбану типску ситуацију улице.

Историјска детерминанта простора у овом примеру није доминантна карактеристика која издваја локацију из окружења. Обзиром да је у питању историјски центар града, историјске карактеристике видљиве су у целом окружењу, пре свега кроз критеријум старосне вредности (и1). Поред оронуте и руиниране структуре објеката у окружењу, овај индикатор највидљивији је у руинираном поплочању у партеру, што је био и један од разлога иницијативе реконструкције.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1), просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2) и локалних карактеристика (и3). Доживљајни потенцијали читљиви кроз овај критеријум резултат су како топографских карактеристика тако и историјских и културалних специфичности места, стога остварују доминантан утицај на даљу интервенцију. Стилске карактеристике архитектуре су залучене архитектонске форме, степенице, гранит на праговима објеката, локални камен у подовима. Као просторно-функционалне карактеристике издвајају се терен у нагибу, видиковац на локацији (поглед на важне објекте у окружењу), као и позиција раскрснице у граду. Локалне специфичности су историјски центар града и брдовит терен карактеристичан за цело поднебље.

Локална препознатљивост надовезује се на претходни критеријум и препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 произилази из специфичне позиције локалитета, због чега се место препознаје као спуст ка цркви или плато

³⁷ Инвеститор и покретач иницијативе реконструкције градског платоа била је општина града Салвадор у сарадњи са Итау банком (Banco Itaú). Идеја трансформације је поред уређења било и прилагођавање локације мноштву садржаја који се на њој прешлићу. Пројекат тима Метро Архитекти је коршћњем природног нагиба терена степеновањем форме и простора предложио одговарајућу артикулацију садржаја у простору, задржавајући фокус на окружењу.

³⁸ Материјал за анализу преузет је са сајтова
<https://metroarquitetos.com.br/projeto/ladeira-da-barroquinha/>
<http://landezine.com/index.php/2015/10/ladeira-da-barroquinha-by-metro-arquitetos/>
<https://www.archdaily.com/781546/ladeira-da-barroquinha-metro-arquitetos-associados>

код позоришта. Индикатор и1 такође се може везати за једну од општих препознатљивости регије, а то је мотив степеништа. Индикатор и2 присутан је кроз савремене садржаје, а то су трговина и култура.

Рекреативни потенцијал локације, у складу са до сада наведеним карактеристикама, огледа се кроз активности пролаза ка другим местима у граду, или задржавања ради трговине или посете позоришту и биоскопу.

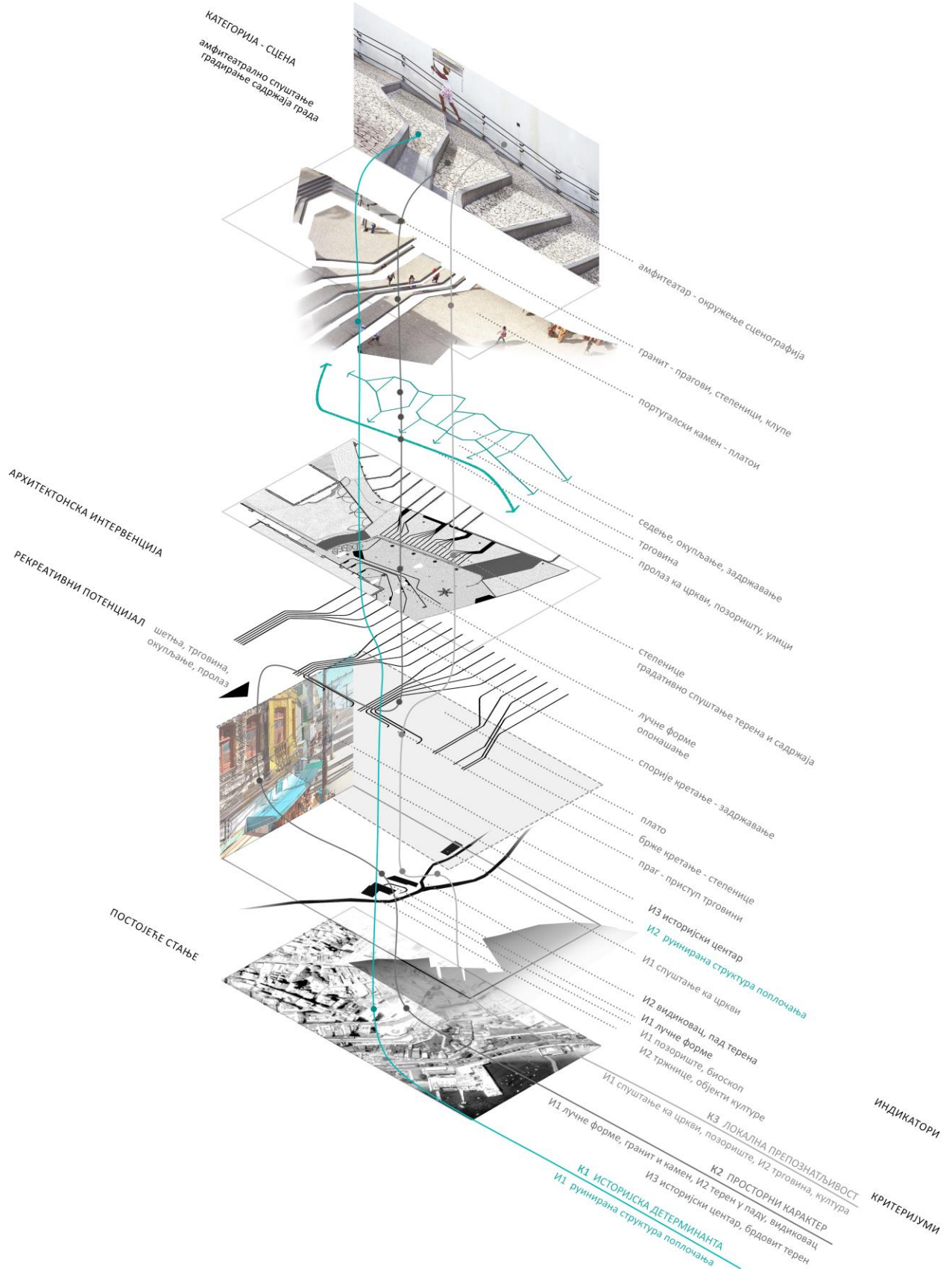
Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана, артикулишући садржаје степеновањем терена у нагибу. Идеја јединственог нагиба платоа ка граду задржава карактер видиковца и третира целину као амфитеатар. Са друге стране варијација на тему оријентације и дубине нивоа уводи довољно динамике у складу са разноликошћу савремених садржаја и интересовања (слика 11). Интервенција се базира на градирању односа закривљених форми степеника, чиме се креира више различитих просторних могућности. Рампа, степениште, платои, прагови. Материјализација на традиционалан начин прави добар однос препознатљивости различитих намена и динамике простора – прагови и ивице степеника за седење поплочани су гранитом, док су платои и места задржавања материјализована кменим плочама. Степеновањем се постиже повезивање различитих праваца и нивоа коришћења, обзиром да локација представља раскршће. Залучене форме степеника, омогућене савременим начинима обраде камена, уклапају се у затечену слику и асоцирају на лагано и постепено преливање из нивоа у ниво.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са трансформацијом простора, предвиђени програми треба да прате просторне елементе (слика 11). У односу на степенасту форму, целина добија улогу амфитеатра, третирајући окружење (фронтови околних објеката, поглед ка важним грађевинама и мору) као сценографију. Тиме се истиче амбијентални карактер локације и подстиче потреба за задржавањем. Доминантна активност је кретање, с тим што су различити мотиви кретања омогућени различитим формама – брзо спуштање степеништем и рампом, делимично задржавање на степеништу веће дубине, задржавање у окупљање на платоима, приступ радњама и седење на праговима.

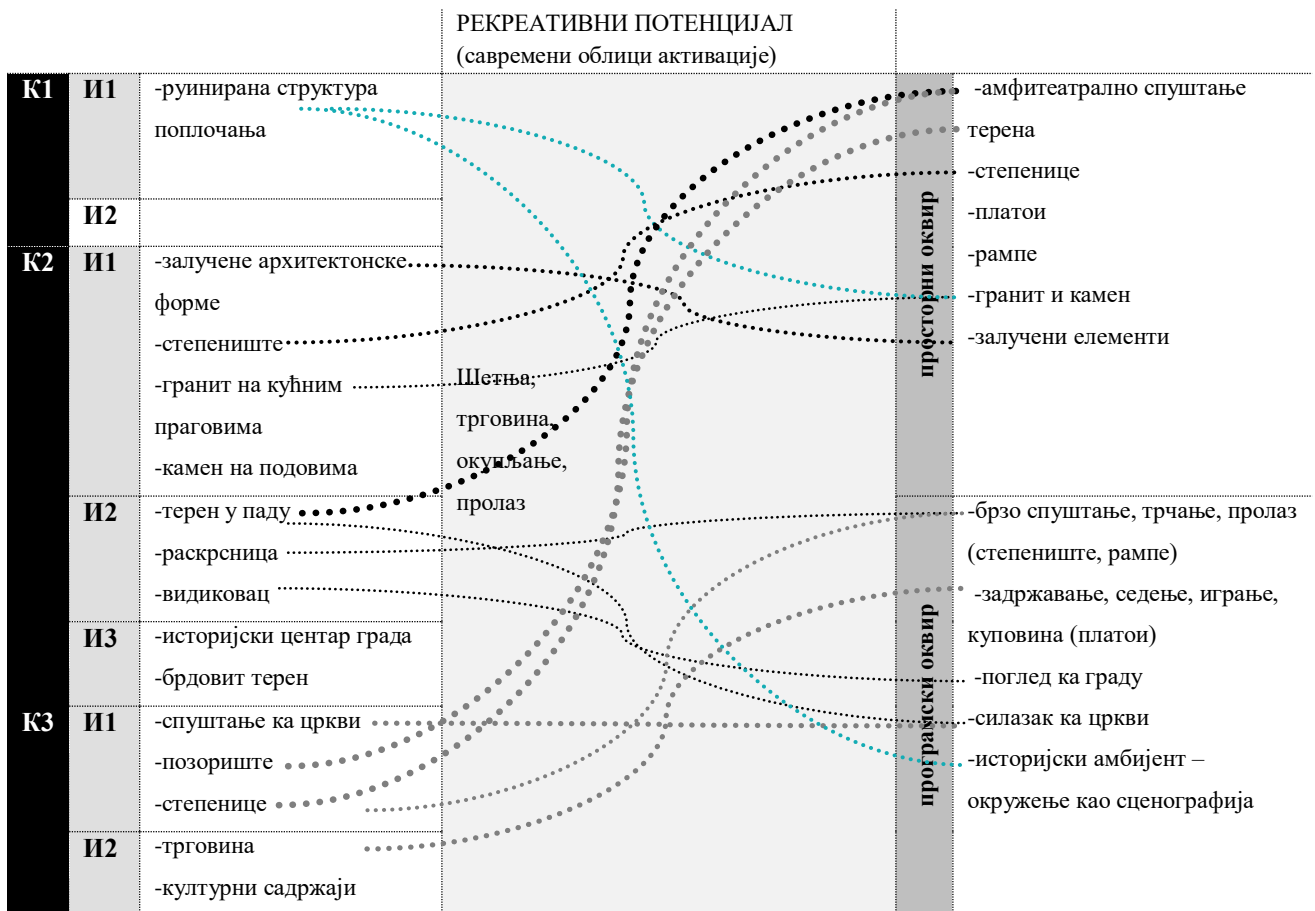

Слика 11: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 9

Табела 16: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 9

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 16, просторно-програмску констелацију можемо сврстати у категорију сцене. На интервенције у просторном оквиру доминантно утиче критеријум K2, пре свега индикаторима стилске карактеристике (и1) и просторно-функционалне карактеристике (и2). Мотиви степеништа, прагова, закривљених форми опредељују елементе и форме у пројекту. Улога раскрснице и видиковца утиче на артикулацију. Као најдоминантнији чита се утицај терена у паду који опредељује форму целине. Он у синтези са једнако важним утицајима мотива позорнице и степеништа (индикатор меморија места, критеријум K3), опредељује обликовање амфитеатра.

Деловање у програмском оквиру усмерено је пре свега критеријумом K3, синтезом деловања индикатора и1 меморија места и и2 савремени репери. Трговија и садржаји културе, као и мотив степеница омогућавају различите видове коришћења садржаја и задржавања на локацији. Допринос програмском деловању даје и критеријум K1, индикатором старосне вредности. Руинирана структура објеката окужења, као и историјска вредност грађене структуре утичу на опредељени амбијентални ефекат, у коме доживљај постојећег окужења постаје кључни мотив. Фасаде околних објеката и поглед ка граду у пројекту су третирано као сценографија.

10 Израелски трг (Israel Square)

Аутори: COBE Sweco Architects

Локација: Копенхаген, Данска

Реализација 2014. године

Идеју трансформације простора Израелског трга у Копенхагену покренуло је Градско веће 2008. године, са намером да простор у потпуности оспособи као отворену јавну зону. Концепт групе архитеката *COBE Sweco Architects* којима је задатак поверен, базиран је поред повезивања са оближњим парком, пре свега на елементима који су саставни део историјског идентитета овог места. С тим у вези, овај пројекат одабран је као угледни пример за анализу пројектантског поступка. Једна од кључних специфичности простора јесте трансформација његове улоге кроз историју.³⁹ Архитекти су у отвореном јавном простору препознали полигон који има могућност да сакупи и повеже све жељене улоге, а архитектонском интервенцијом их артикулише.⁴⁰ Укупна површина интервенције износи 12500 м², углавном типског карактера, стога се може узети као пример за анализу. Обзиром на карактеристике локације, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора чита се кроз индикатор старосне вредности (и1), читљив у монументалној чистини плочника трга. Естетика овог трга, за разлику од претходних примера не огледа се у живописности девастиране структуре. Други индикатор (и2) стапање са природом у случају овог примера присутан је кроз мали број стабала дрвећа која су опстала на локацији. Она на неки начин уводе динамику монументалне чистине трга, овезујући га са парком у близини. У односу на претходно наведено, доминантан утисак историјске детерминанте базира се чистом, монументалном утиску који не говори превише о динамичној историји места.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и2 односи се на специфичну позицију трга, са три стране окруженог објектима, док се на четвртој страни отвара ка великом парку. Док објекте карактеришу јасни чврсти фронтови који дефинишу ортогоналну форму, парк карактеришу аморфне форме и слободне структуре богате зеленилом. Самим тим, трг представља својеврсну границу између две зоне – трговинске и парковске. Ова карактеристика, у вези са некадашњом позицијом изван граница града, може се сврстати у индикатор и3.

³⁹ Трг је изграђен на бредима који су некада окруживали град у другој половини 19. века, а његов назив везује се за догађај нацистичког прогона Јевреја. У том периоду се ова зона налазила ван града, те је дуго била неискоришћена. Након тога добија улогу тржнице, а потом и трга који је био ретко посећен. У периоду 19670-их, простор је трансформисан у велику подземну гаражу, са плато у фудбалски терен.

⁴⁰ Материјал за анализу преузет је са сајта:
<http://landezine.com/index.php/2015/05/sport-square-israels-plads/>

Локална препознатљивост врло је доминантан критеријум на локацији. Препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 произилази из историјских промена по којима је место познато. Наиме, локација је првобитно представљала неискоришћену зону ван граница града, након чега добија трговинску намену. У међувремену је била пренамењена у отворену јавну зону, која није у потпуности заживела. Овај период обогатио је трг фонтаном кружне форме. Почетком 20-ог века, простор добија намену великог паркинга, да би 70-их година паркинг спуштен у подземну етажу, да би се плато ослободио за активности спорта, пре свега фудбала. Символ по коме је место познато, о чему сведочи и сам назив трга, јесте историјска чињеница прогона Јеврејског народа из овог подручја, што на историјски развој овог простора није утицало. Са друге стране, индикатор и2 односи се на препознатљивост места у савременим условима, што је подземна гаража, маркети, али и функција трга као покушаја спонтаног формирања јавне зоне надомак парка.

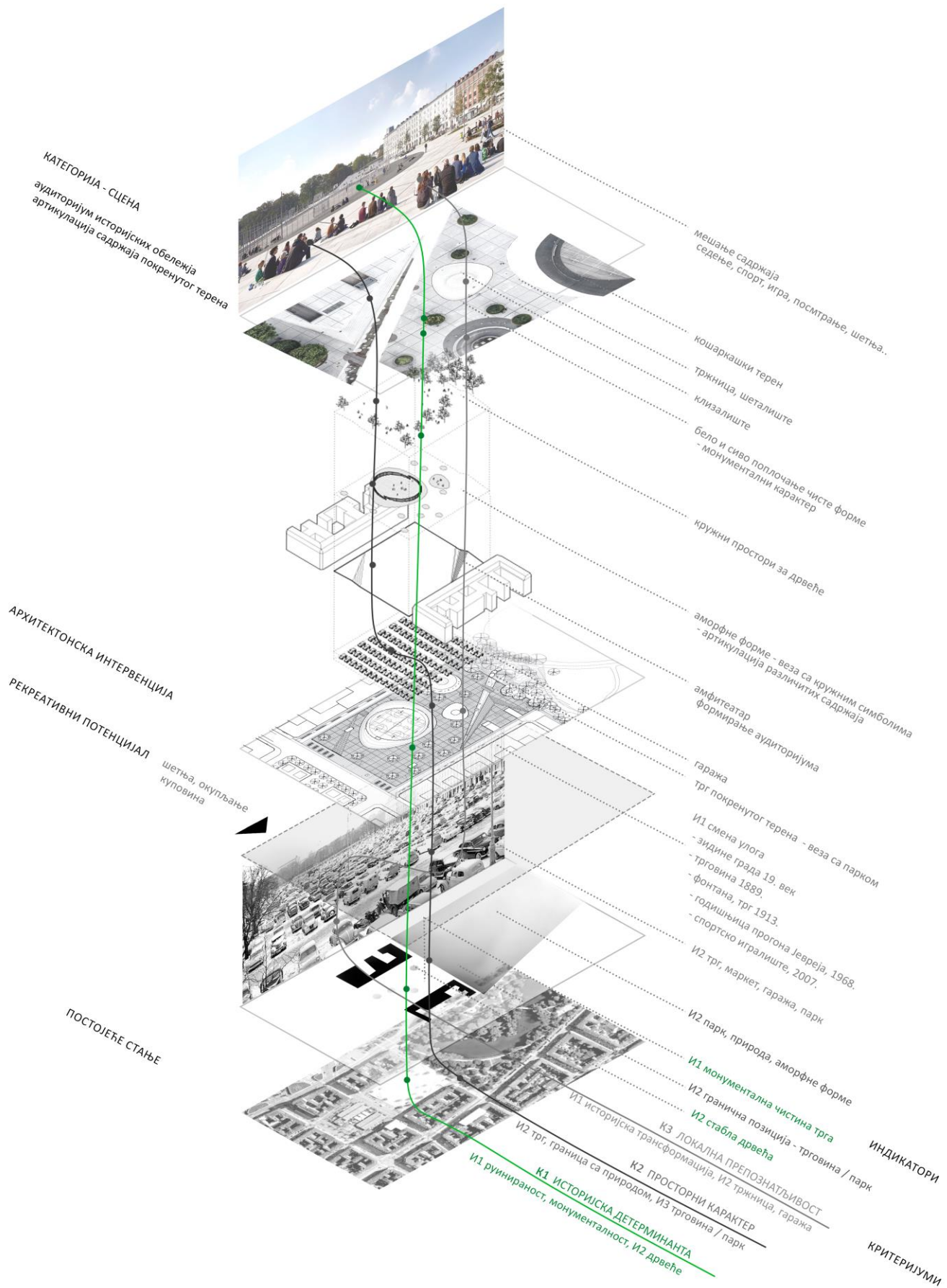
Рекреативни потенцијал локације, поред активности везаних за куповину, обзиром на прометност трговинске зоне подразумева шетњу и окупљање. У складу са растом потребе за проширењем рекреативних садржаја из парка, спонтано су се развиле и активности окупљања у сврхе игре, спорта и дружења.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана (слика 12). Наиме, основна идеја била је формирање платоа који ће флуидно мешати мноштво садржаја, Идеја је постигнута покретањем терена, у коме се издвајају три дела. Први део је одигнути плато на ивицама трга, са улогом аудиторијума, док је остатак терена упуштен и на њему се истичу два типа простора. Овалне форме које попут острва ограђују различите садржаје и простор између, који повезује све функције. Идеја је била да се покренутим, аморфним формама плато осавремени и повеже са парком. Доминантно кружне форме су у релацији са појединим симболима простора (кружна фонтата). Оне су такође одговарајући облици за артикулацију простора који треба да тече и меша своје садржаје. У складу са монументалним карактером трга, али и симболиком коју носи назив, уједначена материјализација је задржана као идеалан начин да се динамична и разиграна форма доживи монолитно и хладно. Тиме се историјски карактер места синтетиче са савременом улогом рекреативног простора. На локацији је задржано дрвечје, које доприноси динамици монументалног трга и доприноси вези са парком. У складу са претходно наведеним, интервенција се своди на креирање неке врсте позорнице, која окупља разноврсне улоге и нуди утисак савременог споменика.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

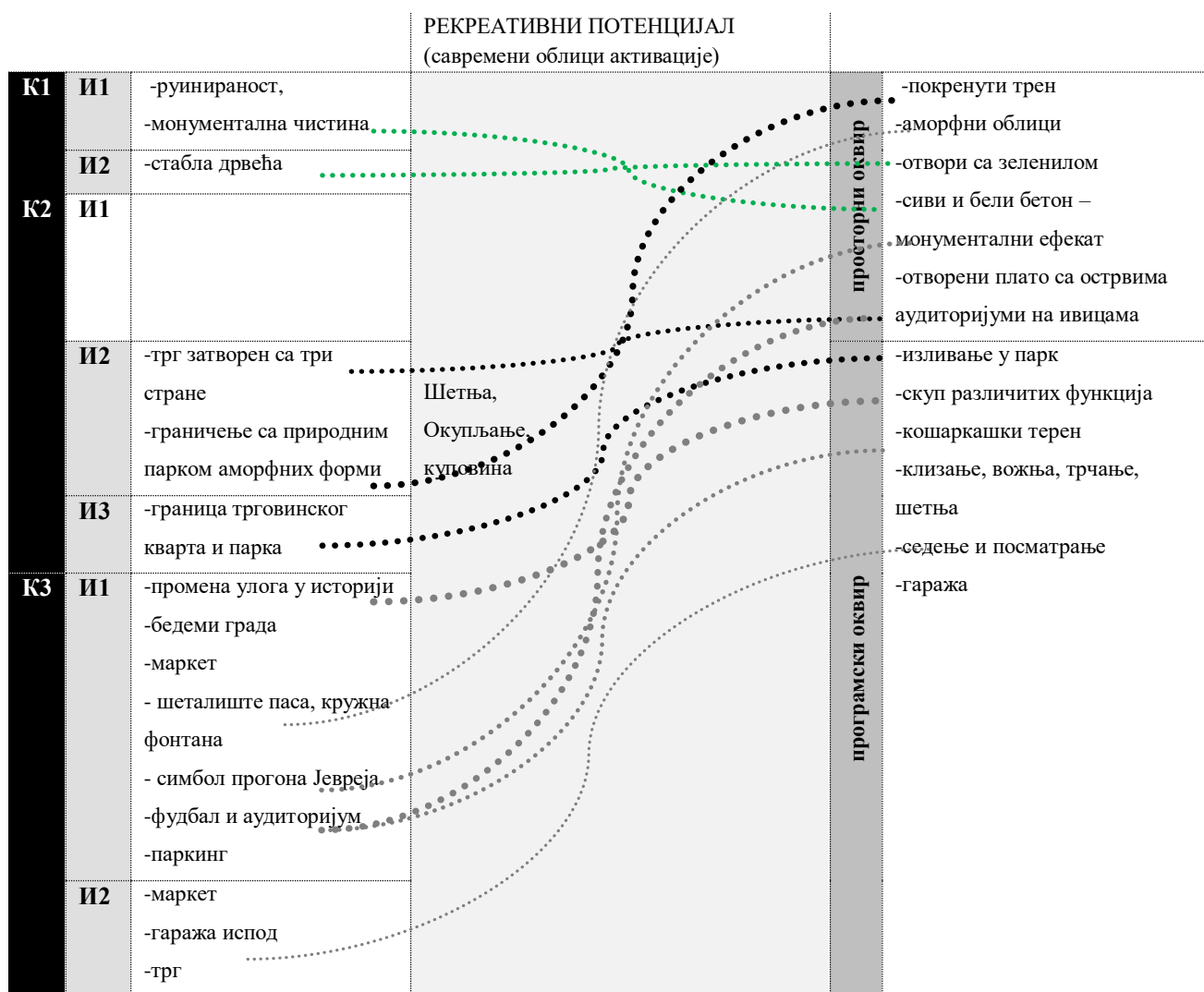
Програмска трансформација је такође вођена идејом окупљања различитих садржаја (слика 12). Ови садржаји представљају како тежњу савремених потреба корисника, тако и релацију са неким од претходних улога овог трга. Осмишљени су тако не буду ограничени само на зону у којој су предвиђени, већ се контролисано изливају ван. Унутар кружних, ограђених форми, предвиђене су активности спорта (кошаркашки терен, полигон за вожњу ролера, клизалиште). Ова функција асоцира на некадашњу улогу спортског терена. Околни простор намењен кретању, шетњи, игри, као и куповини, што се везује за улогу тржнице. Одигнути платои нуде поглед на дешавања испод. Монументални утисак амбијента трга разбијен је жамором и активностима.

Слика 12: Аснометријски приказ просторно-програмских констелација примера 10

Табела 17: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 10

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 17, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију сцене. На интервенције у просторном оквиру доминантан утицај имају индикатори трга наомак парка (К2) и разноликост функција у историји (К3). Они су одговорни за одлуку покретања рекреативног платоа, док су монументална чистина (К1) и симбол Јеврејства (К3) одговорни за креирање сценичне форме аудиторијума као монолита (монументални ефекат).

Деловање у програмском оквиру усмерено је доминантно критеријумом К3, одговоран за окупљање функција које представљају савремени облик разноликости функција једног места. За рекреативни карактер и флуидно мешање предвиђених активности, одговоран је критеријум К2, који одређује будући аморфни карактер и у начину артикулације програма. У складу са истакнутим програмом, овај пројекат може се сврстати у прелазни тип – сцена-игриште.

11 Двориште радости (Jardin des Joyeux)

Аутори: Wagon-landscaping

Локација: Убервил, Француска

Пројекат и реализација 2016. године

Двориште радости настало је идејом уређења дворишта једног стамбеног блока насеља Маладрери у Убервилу. У питању је била иницијатива удружења *OPH Aubervilliers*, које је задатак поверило групи архитеката *Wagon Landscaping*.⁴¹ Њихов концепт заснован је поред рељавања текућих проблема буке у насељу и недостатка заједничког простора, на специфичностима које се могу подвести под доживљајне потенцијале. Наиме, специфична естетика пуцања платоа и спонтаног обрастања у зеленило препознато је као мотив креирања самоодрживе урбане баште и новог места суседства. Укупна површина интервенције износи 1600 м², типског карактера, стога се може узети као пример за анализу.⁴² Обзиром на карактеристике локације, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора у овом примеру је најдоминантнији критеријум, који усмерава концепт пројекта. Чита се кроз оба индикатора. Индикатор старосте вредности (и1) препознатљив је у рунираној и фрагментираној структури платоа паркинга. Овај простор, губљењем назнака позиција аутомобила и пуцањем платоа, готово да је изгубио своју јасну форму. Овај утисак додатно појачавају биљке које спонтано расту у пукотинама и потпуно мењају првобитни доживљај места. Сходно томе спонтано настала вегетација врло доминантна на локацији, сврстава се под индикатор и2. На основу наведеног, доминантан утисак историјске детерминанте јесте спонтано освајање урбаног простора природом.

Просторни карактер чита се кроз индикатор стилских карактеристика (и1) и просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2). Стилске карактеристике архитектуре огледају се у концепцији стамбених насеља 70-их и 80-их година, које су доминантне на локацији. Просторно-функционалне карактеристике одређује позиција напуштеног платоа, која је са две стране оивичена стамбеним објектом. Трећа и четврта ивица трапезастог платоа ограђене су делимично зеленилом, а делом приступном улицом. Материјализација платоа је асфалт. Стога је доминантан утисак просторног карактера трг у стамбеном кварту.

Локална препознатљивост надовезује се на претходна два критеријума и препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 односи се на историјски карактер насеља које је пројектовано као вртни град 80-их година. Омогућавањем

⁴¹ Удружење *OPH Aubervilliers* бави се унапређењем квалитета становања. Препознајући важност квалитета јавног простора за станаре, покренули су иницијативу уређењ напуштеног паркинга испред зграде. Пракса студија *Wagon Landscaping* карактеристична је по јефтиним и лако изводљивим решењима, која се ослањају на специфичности савремене урбане средине, истичући карактер спонтаности и самоодрживости.

⁴² Материјал за анализу преузет је са сајта:
<http://landezine.com/index.php/2018/12/jardin-des-joyeux-by-wagon-landscaping/>

довољног броја зелених површина у граду, обезбеђује се квалитетније становање, што се у структури града само донекле очувало. Насупрот томе, индикатор и2 односи се на савремена , обележја локације, која су у овом случају оржана доминантно стамбена функција, али и бука по којој је квартал познат.

Рекреативни потенцијал локације, сходно степену напуштености, управо је мањак интересовања за активно коришћење. Поред повременог паркирања, неуредно двориште одбојно је за суседство, стога су уобичајне активности пролаз и ретко задржавање корисника.

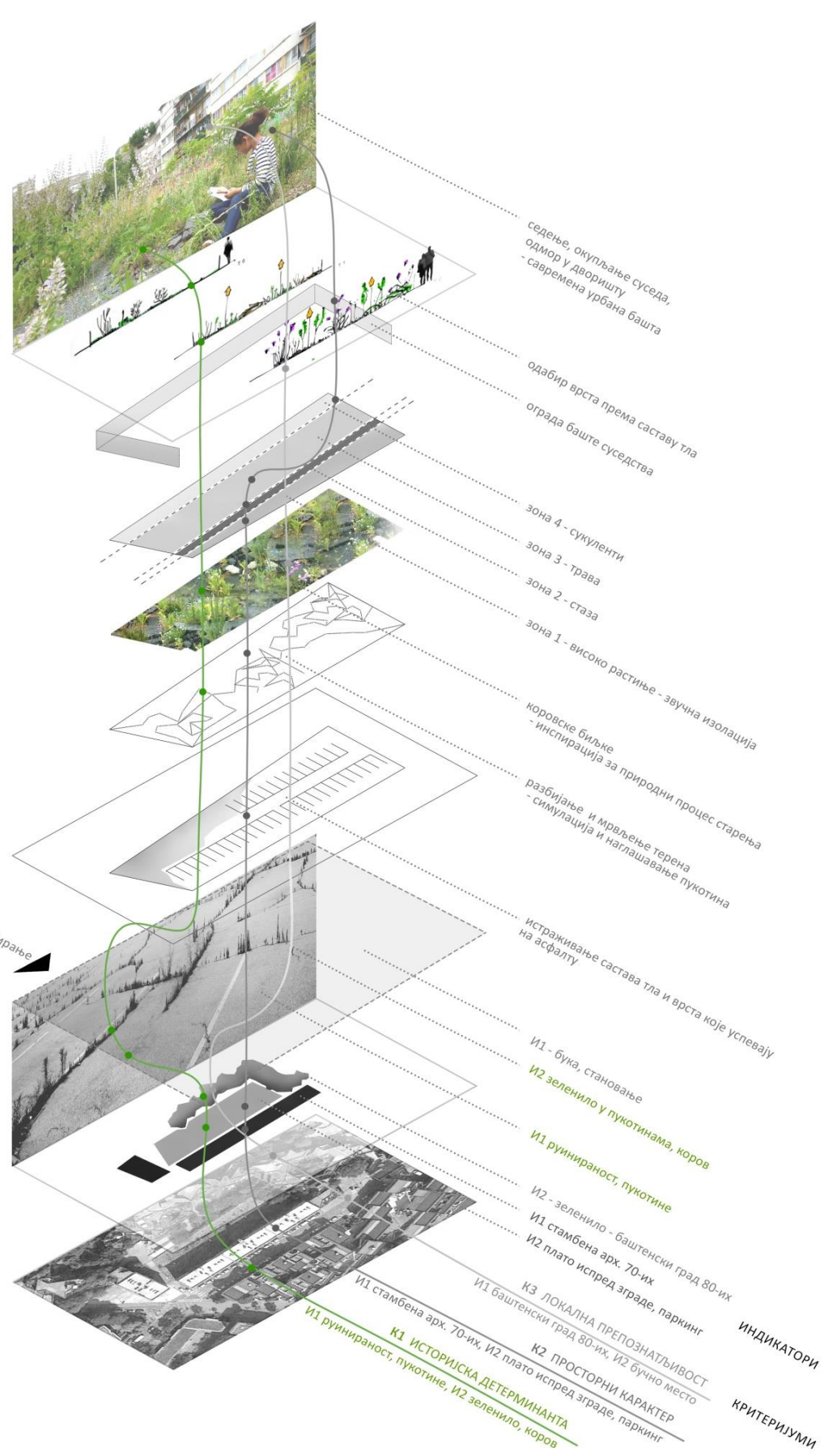
Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана, опонашајући и наглашавајући постојеће односе на локацији. Интервенција се базира на артикулацији односа поплочања и озелењавања, у идеји да се симулира синтеза фрагментираних напуштених структуре и биљака. У овом пројекту, спонтаност природе преузета је као метод интервенције која дефинише нови простор, чиме настаје самоодржива урбана башта. Стога се интервенција односи на разбијање и мрвљење структуре асфалта које симулира инвазивно дејство биљака већ препознато на локацији. Истраживањем структуре тла, састава асфалта и земљишта испод асфалта, али и утицаја из окружења, дефинисане су врсте биљака које ће башту поделити у зоне. Ивична зона постала је башта жбунастих биљака, која ће дати визуелну и звучну приватност. Централна зона је спонтана зона коровских биљака, док је најосветљенији део са доминантно песковитим тлом намењен сукулентним биљкама. Зонирање је додатно дефинисано стазом и оградом (слика 13).

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са трансформацијом простора у спонтану зелену зону града, предвиђени програми су у складу са осмишљеним (слика 13). Интиму трга окруженог зградама додатно је појачао концепт баште, као елемента природе који граду недостаје. Тиме простор постаје пријатан и привлачан станарима. Комбиновање фрагмената урбане структуре и природе асоцира на урбани карактер, чиме постаје атрактивно савременом кориснику. Са друге стране, самоодрживост баште не обавезује кориснике, омогућавајући активности окупљања, одмора у дворишту, релаксације и изолације у природи. Амбијент природе који се из дана у дан спонтано мења, нуди осећај дивљине и спонтаности у уједначеној урбаној свакодневици.

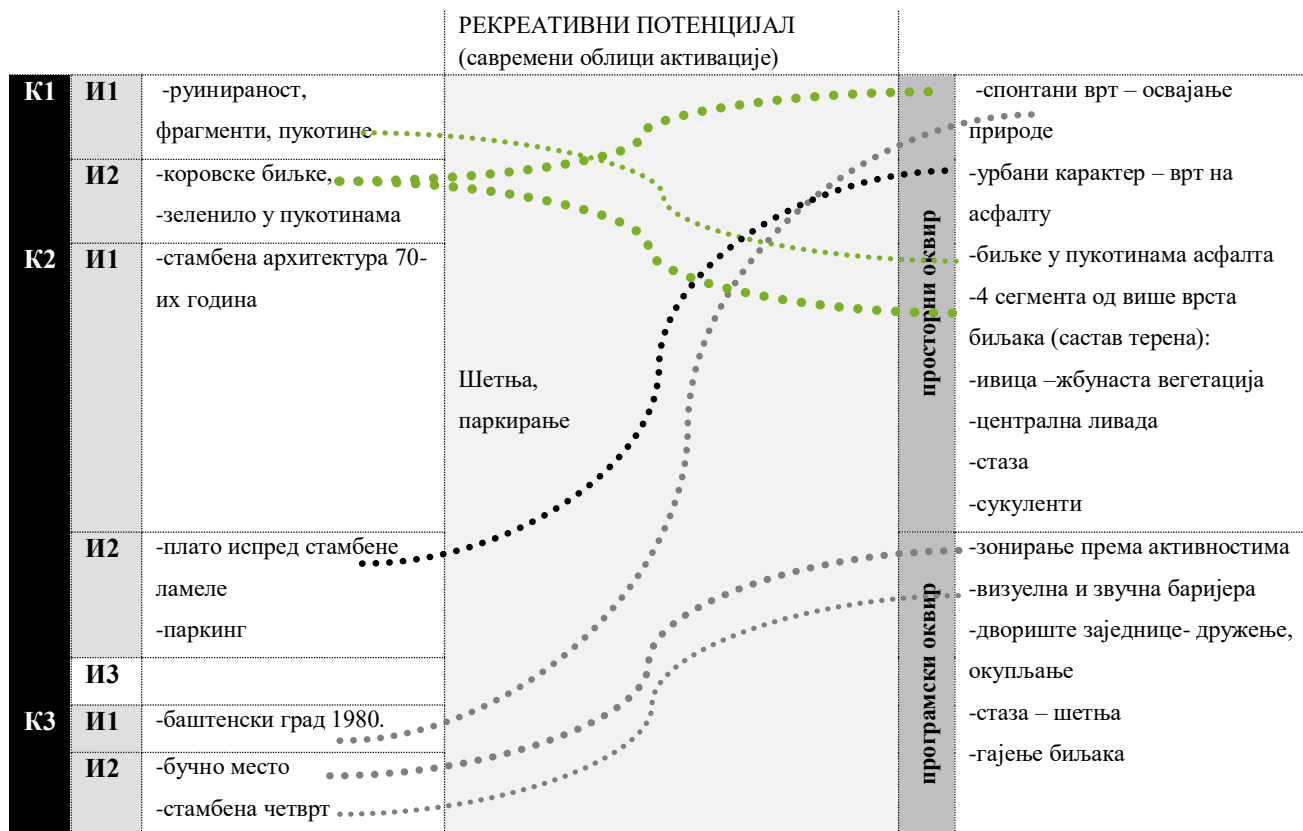
КАТЕГОРИЈА - ПЕЈЗАЖ
 урбана башта на асфалту
 савремена интерпретација освајања природе

Слика 13: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 11

Табела 18: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 11

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 18, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију пејзажа. На интервенције у просторном оквиру доминантан утицај има пре свега критеријум К1, који у потпуности одређује концепт будућег простора. Пукотине и фрагменти асфалта (и1), као и зеленило које спонтано осваја локацију (и2) одређују нови идентитет урбане баште, као подједнако урбаног и природног и спонтаног места. Секундарни утицај има критеријум К2, који одређује зонирање простора у односу на утицаје ближег окружења и састав тла.

Деловање у програмском оквиру усмерено је доминантно критеријумом К3, одговоран за креирање интимне, спонтане, дивље баште у граду. Бука карактеристична за ово насеље (и2) допринела је идеји стварања мирног, интровертног простора за одмор, релаксацију, изолацију и дружење. Са друге стране, концепт вртог града по коме је насеље познато (и1) одређује доминантану функцију баште. Амбијент природе препознат је као важан чинилац свакодневице корисника и у савременом тренутку.

12 Унутрашње двориште (Courtyard in Classensgade)

Аутори: 1:1 Landskab

Локација: Копенхаген, Данска

Пројекат, 2009, изведено 2010.

Уређење дворишта једног од стамбених блокова кварта Класенгаде (Classensgade) у Копенхагену била је идеја становника блока, реализована у сарадњи са групом архитеката *1:1 Landskab*.⁴³ Идеја уређења базира се на конципирању простора који одговара потребама и интересовањима становника блока. Поред тога, просторно-програмске констелације усмерене су специфичним доживљајним потенцијалима, због чега је овај пример и одабран за анализу⁴⁴. Пројекат реконструкције обухвата квадратуру 400м². Обзиром на просторну ситуацију платоа окруженог фасадама објеката, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора у овом примеру није доминантна карактеристика локације, и препознатљива је кроз индикаторе старосна вредност (и1) и срастање са природом (и2). Оба наведена индикатора читљива су кроз опште особине напуштених простора, и1 присуством остатака бившег објекта и и2 коровом и неконтролисаним зеленилом на локацији. Доминантнији утицај на концепт пројекта имаће индикатор и2, препознавањем важности зеленила за утисак пријатног простора.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1), просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Поред општих особина стамбене архитектуре, индикатор и1 читљив је у присуству разноврсних орнамената на фасадама кварта. Индикатор и2 карактерише унутрашње двориште стамбеног блока, плато окружен фасадама са све четири стране (форма малог трга). Индикатор и3 се може препознати кроз карактеристике стамбене архитектуре која је уједначена у читавом кварту. У морфолошком смислу, она се може доживети као својеврстан патерн у граду.

Локална препознатљивост врло је доминантан критеријум на локацији. Препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 произилази из симбола карактеристичног за квартал у целини. Пре свега, име кварта Класенгаде потиче од мотива дворишта карактеристичног за локалитет. Регија Остербро, у којој је смештен овај квартал, позната је по породично оријентисаним заједницама, склоним дружењу и социјализацији. Са друге стране, индикатор и2 односи се на особине које место карактеришу

⁴³ За становнике блока било је важно да двориште постане флексибилан, мултифункционални простор, који одговара подједнако младима и старијима. Пројекат је конципиран тако да буде полигон који артикулише функције, али их не ограничава.

⁴⁴ Материјал за анализу преузет је са сајтова:
<https://archello.com/project/classensgade-courtyard>
<http://landezine.com/index.php/2011/09/courtyard-landscape-architecture/>

и у савременим околностима. То су пре свега важност суседства и потреба за дружењем. Локална специфичност управо овог блока је интересовање становника за фудбал. На основу свега наведеног, доминантан доживљај локалне препознатљивости своди се на дружељубивост и потребу за социјализацијом становника блока.

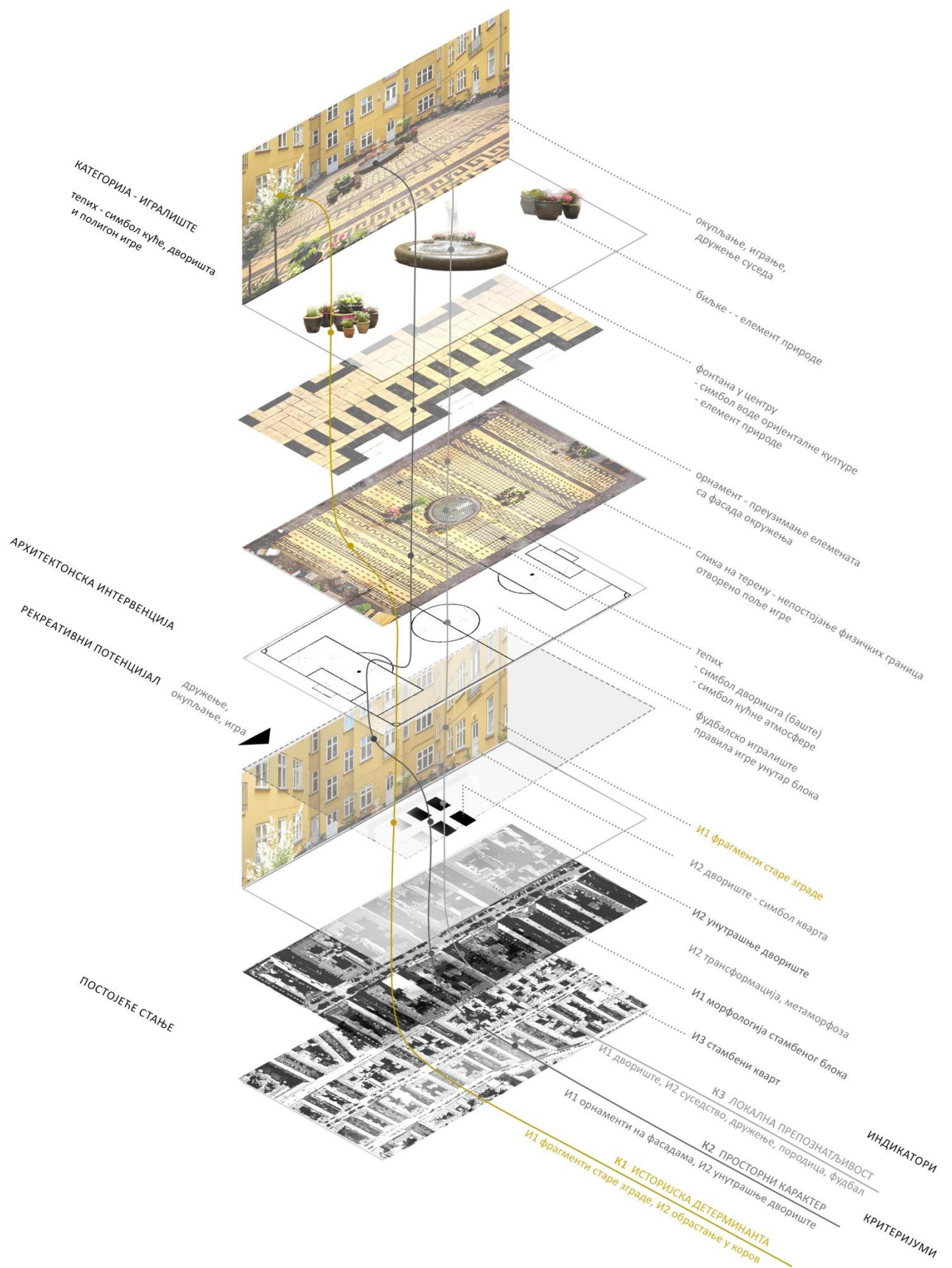
Рекреативни потенцијал локације, у складу са до сада наведеним карактеристикама, огледа се кроз активности дружења, игре и окупљања суседства.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције свде се на деловање у оквиру хоризонталног плана (слика 14), креирањем простора без ограничења, који ће артикулисати различите активности. Да би омогућили простор без препрека, интервенција се доминантно своди на ефекат боје и материјала у попловању, који попут цртежа артикулишу и сигнализирају активности. Примарна артикулација базирана је на елементима фудбалског терена, третирајући простор као поља за игру. У случају овог примера, уместо исцртавањем линија на терену, артикулација простора постигнута је креативном употребом елемената у паргеру, који обликовно подсећау на одговарајућа поља (кружна фонтана у центру). Са друге стране, употребом специфичних метода попловања које интерпретирају орнаменте са фасада окружења, настаје патерн који симболизује два мотива. Први мотив је тепих, који указује на кућевну атмосферу, са циљем да у дворишту блока попут породице окупи станаре. Други мотив везује се за симбол баште. Она је у овом пројекту организована осликавањем партера и предвиђањем елемената који доприносе пријатности простора (фонтана у центру, саксије са цвећем, симетрични орнаменти). Овај принцип преузет је из културе оријента, која мотиве баште смешта на тепих организујући елементе на исти начин. Управо из тог разлога овај принцип је на добар начин повезао мотив тепиха и баште. Примењене боје такође одговарају локалном контексту, одржавајући кохезију целине.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са креирањем простора као истовременог полигона игре и заједнице, програмска трансформација подразумева смену функција у складу са различитим жељама корисника, али и њихово окупљање на истом месту (слика 14). Превасходно је плато конципиран као тепих-башта, чиме се подстиче идеја заједништва, породичне атмосфере, самим тим и окупљање као и друге активности социјализације – седење, игре, разговори итд. Са друге стране, зонирање платоа одговара малом терену за фудбал, чиме се испуњава жеља одређеног броја локалних корисника. Елементи природе попут воде у фонтани и биљака које гаје станари, доприносе пријатности постора, а уз орнаменте платоа и живописној атмосфери становања. Шарени плато окружен зидовима са свих страна интерпретира дневну собу на отвореном, стога и атмосферу куће и породице.

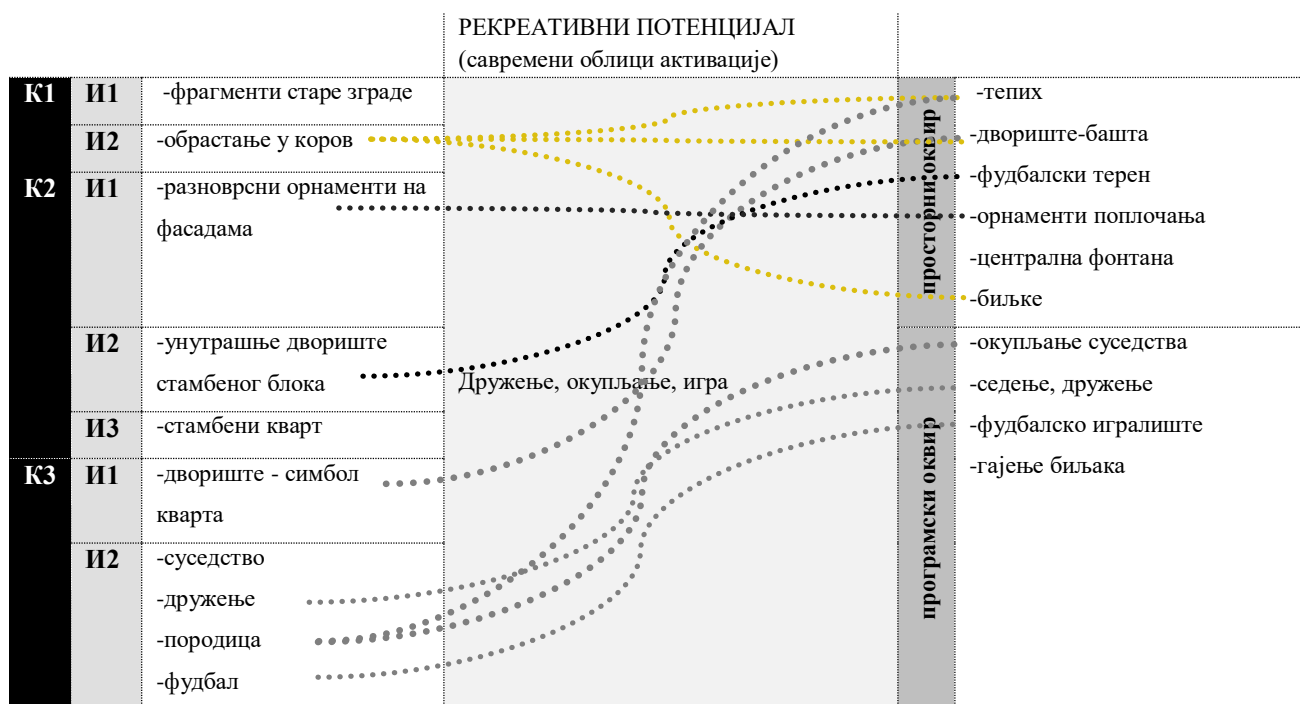

Слика 14: Аксинометријски приказ просторно-програмских констелација примера 12

Табела 19: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 12

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 19, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију игралишта. На интервенције у просторном оквиру синтезно утичу сви критеријуми, пре свега К3, индикаторима меморије места (и1) и савремених репера (и2). Симбол дворишта (и1) утиче на организацију платоа као баште, док дружељубивост и породични дух (и2) опредељују начин интервенисања у простору – интерпретацијом тепиха као истовременог симбола баште и кућне атмосфере. Томе свакако доприносе индикатори друга два критеријума.

Деловање у програмском оквиру усмерено је такође критеријумом К3, подстакнутим индикаторима друга два критеријума. Мотив дворишта (и1) одговоран је за пријатну атмосферу слободних активности напољу, које подстакнуте идејом дружења и социјализације суседства (и1) истичући активности разговора, седења, дружења, гајења биљака итд. Мотив фудбала (и2) одговоран је за артикулацију елемената која омогућава рекреативно одвијање овог спорта унутар блока. Тиме се на истом месту повезују и смењују активности које одговарају и млађима и старијима. Живописна атмосфера дефинисана елементима жутих зидова, шареног тепиха и местимичног зеленила ствара утисак дневне собе на отвореном. Из наведених разлога, интервенција се може сврстати у прелазну категорију – игралиште-сцена.

13 Тепих унутрашњег дворишта (Geelhandplaats)

Аутори: OMGEVING Landscape Architecture

Локација: Антверпен, Белгија

Пројекат 2007.

Реализација 2010.

Пројекат *Geelhandplaats* настао је идејом уређења унутрашњег дворишта блока социјалног становања, округа Стивенберг у Антверпену. Пројекат је покренула Фламманска компанија за социјално становање, у циљу формирања квалитетног простора заједништва који ће допринети свакодневици суседства⁴⁵. Једна од кључних специфичности места јесте разноврсна социјална структура, као и важност суседства. Стога је циљ био омогућити простор интересантан засвим групама корисника. Пројекат одабран за реализацију базиран је управо на овој специфичности која ће локацију трансформисати у полигон друштвености и једнакости.⁴⁶ Пројекат реконструкције обухвата површину од 2500 м² и типског је карактера. Обзиром на просторну ситуацију платоа окруженог фасадама објеката, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора у овом примеру није доминантна карактеристика локације, и препознатљива је кроз индикаторе старосна вредност (и1) и срастање са природом (и2). Оба наведена индикатора читљива су кроз опште особине напуштених простора. Индикатор и1 кроз оронуло пражног простора унутрашњег дворишта. На локацији је присутно и дрвеће, што се може окарактерисати као индикатор и2.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1), просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и1 огледа се у ритмици фасада стамбеног блока који равномерно окружује централни трг. Индикатор и2 карактерише унутрашње двориште стамбеног блока, плато окружен фасадама са све четири стране (форма малог трга). Специфичност форме јесте изражена лонгитудиналност од улаза у блок ка супротној страни као и благи нагиб терена. Индикатор и3 одређује стамбени квартал, као и уједначена форма грађене структуре у окружењу. На основу наведеног, доминантан доживљај формалног карактера јесте издужени трг унутар стамбеног блока.

Локална препознатљивост врло је доминантан критеријум на локацији. Препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 произилази из

⁴⁵ Пројекат реконструкције унутрашњег дворишта покренула је организација Фламманска компанија за социјално становање (Flemish Social Housing Company, Department of Subsidised Infrastructure) у циљу формирања јавног простора прилагођеног свим станарима. За ауторе пројекта одабран је тим OMGEVING Landscape Architecture

⁴⁶ Материјал за анализу преузет је са сајта:

<http://landezine.com/index.php/2011/03/geelhandplaats-by-omgeving-landscape-architecture/>

специфичности квата која се односи на разноврсну социјалну структуру. У питању су становници различите старости и интересовања. Поред тога, индикатор и² односи се на солидарност, дружељубивост и заједништво, који су карактеристични за становнике блока. Тиме је доминантан доживљај локалне препознатљивости разноврсна и жива слика заједнице, за разлику од уједначене слике формалног окружења.

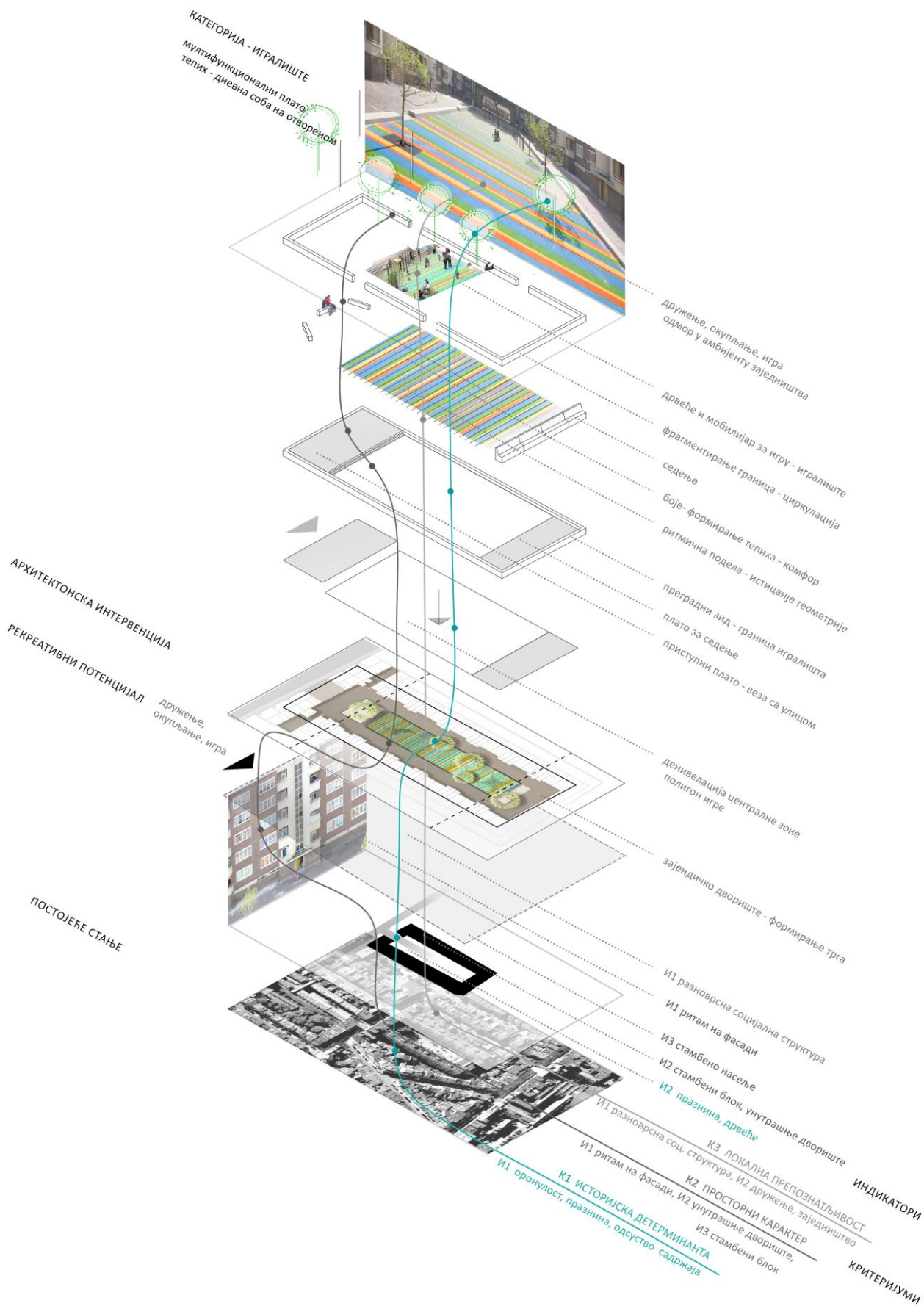
Рекреативни потенцијал локације, у складу са до сада наведеним карактеристикама, огледа се кроз активности дружења, игре и окупљања суседства.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана (слика 15), назначавањем простора намењеног свима, уз могућност артикулације различитих активности. Из тог разлога, плато је по дужини подељен на три зоне: улазну зону (приступ унутрашњем дворишту), централни простор игралишта и завршни део. Централна, уједно и највећа зона, денивелисана је у односу на приступну површину, чиме је назначена граница ове зоне и безбедног одвијања активности унутар ње. Висина ободног зида омогућава седење и посматрање активности унутар игралишта. Предњи и задњи део баште материјализовани су песком и омогаћени мобилијаром за седење, игру, дружење. Централни плато, као најдоминантнији део интервенције, осмишљен је тако да симболизује окупљање и заједништво у савременим условима, и привуче пажњу суседства. Идеја третирања платоа као тепиха омогућила је интерпретацију живописног карактера места, али и непрекидан полигон прилагодљив различитим активностима. Тепих је конципиран тако да нагласи лонгитудиналност трга и ритам фасада, кроз смену попречних пруга различитих боја на гуменој подлози. Целина коју чине три зоне прожета је дрвећем које доприноси динамици и амбијенту.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

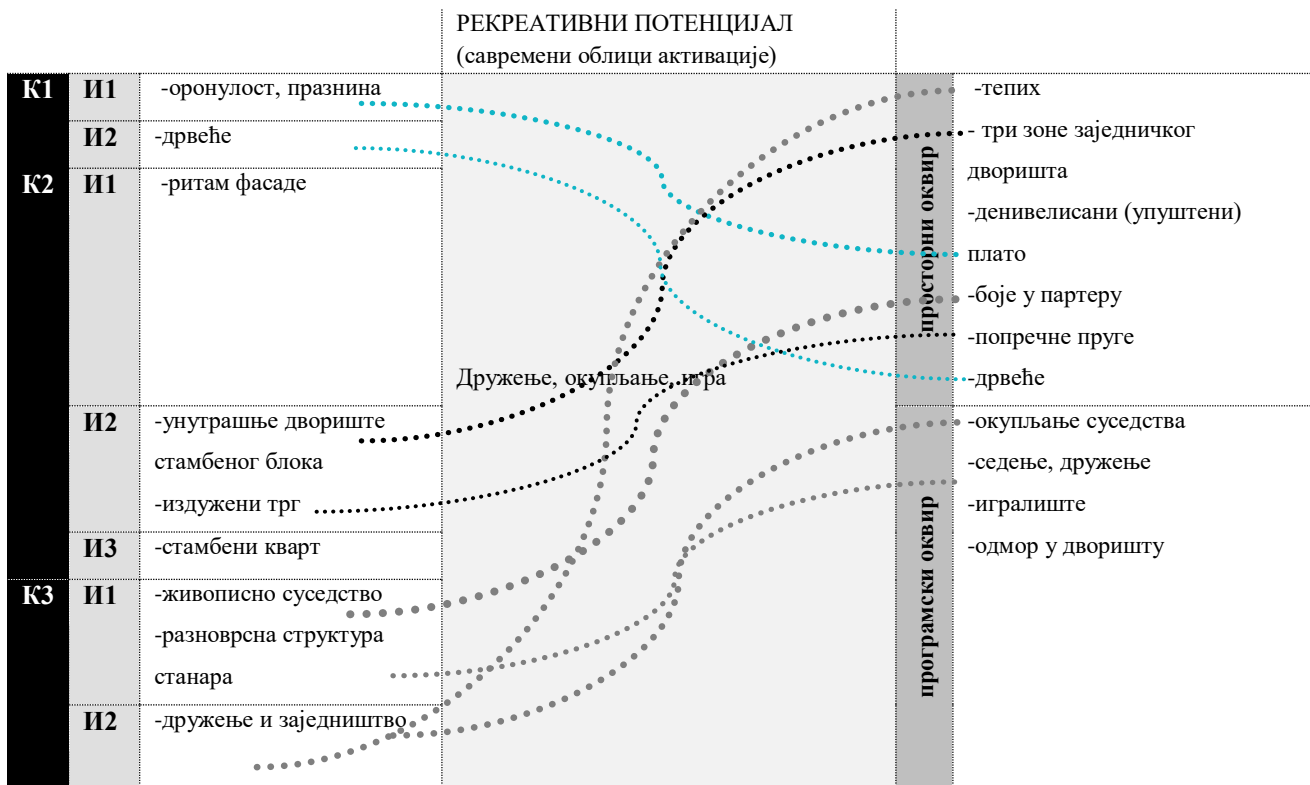
У складу са креирањем простора као истовременог полигона игре и простора заједнице, програмска трансформација подразумева смену функција у складу са различитим жељама корисника, али и њихово окупљање на истом месту (слика 15). Превасходно је плато конципиран као тепих- - савремена башта, чиме се подстиче идеја заједништва, породичне атмосфере, самим тим и окупљање као и друге активности социјализације – седење, игре, разговори итд. Са друге стране, централна зона дефинисана као разнобојан гумени полигон идеалан је простор пре свега за игру деце, али и спортске активности младих. Савремени карактер живописне природе интерпретиран је сменом боја у партеру и подстакнут стаблима која доприносе пријатној атмосфери дворишта.

Слика 15: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 13

Табела 20: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 13

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 20, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију игралишта. На интервенције у просторном оквиру синтезно утичу критеријуми К3 и К2. Живописност и друштвеност заједнице (К3) опредељује дефинисање зоне игралишта као тепиха на отвореном, што се уклапа у форму платоа унутрашњег дворишта као малог трга оивиченог фасадама блока (К2). Тиме се стиче утисак дневне собе на отвореном и доприноси домаћој и пријатној атмосфери. Поред тога, плато без физичких граница омогућава несметано одвијање и организацију различитих активности.

Деловање у програмском оквиру усмерено је такође критеријумом К3. Особина разноврсности структуре становника (и1) одговорна је за формирање зона које омогућавају испољавање различитих интересовања и разних активности. Ивични платои намењени су пре свега пасивнијим облицима, попут седења, разговора и посмарања. Особина дружељубивости и потребе за социјализацијом (и2) доприноси концепцији централне зоне као тепиха, самим тим преноси атмосферу дневне собе на отвореном – место где се окупљају сви. Боје стимулишу атмосферу игре и забаве, не представљајући физичке препреке. Блага упуштеност платоа омогућава седење на ободном зиду, самим тим и посматрање активности унутар њега. Из тог разлога се ова интервенција може сматрати и прелазном категоријом – игралиште - сцена.

Аутори: Collectif ETC

Локација: Сент Етиен, Француска

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2011.

2011-2013.

Дугогодишњи напуштени простор платоа у центру града Сент Етјена у Француској био је тема реконструкције и уређења у циљу његовог оживљавања. Освајањем конкурса који је расписала Јавна агенција за урбанизам града Сент Етјена⁴⁷, тим Collectif ETC понудио је решење које афирмише учешће и сарадњу локалног становништва, трансформишући ову зону у отворени јавни простор. Пројекат обухвата 670 м² платоа на углу двеју улица стамбене четврти града. Превасходно је заснован на идеји да се учешћем будућих корисника у кључним фазама конципирања и реализације пројекта истакне важност коришћења јавних зона за квалитетну урбану свакодневицу. Са друге стране у архитектонским интервенцијама препознатљив је утицај специфичних доживљајних вредности напуштеног стања простора, што је пре свега разлог одабира овог примера за анализу⁴⁸. У складу са карактеристикама локалитета и позицијом у урбаном ткиву, интервенција подразумева једну типску ситуацију: угао.

Историјска детерминанта простора чита се кроз индикатор старосне вредности (и1), видљив у руинирананој и застарелој структури остатака бившег објекта. Ефекат старости читљив је пре свега на вертикалном плану, кроз живописну појавност калканског зида. На њему се читају пре свега отасци позиција елемената бивших, срушених објеката (кровови, таванице). Поред тога присуство графита, боја, постера и реклама сведоче о односу савремене урбане културе према празним и напуштеним просторима. Опште карактеристике старосне вредности, које се односе на руинираност и девастираност, свакако су присутне на самом зиду, као и платоу испред њега. Стога је доминантан доживљај историјске детерминанте наговештај бивше архитектуре и простора који нестаје.

Просторни карактер чита се кроз индикатор просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2). Индикатор и2 препознатљив је пре свега у остацима позиција зидова претходног објекта на угаоном платоу. Ови остаци подсећају на габарите унутрашњег простора, самим тим и начин коришћења простора становања, иако су сада део отвореног јавног простора. Индикатор и2 такође је из истих разлога уочљив присуством калканског зида, који сведочи о некадашњој грађеној структури и функцији становања која карактерише читав квартал. Такође доминантна просторна карактеристика је позиција на углу блока, која опредељује специфичну организацију унутар некадашњег објекта, а сада оријентише све садржаје ка самом калканском зиду и отвара их ка улицама бочно. У складу са наведеним, доминантан доживљај просторног карактера односи се на специфичну угаону позицију у

⁴⁷ Конкурс „Défrichez-là“, расписан од стране Јавне агенције за урбанизам града Сент Етјена (l'Établissement Public d'Aménagement de Saint Etienne (EPASE)) у марту 2011, имао је за циљ оживљавање напуштеног простора у центру стамбене четврти Chateaucreux. Победнички пројекат тима Collectif Etc заснован је на идеји променљивости, која простор трансформише у отворени јавни, са циљем прилагођавања садржаја савременим потребама корисника.

⁴⁸ Материјал за анализу преузет је са званичног сајта аутора пројекта <http://www.collectifetc.com/realisation/place-au-changement-chantier-ouvert/>

урбаном ткиву као и доминантан карактер односа зида и њему припадајућег платоа као својеврсне сцене.

Локална препознатљивост чита се кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Меморија места (и1), као дугогодишња специфичност која карактерише подручје, огледа се у суседству како кључне карактеристике стамбене четврти града. Важност локалне заједнице и сарадње и комуникације корисника била је једна од кључних водила аутора кроз конципирање пројекта. Индикатор и2 препознатљив је кроз категорију променљивости, рушења и грађења, која се може окарактерисати као градилиште. Овај индикатор такође је читљив у интервенцијама на зиду, као што су графити, рекламе, плакати, који зид претварају у важну доминанту суседства и мотив по коме се простор препознаје. У складу са наведеним, локална препознатљивост истиче пре свега кроз мотив зида и променљивост садржаја у партеру.

Рекреативни потенцијал ове зоне повезан је са стамбеном наменом овог локалитета. Садржаји јавних зона у окружењу су у служби становања и свакодневних потреба. Стога је ова зона ангажована у служби кретања и ретког задржавања. Карактеристичан однос корисника препознатљив је кроз потребу окупљања суседства, што је у овој зони у фази напуштеног простора било препознатљиво кроз алтернативне видове окупљања у сврху уличних уметности и игре деце.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције свде се на деловање подједнако у оквиру хоризонталног и вертикалног плана. Интервенција полази од формирања зидова у партеру, као асоцијације на некадашње стање, чиме се креирају привидне границе различитих зона отвореног јавног простора. Простор је тиме конципиран као систем започетих структура, са могућностима различитих допуна и интервенција у будућности. Накнадне интервенције свде се на увођење и реорганизацију мобилијара сходно садржајима (столице, столови, клупе, надстрешнице, зеленило). Идеја слободних платоа је да зидови у партеру делују недовршено, чиме остављају простор за интервенцију и прилагођено деловање од стране локалних корисника. Интервенције на вертикалном плану ослањају се на мотив калканског зида као доминантне карактеристике места, где је осликавање муралима интервенција којом он постаје симбол места и доминанта у простору. Тиме зид постаје граница и репер ка коме се садржаји усмеравају, док се остваривањем везе платоа са околним јавним просторима (улица и парк) садржаји умрежавају и шире (слика 16).

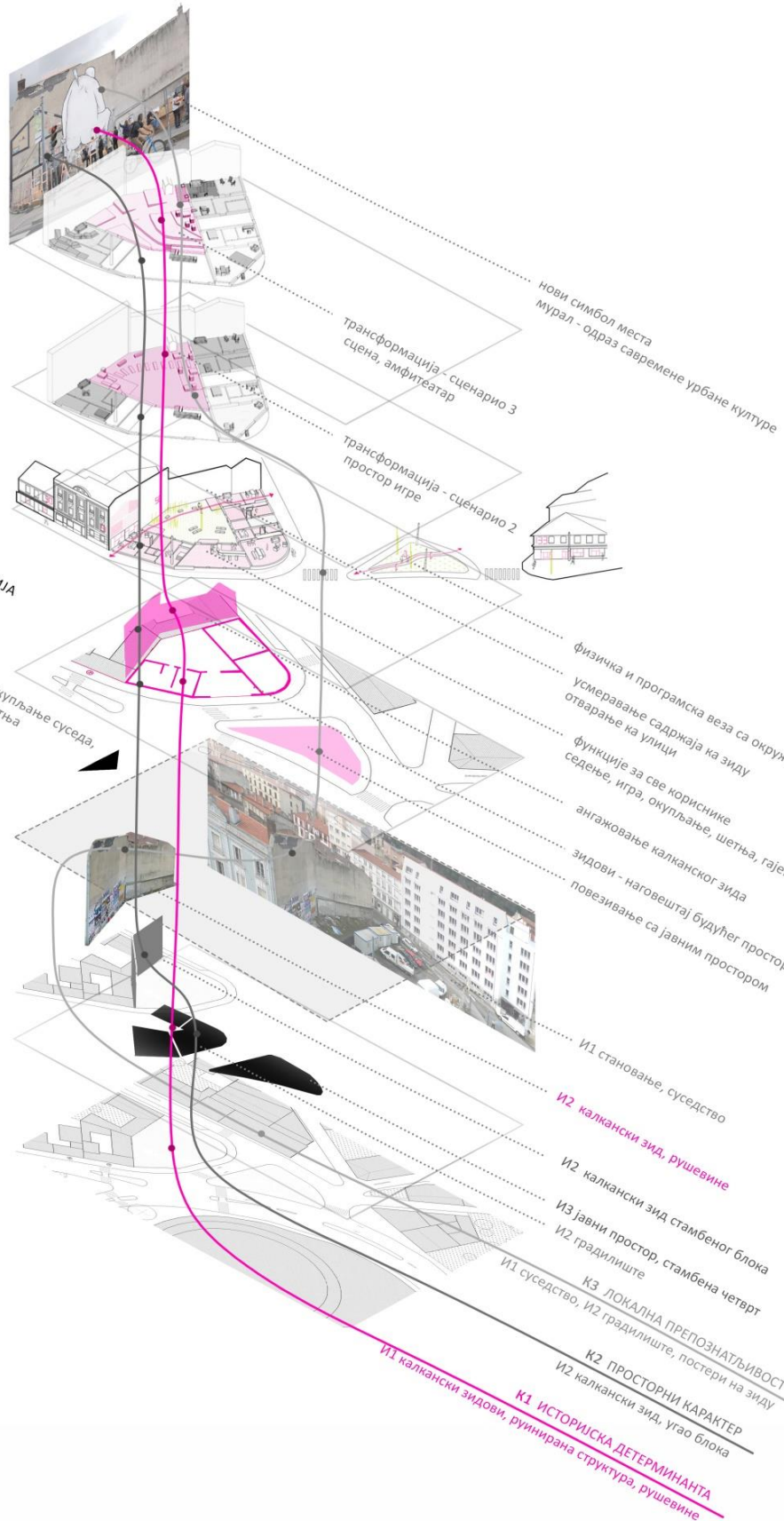
Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са трансформацијом простора, предвиђени програми треба да прате просторне елементе (слика 16). Концептом недовршене структуре иницирају се различите идеје о начину коришћења, што оставља простор за трансформацију по разним сценаријима у односу на потребе корисника (подијум, биоскоп, башта, игралиште итд.). Поред тога, позицијама зидова које асоцирају на основе просторија у становима, стимулише се идеја кућевности, окупљања и комфора, што додатно подстиче идеју заједништва у кварту. Концепт базиран на променљивости просторне структуре омогућава стално активно коришћење у складу са променама средине, чиме се потврђује важност отвореног јавног простора као места социјализације, комуникације и избора садржаја.

КАТЕГОРИЈА - СЦЕНА
различити сценарији садржаја
усмерени ка реперу у простору

АРХИТЕКТОНСКА ИНТЕРВЕНЦИЈА
РЕКРЕАТИВНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

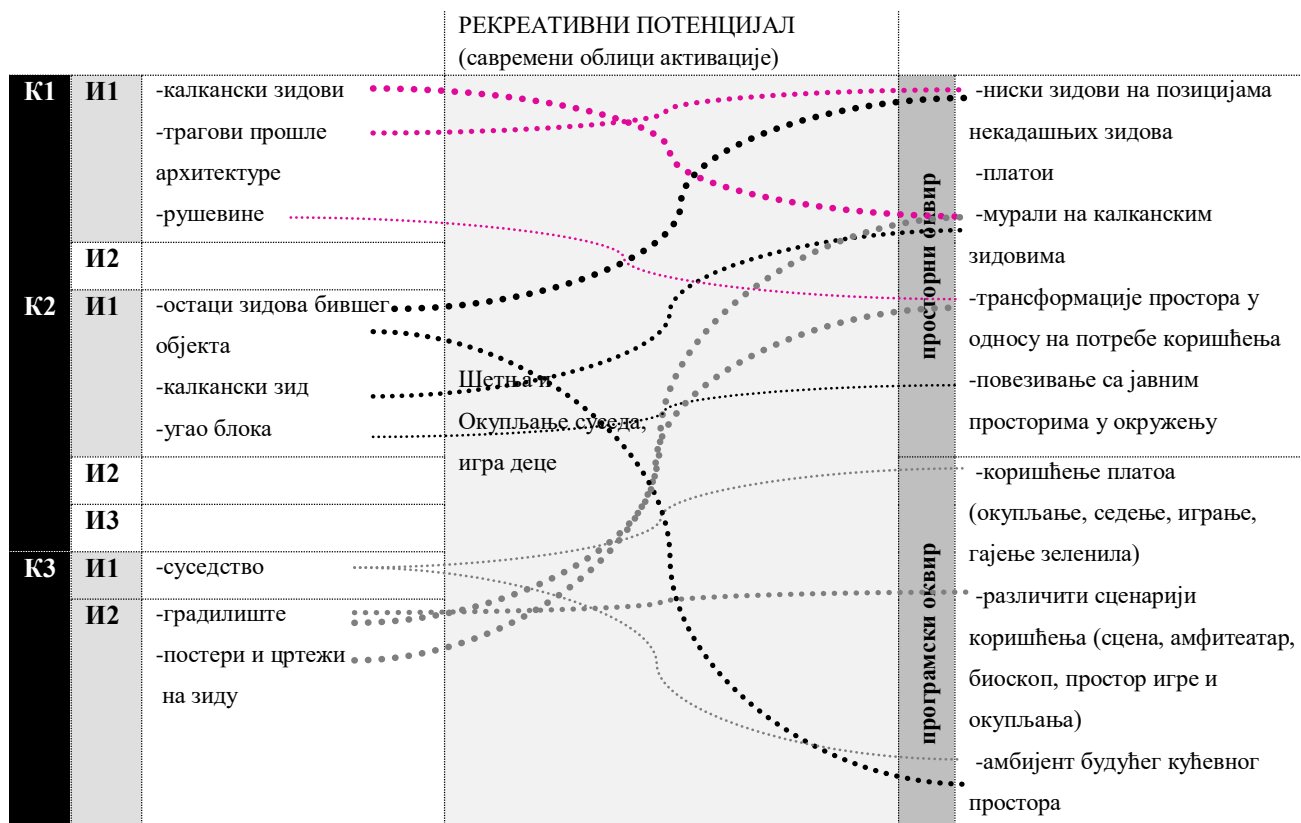
ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ

Слика 16: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 14

Табела 21: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 4

Дискусија

На основу резултата представљених у табели, просторно-програмску констелацију можемо сврстати у категорију сцене. На интервенције у просторном оквиру доминантно утичу подједнако К1 - историјска детерминанта са кључним индикатором калканског зида (и1), и К2 - просторни карактер, кроз индикатор видљивих позиција зидова бившег објекта (и1). Овим се дефинише однос хоризонталног и вертикалног плана који сврстава интервенцију доминантно у категорију сцене. Секундарну важност има критеријум К3 - локална препознатљивост, кроз индикатор градилишта (и1), који усмерава интервенцију ка променљивом простору, привременим структурама и сталним трансформацијама. Поред тога, садејство индикатора и2 критеријума К3 - локална препознатљивост (цртежи и рекламе на калканском зиду) и индикатора важности калканског зида у оквиру критеријума К1 - историјска детерминанта и К2 - просторни карактер, иницира формирање мурала. Он постаје симбол ове зоне и носилац амбијенталног карактера целине.

На интервенције у програмском оквиру доминантно утиче индикатор критеријум К2 - просторни карактер, кроз индикатор и1 (видљиве позиције зидова бившег објекта), који доприноси идеји амбијента кућевне атмосфере, стога и идеје породичног окупљања, па и дружења у суседству. Поред тога индикатор градилишта (и2) критеријума К3 - локална препознатљивост, утиче на променљивост програма по сценаријима. Ова карактеристика постаје носилац квалитета овог јавног простора, доприносећи разноврсности и савремености.

15 Урбана башта „Острво Амарентес“ у Лиону (Îlot d’Amaranthes)

Аутори: E.Louisgrand / Galerie R.Tator

Локација: Лион, Француска

Пројекат је резултат вишегодишње сарадње уметника и локалне заједнице

2003 - 2014.

Пројекат баште „Острво Амарентес“ настао је идејом формирања заједничке баште на месту напуштеног платоа након неуспеле изградње објекта. Намера је била да се обезбеди симболичан простор који ће својим развојем пратити промене средине⁴⁹. С тим у вези, пројекат је имао развојни карактер, у коме је интервенција уметника имала улогу да започне трансформацију и иницира учешће становника локалне заједнице. Тиме оправдава карактер полигона експеримента, који је одговарајући одраз савремене урбане културе и уметности. Башта је препозната као садржај адекватан за трансформацију и допуну, али са друге стране и пожељан комад природе у граду.⁵⁰ Пројекат реконструкције обухвата квадратуру 633 м², и одабран је за анализу као специфичан спој интервенција различитог типа. Обзиром на карактеристике локације, интервенције подразумевају две урбане типске ситуације: трг и угао.

Историјска детерминанта простора у овом примеру препознатљива је кроз индикаторе старосна вредност (и1) и срастање са природом (и2). Индикатор и1 препознатљив је кроз оронулост плочника, као и остатке претходног, делимично реализованог објекта. Нарочито значајна особина која се може окарактерисати индикатором и1 јесу остаци и отисци зидова бившег објекта. Индикатор и2 присутан је у општој карактеристици присуства коровских биљака у пукотинама плочника. На основу наведеног, доминантан утисак историјске детерминанте на локацији припада видљивим траговима претходног објекта, као и зеленилу које полако осваја простор.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и2 односи се на специфичан простор оивичен улицама са три стране и рушевином објекта са четврте, формирајући мали трг који је спонтано претворен у паркинг простор. Индикатор и3 карактерише густо насељени квартал, односно објекти стамбене функције, са мањком слободних отворених јавних простора.

Локална препознатљивост на локацији одражава се кроз оба индикатора: меморија места (и1) и савремени репери (и2). Индикатор и1 односи се на симболе, како уже тако и шире локације. Наиме, овај простор познат је по цвету биљке Амарентес, која је на њој први пут

⁴⁹ Идеју је подржала организација Галерија Татор (Tator Galerie), основана 1994. године, у циљу изградње места уметничког истраживања и експеримента. Пројекат баште поверен је уметнику Емануелну Луисгранду (E.Louisgrand), који је простор замислио као полигон промене и експеримента, спој савремене урбане културе и баште. Интервенција је започета 2003. године, покренувши низ даљих трансформација 2006, 2012 и 2014. године, у складу са идејама и интересовањима корисника.

⁵⁰ Материјал за анализу преузет је са сајтова:
<https://chairecoop.hypotheses.org/3332>
<https://arteplan.org/initiative/lilot-damaranthes/>

засађена. Такође, овај назив носила је и мрежа пружања отпора током рата. Ове историјске карактеристике значајно ће усмерити интервенције са намером креирања идентитета места. Индикатор и2 подразумева специичности које локацију обележавају у контексту данашњице, а то су пре свега савремени облици спонтаног присвајања у складу са карактером напуштености. Присуство графита сведочи о потреби за развојем уличне уметности, што место карактерише као полигон слободног изражавања и експеримента.

Рекреативни потенцијал локације, огледа се пре свега у одсуству интересовања за исту. Недефинисан просторни карактер претворио је место у паркинг зону, те су уобичајне активности пролаз и мањак задржавања. Осим тога, место је зона интервенције и окупљања уличних уметника.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на доминантно деловање у оквиру хоризонталног плана (слика 17). У складу са идејом одржавања експерименталног карактера простора, концепт се базира на формирању баште као променљивог садржаја, ослањајући се пре свега на постојећу поделу диктирану траговима зидова. Тиме се формира мрежа малих башти, са стазама између. Идеја је била једном интервенцијом покренути низ других. Пре свега, рушење остатака објекта који ограђује простор са једне стране, ствара се зелено острво оивичено улицама као комадић природе који растеређује густо насељени град. Затим уметничка интервенција ограђивања простора наранџастом оградом акцентује границу остра на крајње урбан начин. Исписивање назива, такође као дела уметничког чина, даје нови симбол месту и на својеврстан начин га брендира. Овом комбинацијом интервенција, простор је истакнут као поље отворено како за уметничко деловање, што се у даљим интервенцијама показало кроз низ мурала насталих на околним зидовима. На углу баште формирана је структура прототипа куће, с намером да уведе динамику баште односом према улици, али и одговори на потребе могуће стаклене баште или наткривеног простора.

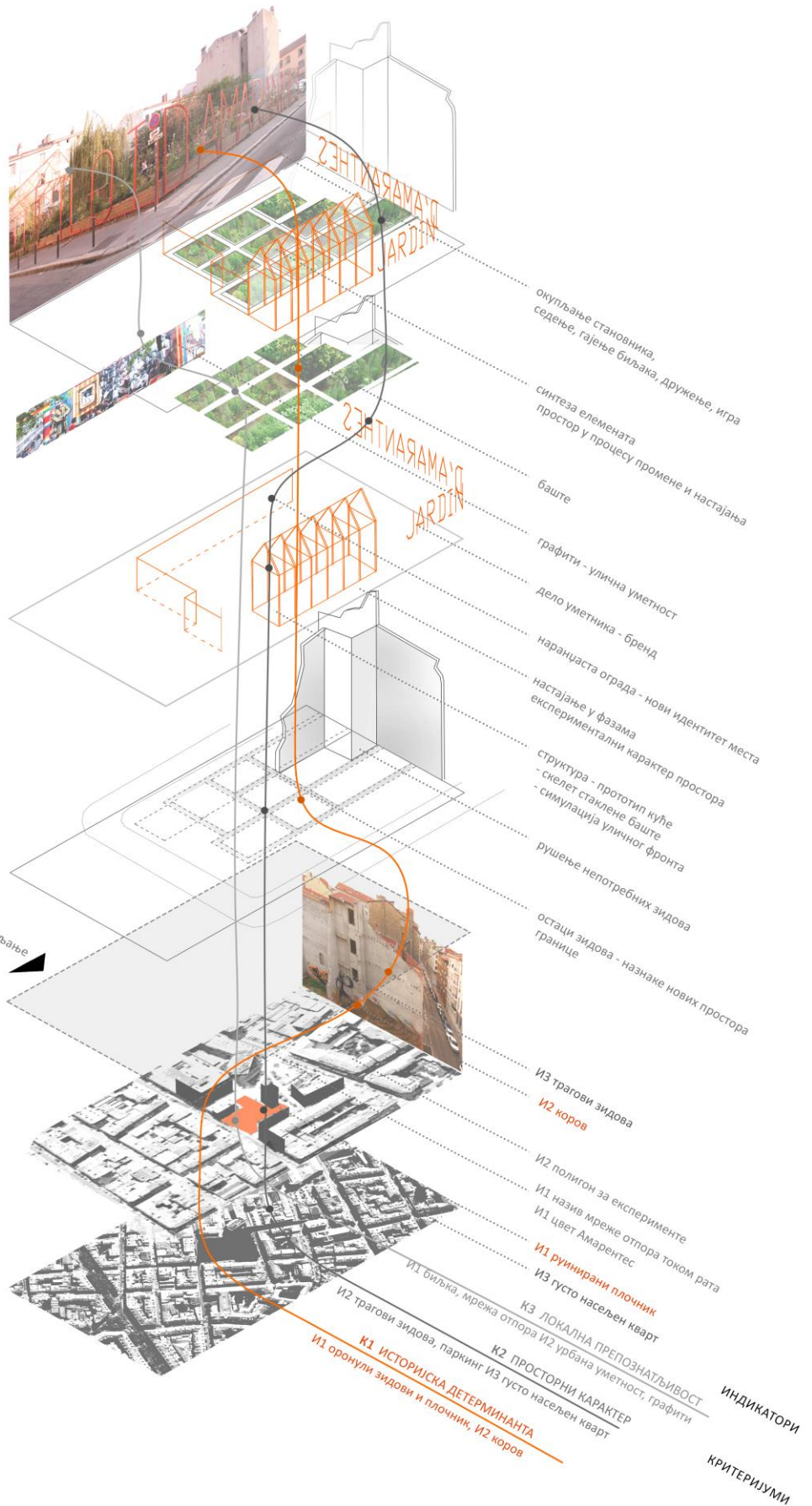
Архитектонске интервенције у програмском оквиру

Структуралност комплетне интервенције одржава идеју на нивоу започетог, како у просторном тако и програмском концепту, чиме успешно изазива реакције и допуне од стране корисника. На основу тога, програмске интервенције превасходно се везују за идеју баште, чиме се становницима нуде нове рекреативне активности попут обрађивања земље, узгајања биљака, дружења и седења у башти, релаксирања у природи. Ове активности проузроковале су даље формирање мале заједничке кухиње у кварту, као и услужних садржаја попут кафића. Са друге стране уметнички чин ограђивања острва отворио је простор за даље интервенције уметника попут муралиста, што је у даљем процесу трансформације резултовало организацијом фестивала и радионица. Природни амбијент који растеређује урбани простор, додатни је фактор привлачности новог јавног простора.

КАТЕГОРИЈА - ПЕЈЗАЖ
 урбана башта као полигон експеримента
 синтеза савремене урбане културе и природе

АРХИТЕКТОНСКА ИНТЕРВЕНЦИЈА
 РЕКРЕАТИВНИ ПОТЕНЦИЈАЛ
 шетња, окупљање
 суседа

ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ

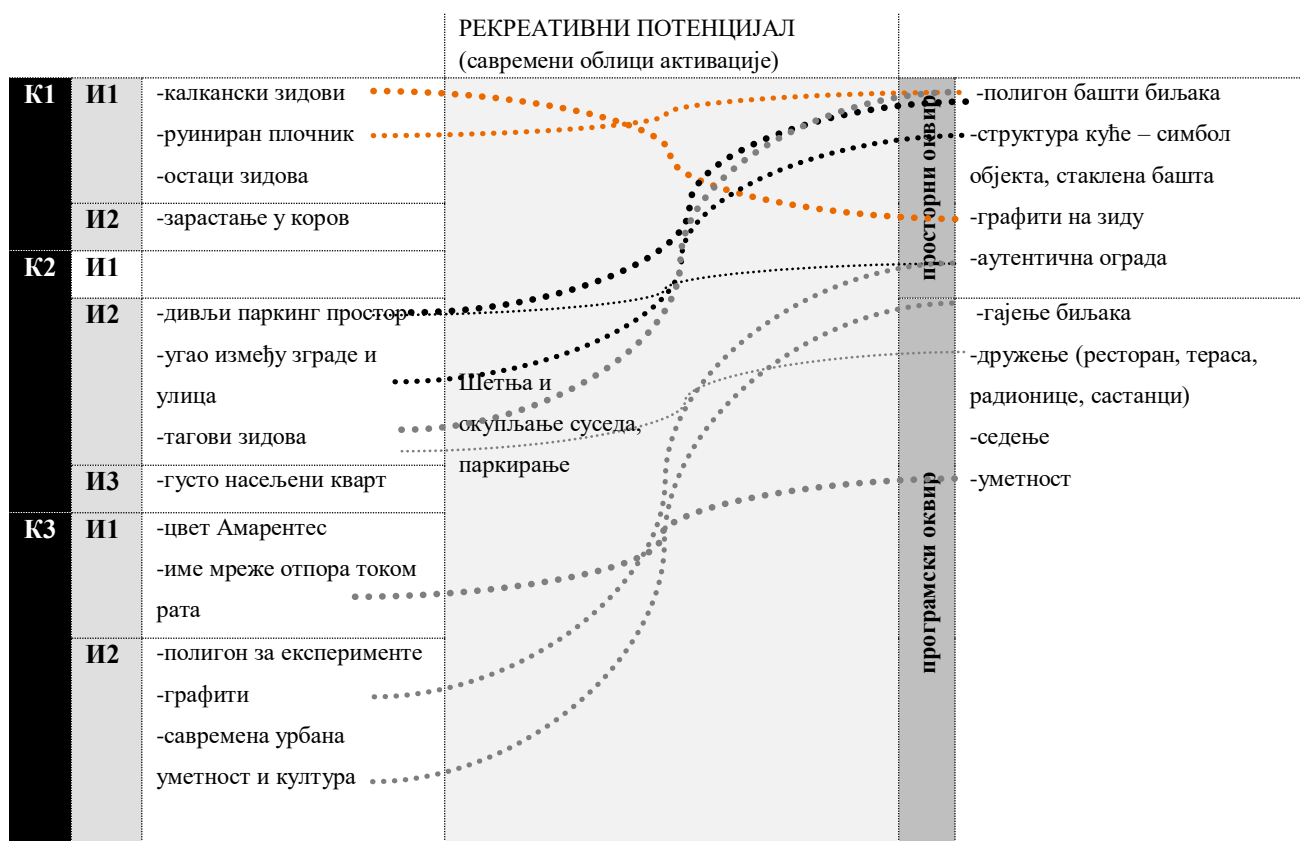

Слика 17: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 15

Табела 22: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 15

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 22, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију пејзажа. На интервенције у просторном оквиру доминантан утицај имају синтезно критеријуми К1 и К2. Облик и просторни обухват зоне подстакнути зеленилом одређују њену трансформацију у башту, док трагови бившег објекта дефинишу њену артикулацију.

Деловање у програмском оквиру усмерено је такође доминантно критеријумом К3, где је индикатор и1 одговоран за брендирање места и креирање новог симбола, док је и2 одговоран за карактер променљивости и експерименталности. Овим је новонастали простор адекватан спој природе која недостаје граду и урбане културе која у граду тежи да се развије. Због концепта који је заснован на идеји променљивости, пре свега на програмском нивоу, овај пројекат може се сврстати у прелазни тип – пејзаж-игралиште.

16 Паркинг напуштене фабрике *Fives Cail (Dans ma benne benne benne)*

Аутори: Дентре Архитекти (Dientre!)

Локација: Лил, Француска

Пројекат и реализација 2016.

Пројекат привременог карактера

Идеја преуређења једног од платоа напуштеног простора индустријског комплекса *Fives Cail*⁵¹, део је плана трансформације овог простора у нови квартал града. Простор је и у напуштеном облику био тема креативних видова присвајања, самим тим и привремених садржаја попут радионица, фестивала културе, кафића. Будући да се трансформација одвија постепено, усвојени концепт⁵² преуређења платоа базиран је на идеји креирања сервисног простора који ће опслуживати остале функције, задржавајући утисак привремености и променљивости попут полигона игре. Пројекат заузима површину од 5000 м², али због типског карактера примењених архитектонских интервенција на мањим квадратурама, одабран је као карактеристичан пример за анализу. Обзиром на просторну ситуацију платоа окруженог фасадама објеката, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора у овом примеру је доминантна карактеристика локације, обзиром да се ради о браунфилду. Старосна вредност (и1) читљива је у руинираној структури, запуштености и фрагментираности, што кључно опредељује парцијалну трансформацију простора. Поред тога, из истих разлога савремена урбана култура кроз алтернативне видове присвајања актуелизује рециклажу неискоришћених елемената простора као приступ трансформацији. Срастање са природом такође је уочљиво кроз зеленило и коров на локацији. На основу претходно наведеног, кључни доживљај историјске детерминанте своди се на фрагменте руинираног простора који позивају на нове видове употребе и експеримента.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1) и просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2). Стилске карактеристике архитектуре читљиве су у материјализацији црвеном опеком као и другим карактеристикама архитектуре индустријских објеката 19. века. Као просторно-функционалне карактеристике издвајају се специфични просторни капацитети попут производних хала, и платоа између индустријских објеката.

Локална препознатљивост врло је доминантан критеријум на локацији. Препознатљива је кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 произилази из специфичне функције објекта, која је обележила историју локалитета. Од периода 19. века,

⁵¹ Пројекат је део планске трансформације бившег индустријског комплекса за производњу локомотива, вагона и делова превозних средстава. Циљ трансформације је прилагођавање нових функција савременим потребама града, стога би простори били намењени пре свега становању, али и пратећим садржајима попут културе, рекреације, пословања.

⁵² Материјал за анализу преузет је са сајта:
<http://landezine.com/index.php/2017/02/dans-ma-benne-benne-benne-by-dientre/>

па све до затварања комплекса 2001. године, у питању је производња елемената актуелних превозних средстава, најпре железнице, а затим и аутомобила. Са друге стране индикатор и2 произилази из специфичног односа корисника према локацији, кроз алтернативне видове присвајања који локацију чине и даље активном. У питању су савремени актуелни облици уличне културе и уметности, који афирмишу рециклажу старих простора и предмета. Поред тога, у току је планска трансформација целине у стамбени квартал са богатим рекреативним и културним садржајима. У складу са наведеним, доминантан доживљај локалне препознатљивости препознаје се кроз потребу за трансформацијом простора у складу са савременим потребама корисника.

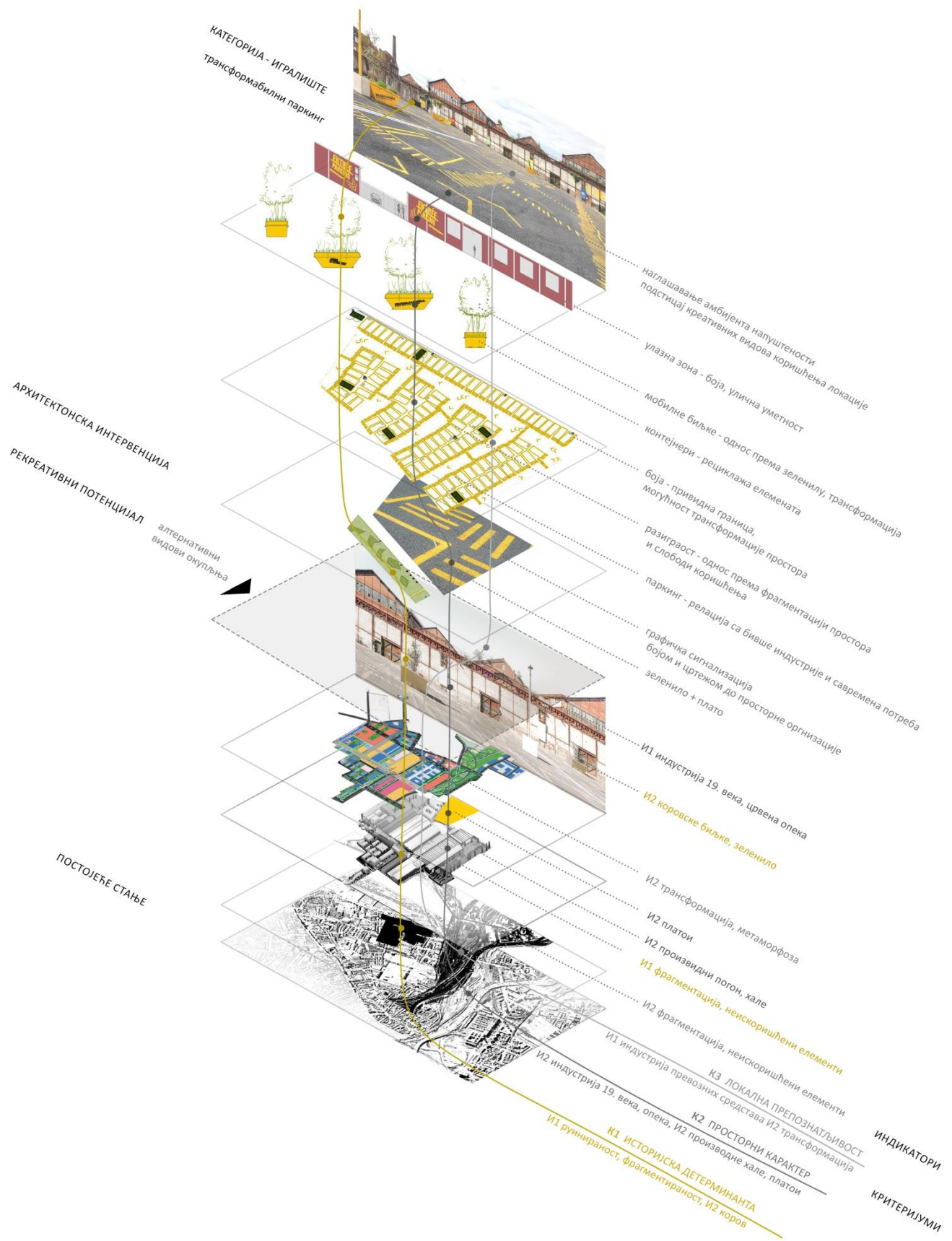
Рекреативни потенцијал локације, у складу са до сада наведеним карактеристикама, огледа се кроз активности адаптације и присвајања појединих простора у зоне културе, уметности и рекреације. Као предмет креативних трансформација, локација представља полигон забаве који одговара савременим интересовањима.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање у оквиру хоризонталног плана, афирмишући алтернативне облике активације, рециклажом постојећих елемената (слика 18). Идеја реорганизације је креирање паркинг зоне као неопходног сервисног садржаја. Тема паркирања везује се за симбол превозног средства, што је уткано у историјски карактер локације, а овим концептом прилагођено савременом облику. Домен интервенције базира се на коришћењу нематеријалних елемената, цртањем и бојењем платоа и зидова. Тиме се разбијају физичке границе простора и зона, чиме он постаје флуидан и променљив. Паркинг зона организована је према стандардима, са благим разигравањем позиција паркирања, што доприноси затеченом карактеру разиграности и спонтаности места. Жардињере неправљене рециклажом контејнера представљају мобилне елементе који доприносе артикулацији актуелних садржаја и динамици простора.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

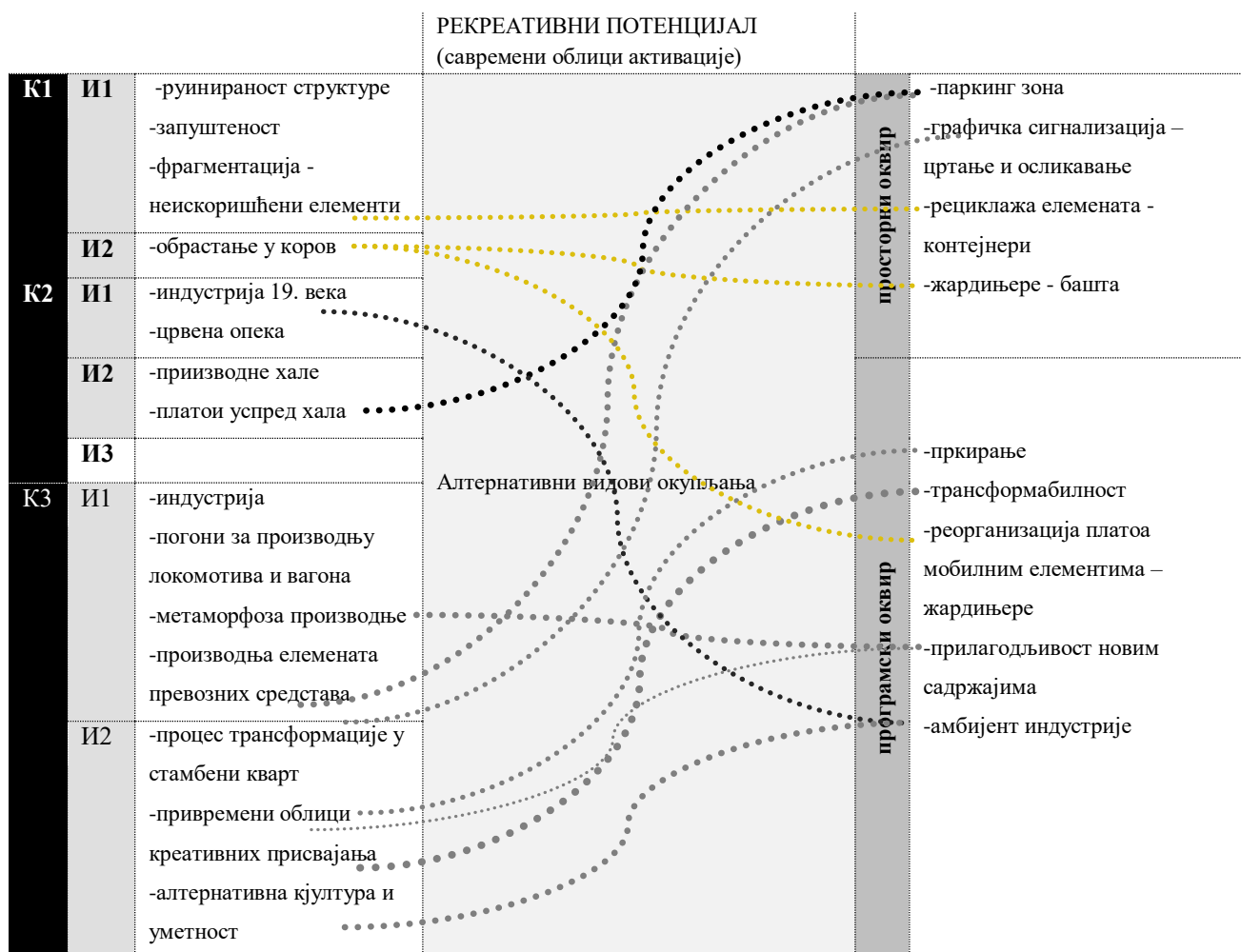
У складу са трансформацијом простора, идеја програмске трансформације је прилагодљивост и променљивост у складу са различитим потребама (слика 18). Превасходно је плато конципиран као зона паркирања, али се непостојањем физичких ограничења подстиче идеја трансформабилности и слободе коришћења која је од почетка присутна на локацији. Изборм жуте боје и графичке сигнализације као метода, истиче се постојећа структура индустрије у окружењу као сценографија, стога амбијент обилује утиском историјског, као и савременог тренутка.

Слика 18: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 16

Табела 23: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 16

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 23, просторно-програмску констелацију можемо сврстати у категорију игралишта. На интервенције у просторном оквиру доминантно утиче критеријум К2, индикатором просторно-функционалне карактеристике (и2), у синтези са критеријумом К3, индикатором савремених репера. Наиме, плато испред хале је у савременим условима идеалан сервисни простор намењен потребама паркирања, али у односу на идеју спонтаних трансформација у савременим условима, погодан као полигон игре и променљивости. Тиме се интервенција у простору своди на нематеријалне границе које стимулишу променљивост и цртеж који назначавља примарну намену. Секундарну важност има елемент природе (и2) који је у просторној трансформацији примењен у синтези са неискоришћеним елементима (и1) формирајући жардињере које уводе динамику у простор.

Деловање у програмском оквиру усмерено је пре свега критеријумом К3, синтезом деловања индикатора и1 меморија места и и2 савремени репери. Символ бивше индустрије превозних средстава (и1) један је од мотива креирања савременог програмског облика као што је паркинг. Са друге стране, трансформација простора која је у току (и2) чини овај програм привременим и прилагодљивим за друге алтернативне облике.

17 Заједничко двориште (Common-Unity)

Аутори: Rozana Montiel | Estudio de Arquitectura

Локација: Мексико Сити, Мексико

Реализација 2015.

Заједничко двориште (Common-Unity) представља пројекат обнове јавног простора стамбеног квартала Сан Пабло Ксалпа у Мексику.⁵³ Једна од кључних карактеристика квартала јесте одсуство колегијалности и социјализације, стога је једна од идеја трансформације заједничког дворишта била и стицање представе о заједништву и дељењу простора. Обзиром на разноврсна интересовања станара, један од основних циљева трансформације био је поред уређења ове зоне, омогућавања различитих активности унутар њега. Пројекат је у складу са тим предложио структуру која ће артикулисати будуће потребе за спонтаним интервенцијама станара и премостити баријере међу њима.⁵⁴ Укупна површина интервенције износи 5000 м², углавном типског карактера. Обзиром на карактеристике локације, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта простора у овом примеру није доминантна карактеристика локације, и препознатљива је кроз индикатор старосна вредност (и1). Овај индикатор препознатљив је кроз неуредну и запуштenu структуру заједничког дворишта. Шароликост девастираног платоа, делимично прожетог равном, резултат је спонтаног пропадања и недовољног одржавања од стране станара. На појединим зидовима уочљиви су знаци уличне уметности, попут графита.

Просторни карактер је у овом примеру значајно утицајан критеријум и чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1), просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и1 препознатљив је кроз равномеран ритам елемената грађене структуре у свим уочљив у свим размерама. Од урбанистичке у којој се по принципу патерна просторни концепт мултипликује, до организације у партеру, као и ритма елемената на фасадама. Насупрот томе спонана трансформација унутрашњих дворишта произвела је спонтане позиције различитих елемената који одступају од постојећег ритма. Индикатор и2 карактерише готово квадратни плато оивичен фасадама објекта, који се у целом кварту у складу са мултипликованом грађеном структуром, понавља. Поред тога, у овај индикатор могу се сврстати и зидови, којим су станари временом преграђивали заједнички простор. Индикатор и3 одликује стамбени карактер читавог насеља.

⁵³ Пројекат је покренуо Национални завод за стамбено збрињавање радника (*INFONAVIT – National Trust for Workers Housing Institute*) у циљу квалитетнијег свакодневног живота станара кроз социјализацију у заједничком простору. Одабрано решење аутора Розане Монтиел (*Rozana Montiel | Estudio de Arquitectura*) концепт заједништва враћа кроз простор за игру.

⁵⁴ Материјал за анализу преузет је са сајта <http://landezine.com/index.php/2015/10/common-unity-by-rozana-montiel/>

Локална препознатљивост такође је критеријум утицајан у процесу конципирања пројекта, а присутан је кроз индикатор савремених репера (и2). Овај индикатор подразумева карактеристике које се односе на понашање и међусобне односе локалних корисника, а то је пре свега социјална дистанца. Поред тога, једна од особина станара овог кварта јесте и мноштво различитих интересовања, које су произвеле поделу простора зарад одвијања индивидуалних активности. Управо из тог разлога, ово место карактеристично је по спонтаној трансформацији кроз надоградње и преграђивања заједничког простора, што је и кључни доживљај овог критеријума на локацији.

Рекреативни потенцијал локације, у складу са до сада наведеним карактеристикама, огледа се кроз појединачне и одвојене активности различитог спектра. Постојећи програми подразумевају како просторе за седење, одмор, игру, тако и библиотеке, полигоне спорта итд.

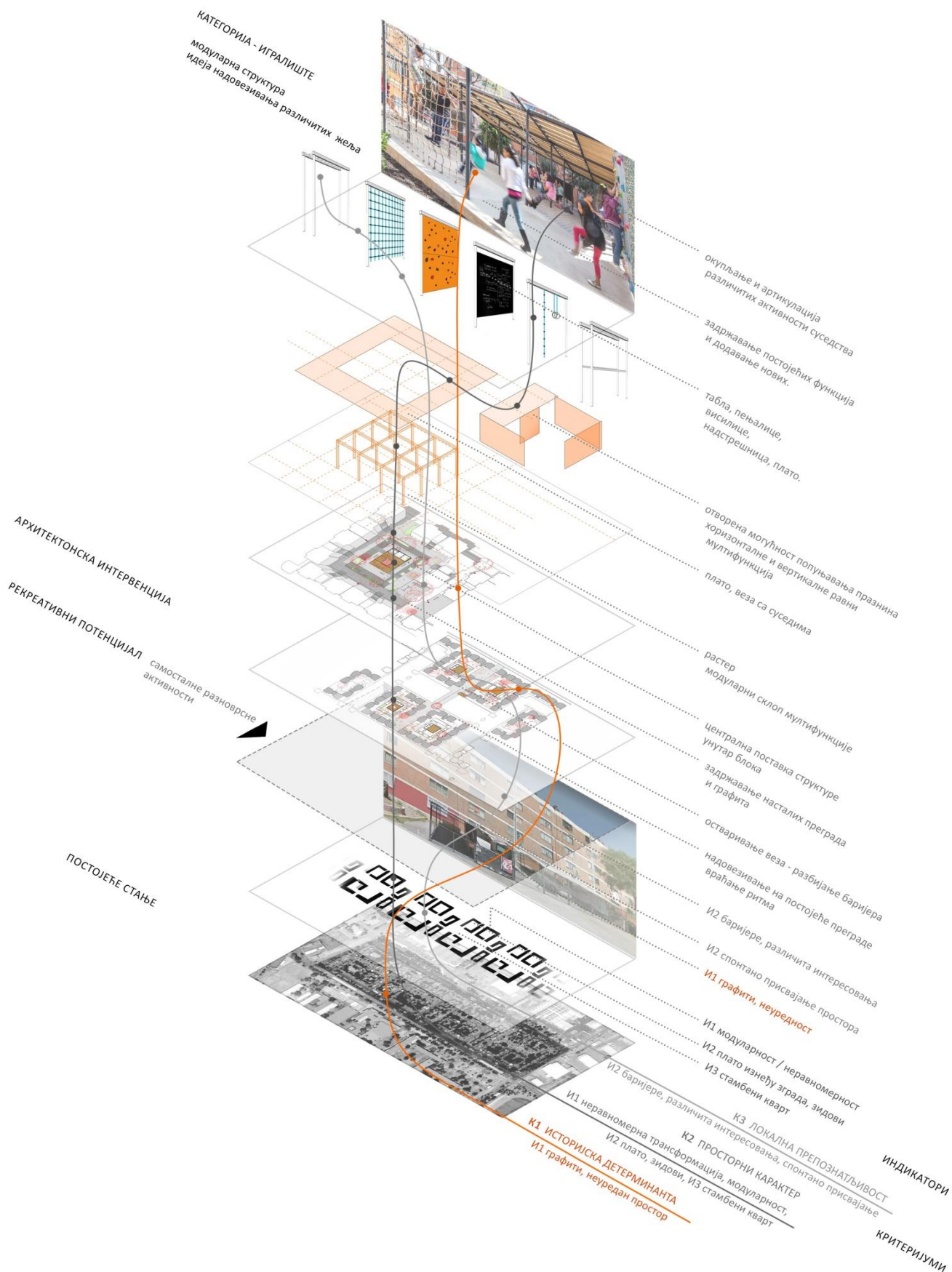
Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање једнако у оквиру хоризонталног и вертикалног плана (слика 19). Базирају се на креирању мултифункционалне модуларне структуре, која би сакупила и артикулисала све развијене активности. Поред тога, циљ принципа модуларности је враћање ритма унутар грађене структуре, самим тим и реда и принципа који ће усмеравати све даље трансформације. Нови модул успоставља се ослањањем на спонтано формиране преграде, тако да постепено премошћава настале баријере, и задржава неке од квалитетних аутентичних интервенција попут графита. Постављањем структуре (тродимензионалног растера) простор делује недовршено, чиме се омогућава и подстиче потреба локалних корисника да сами интервенишу у складу са својим потребама. Позиција структуре унутар блока је централна, тако да је у оквиру ње могуће само заједничко деловање, чиме се подстиче социјализација. Централна позиција структуре даје јој примарну важност у заједничком простору, око кога се према истим модулима формира плато, затим стазе које ово двориште повезују са суседима, зелене зоне итд.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са креирањем простора као недовршене структуре која омогућава различите допуне и деловања, идеја програмске трансформације базирана је на комуникацији, игри и мултифункционали. Попуњавање структуре је свакако артикулисано предлагањем различитих елемената, пре свега намењених игри деце (мреже, висилице, љуљашке, пењалице, табле итд.). Међутим предвиђена је и могућност додавања надстрешница (седење, разговор, одмор), зидова (потребе пројекција филмова или презентација), као и потпуног затварања (библиотека). Остатак простора третиран је наизменичним поплочањем и озелењавањем, што доприноси уређености и пријатности заједничког дворишта.

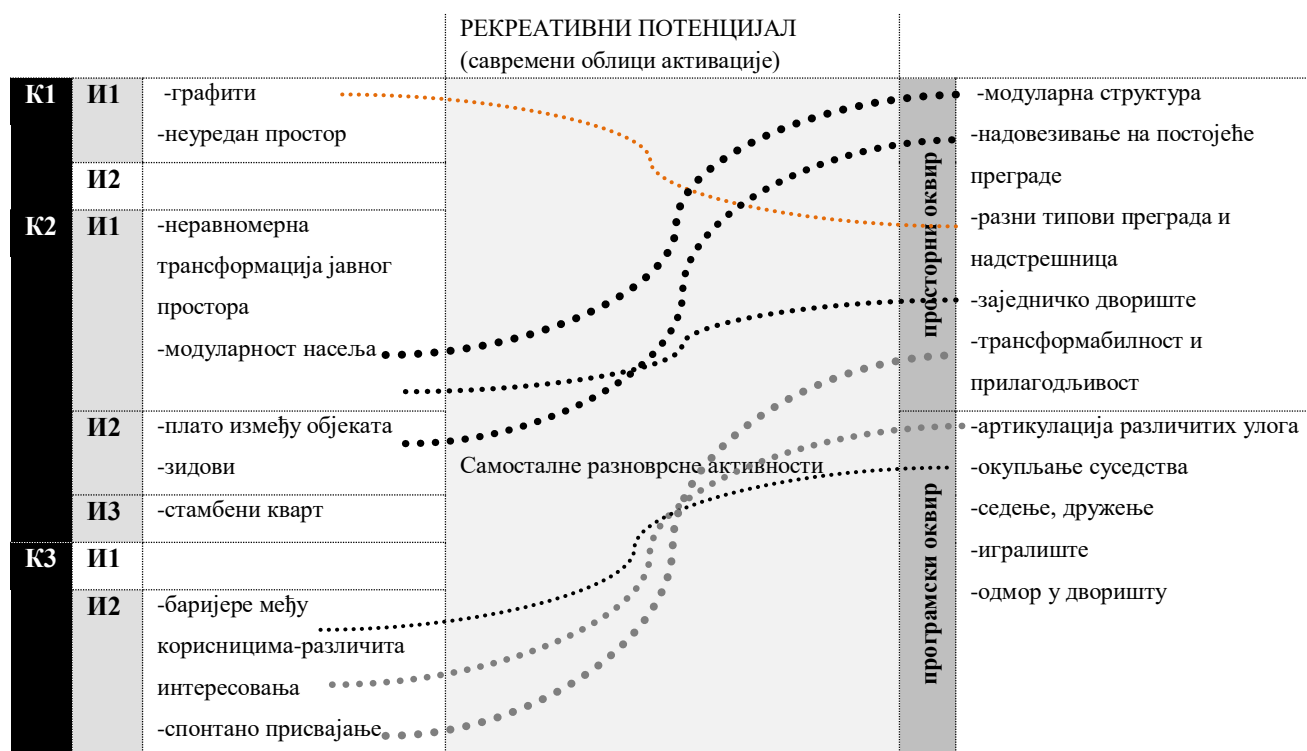

Слика 19: Аснометријски приказ просторно-програмских констелација примера 17

Табела 24: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 17

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 24, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију игралишта. На интервенције у просторном оквиру пре свега утиче критеријум К2, у садејству са критеријумом К3. Модуларност и ритам постојеће грађене структуре (К2, и2) одређују принцип по коме се артикулишу остали простори и активности на њима, док су спонтано настали елементи (К2, и2) искоришћени као полазишта за формирање новог модула. Поред тога потреба самосталних интервенција и различита интересовања станара (К3) утичу на формирање недовршене скелетне структуре, која нуди различите видове допуна.

Деловање у програмском оквиру усмерено је доминантно критеријумом К3. Основна идеја базира се на креирању полигона игре који ће повезати различите активности и омогућити сталну трансформацију простора. У складу са различитим интересовањима станара, нови простор омогућава истовремено несметано одвијање различитих функција, овог пута не одвојено, већ у оквиру исте целине. Равномерну артикулацију функција омогућава принцип модуларности, диктиран критеријумом К2.

18 Трг метростанице Масимо (Masmo Solhagaparken)

Аутори: LAND arkitektur

Локација: Стокхолм, Шведска

2012 - 2013.

Добитник награде Wan Awards 2018.

Улаз у метростаницу *Масимо* у Стокхолму одувек је био непрепознатљив простор. Карактер напуштеног стекао је недефинисаном позицијом простора заклоњеног шумом, који је иако надамак града остао без функције. Идеја трансформације платоа испред улаза пре свега је подстакнута намером да се простор прилагоди употреби и укључи у свакодневни контекст. Група архитеката „LAND arkitektur“ којој је овај задатак поверен, нови простор конципирала је као рекреативни плато⁵⁵, сачињен од елемената који га чине препознатљивим. Пројекат реконструкције обухвата квадратуру 12000 м², али је због типског карактера интервенција одабран као релевантан за анализу⁵⁶. Обзиром на карактеристике локације, интервенције подразумевају две урбане типске ситуације: трг и угао.

Историјска детерминанта простора у овом примеру препознатљива је кроз индикаторе старосна вредност (и1) и срастање са природом (и2). Индикатор и1 препознатљив је кроз степен оронутости који форму целине чини непрепознатљивом. Индикатор и2 препознатљив је кроз зеленило на локацији, које је истовремено једна од кључних карактеристика места. Природни пејзаж готово у потпуности заклања простор улаза у метро и платоа испред. На основу претходно наведеног, кључни утисак историјске детерминанте односи се на доминацију природног окружења.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1), просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Надоезујући се на петходни критеријум, стилске карактеристике окружења доминантно се односе на карактеристике природног крајолика, затим саобраћајне инфраструктуре и у мелој мери објеката становања. Просторно-функционалне карактеристике дефинишу улаз у станицу метроа смештен на падини брда, али и плато испред улаза који нема дефинисану форму. Карактеристике локалног контекста произилазе из периферне позиције у граду, коју одређују доминантан природни крајолик, затим саобраћај и незнатна стамбена функција. С тим у вези, просторни карактер доминантно карактерише безлична и недефинисана форма улаза у метро станицу, као и мали степен интересовања за коршћење овог простора у друге сврхе.

⁵⁵ Пројекат за новонастали трг награђен је 2018. године наградом Wan Awards, као један од најспектакуларнијих улаза у метростаницу, реализован минималним буџетом у складу са условима живота у овом делу града. Идеја трансформације улаза базира се на формирању трга, као новог рекреативног полигона социјалитације.

⁵⁶ Материјал за анализу преузет је са сајтова:

<http://landezine.com/index.php/2019/07/masmo-solhagaparken-by-land-arkitektur/>

<https://worldlandscapearchitect.com/masmo-square-stockholm-sweden-land-arkitektur-ab/#.Xn9e5YhKhPY>

Локална препознатљивост на локацији одражава се кроз оба индикатора: меморија места (и1) и савремени репери (и2). Индикатор и1 везује се за већ поменути природни крајолик доминантан на локацији. Овај крај познат је по планинама борове шуме које окружују град. Са друге стране, иако улаз у метро станицу, ово место је непрепознатљиво. Индикатор и2 односи се на особине које место карактеришу у савременим околностима, а то је развој тзв. „црвене“ железнице и метро станици на локацији. Ове карактеристике ће као симболи усмерити даље архитектонске интервенције дајући месту нови идентитет.

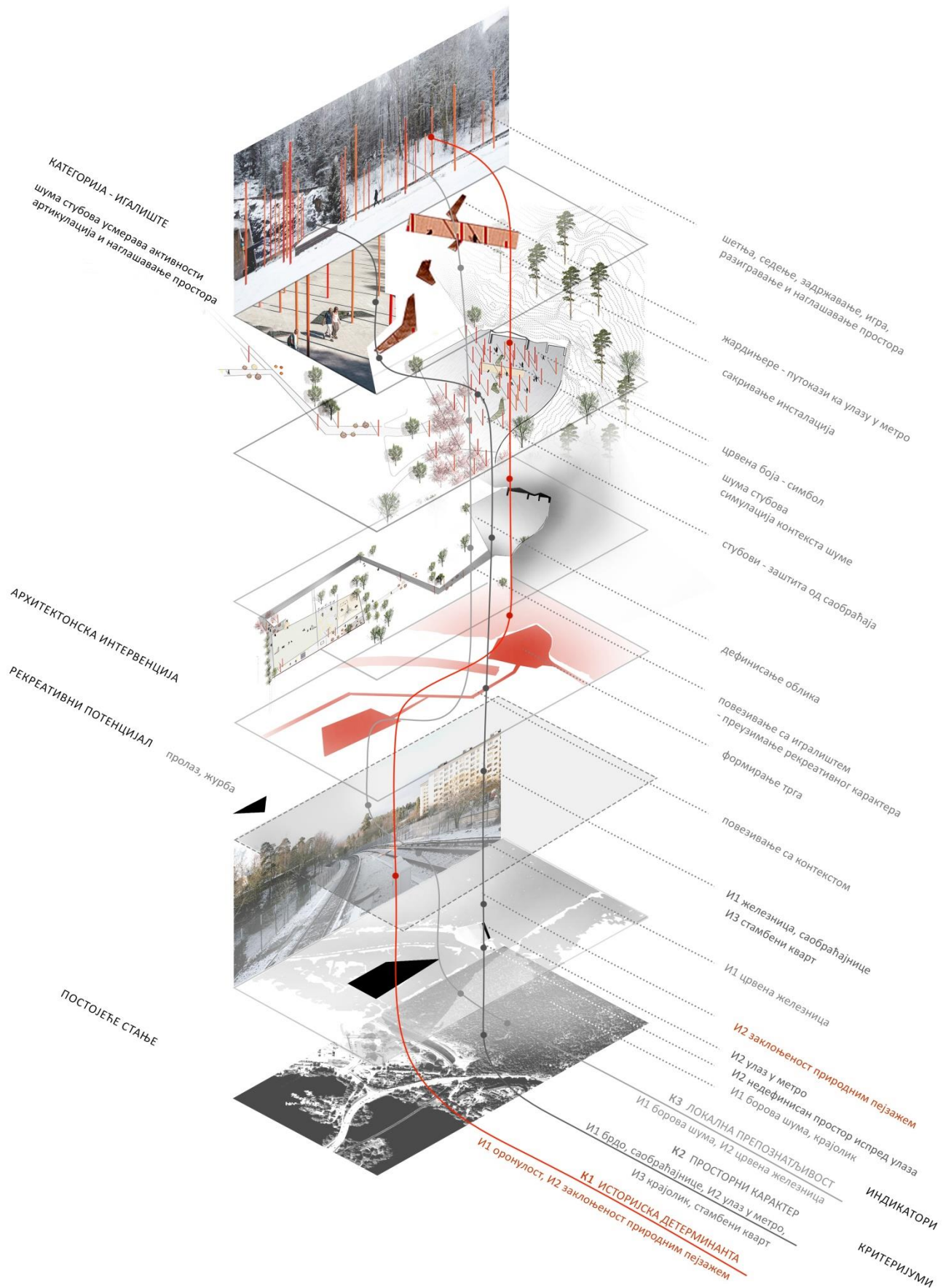
Рекреативни потенцијал локације, огледа се у одсуству интересовања за исту. Периферна позиција у граду, као и смањена густина насељености истичу саобраћајни карактер места, те је и локација у складу са тим прометан простор на коме се људи не задржавају превише.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на доминантно деловање у оквиру хоризонталног плана (слика 20). Просторни концепт базира се пре свега на остваривању физичког и симболичког контакта са контекстом. У складу са тим, формира се нови трг у поножју брда, који се стазама везује за дечје игралиште у близини. Други ниво интервенције односи се на ритмично постављање стубова на локацији, у идеји симулације понављања стабала и континуитета шуме у архитектонској форми. Стубови су црвене боје, чиме се истиче симболика места, али и уочљивост трга (урбани карактер у доминантно природном контексту). Стубови се настављају дуж стазе и надовазују и на простор игралишта, чиме се појачава веза са простором града, као и рекреативни карактер као нова функција. Идеја је трагом црвених стубова проширити полигон игре. Жардињере између стубова усмеравају кретање ка улазу у метро.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

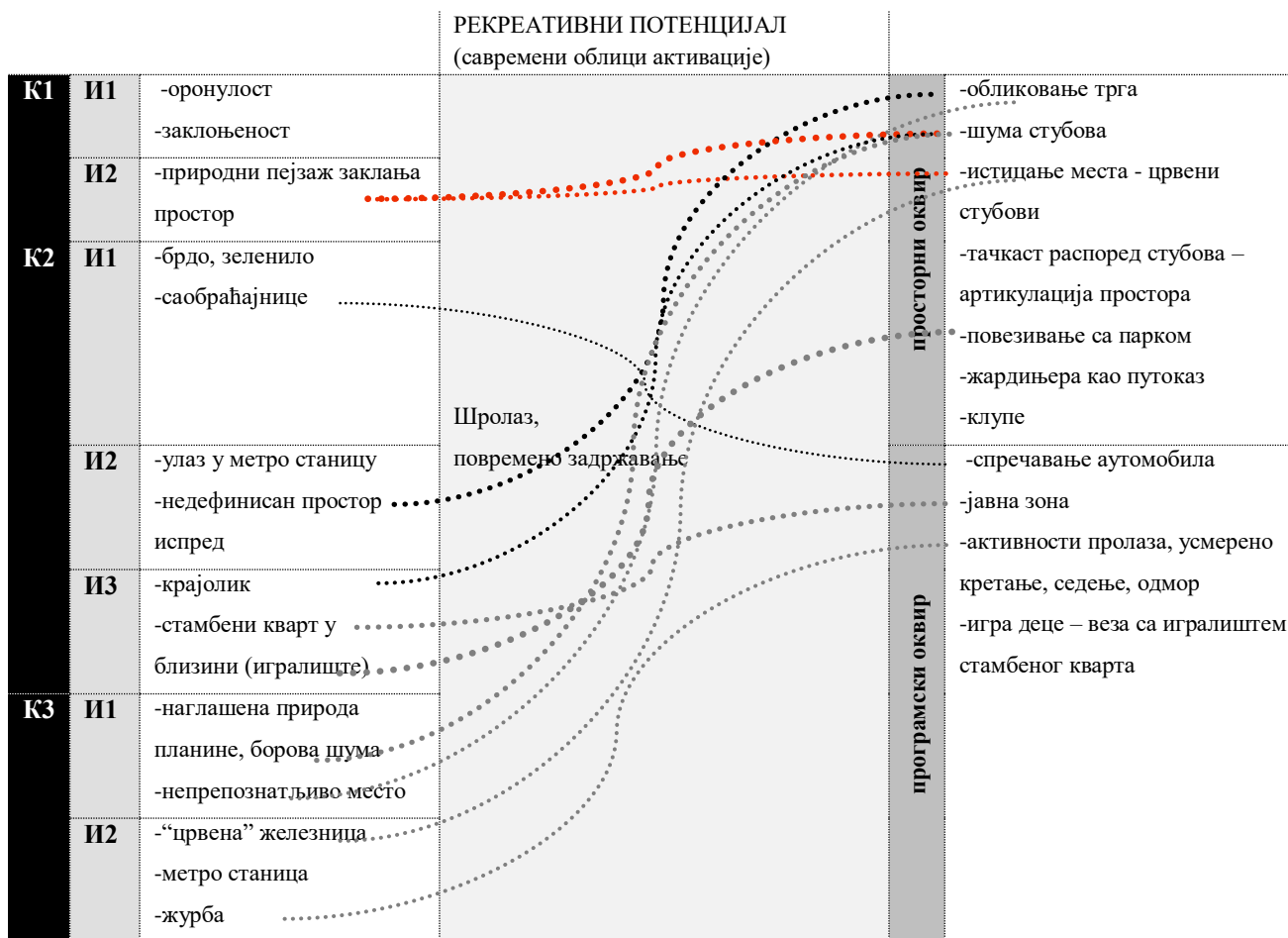
Програмске интервенције праћене су просторним концептом и пре свега представљају продужење полигона игре. Тачкасто распоређени црвени стубови анимирају простор и подстичу на размишљање о начину кретања. Они као својеврсне препреке успоравају пролазнике и артикулишу активности. Поред тога, њихова густина обезбеђује простор од возила, а не представља физичку границу. Тиме трг постаје безбедан и отворен за различите функције (пролаз, седење, игра). Црвена боја истиче симболику црвене железнице, али и доприноси уочљивости. Новонастали амбијент тумачи се као урбани продужетак борове шуме.

Слика 20: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 18

Табела 25: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 18

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 25, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију игралишта. На интервенције у просторном оквиру доминантан утицај има критеријум К2, пре свега кроз индикатор карактеристика локалног контекста. Важност природног крајолика, као и близина рекреативног простора оближње стамбене зоне утичу на формирање платоа који као прелазна зона повезује игралиште и шуму. Други ниво важности за интервенције у простору свакако има и критеријум К1, индикатором и2, усмеравајући естетику ка интерпретацији зеленила које осваја локацију.

Деловање у програмском оквиру усмерено је такође доминантно критеријумом К2, индикатором и3. Надовезивање на игралиште утиче на третман читавог простора као система препрека који усмерава и усложњава кретање, али оставља континуитет платоа. Тиме се оставља могућност развоја различитих активности. Критеријум К3, индикаторима и1 и и2 утиче на избор елемената који разигравају простор (црвени стубови) и стимулишу активности. Због карактера интервенције која разиграва хоризонтални план надовезујући се на окружење, овај пројекат може се сврстати у прелазни тип – игралиште-пејзаж.

19 Инсталација у дворишту цркве Сан Антонио (Hortus Mytilus)

Аутори: Fabulism architects

Локација: Црква Сан Антонио, Таранто, Италија

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2018.

2018.

Трансформација унутрашњег дворишта старе цркве у Таранту била је тема архитектонског конкурса, у циљу афирмације овог делимично напуштеног простора.⁵⁷ Идеја је била да се ова јавна зона осавремени и учини атрактивнијом, не нарушавајући историјску вредност места. Архитектоснки студио *Fabulism*, препознаје савремене улоге специфичних симбола овог места, које усмеравају концепт решења. Како историјским мотивима попут мора, рибарства и рибарских мрежа, решење је подједнако усмерено и савременим трендовима, попут еколошке свести и заштите животне средине путем рециклаже. Суптилна интервенција на нивоу инсталације отвара нову конотацију елемената простора, па и простора у целини.⁵⁸ Обзиром на просторну ситуацију платоа окруженог фасадама објеката, интервенција подразумева урбану типску ситуацију трга.

Историјска детерминанта читљива је кроз индикатор старосне вредности. Обзиром да се ради о објекту наслеђа (црква Сан Антонио), индикатор и2 интегрисан је у истакнуту историјску вредност објекта сакралне архитектуре 18. века. Он се препознаје у изразитој монументалности и карактеристичним бојама застареле структуре камена.

Просторни карактер чита се кроз све индикаторе: стилске карактеристике (и1), просторно-функционалне карактеристике архитектуре (и2) и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и1 читљив је у појединим елементима карактеристичним за сакралну архитектуру тог периода. У овом случају надоминантнији јесу стубови, лукови и аркаде који окружују локацију. Индикатор и2 односи се на унутрашње двориште цркве, у форми платоа квадратног облика. Плато је са свих страна окружен аркадама и стубовима. За разлику од претходна два, индикатор и3 односи се на специфичности ширег контекста које су овог пута окарактерисане приморским карактером града на обали мора и природом приморја.

Локална препознатљивост је у овом примеру веома је утицајан критеријум. Чита се кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 карактеришу мотиви везани за историју постојања овог места, пре свега везани за приморски карактер. Наиме, рибарство и посебни методи узгајања шкољки представљају локалну специфичност. Са друге стране, савремени развој града одавно је запоставио стара занимања која остају присутна на нивоу симбола. Нови трендови развоја и очувања града подстакнути су

⁵⁷ Интервенције у овом простору биле су тема међународног конкурса за јавне просторе Таранта (international competition "Public Space Taranto"). Победнички тим концепт заснива на доживљајним потенцијалима локације, чиме успева да повеже и усагласи историјске и савремене мотиве.

⁵⁸ Материјал за анализу преузет са сајтова:
<http://landezine.com/index.php/2019/11/hortus-mytilus-by-fabulism/>
<https://www.fabulismoffice.com/hortus-mytilus>

еколошком свешћу и очувању затечених вредности. Ова настојања могу се подвести под индикатор и2.

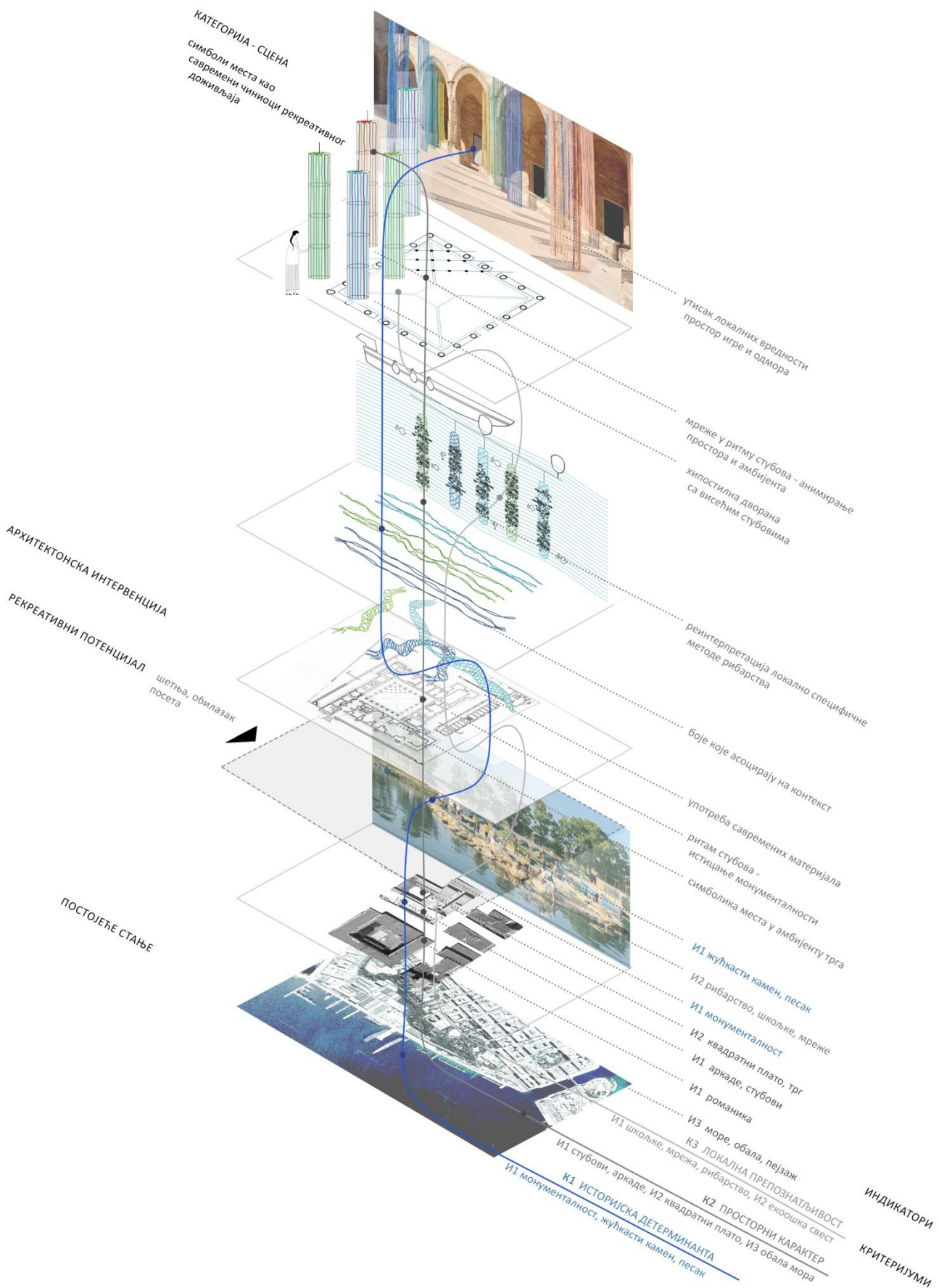
Рекреативни потенцијал локације, обзиром да се већ ради о својеврсној јавној зони, огледа се у активностима шетење, разгледања и повременог задржавања смањене учесталости.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције своде се на деловање једнако у домену хоризонталног и вертикалног плана (слика 21), на нивоу просторне инсталације. Основна идеја јесте анимирати отворени јавни простор, за шта пројектанти мотив проналазе у елементу рибарске мреже, као категорији која симболизује историју места. У овом случају, идеја је да се форма мреже интерпретира на савремен начин, са новом улогом у простору. Издужена ваљкаста форма, попут стуба, окачена на дно чамца некада је служила за узгајање шкољки. У складу са тим овај концепт подразумева качење мрежастих стубова изнад јавног простора, попут својерсне надстрешнице, чиме стубови долазе у додир са користицима и нуде нову перспективу разумевања њихове улоге и значаја. Одабир боје и материјала мреже одражава савремени однос, стога су у овој инсталацији у питању пластична влакна боја које асоцирају на амбијент окружења (вода, песак, зеленило). Систем распореда видећих стубова диктиран је растером стубова у окружењу, те се унутар простора стиче утисак хипостилне дворане, што наглашава монументални карактер трга. Овом поставком постже се одговарајућа интерактивна сценографија, са циљем да симболизује место и анимира простор.

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

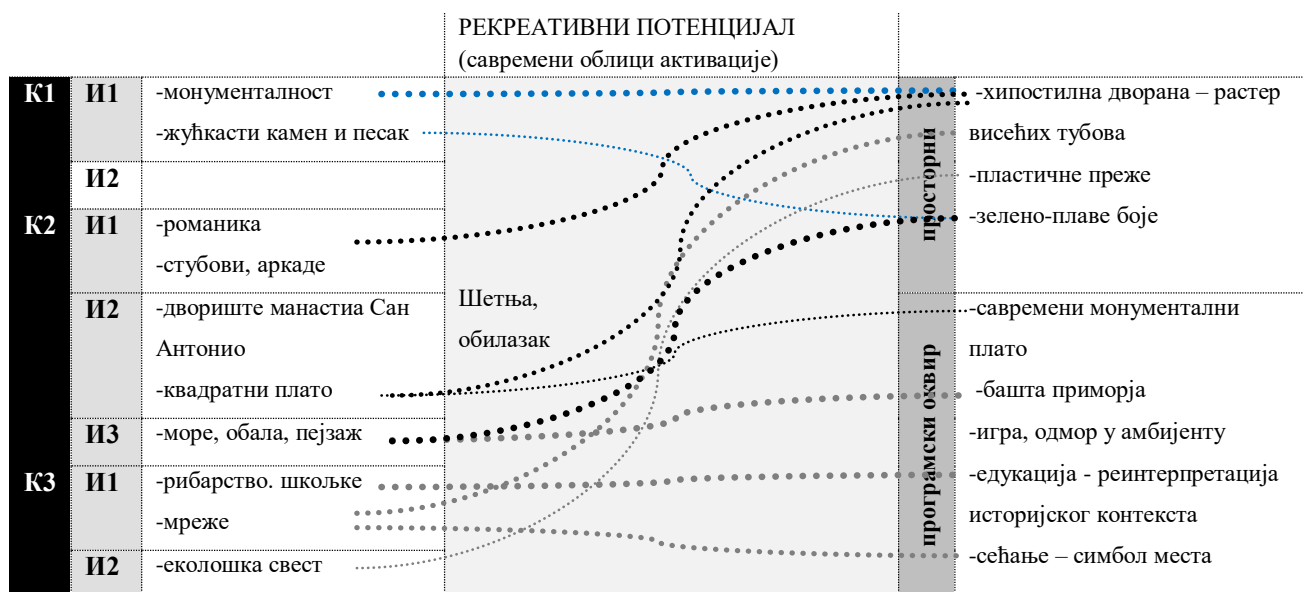
У складу са осмишљеним простором, програмска интервенција базирана је пре свега на амбијенталним карактеристикама. Поставка пре свега има за циљ да врати обележја места и реинтерпретира их кроз нове улоге у простору, при чему се истовремено покреће сећање на старо и провоцира нова активност у простору. Мрежасте висећи стубови својом позицијом артикулишу могуће активности у простору, али не представљајући физичку препреку не ометају различите активности. Поред посматрања и додиривања структура које се њишу, смисао простора је размишљање, сећање, тумачење, релаксација, као и кретање по локацији. Поред тога, овај интерактивни простор подстиче забаву и дечју игру.

Слика 21: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација примера 19

Табела 26: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 19

Дискусија

На основу резултата представљених у табели 26, просторно-програмску констелацију можемо сврстати доминантно у категорију сцене. На интервенције у просторном оквиру пре свега утиче критеријум К3 у корелацији са критеријумом К2. Наиме, рибарске мреже својом специфичном формом, бојом и структуром (К3, и1) преузимају улогу мотива који анимира простор. Поред тога, форма трга и постојећи ритам стубова (К2, и1, и2) диктирају нову целокупну констелацију и улогу ових елемената.

Деловање у програмском оквиру усмерено је такође доминантно критеријумом К3, затим и К2. Примена симбола локације у новим улогама у простору (К3, и1) подстиче сећање, размишљање и тумачење ових елемената у односу на вредности савременог контекста. Са друге стране, море, обала, пејзаж, као локалне карактеристике ширег контекста (К2, и3), утичу на формирање амбијента приморске баште, који подстиче активности одмора, уживања, али и игре и забаве.

20 Рудник као пејзаж за игру (Play Landscape be-MINE)

Аутори: Carve Landscape Architecture OMGEVING Landscape Architecture

Локација: Беринген, Белгија

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2015.

2015 - 2016.

Напуштен простор рудника у Берингену (Белгија), 2015. године био је тема међународног конкурса за трансформацију простора у складу са савременим начином коришћења⁵⁹. Наиме, брдо (рудник) надамак индустријског постројења у савременим условима постало је простор занимљив бициклистима и другим рекреативцима. Идеја победничког решења⁶⁰ групе Carve Landscape Architecture и OMGEVING Landscape Architecture је управо креирање полигона за игру прилагођеног савременим условима, ослањајући се на мотиве прошлости која је значајна за читаво Фландријско поднебље. Пројекат реконструкције обухвата квадратуру 10.060 m², али је узет за карактеристичан пример овог истраживања због типског карактера примењених архитектонских интервенција на мањим квадратурама. Будући да је локација заузима позицију надамак града уз природни крајолик, интервенције подразумевају урбану типску ситуацију слободног плана.

Историјска детерминанта простора чита се кроз индикатор старосне вредности (и1), видљив у руинирананој и застарелој структури индустријског погона, али и урушености брда (стари рудник). Други индикатор (и2) стапање са природом у случају овог примера је доминантнији, обзиром да се ради о делу града који је надамак природног крајолика (шума, зеленило, брда). Овај индикатор објашњава богата рудна историја читавог поднебља. Сходно томе локација се може описати природни пејзаж унутар града.

Просторни карактер чита се кроз индикаторе просторно-функционалних карактеристика архитектуре (и2), и карактеристике локалног контекста (и3). Индикатор и2 препознатљив је присуством рударских стaza у терену рудника, затим отвора који наговаштавају рударски посао. Рударска окна била су учвршћивана дрвеним стубовима, да би се спечило урушавање терена у отвор. Индикатор и3 препознатљив је присуством природног крајолика који окружује град. Рудна богатства као и историја рудара и рудника је карактеристична за читаво поднебље. Стога је доминантан доживљај просторног карактера односи се на остатке елемената који асоцирају на рударски посао.

Локална препознатљивост је у овом примеру најдоминантнији доживљајни потенцијал, будући да је историја места изузетно важна за локално становништво. Чита се кроз индикаторе меморије места (и1) и савремених репера (и2). Индикатор и1 препознатљив је по рудницима угља који обележавају карактер града. Поред тога, елементи карактеристични за локални начин ископавања руде угља, попут стубова су интересантан мотив препознавања.

⁵⁹ Међународни конкурс за трансформацију старог рудника у Берингему у рекреативни простор 2015. Циљ конкурса био је креирање простора за игру, који ће између осталог едуковати посетиоце о значају рудника за историју места.

⁶⁰ Материјал за анализу преузет је са сајтова

<http://landezine.com/index.php/2016/10/play-landscape-be-mine-beringen-be-by-carve-and-omgeving/>
<https://land8.com/how-an-old-mine-became-a-inspiring-play-landscape/>

Индикатор и2 видљив је у рекреативном карактеру који су локални становници препознали на локацији. Овај напуштен простор је занимљив полигон за бициклисте и рекреативце. На основу претходно наведеног, доживљај локалне препознатљивости своди се на подјендако важне симболе прошлости, као и начин коришћења у савременом тренутку.

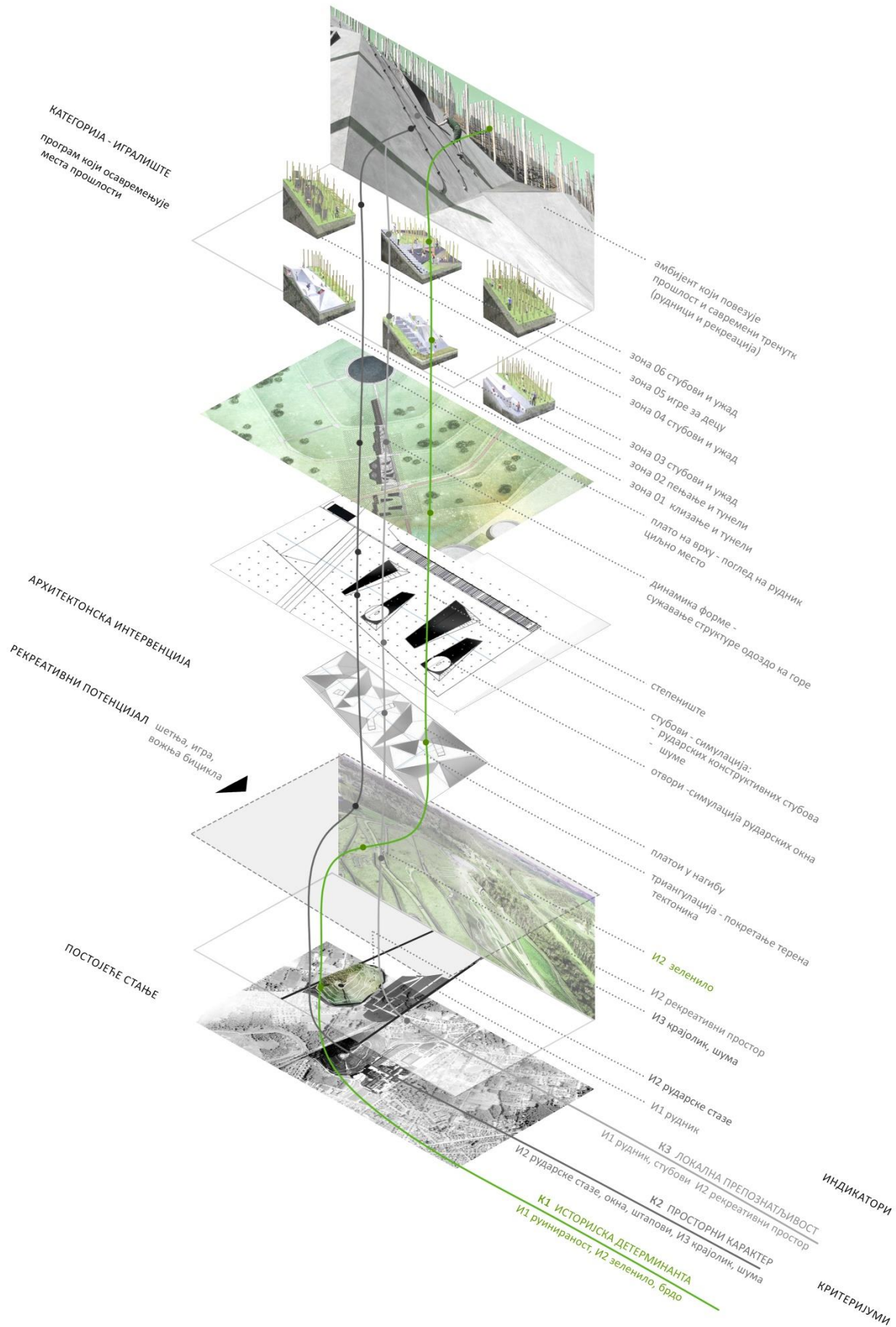
Рекреативни потенцијал локације огледа се кроз већ поменути садржај рекреације. У складу са геометријом терена и природом локалитета, без обзира на остатке урушене индустрије, место је постало полигон за бициклисте и децу. Међутим локација није у потпуности прилагођена овом коришћењу.

Архитектонске интервенције у просторном оквиру

Просторне интервенције свде се на деловање пре свега у оквиру хоризонталног плана, ослањајући се на постојећу геометрију локације. Интвенција се базира на покреирању терена триангулацијом површине, чиме се постижу форме које стимулишу активно кретање (рампе, платои). Триангулисани плато целом дужином прати нагиб брда, обликован је тако да се од подножја ка врху сужава у идеји да асоцира на начин размишљања рудара (рудари у рударским шахтовима увек размишљају о кретању у правцу према горе, ка светлу). Из истог разлога дуж терена је континуално степениште које води ка кружном платоу на врху. Плато је место циља, са широким погледом на рудастко постројење и град у окружењу. Терен је испресецан стазама за бициклисте (на месту бивших рударских стаза), и тачкасто прожет отворима који симулирају рударска окна. Око терена налазе се густо постављени рударски стубови, у идеји да симулирају како рударске стубове тако и шуму из окружења. Сви елементи намењени су стимулацији разних начина коришћења који локацију претварају у игралиште (слика 4.3.2.20).

Архитектонске интервенције у програмском оквиру

У складу са трансформацијом простора, предвиђени програми треба да прате просторне елементе (слика 22). Триангулисани пејзаж који прати нагиб брда иницира идеју кретања узбрдо и пењања (степениште), док обликовани елементи терена (тобогани, платои, рампе) стимулишу остале активности спуштања низ терен (трчање, скакање, пењање, спуштање). Отвори су намењени увлачењу и сакривању, док стубови са разпетим конопцима служе пењању и игри деце. Различите комбинације наведених садржаја варирају на тему нагиба, густине, висине и ширине, стога дуж пејзажа формирају неколико типова (нивоа) игралишта. Ови типови су различитог нивоа психо-физичког оптерећења и намењени су различитим интересовањима корисника.

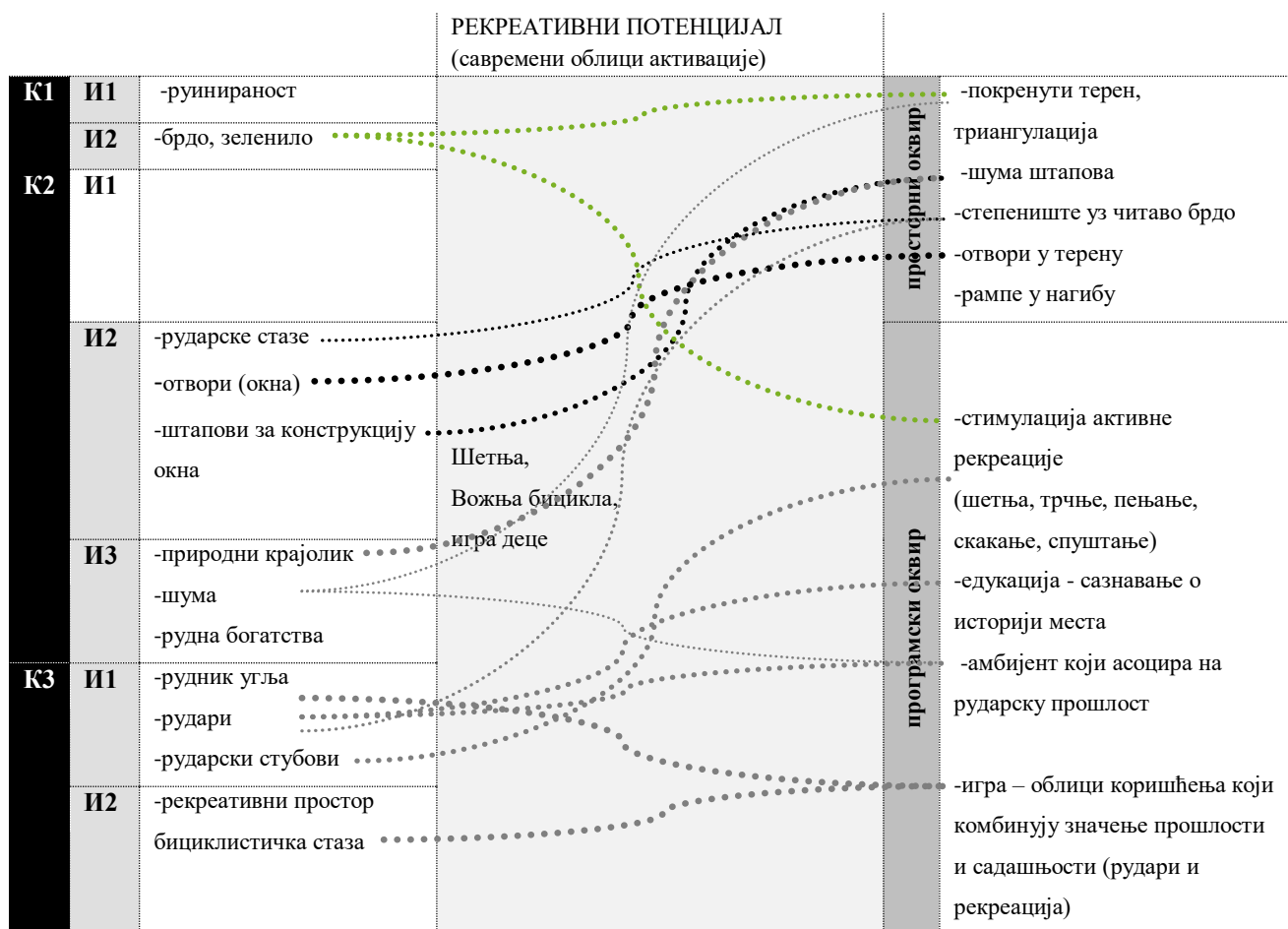

Слика 22: Аснометријски приказ просторно-програмских констелација примера 20

Табела 27: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 20

Дискусија

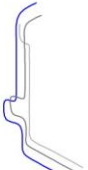

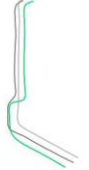

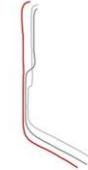
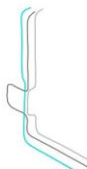
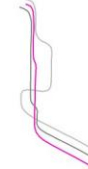
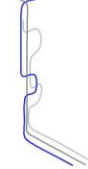
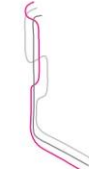
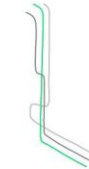
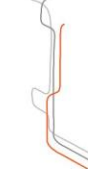

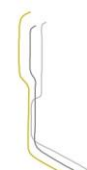

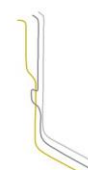
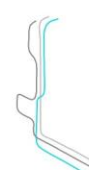
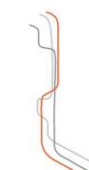
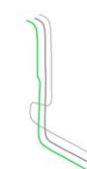
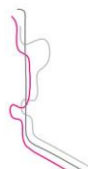
На основу резултата представљених у табели 27, просторно-програмску констелацију можемо сврстати у категорију игралишта, са напоменом да она свакако, због доминантног просторног обликовања, постаје прелазни тип ка категорији пејзажа. На интервенције у просторном оквиру доминантно утиче критеријум К2, индикатором просторно-функционалне карактеристике (и2), препознато у опонашању затечених елемената сада у сврхе рекреативних садржаја. Поред тога утицај подстиче и критеријум К1, индикатором и2 стапање са природом (брдо), који у корелацији са К2 индикатором и3 локалне карактеристике (крајолик) утиче на форирање комплетне геометрије интервенције. Због доминантног карактера ове геометрије, интервенција се може сврстати у прелазну категорију – игралиште-пејзаж.

Деловање у програмском оквиру усмерено је пре свега критеријумом К3, синтезом деловања индикатора и1 меморија места и и2 савремени репери. Овај однос усмерава рекреативне програме кроз примену старих симбола и просторних елемената, чиме се постиже полигон игре. Секундарно дејство остварује критеријум К2 индикатором локалних карактеристика (природа, крајолик, рудник) чиме се креира специфична атмосфера пројектоване шуме и рудника за нове функције и тако подстиче концепт игралишта.

4.4 Сумирање резултата вишеструке анализе примера

На основу вишеструке анализе примера, можемо закључити да се пројектантска интервенција у сваком од анализираних пројеката заснива на паралелном деловању поступака узрокованих препознавањем својеврсних манифестација одређених индикатора. Сваки критеријум формира своју процесну линију, која повезује позиције индикатора постојећег стања и позиције (врсте) интервенција у конципирању будућег пројекта. Ова деловања се у дијаграмима из анализе примера графички препознају кроз вертикалне линије, које у свом динамичном току повезују индикаторе и будуће пројектантске интервенције. Специфичност њиховог развоја односи се на симултано деловање одвојених линија интервенције, као реакција на одређени индикатор односно критеријум, које се у даљим фазама процеса пројектовања може укрштати или преклапати са линијом деловања у односу на неки други критеријум (табела 28).

Табела 28: Дијаграмски приказ линија пројектантског деловања за анализираних примера

категирије	линије пројектантских интервенција K1+K2+K3						
пејзаж							
сцена							
игралиште							
коридор							

Важно је напоменути да се линије интервенција издвајају појединачно у односу на сваки критеријум делујући као самостални токови. Међутим само заједничким деловањем, које се манифестује укрштањем линија, интервенције утичу на конципирање логике целине, односно формирање посматране просторно-програмске констелације у пројекту.

Утицаји појединачних критеријума у различитим пројектима могу се пратити упоређивањем линија у дијаграму, где линије сличног облика представљају сличан ток размишљања, односно правац интервенције (табела 29). Међутим на основу разлике у пројектима закључујемо да појединачне линије интервенције не делују чисто, већ се њихов утицај у конципирању пројекта мења и коригује комбиновањем са утицајима других линија, односно правца интервенције. На основу тога потврђујемо да је пројектантски процес сложени систем одлука, никада довољно предвидив, увек усмерен специфичним односима и релацијама препознатим од стране пројектанта. У том процесу могу се издвојити поједина правила, препозната кроз сличности у приступима (исти тип интервенције као реакције на исти индикатор у различитим пројектима), или категоријама целине (иста категорија пројекта произилази из понављања доминантних типова интервенција у индикаторима), који анализирани пројекте групишу у одређене категорије. Међутим коначан резултат сваког пројектантског процеса, препознат у сваком од анализираних примера, је јединствена констелација одређена специфичним међуодносима упоредног деловања токова различитих критеријума. Она потиче од индивидуалности поступка пројектанта и одговорна је за аутентичност концепта.

Табела 29: Дијаграмски приказ линија пројектантског деловања по појединачним критеријумима

категорија	линије пројектантских интервенција по критеријумима - појединачно							скуп
пејзаж К3								
пејзаж К2								
пејзаж К1								
сцена К3								
сцена К2								
сцена К1								
игралиште К3								
игралиште К2								
игралиште К1								
коридор К3								
коридор К2								
коридор К1								

5. Пројектантски модели за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора

5.1 Креирање пројектантских модела

На основу сумарних разматрања претходног поглавља закључујемо да се препознате просторно-програмске констелације у сваком од анализираних пројеката заснивају на пројектантским одлукама односно интервенцијама иницираним различитим критеријумом. Прецизније, сваки критеријум, односно доживљајни потенцијал, сакупља низ интервенција иницираних различитим манифестацијама припадајућих индикатора, односно израза одговарајућег доживљајног потенцијала. Уочене релације се могу сматрати интерпретацијама тока размишљања пројектанта и концепције пројекта, чиме постају кључни елементи креирања пројектантског модела.

Подсетимо се да је пројектантски модел скуп смерница у концептуалној фази процеса пројектовања, одређен елементима и фазама који усмеравају његов ток. Као такав он представља методолошки апарат који артикулише сложен процес пројектовања, али не ограничава интуитивну слободу пројектанта. С тим у вези, у случају дефинисања пројектантских модела у контексту увећања рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора, препознајемо факторе који потенцијално дефинишу модел:

- 1) доживљајни потенцијали напуштених простора иницирају процес концепције пројекта и постају критеријуми анализе пројеката у вишеструкој студији случаја
- 2) индикатори (изрази доживљајних потенцијала), односно њихове манифестације, утичу на одређење интервенције у просторном, односно програмском оквиру
- 3) концепт је резултат сложених односа интервенција артикулисаних интуитивном слободом индивидуалног пројектантског приступа

На основу наведеног, очекивани пројектантски модел могуће је дефинисати опцијама пројектантских одлука на нивоу појединачних индикатора у оквиру задатих критеријума. Наведене релације присутне су увек на линији једног индикатора посматраног критеријума. Њихово издвајање поједностављује пројектантски процес, свдећи га на појединачне линеарне низове одлука (линија интервенција) донетих на нивоу једног индикатора. Више линија интервенције, које потичу од различитих индикатора истог простора, заједно чине скуп који је потребно артикулисати индивидуалном пројектантском логиком. Овај део процеса оставља простор за пројектантску слободу која води ка јединственој теми, или концепту. Пројектантски модел замишљен на овај начин представља флексибилан и еластичан пројектантски апарат, који даје довољан број смерница не ограничавајући индивидуалност пројектантског приступа и стила.

Дефинисање пројектантских модела за увећање рекреативног квалитета отворених напуштених јавних простора не представља у потпуности детерминисан приступ архитектонском пројектовању, већ има за циљ да успостави платформу у односу на стечено знање о теми, која би се у даљим истраживањима надограђивала и допуњавала у сврху примене у савременим пројектантским методологијама.

5.1.1. Појединачни пројектантски модели

У даљем истраживању модели ће бити графички представљени и текстуално образложени. Модели дефинишу релације индикатора, њихових препознатљивих манифестација и могућих архитектонских интервенција. Ради лакше читљивости, модели ће графички бити представљени дијаграмима који се односе на појединачне индикаторе, чиме се прецизније дефинишу појединачне опције деловања. Појединачни модели ће бити појашњени начином да се свака манифестација одређеног индикатора прво текстуално образложи (да би се осигурало њено адекватно препознавање у простору), а затим појасне опције архитектонских интервенција у просторном као и програмском оквиру за сваку појединачну манифестацију. Важно је нагласити да су разлике манифестација једног индикатора често мале, тако да се они у препознавању могу преклапати или деловати симултано. Поред тога, ради једноставнијег препознавања разлике међу моделима, сваки модел појединачно, као и целокупност модела биће графички представљени експлодираном аксонометријом, чији слојеви интерпретирају препознавање манифестација индикатора у оквиру једног простора.

Целокупност модела биће представљена поједностављено, дијаграмом који обједињује све појединачне моделе, односно све линије пројектантског деловања, остављајући могућност за индивидуалну тематизацију пројекта.

Неопходно је напоменути да ће образложене просторне манифестације индикатора бити извучене из анализираних примера, остајући отворене за допуне у односу на будућа запажања и истраживања. Циљ предложених модела је да омогуће еластичан апарат који оставља простор за индивидуалну интерпретацију наведених релација у концепцији пројекта.

МОДЕЛ К1/И1 - СТАРОСНА ВРЕДНОСТ

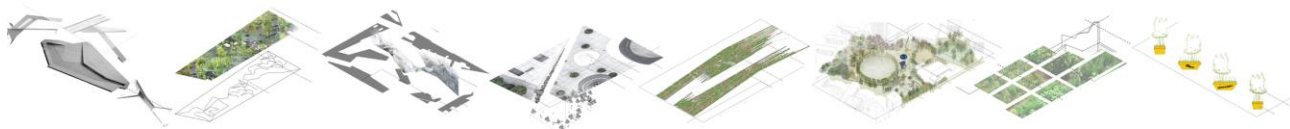
Модел произашао из индикатора старосне вредности представиће могуће опције архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру у зависности од препознате манифестације индикатора. Манифестације које индикују овај доживљај биће појашњене кроз следеће термине: руинираност структуре, девестираност, остаци структуре, монументалност, празнина, графити/мурали и калкански зидови (дијаграм 1).

1) Руинираност структуре препознаје се у деформацијама структуре уочљивим кроз пукотине, фрагментираност и урушавање пређашње форме и стања простора. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- симулација тектонике у служби разигравања целокупне форме простора (пример 1, пример 3, пример 11, пример 20)
- симулација пукотина (просторних деформација) архитектонским елементима у употребљивој, човекомерној размери (пример 1, пример 5, пример 11)
- употреба аутентичног материјала са циљем реинтерпретације форме и структуре места (пример 1, пример 6, пример 8, пример 11)
- симулација фрагмената простора креирањем смене садржаја у програму и динамике просторних зона (пример 1, пример 8, пример 10, пример 14, пример 15)
- обликовно асоцирање на пуцање кроз ефекат поплочања (пример 5, пример 8, пример 11)

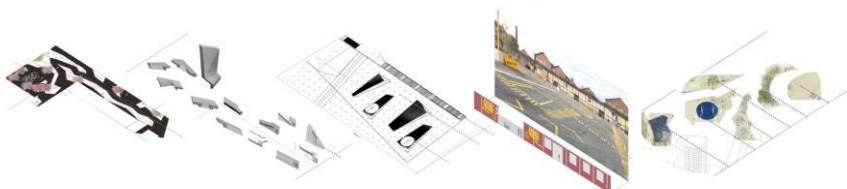
- озелењавање као симулација препуштања природи (пример 5, пример 6, пример 7, пример 11, пример 15)
- симулација испуцалог терена са биљкама као нови вид терена (подлоге) за урбану башту (пример 5, пример 11, пример 15)
- рециклажа заосталих употребљивих елемената у нове сврхе, нпр. контејнер као жардињера (пример 8, пример 16)

Слика 23: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „руинираност структуре“

Програмски оквир

- стимулација активности – обликовање елемената покренутог терена у служби замишљених активности, као што су седење, скакање, лежање, вожња бицикла, скејта, ролера, у циљу асоцијације на пукотине и избочине.. (пример 1, пример 2, пример 3, пример 20)
- путоказ – формирање процепа које симулирају пукотине и фрагменте, са улогом путоказа, смера кретања, места паузе, одмора, читања, посматрања.. (пример 1, пример 5, пример 8)
- динамика просторног доживљаја – формирање елемената као акцената и ексцеса у амбијенту (пример 1, пример 3, пример 20)
- наглашавање историјског амбијента као савременог квалитета доживљаја руиниране структуре (пример 5, пример 6, пример 16, пример 19)
- урбана башта као садржај који симболизује препуштање природним процесима, нудећи нове активности у граду, као што су гајење биљака и уживање у природним ресурсима (пример 7, пример 11, пример 15)

Слика 24: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „руинираност структуре“

2) Девастираност се препознаје у диверзитету појавности структуре уочљивом кроз патину, промену боје и материјализације, сукоб старог и новог у естетици простора. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- коришћење боје у служби интерпретације просторне и програмске шароликости (пример 3, пример 4, пример 12, пример 13, пример 16)
- принцип колажа у креирању односа просторних и програмских зона (пример 3, пример 4, пример 8)
- одабир материјала који асоцирају на патину, као нпр. кортен (пример 6, пример 8)

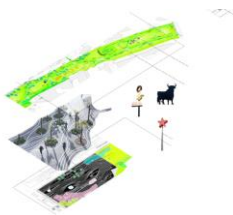

Слика 25: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „девастираност“

Програмски оквир

- разноврсност и мешање различитих садржаја у истом простору, остваривањем комбинација како активних тако и пасивних форми рекреације (пример 1, пример 3, пример 4, пример 7)

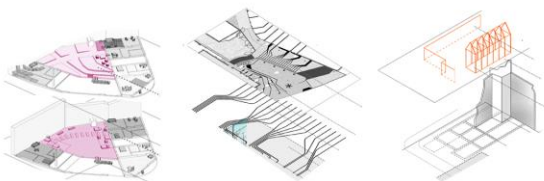

Слика 26: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „девастираност“

3) Остаци структуре одликују се елементима простора и структуре који само слуте и наговештавају форму пређашњег простора. Читљивост и подсећање на претходну архитектуру разликује ову појаву од манифестације руинираности, мада се могу преклапати. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

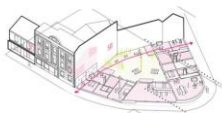
- употреба затечених елемената као матрице креирања нове просторне структуре (пример 6, пример 14, пример 15)
- употреба затечених елемената као матрице опонашања претходног простора са новим улогама (пример 5, пример 6, пример 9)
- допуне и трансформације затечених остатака структуре у односу на коришћење (пример 6, пример 15)

Слика 27: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „остаци структуре“

Програмски оквир

- симулација амбијента претходног простора, са новим садржајима (пример 5, пример 14)

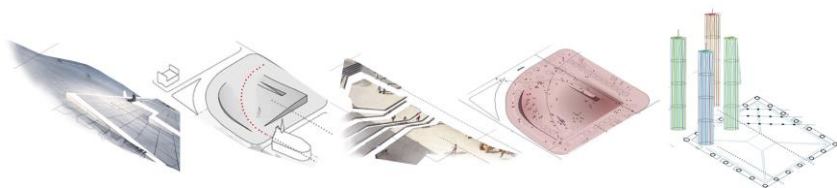

Слика 28: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „остаци структуре“

4) Монументалност се манифестује кроз утисак споменичког карактера структуре, присутан у елементима наслеђа, једноставности и уједначености естетике простора који изазива страхопоштовање. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

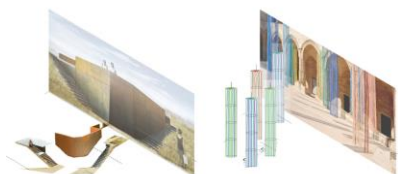
- одабир материјала хладног и једноставног доживљаја, као што су бетон, камен.. (пример 2, пример 10)
- креирање једноставне и чисте форме простора кроз моноволумен (пример 2, пример 6)
- креирање динамичне просторне организације као контраефекат (пример 8, пример 9, пример 10)
- креирање отворених, чистих, брисаних просторних зона (пример 2)
- реинтерпретација неког архетипа монументалног простора, нпр. хипостилна дворана (пример 19)

Слика 29: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „монументалност“

Програмски оквир

- одсуство конкретног садржаја у служби акцентовања амбијента и активности посматрања (пример 2, пример 6)
- инсталације, уметничке поставке, интерактивне структуре (пример 8, пример 19)

Слика 30: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „монументалност“

5) Празнина се манифестује кроз утисак празног простора, истовремени доживљај одсуства места, као и слободе присвајања и експеримента. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- измештање грађене структуре зарад наглашавања слободе празног простора (пример 2)
- врт као универзална хетеротопија и синоним прилагодљивог, флексибилног, незаузетог, празног простора (пример 6, пример 11, пример 15)
- слобода креирања потпуно нове просторне констелације и идентитета простора (пример 16, пример 17)
- једноставност у изразу кроз артикулацију зона и садржаја непросторним елементима, као што су слика или цртеж (пример 4, пример 13, пример 16)

Слика 31: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „празнина“

Програмски оквир

- креирање универзално (опште) пријатног амбијента који стимулише различите осећаје попут одмора и релаксације, али и омогућавају спорт, шетњу, излагање, дружење (пример 1, пример 2, пример 4, пример 5)
- места савремене критике – садржаји уличне уметности и спорта (пример 2, пример 3, пример 14)

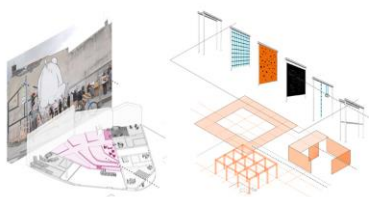

Слика 32: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „празнина“

б) Графити / мурали представљају манифестацију старосне вредности кроз цртеже, слике и остале облици креативних деловања као критике савременог друштва. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

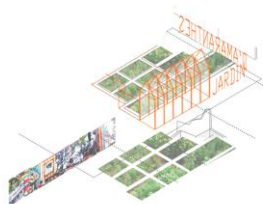
- задржавање и наглашавање затечених осликаних структура и зона (пример 3, пример 14, пример 15)
- интервенције на вертикалном плану креирањем разних типова преграда, зидова, баријера (пример 15, пример 17)

Слика 33: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „графити / мурали“

Програмски оквир

- активности цртања и сликања, али и спорта на предвиђеним местима (пример 3, пример 15, пример 17)

Слика 34: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „графити / мурали“

7) Калкански зидови честа су појава у напуштеним просторима недефинисаног карактера попут урбаних џепова, или суседства срушених објеката. Препознатљиви су као физичке границе отвореног јавног простора. Њихова манифестација често се преклапа са девастираношћу и графитима и муралима. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- креирање сценографије простора сликовним интерпретацијама, као што су мурали, графити, натписи рекламе, или видео-пројекције (пример 3, пример 4, пример 14)

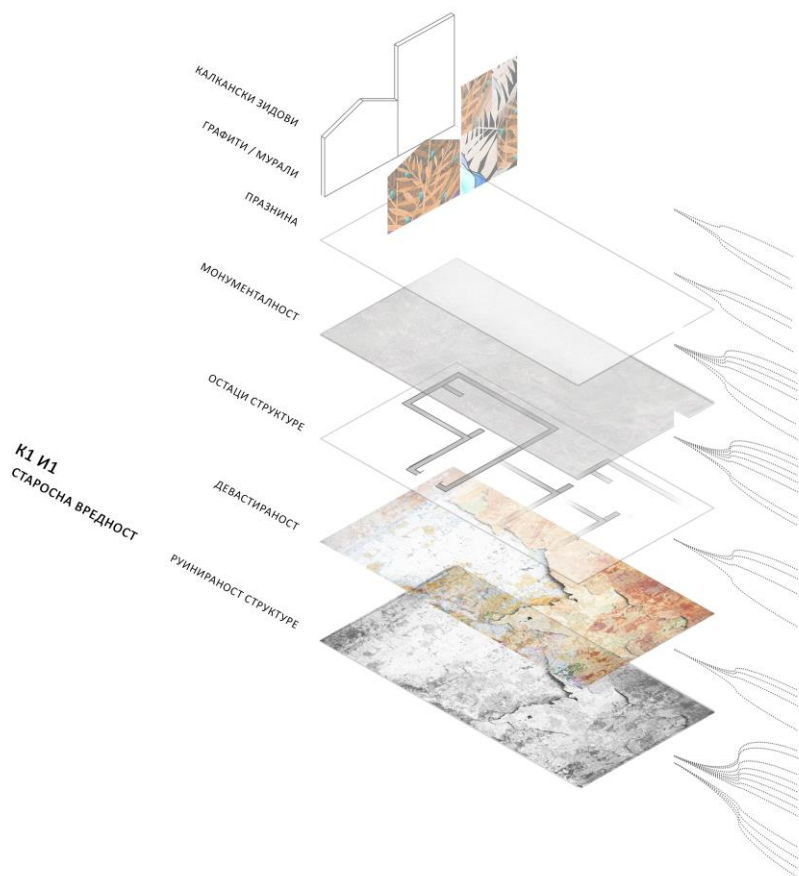
Слика 35: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „калкански зидови“

Програмски оквир

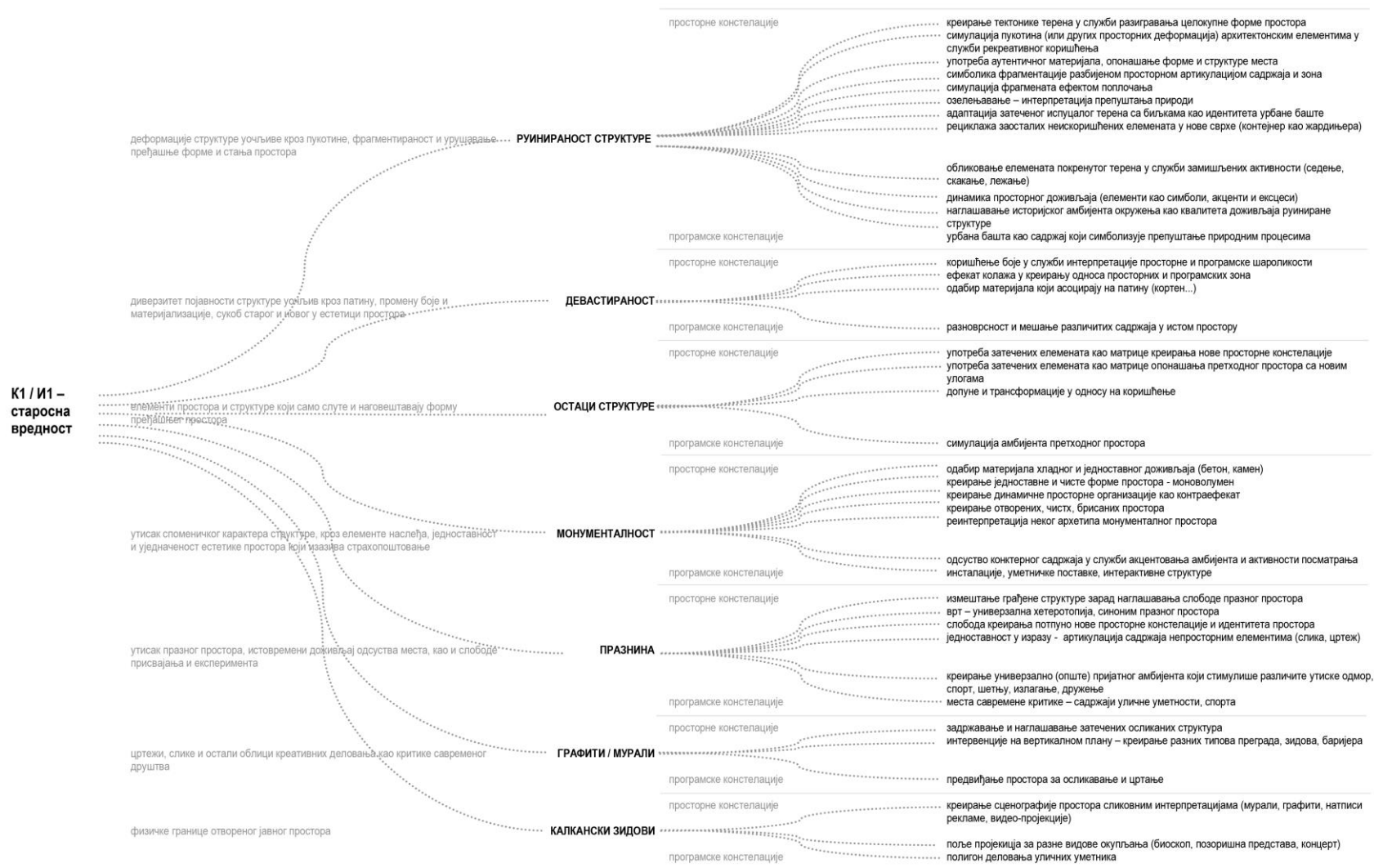
- поље пројекција за разне видове окупљања попут садржаја биоскопа, позоришта, концерата (пример 8, пример 14)
- полигон деловања уличних уметника (пример 3, пример 14, пример 15)

Слика 36: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „калкански зидови“

Слика 37: Аксонометријски приказ модела K1 I1 индикатора „старосна вредност“

Дијаграм 1: Графичка интерпретација модела K1I1 индикатора „старосна вредност“

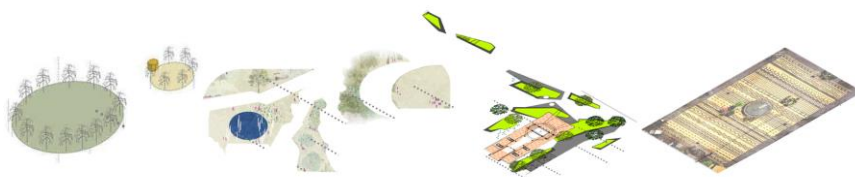
МОДЕЛ K1/I2 – СРАСТАЊЕ СА ПРИРОДОМ

Модел произашао из индикатора срастања са природом представиће могуће опције архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру у зависности од препознате манифестације индикатора. Манифестације које индикују овај доживљај, као и њима припадајуће интервенције, биће појашњене кроз следеће термине: зеленило, коровске биљке, природни ресурси и крајолик (дијаграм 2).

1) Зеленило се односи на препознавање декоративног и квалитативног карактера биљних врста у посматраном простору. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

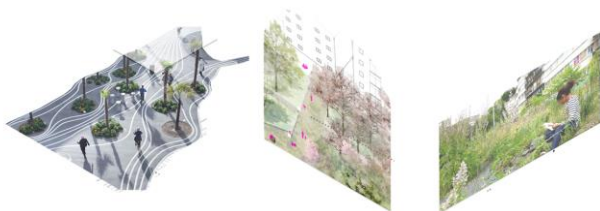
- задржавање и допуна затечених врста дрвећа, жбуња или ниске вегетације (пример 3, пример 7)
- нове просторне зоне дефинисане употребном вредношћу зеленила – баште, вртови, воћњаци (пример 7, пример 11, пример 15)
- уметнути отвори са биљкама који артикулишу остале зоне (пример 8, пример 10, пример 15)
- патерни просторне артикулације инспирисани биљкама и вртovima, нпр. тепих (пример 12, пример 15)

Слика 38: Примери интервенција просторног оквира модела K1 I2 манифестације „зеленило“

Програмски оквир

- креирање амбијента одговарајућег типа врта, као што су јапански, романтичарски, урбани... (пример 4, пример 15)
- креирање динамике (смењивања) садржаја одабиром биљних врста (пример 7)
- врт као урбани садржај (пример 11, пример 15)

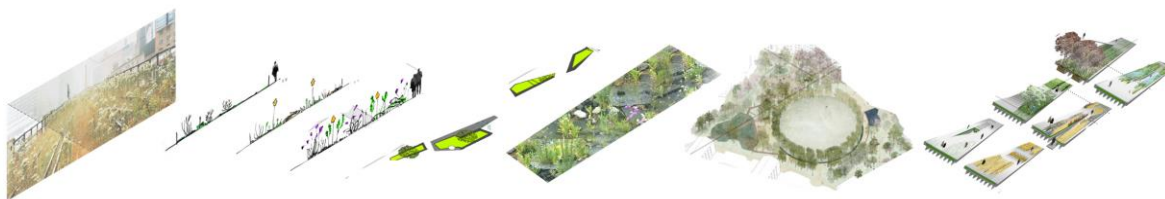
Слика 39: Примери интервенција програмског оквира модела K1 I2 манифестације „зеленило“

2) Коровске биљке представљају манифестацију која се односи на препознавање квалитативног карактера неартикулисаног, дивљег зеленила. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- коришћење коровских врста у декоративне сврхе (пример 5, пример 6)
- дисперзно попуњавање свих просторних зона елементима зеленила као симулација обрастања у коров (пример 5, пример 11)
- симулација пукотине са зеленилом у човекомерној размери и новој улози (пример 5, пример 8)
- реинтерпретација испуцалог терена са коровом као нови тип самоодрживе урбане баште (пример 11)
- симулација живописности природе употребом елемената воде и зеленила (пример 5, пример 7, пример 8)
- зеленило са улогом визуелног елемента целине (пример 5, пример 7, пример 15)
- трансформабилност и артикулација простора биљкама, као што су саксије и жардињере (пример 12, пример 16)

Слика 40: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И2 манифестације „коровске биљке“

Програмски оквир

- постизање живописног, дивљег амбијента релаксирања и опуштања (пример 5, пример 7)
- пасивни облици рекреације кроз утисак препуштања природи и нестајања архитектуре (пример 5, пример 6)

Слика 41: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И2 манифестације „коровске биљке“

3) Природни ресурси представљају затечена природна богатства или ресурсе ретки за урбане услове, попут песка, камења, воде. Њихова манифестација може бити праћена коровским биљкама или зеленилом. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

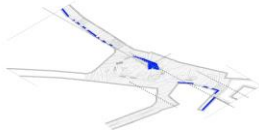
- задржавање или употреба затечених елемената и материјала (песак, земља, вода) у креирању нових простора и улога (пример 1, пример 6, пример 8)

Слика 42: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И2 манифестације „природни ресурси“

Програмски оквир

- увођење садржаја погодних или инвентивних за препознати ресурс, као нпр. нове улоге воде у разним агрегатним стањима, у сврху рекреативних садржаја (пример 1, пример 7, пример 8)

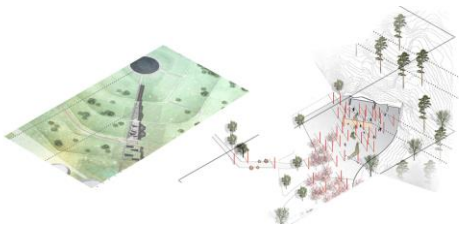

Слика 43: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И2 манифестације „природни ресурси“

4) Крајолик представља присуство локалитета природних вредности, као реткост у урбаном окружењу. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

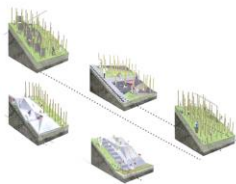
- симулација елемената крајолика (шума, рељеф, поглед) архитектонским елементима попут стубова, осветљења, покренутог терена итд. (пример 7, пример 18, пример 20)
- акцентовање природног локалитета архитектонском интервенцијом попут боје, или симбола (пример 18)

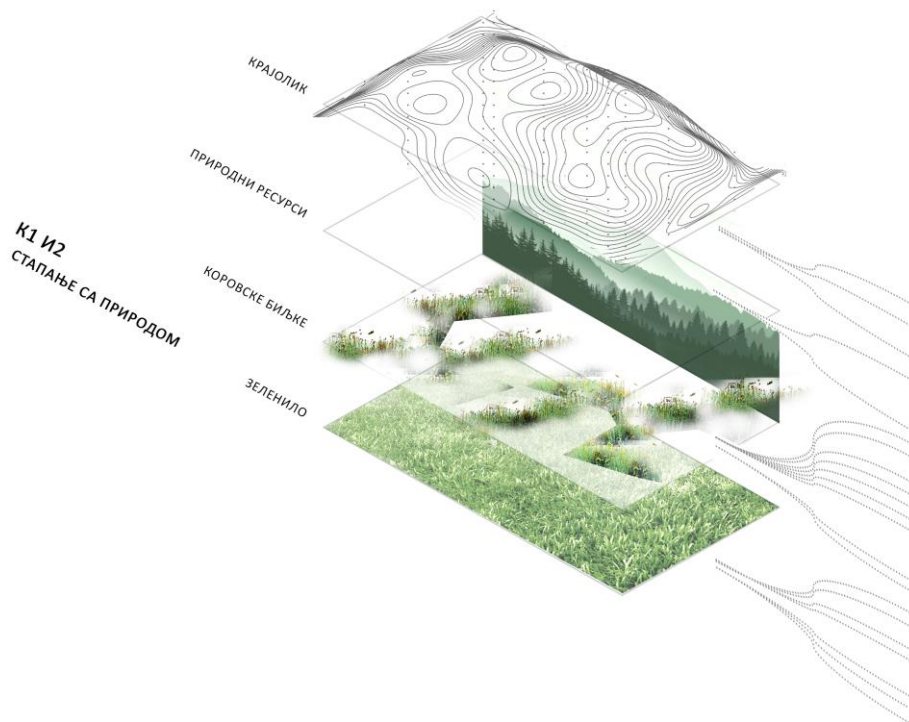
Слика 44: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И2 манифестације „крајолик“

Програмски оквир

- садржаји активне рекреације карактеристични за природу и пожељни у урбаном контексту, као што су шетња, трчање, пењање, скакање, игра... (пример 7, пример 20)

Слика 45: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И2 манифестације „крајолик“

Слика 46: Аксонометријски приказ модела K1 I2 индикатора „срастање са природом“

**K1 / И2 –
стапање са
природом**

препознавање декоративног и квалитативног карактера биљних врста у посматраном простору

препознавање квалитативног карактера неартикулисаног, дивљег и самоодрживог зеленила

затечена природна богатства или ресурси ретки за урбане услове, попут песка, воде, руда...

присуство локалитета природних вредности, као реткост у урбаном окружењу

ЗЕЛЕНИЛО

просторне констелације

задржавање и допуна затечених врста дрвећа, жбуња или ниске вегетације нове просторне зоне дефинисане употребом вредношћу зеленила – баште, вртови, воћњаци...
уметнути отвори са биљкама као елементи који артикулишу остале зоне
патерни просторне артикулације инспирисани биљкама и вртovima (тепих)

програмске констелације

креирање амбијента одговарајућег типа врта (јапански, романтичарски, урбани...)
гајење биљака као рекреативна активност
врт као урбани садржај

КОРОВСКЕ БИЉКЕ

просторне констелације

примена коровских врста у декоративне сврхе
дисперзно попуњавање свих просторних зона елементима зеленила као симулација обрастања у коров
симулација пукотине са зеленилом у човекомерној размери и новој улози
реинтерпретација испуцалог терена са коровом као нови тип самоодрживе урбане баште
симулација живописности природе употребом елемената воде и зеленила
артикулација простора применом зеленила
трансформабилност и артикулација простора биљкама (саксије, жардињере, мобилни елементи)

програмске констелације

постизање живописног, дивљег амбијента релаксирања и опуштања
симболизација прелуштања природи и нестајања архитектуре за релаксирање

ПРИРОДНИ РЕСУРСИ

просторне констелације

задржавање или коришћење ресурса у креирању нових простора и употреба (песак, земља, камен, вода)

програмске констелације

увођење садржаја погодних или инвентивних за препознати ресурс

КРАЈОЛИК

просторне констелације

симулација елемената крајолика (шума, рељеф, поглед) архитектонским елементима (стубови, осветљење, покренути терен)
акцентовање локалитета архитектонском интервенцијом (боја, симбол)

програмске констелације

садржаји активне рекреације карактеристични за природу (шетња, трчање, пењање, скакање, игра...)

Дијаграм 2: Графичка интерпретација модела К1И2 индикатора „срастање са природом“

МОДЕЛ K2/И1 – СТИЛСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АРХИТЕКТУРЕ

Модел произашао из индикатора стилских карактеристика архитектуре представиће могуће опције архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру у зависности од препознате манифестације индикатора. Манифестације које индикују овај доживљај биће појашњене кроз следеће термине: визуелни контекст наслеђеног окружења, фрагменти наслеђа, материјали, монументалност, орнамент, историјски развој (дијаграм 3).

1) Визуелни контекст наслеђеног окружења односи се на окружење које одаје утисак прошлог времена, или одређене епохе. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

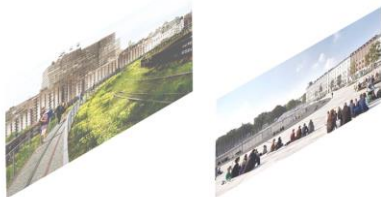
- истицање елемената грађеног окружења (који припадају првенствено вертикалном плану) као сценографије новог простора интервенцијама на хоризонталном плану (пример 1, пример 2, пример 5, пример 9, пример 12, пример 16, пример 17)

Слика 47: Примери интервенција просторног оквира модела K2 И1 манифестације „визуелни контекст наслеђеног окружења“

Програмски оквир

- производња нових искустава окружења истицањем амбијенталне вредности историјске слике у савременом контексту (пример 5, пример 16)
- савремене рекреативне активности (спорт, релаксација, забава) унутар наслеђене сценографије (пример 10, пример 12, пример 17)

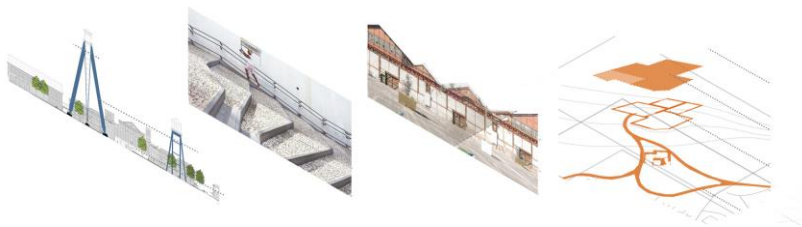
Слика 48: Примери интервенција програмског оквира модела K2 И1 манифестације „визуелни контекст наслеђеног окружења“

2) Фрагменти наслеђа манифестују се кроз препознатљиве визуелне карактеристике наслеђа у траговима или у целини, или форме од значаја за културни контекст. Од манифестације визуелног контекста наслеђеног окружења одступа само по томе што се уочава кроз елементе, не нужно утисак комплетног окружења. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- истицање елемената грађеног окружења као дела сценографије новог простора (пример 6, пример 8, пример 16)

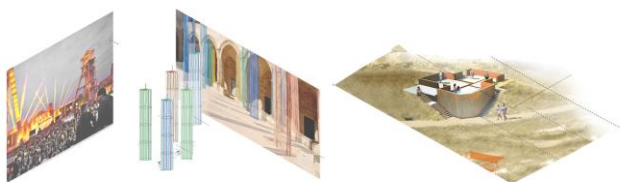
- просторна концепција инспирисана неким елементом, при чему настаје архетип неког историјског простора у савременој улози. Могуће релације су стуб – хипостилна дворана, лук – аркаде итд. (пример 9, пример 19, пример 20)
- третирање затечених елемената као музеолошких експоната савремене просторне констелације као нпр, индустријске машине унутар браунфилда (пример 8, пример 16)
- просторна концепција креирањем физичке или програмске везе између затечених елемената, као нпр. стаза кретања или рута обиласка (пример 6, пример 8)

Слика 49: Примери интервенција просторног оквира модела K2 И1 манифестације „фрагменти наслеђа“

Програмски оквир

- амбијентална вредност историјских елемената у новом контексту – стимулација неочекиваних доживљаја прошлих епоха у савременом добу (пример 6, пример 8, пример 16)
- нове активности у просторима историјског карактера као нпр. хипостилна дворана као место игре, интеракције и забаве (пример 16, пример 19)
- амбијент као галерија или музеј – едукативна и ликовна улога затечених елемената наслеђа у новом амбијенту (пример 6, пример 8, пример 19)

Слика 50: Примери интервенција програмског оквира модела K2 И1 манифестације „фрагменти наслеђа“

3) Материјал је манифестација која се односи на препознатљив материјал карактеристичан за одређени локалитет или историјску епоху. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

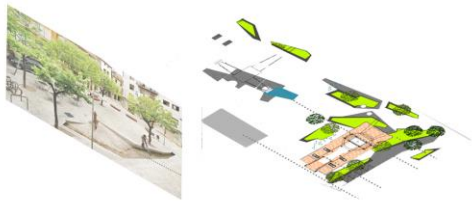
- коришћење локалног материјала у карактеристичним историјским улогама кроз иновативне просторне форме (пример 1, пример 8, пример 9)
- коришћење савремених материјала који истичу доживљај улоге историјског материјала (пример 3)

Слика 51: Примери интервенција просторног оквира модела K2 И1 манифестације „материјал“

Програмски оквир

- амбијентална улога старих материјала (пример 1, пример 9)
- тактилна улога локалних материјала (пример 8)

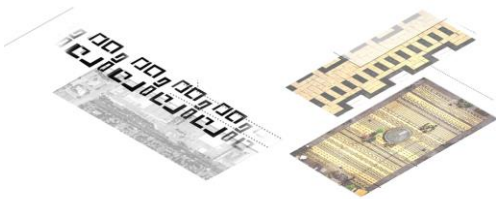

Слика 52: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „материјал“

4) Орнамент представља декоративни елемент, детаљ или патерн наслеђеног грађеног окружења, као и морфолошке структуре. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- орнаменталне карактеристике као патерн просторне организације (пример 12, пример 17)
- акцентовање мотива орнамената елементима простора, поплочањем или бојама (пример 12, пример 13)
- орнамент као мотив просторне организације, нпр. башта, тепих, оријент (пример 12)

Слика 53: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И1 манифестације „орнамент“

Програмски оквир

- просторна улога патерна орнаmenta за артикулацију активности (пример 12, пример 17)
- амбијентална улога орнаmenta (пример 12, пример 13)
- мотив за програмски оквир новог контекста, као нпр. башта (пример 12, пример 15)

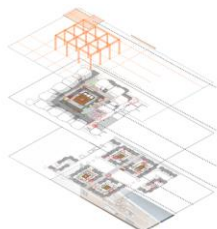
Слика 54: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „орнамент“

5) Историјски развој односи се на читљив историјски ток развоја и трансформације места као својеврсне културалне карактеристике. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- препознат карактер историјске трансформације места као принцип нове просторне концепције, као нпр. равномерност, неравномерност, хомогеност, хетерогеност итд. (пример 4, пример 17)

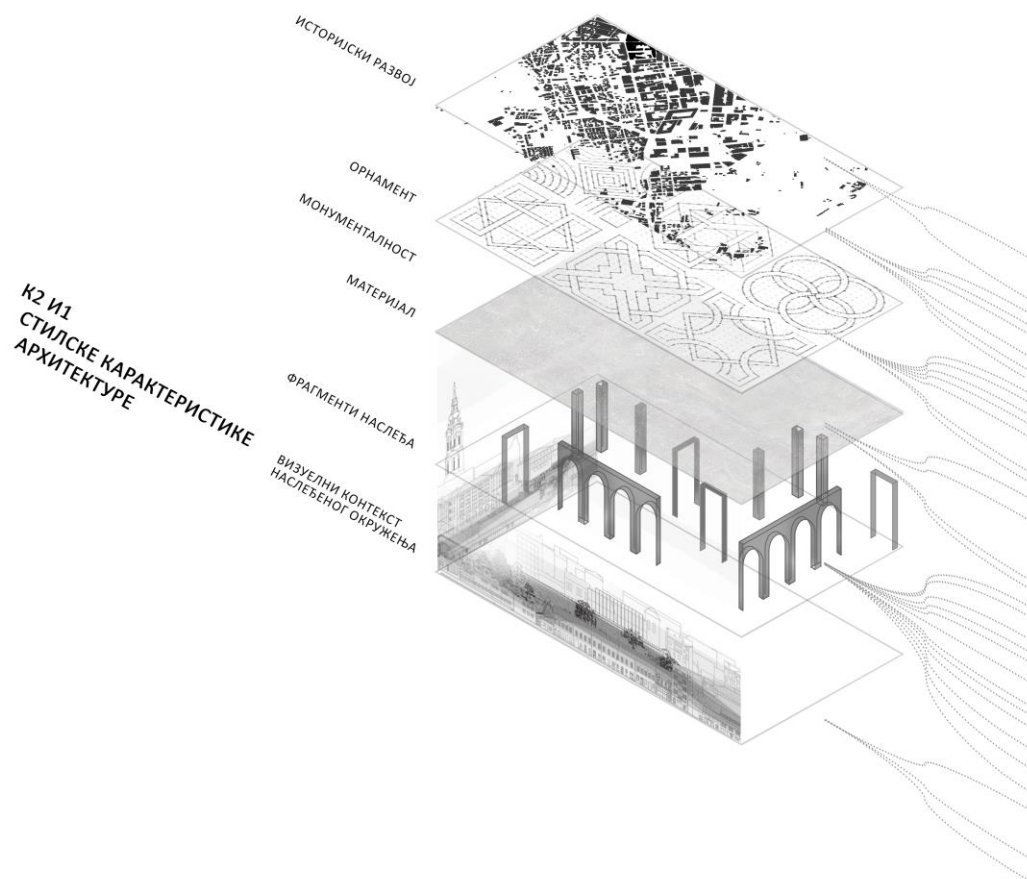
Слика 55: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И1 манифестације „историјски развој“

Програмски оквир

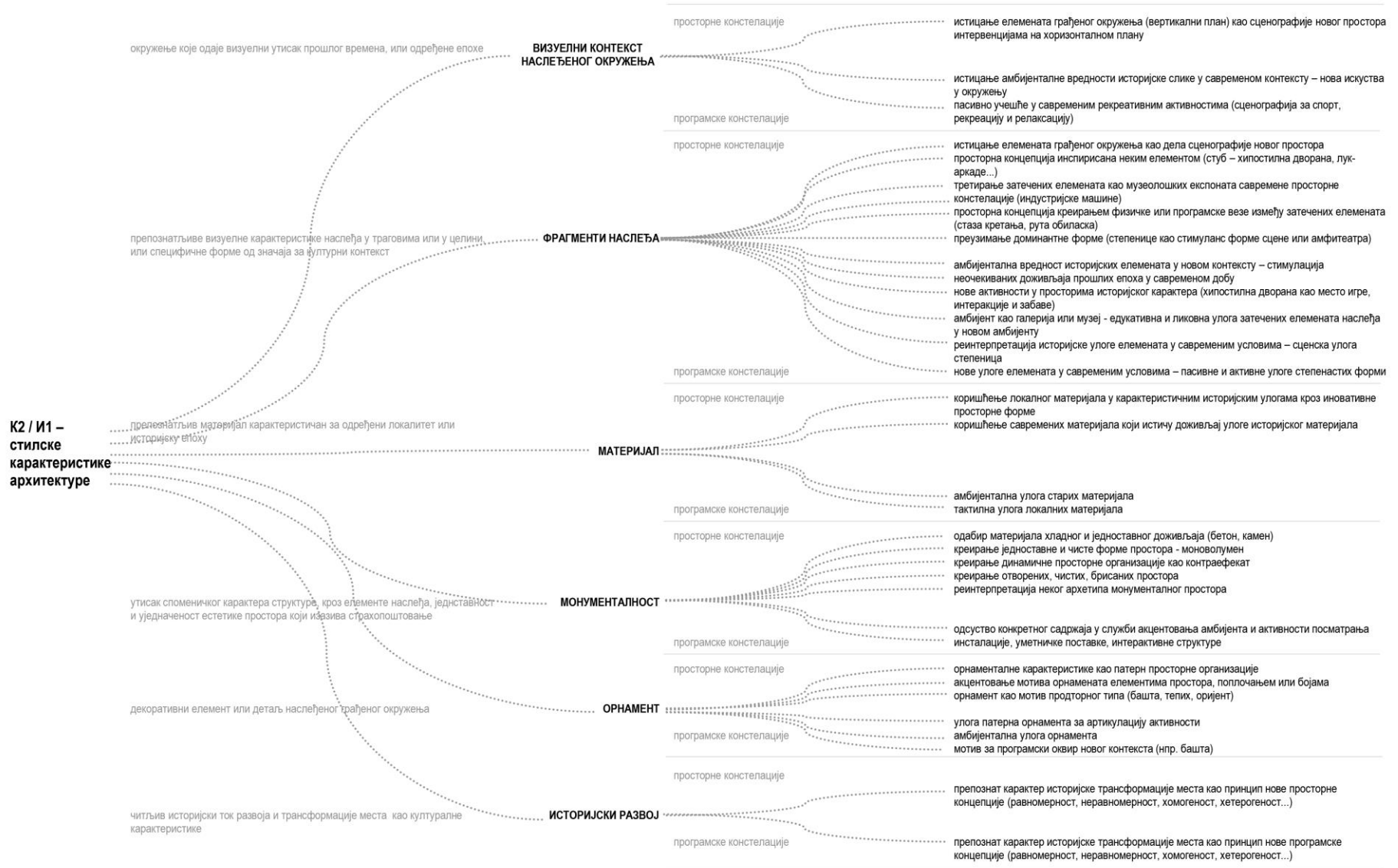
- препознат карактер историјске трансформације места као принцип нове програмске концепције, као нпр. равномерност, неравномерност, хомогеност, хетерогеност итд. (пример 4, пример 17)

Слика 56: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „историјски развој“

Слика 57: Аксонометријски приказ модела K2 И1 индикатора „стилске карактеристике архитектуре“

Дијаграм 3: Графичка интерпретација модела K2I1 индикатора „стилске karakteristike arhitekture“

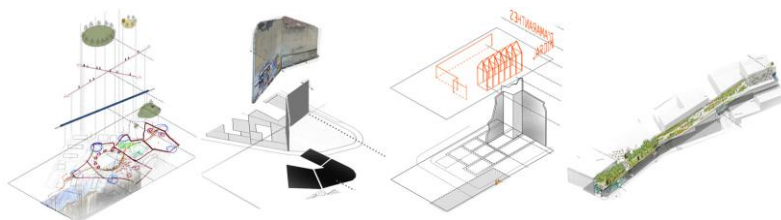
МОДЕЛ K2/I2 – ПРОСТОРНО-ФУНКЦИОНАЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АРХИТЕКТУРЕ

Модел произашао из индикатора просторно-функционалних карактеристика архитектуре представиће могуће опције архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру у зависности од препознате манифестације индикатора. Манифестације које индикују овај доживљај биће појашњене кроз следеће термине: елементи наслеђа, сугестивност форме и позиција (дијаграм 4).

1) Елементи наслеђа манифестују се кроз непознатљиве елементе наслеђа са употребном вредношћу. За разлику од сличне манифестације фрагменти наслеђа, индикатора K2, I1, представља карактеристике које доминантно одређују начин коришћења неког простора. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

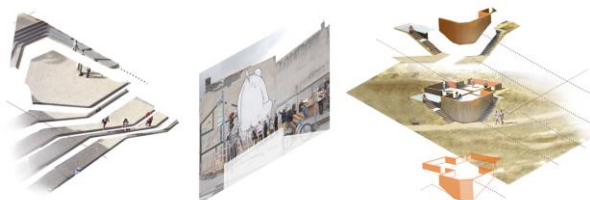
- реинтерпретација затечених елемената као мотива за нове појавности у простору (пример 1, пример 7, пример 9)
- адаптација нефункционалних затечених елемената кроз нове улоге – зидови и платои као поља развоја уличног спорта и уметности (пример 3, пример 5, пример 14, пример 15, пример 19)
- остаци елемената као матрице нове просторне организације (пример 14, пример 15)
- остаци елемената као мотиви опонашања претходних форми у новим улогама (пример 5, пример 6)

Слика 58: Примери интервенција просторног оквира модела K2 I2 манифестације „елементи наслеђа“

Програмски оквир

- нове функције инспирисане мотивима затечених елемената (пример 1, пример 5, пример 7, пример 9)
- развој креативних пракси деловањем у неискоришћеним зонама (пример 3, пример 14, пример 15)
- остаци елемената као асоцијација на некадашње улоге простора нпр. позиције зидова као границе простора (пример 6, пример 14, пример 15)

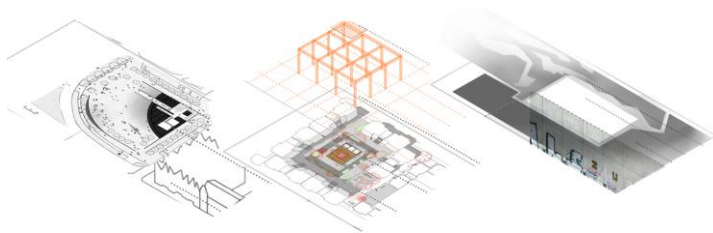

Слика 59: Примери интервенција програмског оквира модела K2 I2 манифестације „елементи наслеђа“

2) Сугестивност форме односи се на препознавање просторних и програмских могућности простора на основу затечених физичких карактеристика. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

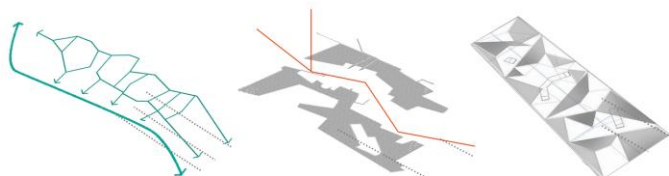
- истицање доминантних карактеристика форме интервенцијом ван исте, која наглашава затечени простор (пример 2, пример 16, пример 19)
- истицање доминантних карактеристика форме додавањем и понављањем истих форми нпр. пространи платои, линеарне путање, вертикалне структуре (пример 1, пример 12, пример 17, пример 19, пример 20)
- контрастирање уоченом карактеру форме новом просторном констелацијом или појединим елементима (пример 3, пример 4)

Слика 60: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И2 манифестације „сугестивност форме“

Програмски оквир

- оспособљавање простора за аутентичне улоге којима је намењен (пример 2, пример 9, пример 12)
- иновирање програма кроз нове улоге простора наглашене аутентичне форме (пример 4, пример 8, пример 10)
- савремене функције простора инициране логиком просторно-програмске констелације затечене форме (пример 5, пример 16, пример 20)

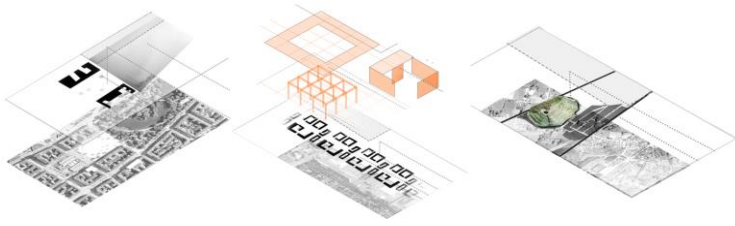

Слика 61: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И2 манифестације „сугестивност форме“

3) Позиција је термин који означава препознавање карактеристика просторно-функционалног контекста у коме је посматрани простор лоциран. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

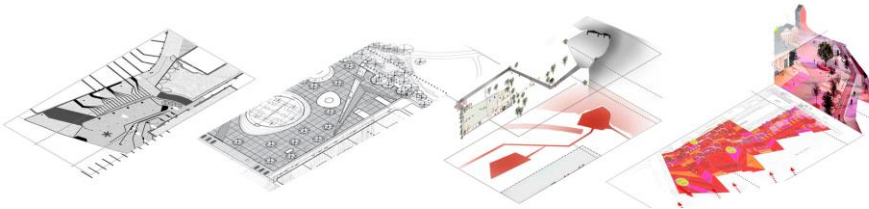
- физичко или визуелно повезивање са објектима и функцијама окружења (пример 9, пример 10)
- форме из окружења као инспирација карактера форме новог простора (пример 17, пример 20)
- преузимање карактера локалитета у новим просторним констелацијама као нпр. природно окружење иницира улогу урбане баште (пример 7, пример 17, пример 20)
- одабир боје или материјала који истичу карактер контекста (пример 1, пример 6, пример 8, пример 20)

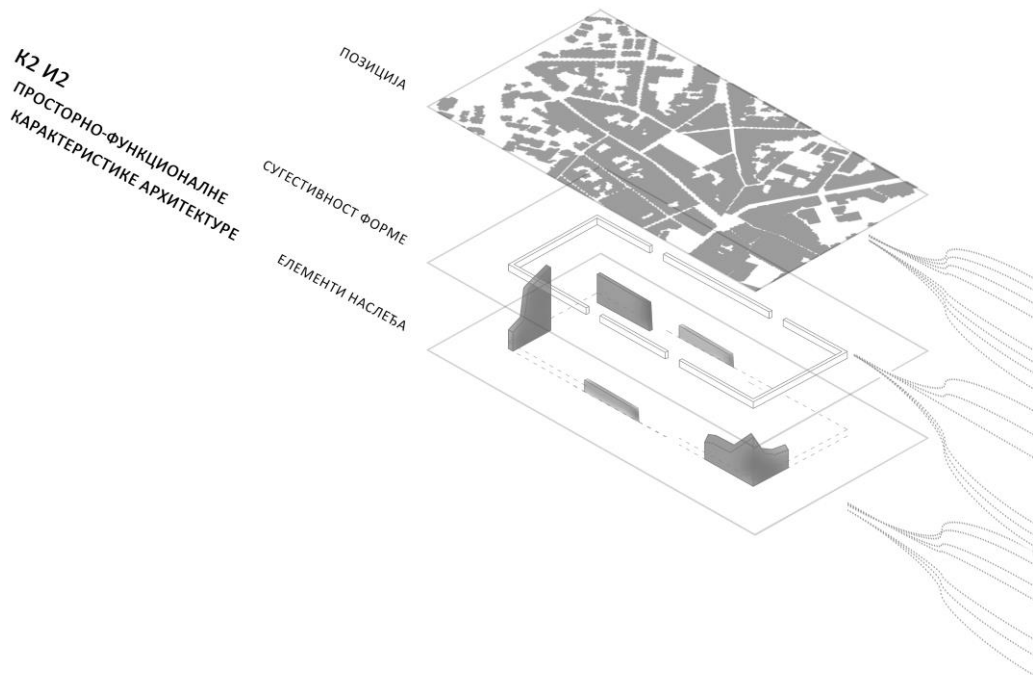
Слика 62: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И2 манифестације „позиција“

Програмски оквир

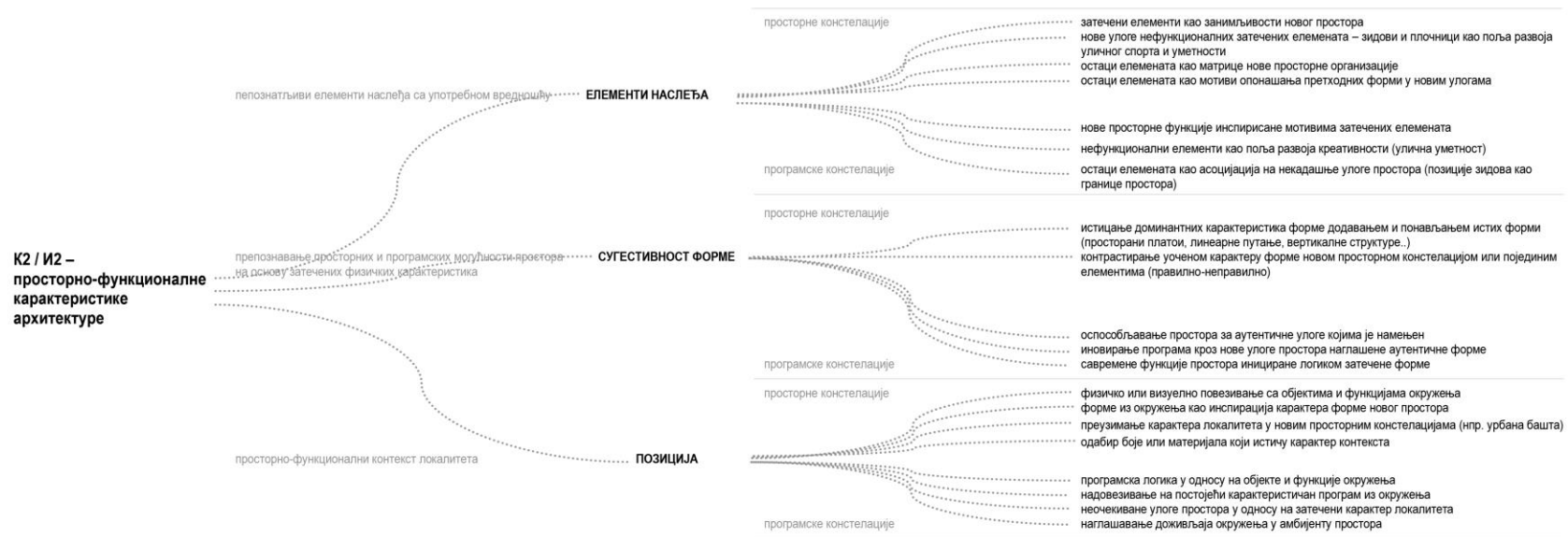
- програмска логика у односу на објекте и функције окружења (пример 2, пример 3, пример 9, пример 17)
- надовезивање на постојећи карактеристичан програм из окружења (пример 10)
- неочекиване улоге простора у односу на затечени карактер локалитета (пример 1, пример 18)
- наглашавање доживљаја окружења у амбијенту простора (пример 4)

Слика 63: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И2 манифестације „позиција“

Слика 64: Аксонометријски приказ модела К2 И2 индикатора „просторно-функционалне карактеристике архитектуре“

Дијаграм 4: Графичка интерпретација модела K2И2 индикатора „просторно-функционалне карактеристике архитектуре

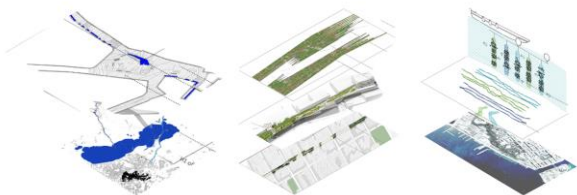
МОДЕЛ К2/ИЗ – ПРОСТОРНО-ФУНКЦИОНАЛНЕ И СТИЛСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЛОКАЛНОГ КОНТЕКСТА

Модел произашао из индикатора карактеристика локалног контекста представиће могуће опције архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру у зависности од препознате манифестације индикатора. Манифестације које индикују овај доживљај биће појашњене кроз следеће термине: локални симбол, програмски карактер локације и просторни карактер локације (дијаграм 5).

1) Локални симбол односи се на специфичан физички елемент (простор, место, ресурс) или наративни (догађај, легенда) који се може сматрати обележјем локалитета. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

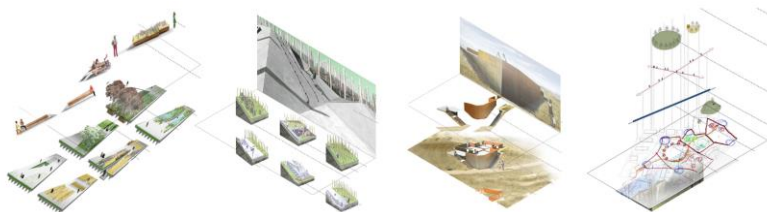
- формална концепција инспирисана локалним мотивом нпр. тектонско језеро иницира форму покренутог терена и зоне воде (пример 1, пример 2, пример 12, пример 15)
- наглашавање препознатог симбола или ресурса у просторној концепцији (пример 5, пример 7, пример 9)
- боја и материјал као амбијентално обележје локалног карактера (пример 1, пример 8, пример 19)

Слика 65: Примери интервенција просторног оквира модела К2 ИЗ манифестације „локални симбол“

Програмски оквир

- инвентивни облици коришћења простора конципираног према уоченом мотиву (пример 1, пример 2, пример 5)
- нова употребна вредност симбола (пример 6, пример 8, пример 9, пример 20)
- доживљај амбијента локалног контекста као вид релаксације и едукације (пример 6, пример 8)
- осмишљавање аутентичног програма инспирисаног симболом, као што су игра и забава (пример 4, пример 7, пример 12)

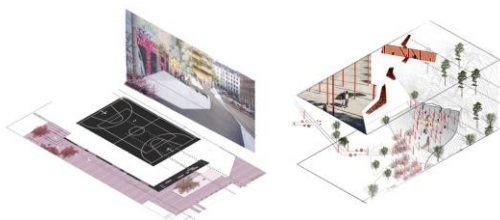

Слика 66: Примери интервенција програмског оквира модела К2 ИЗ манифестације „локални симбол“

2) Програмски карактер локације препознаје се кроз доминантан функционални оквир окружења. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

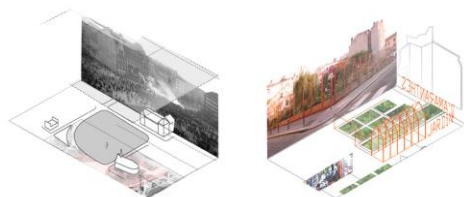
- креирање просторних концепција прилагодљивих очекиваној намени (пример 3, пример 9, пример 12, пример 13, пример 20)
- креирање просторних концепција инвентивних за очекивану намену (пример 16, пример 18, пример 19)

Слика 67: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И3 манифестације „програмски карактер локације“

Програмски оквир

- програми у складу са логиком функција у окружењу као нпр. културна четврт иницира културну намену (пример 1, пример 2, пример 3)
- инвентивни програми за локацију (пример 14, пример 15)

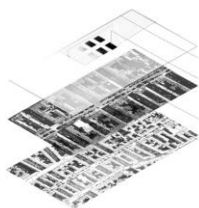

Слика 68: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И3 манифестације „програмски карактер локације“

3) Просторни карактер локације препознаје се кроз доминантан визуелни и формални оквир окружења. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

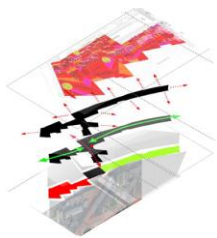
- опонашање препознатог карактера у форми простора, кроз ритмичност, хомогеност, хетерогеност, морфологија (пример 4, пример 11, пример 12, пример 13, пример 17)

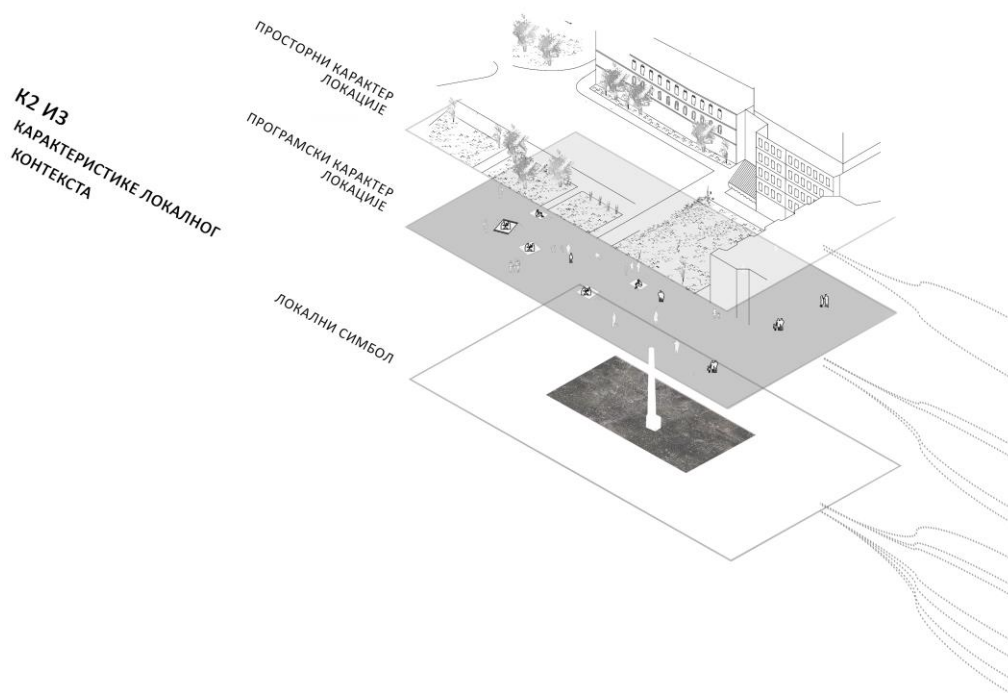
Слика 69: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И3 манифестације „просторни карактер локације“

Програмски оквир

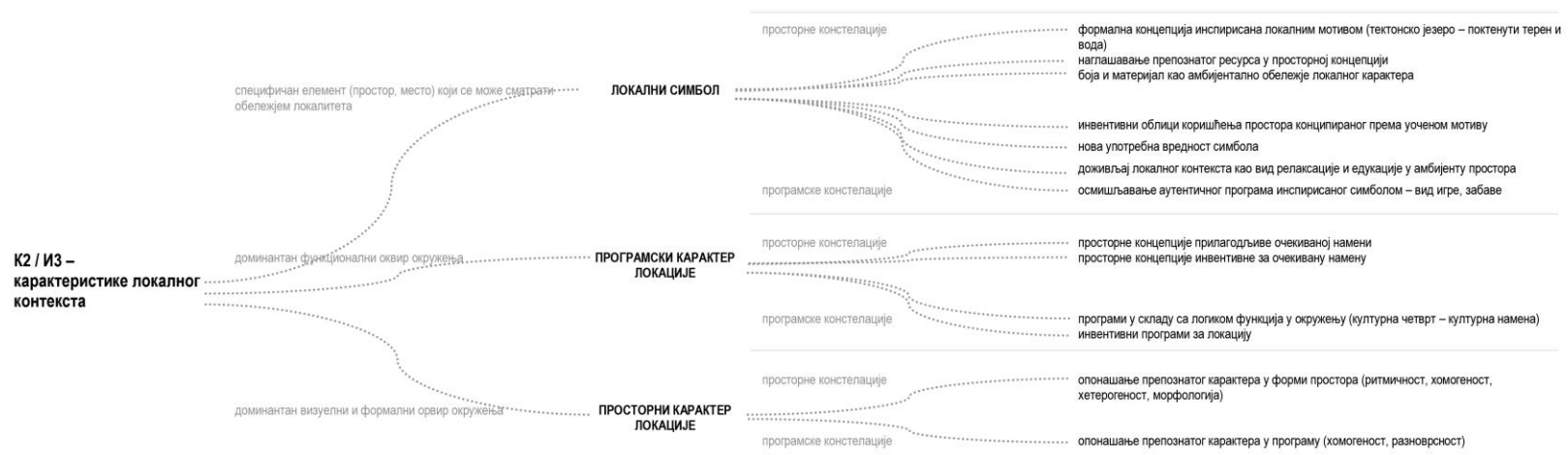
- опонашање препознатог карактера у програму кроз хомогеност, разноврсност итд. (пример 4, пример 10)

Слика 70: Примери интервенција програмског оквира модела К2 ИЗ манифестације „просторни карактер локације“

Слика 71: Аксонометријски приказ модела К2 ИЗ индикатора „карактеристике локалног контекста“

Дијаграм 5: Графичка интерпретација модела K2I3 индикатора „просторно-функционалне и стилске карактеристике локалног контекста

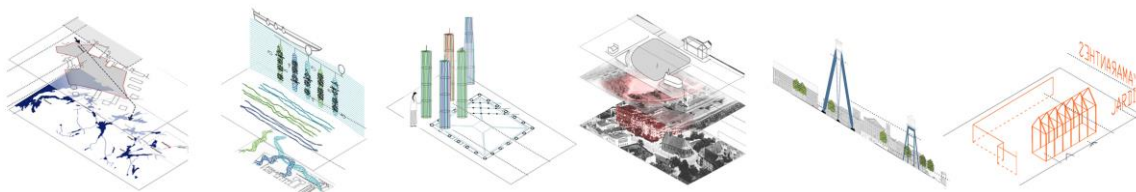
МОДЕЛ К3/И1 – МЕМОРИЈА МЕСТА

Модел произашао из индикатора меморије места представиће могуће опције архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру у зависности од препознате манифестације индикатора. Манифестације које индикују овај доживљај биће појашњене кроз следеће термине: историјски мотив, историјски карактер, препознатљивост окружења кроз историју (дијаграм 6).

1) Историјски мотив манифестује се кроз догађај, личност или симбол по коме је простор остао препознатљив, али и елемент, материјал или део простора који је остао у сећању. Ова манифестација често се може преклопити са локалним симболом индикатора К2ИЗ. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

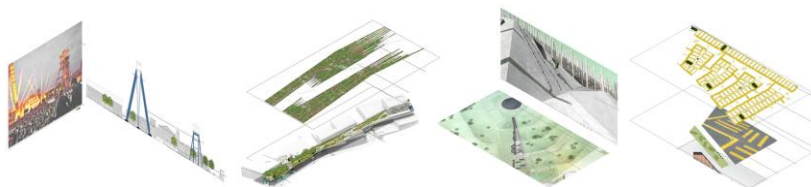
- историјски мотив као носилац идентитета просторне трансформације као нпр. дренажне цеви испод терена, рударски стубови итд. (пример 1, пример 2, пример 7, пример 20)
- историјски мотив као видљив детаљ или носилац визуелног идентитета у новом простору нпр. рибарске мреже (пример 4, пример 19)
- историјски мотив као патерн организације нове просторне констелације (пример 1, пример 15, пример 19)
- монументални карактер интервенције који акцентује мотив, нпр. важан догађај или симбол (пример 2, пример 10)
- задржавање или опонашање препознатих елемената (пример 8, пример 9)
- истицање природног ресурса (пример 7, пример 18, пример 20)
- брендирање простора на основу мотива (пример 4, пример 15)

Слика 72: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И1 манифестације „историјски мотив“

Програмски оквир

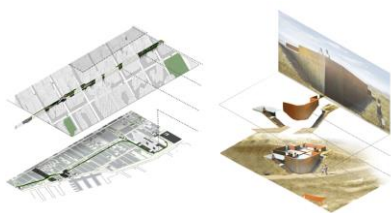
- активност посматрања, односно препознавање мотива кроз амбијентални карактер (пример 1, пример 5, пример 8, пример 19)
- нова употребна вредност затечених или реинтерпретираних елемената у савременом контексту (пример 5, пример 8)
- рекреативне и релаксативне активности у природи (пример 7, пример 20)
- савремени програм као симболички одговор на прошли догађај или улогу нпр. простор отпора некад – улична уметност сад, некада производња возила – сада паркинг итд. (пример 15, пример 16)

2) Историјски карактер препознаје се кроз намену и улогу простора током историје, просторну или социјалну структуру и културални карактер. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

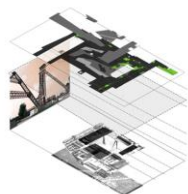
- просторна концепција која истиче читљивост доминантне историјске функције (пример 2, пример 4, пример 5)
- преношење карактера визуелним елементима попут боје и материјала (пример 4, пример 6, пример 19)

Слика 74: Примери интервенција просторног оквира модела КЗ И1 манифестације „историјски карактер“

Програмски оквир

- прилагођавање историјске намене (функције) савременом начину рекреативног коришћења (пример 5, пример 8)

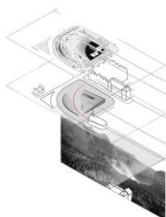

Слика 75: Примери интервенција програмског оквира модела КЗ И1 манифестације „историјски карактер“

3) Препознатљивост локалног контекста кроз историју односи се на просторно-функционалне карактеристике и развој шире локације кроз историју, односно промене праћене историјским развојем. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- просторна концепција на основу доминантне историјске функције или обележја локалитета (пример 1, пример 2, пример 6)

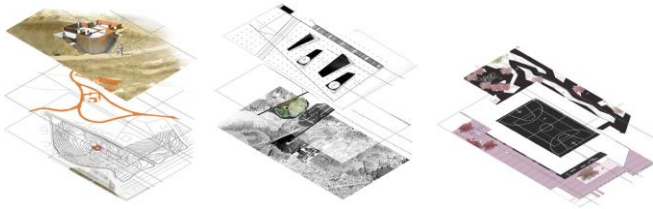

Слика 76: Примери интервенција просторног оквира модела КЗ И1 манифестације „препознатљивост локалног контекста кроз историју“

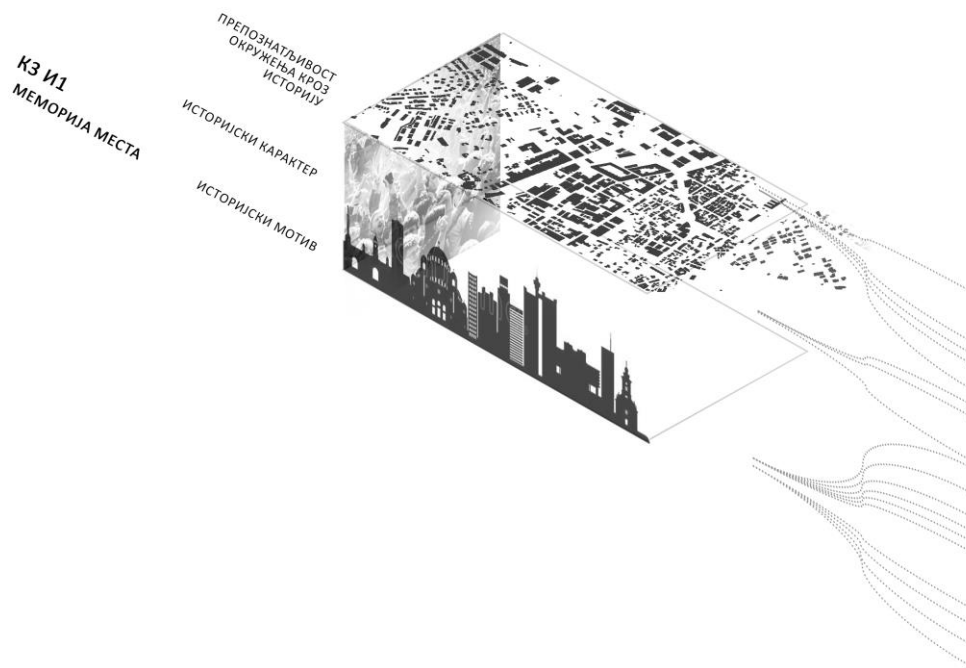

Програмски оквир

- реинтерпретација доминантне локалне намене која се изгубила, у условима савременог рекреативног коришћења, нпр. вртни град – башта (пример 6)
- иновативне форме коришћења унутар локалног контекста у коме се задржала историјска функција (пример 19, пример 20)
- увођење функција које би на основу локалног карактера (социјална структура и културни контекст) биле прихваћене (пример 3, пример 4)

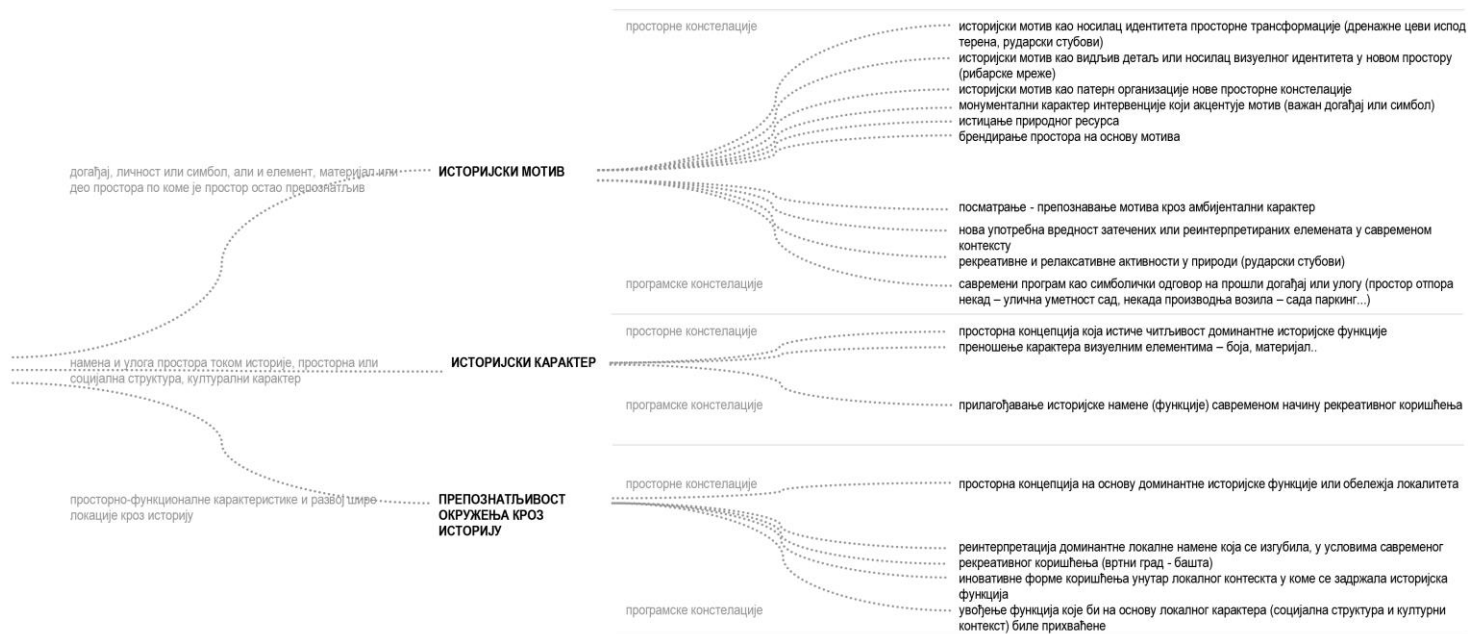

Слика 77: Примери интервенција програмског оквира модела КЗ И1 манифестације „препознатљивост локалног контекста кроз историју“

Слика 78: Аксонометријски приказ модела КЗ И1 индикатора „меморија места

**K3 / I1 –
меморија места**

Дијаграм 6: Графичка интерпретација модела КЗИ1 индикатора „меморија места“

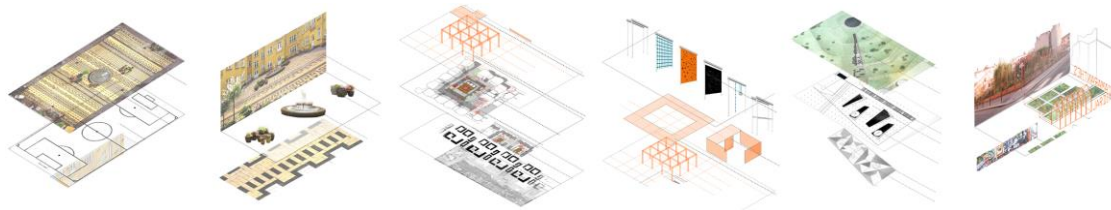
МОДЕЛ К3/И2 – САВРЕМЕНИ РЕПЕРИ

Модел произашао из индикатора савремених репера представиће могуће опције архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру у зависности од препознате манифестације индикатора. Манифестације које индикују овај доживљај биће појашњене кроз следеће термине: савремени мотив, улога, препознатљивост окружења сада (дијаграм 7).

1) Савремени мотив односи се на тренутно актуелан симбол по коме је простор препознатљив, али и елемент, материјал или део простора. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

- мотив као носилац идентитета просторне трансформације нпр. суседство, локална љубав према спорту итд. (пример 5, пример 12)
- мотив као видљив детаљ, или носилац визуелног идентитета у новом простору (пример 5, пример 4)
- мотив као патерн организације нове просторне констелације (пример 4, пример 12, пример 17)
- задржавање или опонашање препознатих елемената (пример 17)
- истицање природног ресурса (пример 20)
- брендирање простора на основу мотива (пример 15)

Слика 79: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И2 манифестације „савремени мотив“

Програмски оквир

- посматрање - препознавање мотива кроз амбијентални карактер (пример 12)
- нова употребна вредност затечених или реинтерпретираних елемената у савременом контексту (пример 5)
- савремени програм као симболички одговор на мотив (пример 4, пример 5)

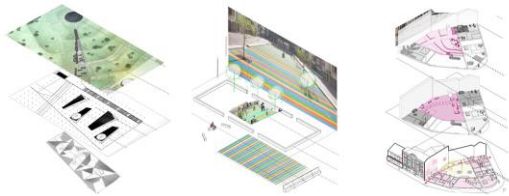

Слика 80: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И2 манифестације „савремени мотив“

2) Улога се односи на намену, или функцију простора, као и актуелни начин коришћења у савременом тренутку. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

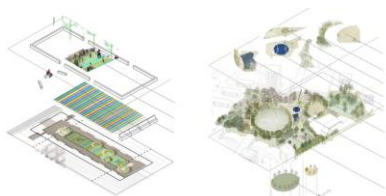
- просторна концепција која омогућава савремену употребу (пример 3, пример 20)
- наглашавање карактера визуелним елементима као што су боја и материјал (пример 4, пример 11, пример 13, пример 18)
- интерпретација карактера коришћења у карактеру простора нпр. привременост, експерименталност, недовршеност (пример 14, пример 15)

Слика 81: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И2 манифестације „улога“

Програмски оквир

- прилагођавање присутне намене (функције) савременом начину рекреативног коришћења (пример 4, пример 13, пример 14, пример 15)
- увођење нових програма који доприносе рекреативном квалитету локације (пример 7, пример 17)

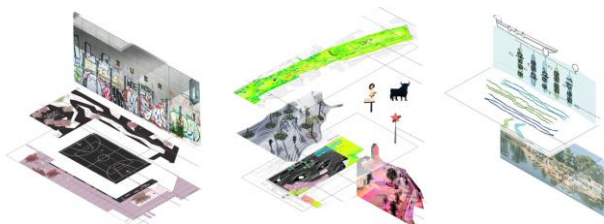

Слика 82: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И2 манифестације „улога“

3) Препознатљивост локалног контекста сада односи се на просторно-функционалне и социо-културне карактеристике шире локације. Могуће интервенције инициране овом факторима су:

Просторни оквир

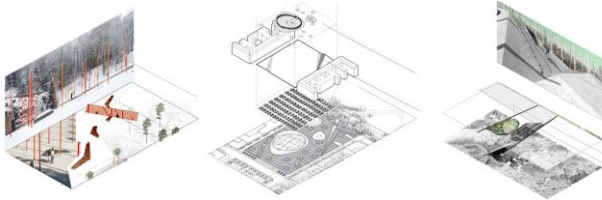
- просторна концепција на основу доминантне функције или тренутног обележја локалитета нпр. културна четврт, рекреативна зона града итд. (пример 3, пример 13, пример 17, пример 20)
- социо-културни карактер као матрица просторне концепције нпр. разноврсна социјална структура иницира колаж просторних зона (пример 4, пример 17)
- примена техника и материјала у духу локалног карактера нпр. еколошка свест становништва утиче на примену материјала (пример 9, пример 19)

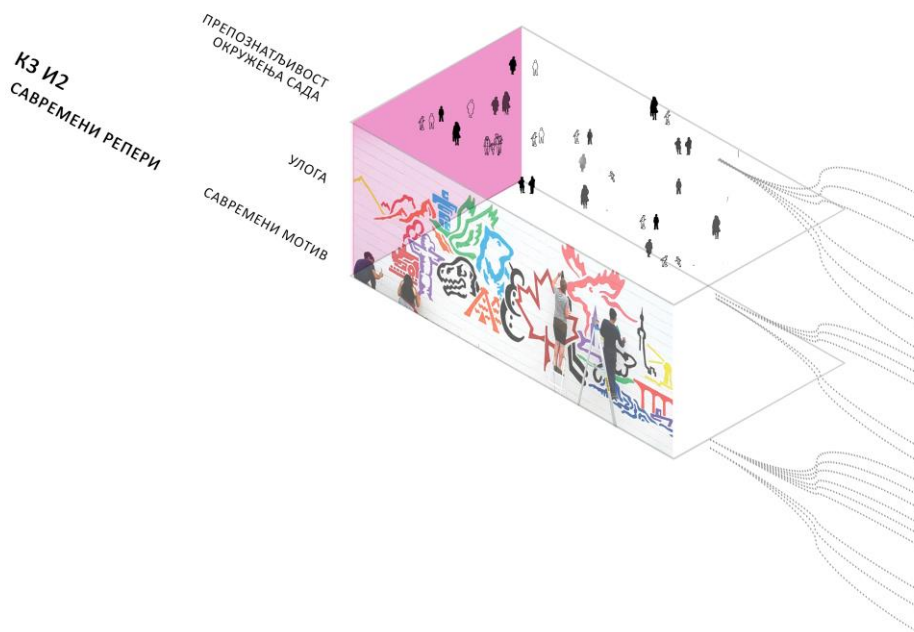
Слика 83: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И2 манифестације „препознатљивост локалног контекста сада“

Програмски оквир

- реинтерпретација доминантне локалне намене у условима савременог рекреативног коришћења (пример 18, пример 20)
- иновативне форме коришћења унутар локалног контекста у коме се задржала стара функција (пример 7, пример 10)
- увођење функција које би на основу локалног карактера (социјална структура и културни контекст) биле прихваћене (пример 4, пример 20)

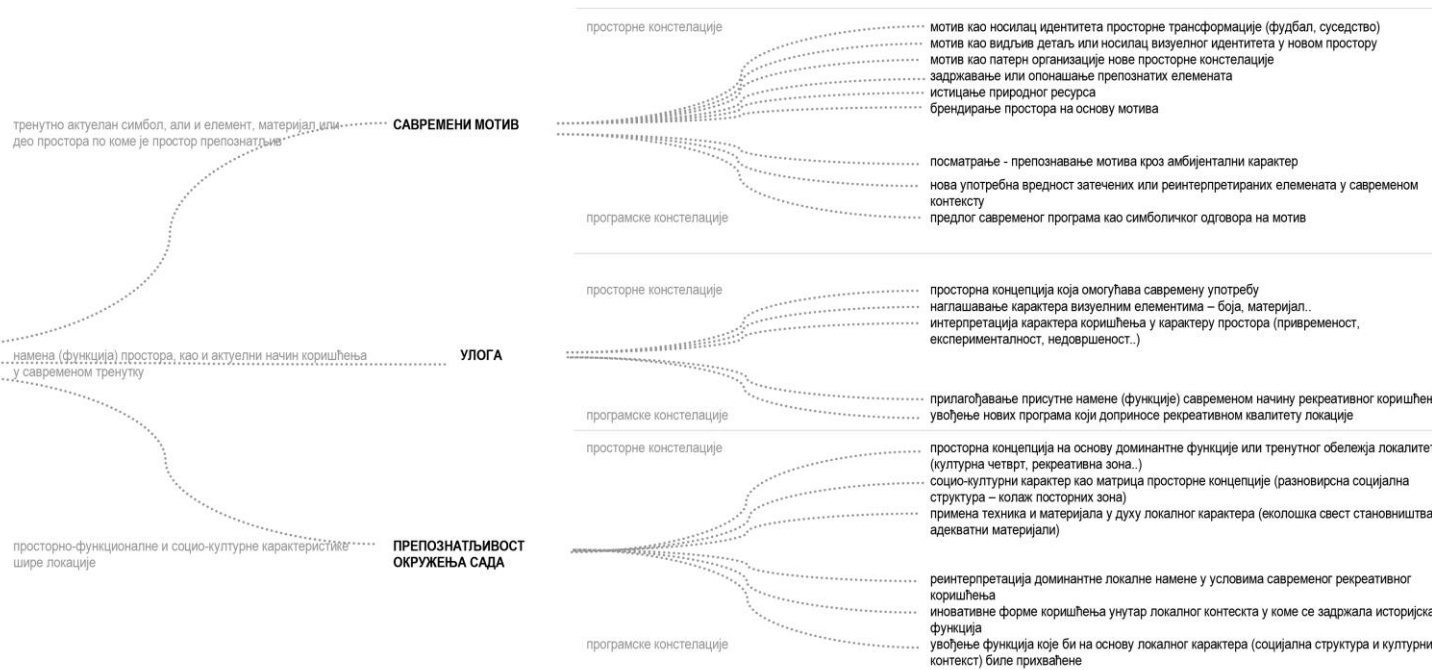

Слика 84: Примери интервенција програмског оквира модела КЗ И2 манифестације „препознатљивост локалног контекста сада“

Слика 85: Аксонометријски приказ модела КЗ И2 индикатора „савремени репери“

**K3 / И2 –
савремени репери**

Дијаграм 7: Графичка интерпретација модела К3И2 индикатора „савремени репери“

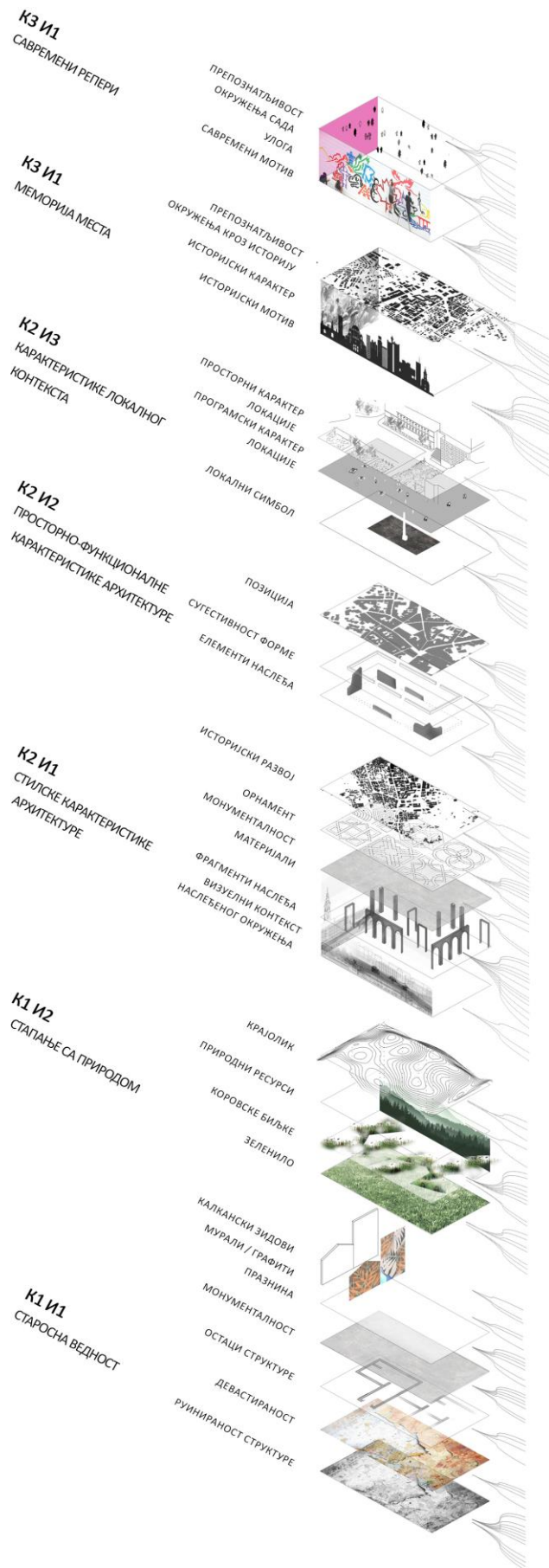

5.1.2. Садејство пројектантских модела

Као што је у претходном делу истраживања појашњено (текстуално и графички), пројектантски модели за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора представљају релације појединачних критеријума, односно индикатора, и њима припадајућих архитектонских интервенција. Тачније, они представљају опције архитектонског деловања у просторном и програмском оквиру, подстакнуте доживљајним потенцијалима напуштених отворених јавних простора. Сваки модел је скуп могућих интервенција у зависности од препознавања (манифестовања) одређеног доживљајног потенцијала. Обзиром да је циљ модела увећање рекреативног квалитета простора, свака предложена интервенција увек је у релацији са могућим активностима слободног времена, односно рекреативним формама у најразличитијем опсегу понашања и деловања људи, у потрази за одмором и релаксацијом од свакодневних садржаја. Сходно томе, пројектантски модели представљају опсег конкретних опција архитектонског деловања у просторном и програмском оквиру, подстакнутих једним доживљајним потенцијалом у складу са одговарајућим рекреативним могућностима.

Доживљајни потенцијали једног напуштеног простора најчешће се манифестују у комбинацији (више манифестација у оквиру једног доживљајног потенцијала, или пак више доживљајних потенцијала истовремено). У том смислу, ово истраживање не истиче појединачан модел као релацију која самостално усмерава пројектантски процес, већ напротив фаворизује симултано деловање више модела у креирању једног архитектонског концепта. Број модела који се комбинују у пројектовању једног простора зависи како од препознатих присутних доживљајних потенцијала датог простора, тако и самог приступа пројектанта, односно избора доминантних критеријума. Пројектант самостално бира који ће критеријуми вршити интензивнији утицај на формирање концепта, као и како ће се све предложене интервенције синтетисати у једној теми и јединственом концепту. Ове особине чине есенцију флексибилности предложених модела, у којима пројектантска вештина и даље остаје један од најважнијих чинилаца успешности пројекта.

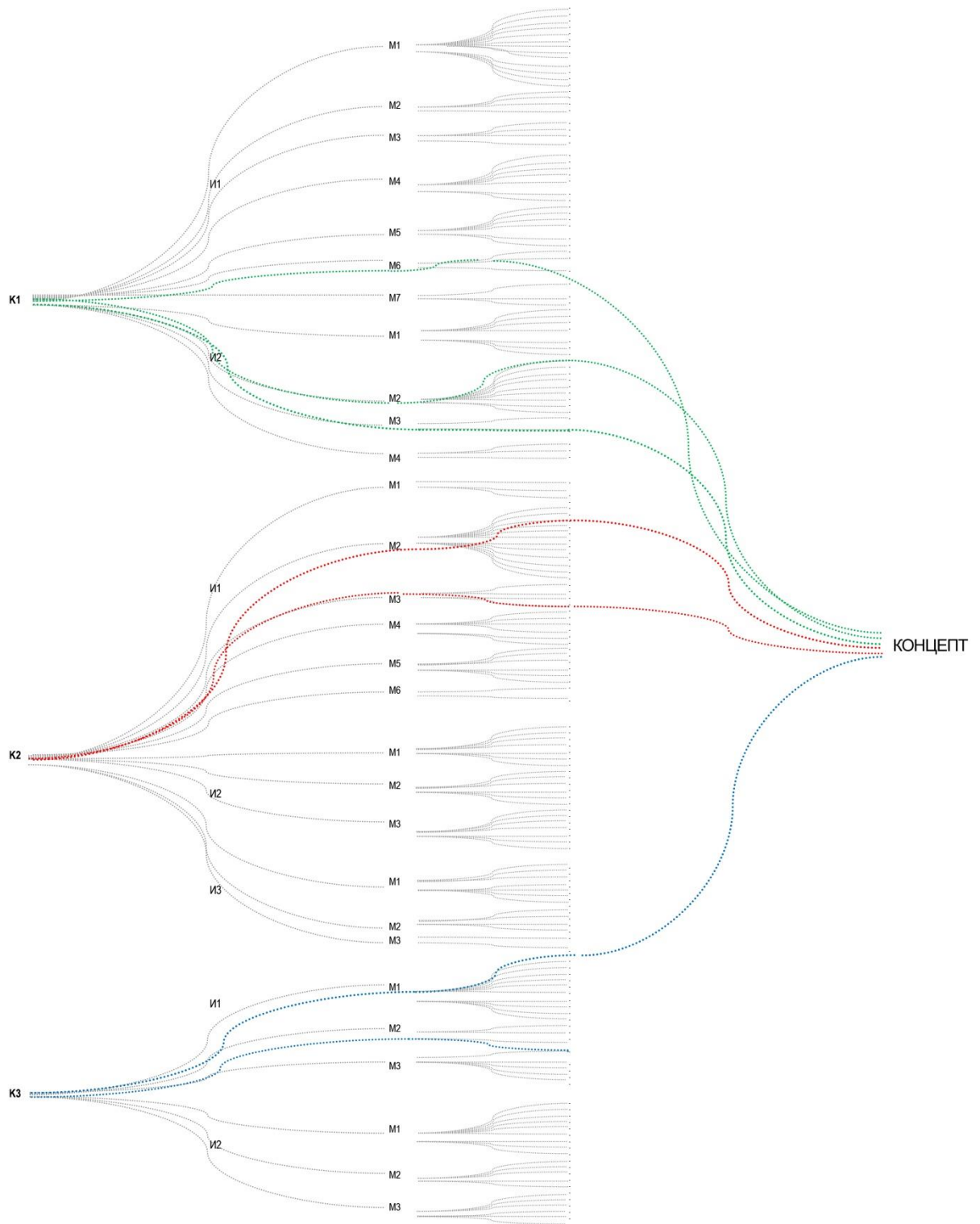
На основу претходно појашњеног, целокупно дејство пројектантских модела за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора, заснива се на сложеном садејству више модела који су диктирани пројектантским приступом и логиком међусобних веза. Целокупност модела је графички поједностављено представљена дијаграмом 8. На датом дијаграму К1, К2 и К3 представљају критеријуме, односно доживљајне потенцијале, док И1, И2 и И3 представљају индикаторе. М1, М2, М3 итд, у дијаграму представљају манифестације појединачних индикатора, а опције архитектонских интервенција препознају се кроз гранање дијаграма на „М“ позицијама. Пројектантски процес графички је представљен појединачним линијама које истовремено везују одређени критеријум (К), индикатор (И), манифестацију (М) и интервенцију, уливајући се у исти концепт.

Слика 86: Аксонометријски приказ садејства свих модела

Дијаграм 8: Графичка интерпретација садејства модела при креирању архитектонског концепта

5.2 Верификација пројектантских модела

Наредни сегмент истраживања посвећен је верификацији пројектантских модела, односно потврђивању применљивости модела у пракси, на конкретним просторима. Циљ овог сегмента истраживања је интерпретација примене предложених модела, кроз начин запажања доживљајних потенцијала, одабир адекватних просторно-програмских интервенција и синтезу свих корака у архитектонски концепт.

Као примери за верификацију одабрани су ауторски пројекти који карактеристикама и обимом одговарају теми истраживања. У питању су награђени конкурсни пројекти у реализацији. Пројекти се односе на различите локације у Србији, у циљу приказа применљивости у различитим локалним условима (просторним и културалним).

5.2.1. Појашњење метода верификације и селекција пројеката

Процес верификације ће се, у циљу праћења логике читљивости целог истраживања, вршити слично анализи примера у поглављу вишеструке студије случаја. У складу са тим, метод ће бити рашчлањавање пројектантског процеса на кораке и одлуке, успостављањем релација са одговарајућим критеријумима.

Као и у анализи примера, сваки одабрани пројекат за верификацију ће пре свега бити представљен кроз идентификациону карту, у оквиру које ће се представити генералне информације о истим. У оквиру идентификационе карте ће се наћи:

Табела 30: Идентификациона карта пројекта за верификацију

00 Назив пројекта

Аутори:

Локација:

Додатне информације

*Карактеристичан
приказ /
фотографичка*

Након идентификације, биће образложен контекст пројекта, појашњењем концепта, а затим реферисањем на пређашње стање простора и карактеристике у којим се огледају доживљајни потенцијали, односно критеријуми. Верификација ће бити образложена текстуално, а затим, ради систематизације резултата (односа критеријума, индикатора, манифестација и интервенција), кроз табелу и дијаграм.

У првом делу укратко ће бити образложен концепт пројекта, кроз опште информације о теми, контексту, поводу пројектовања и ауторском приступу.

У другом делу биће образложени препознати доживљајни потенцијали, односно критеријуми модела. За разлику од појашњења препознатих доживљајних потенцијала и пројектантских интервенција у анализи примера, у оквиру верификације они ће бити систематизовани кроз манифестације, након чега ће бити образложене архитектонске интервенције. Идеја описа интервенције у тексту јесте да прати ток концепта, реферишући на логику конкретног

пројектантског процеса, док ће директна веза појединачних манифестација и архитектонских интервенција бити представљена у табели.

У трећем делу верификације, као и у процесу анализе, претходно појашњени односи у тексту биће представљени дијаграмом, који графички интерпретира разлагање процеса пројектовања на кораке и идентификује препознате релације у конкретним фазама. Циљ одабира истог начина интерпретације пројектантског процеса јесте ради лакше читљивости целог истраживања у докторској дисертацији. Комбиновањем сликовних и просторних приказа у различитим фазама конципирања пројекта и линија које представљају правце размишљања и одлучивања, идеја је да се пројектантски процес рашчлани и графички појасни.

Ради систематизације резултата, након дијаграмског приказа пројектантског процеса, уследиће табела, која из претходне фазе анализе издваја само релације критеријума, индикатора, манифестација и архитектонских интервенција (табела 31). У табели ће бити издвојене само категорије које важе за дати пример. Ради лакшег разумевања садејства модела у креирању концепта конкретног пројекта, и позиције наведених релација у оквиру целокупног модела, релације из табеле биће интерпретирани у дијаграму модела на крају процеса.

Табела 31: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције

критеријум	индикатор	опис манифестације		тип манифестације	тип интервенције	интервенција
К	И	опис препознате карактеристике	М	назив	одабрана интервенција из модела	интерпретација одабране интервенције у конкретном примеру
К1	И1		М1			
			М2			
			М3...			
И2			М1			
			М2			
			М3...			
К2	И1		М1			
			М2			
			М3...			
И2			М1			
			М2			
			М3...			
И3			М1			
			М2			
			М3...			
К3	И1		М1			
			М2			
			М3...			
И2			М1			
			М2			
			М3...			

Пројекти за верификацију биће одабрани из ауторског опуса, као релевантни примери директног познавања конкретног архитектонског процеса. Пројекти се односе на интервенције у отвореним јавним просторима, чиме адекватно одговарају на тему истраживања пројектантских модела.

Одабир пројеката за верификацију врши се такође према категоријама избора примера за студију случаја, а то су: тип простора, обухват, зона, просторне и програмске карактеристике. Циљ селекције јесте одабир различитих просторних проблема ради испитивања примене модела у различитим ситуацијама. Ради лакше читљивости и поређења по категоријама, одабрани пројекти биће представљени у табели 32.

Табела 32: Селекција ауторских пројеката за верификацију модела

назив пројекта аутори	тип	обухват	зона	просторне карактеристике	програмске карактеристике	тип простора и програма	илустрација
1 КОНЕКТОР Ана Зорић, Милош Костић, Јована Видаковић, Дезире Тилингер	комбиновани	средњи	културно-комерцијална зона централна зона	вертикална структура слика на терену боја	пикник биоскоп окупљање шетња седење	повремен и	
2 COMMON ROOM Милош Костић, Ана Зорић, Дезире Тилингер, Душица Пашић	угао	мали	стамбена зона централна зона	осликавање зида мобилијар	окупљање шетња играње амбијент	трајни	
3 NEW PLACE – MEETING PLACE Ана Зорић, Милош Костић, Дезире Тилингер, Душица Пашић	слободни план	средњи	рекреативна зона периферна зона	покрени терен мобилијар материјализација	окупљање шетња спорт играње амбијент	трајни	
4 ЈОВАНОВА БАШТА Ана Зорић, Александра Ђорђевић, Јована Бугарски, Милош Костић, Јелена Баста	трг	средњи	стамбена – културна зона централна зона	каскадирање покрени терен зеленило	шетња седење играње едукација посматрање амбијент	трајни	
5 СТАРОГРАДСКИ КОМПЛЕКС БОРИНО ВРАЊЕ Александра Ђорђевић, Ана Зорић, Милош Костић, Јована Бугарски, Јелена Баста, Никола Арсић	комбиновани	велики	стамбена зона историјски и центар	материјализација обликовање адаптација постојећих елемената	шетња седење едукација посматрање амбијент смештај	трајни	

5.2.2. Верификација пет одабраних пројеката

Верификација ће бити извршена на пет одабраних пројеката интервенција у отвореним јавним просторима, у односу на карактеристике типа, обухвата, зоне, простора и програма. Метода верификације објашњена је у претходном поглављу.

Аутори: Ана Зорић, Милош Костић, Јована Видаковић, Дезире Тилингер

Локација: Крагујевац, Србија

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2018.

Пројекат реализован у оквиру фестивала „Дани архитектуре“ у Крагујевцу, 2018. године

Пројекат монтажног биоскопа на отвореном⁶¹ је настао као резултат истраживања фокусираног на разумевању комплексности и супротности у фрагментацији некадашњег монументалног централног трга у Крагујевцу – Продора⁶². Кроз морфолошку, просторну и временску анализу трансформација Продора, препознаје се више важних аспеката: рушење историјског центра као резултат централизоване планерске праксе социјализма, изградња робне куће „Београђанка“ (на локалном нивоу названа „Крагујевчанка“), као симбола друштвене и културне модерности и пост-социјалистичка фрагментација и присвајање јавног простора, које се наставља до данас, не само у Крагујевцу, већ и у другим мањим и средњим градовима Србије.

Продор се посматра као урбана ситуација чије је архитектонско и симболичко значење неопходно за разумевање ширег контекста. Формирање лаке монтажне структуре зида између паркинга и преостале зелене површине, са собом носи идеју фрагментације и окупирања, као начина за одбрану вредности колективног. Замишљено је да се две стране зида користе програмски различито у току дана и ноћи, као биоскоп на отвореном и вертикална башта са пикник зоном. На тај начин структура привремено оживљава фрагмент јавног простора Крагујевца као зону рекреације и културе, доступну различитим групама корисника.

Историјска детерминанта локације манифестује се кроз остатке структуре и празнину. Остаци структуре видљиви су кроз преостале фрагменте платоа испред РК „Крагујевчанка“, који је тренутно у функцији паркинга (и1, м3). Исти простор, у својој величини и ретком коришћењу, одаје утисак празнине, што одговара другој наведеној манифестацији (и1, м5). Зеленило је такође једна од одлика овог простора, присутна кроз зелене површине које сведоче о предвиђању рекреативног карактера ове зоне (и2. м1).

Просторни карактер одликује визуелни контекст наслеђеног окружења, кроз доминантне стилске и просторне карактеристике архитектуре 60-их година 20. века (и1, м1). Поред тога,

⁶¹ Пројекат је првонаграђени рад урбанистичко-архитектонског конкурса за концептуалне поставке интервенција на јавним просторима Крагујевца „Испочетка“, који расписује удружење „Урбаниум“, вишеструко излаган (Прашки квадријенале 2019; Тријенале проширених медија 2019; Балканско Архитектонско Бијенале 2019.).

⁶² Централни потез „Продор“ пројектован је у периоду 1958-1970. Аутор, архитекта Јованка Јевтановић, једна је од првих жена на важној позицији у професији у то време. Идеја овог пројекта била је повезивање рекреативних зона града у један потез, богат зеленим површинама и шеталиштима, чија размера наглашава важност простора овог типа у граду. Ова зона убрзо је подлегла фрагментацији простора, почев од изградње робне куће „Београђанка“, да би се наставила током деведесетих година, изградњом привремених објеката, кафића, киоска, продајних тезги и великог паркинга. Једини пут када је простор Продора коришћен у размери у којој је и пројектован био је током свечане манифестације у част посете председника Јосипа Броза Тита, 1978. године.

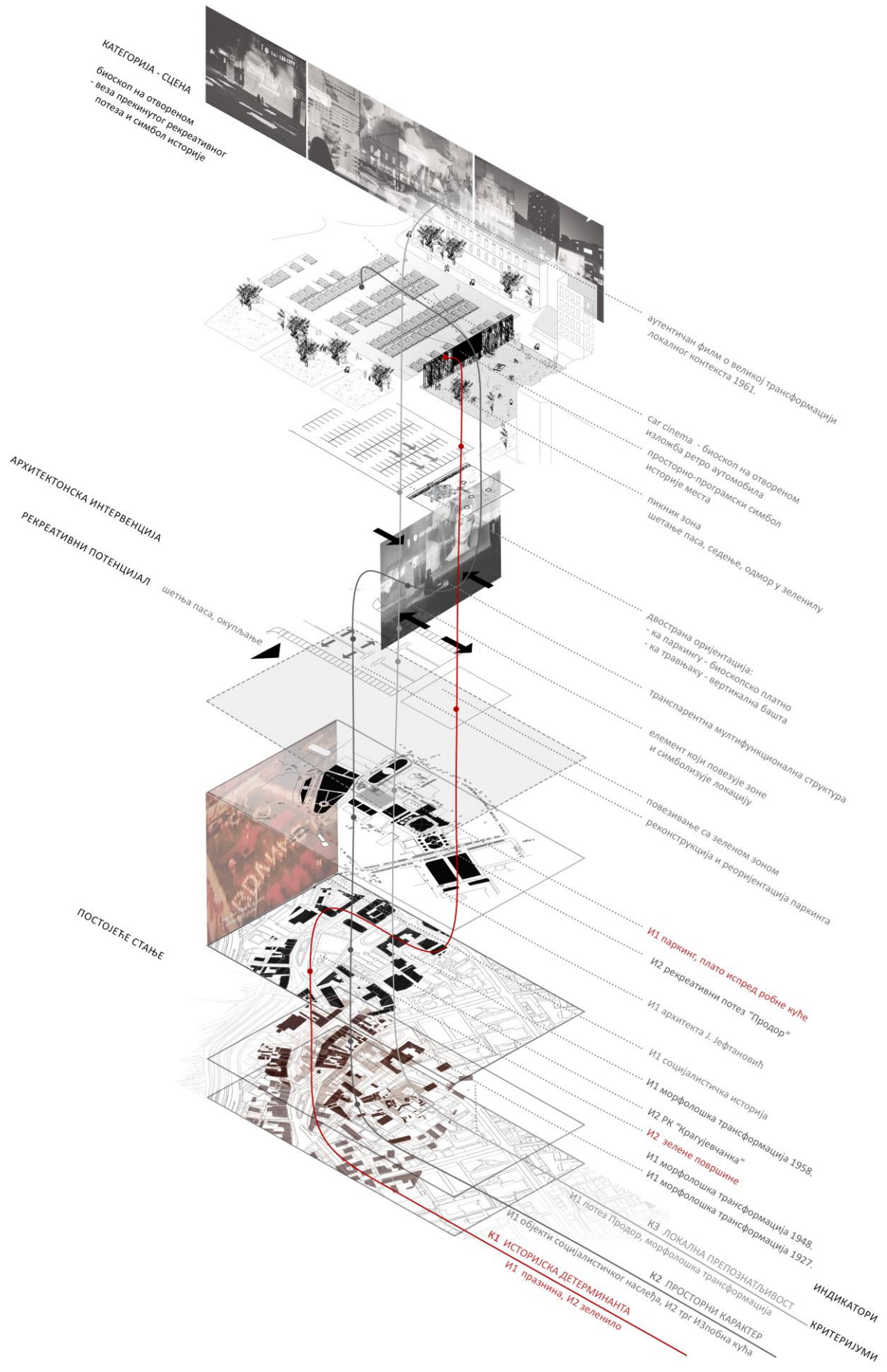

као важну манифестацију можемо навести и историјски развој (и1, м6), обзиром на урбанистичке и архитектонске елементе који сведоче о низу морфолошких трансформација овог дела града (реконструкција трга 1927, затим 1948, и коначно план потеза „Продор“ од 1958. до 1970.). Под сугестивност форме можемо подвести утицај објекта РК „Крагујевчанка“ на прекидање (фрагментацију) потеза Продор (и2, м2). Позиција локалитета (и2, м3) веома је препознатљива, као констелација типична за већину тргова из периода социјализма (стамбени објекти, робна кућа и хотел). РК „Крагујевчанка“ се због препознатљивости истиче и као локални симбол овог простора (и3, м1).

Локална препознатљивост одликује се историјским мотивом (и1, м1), који се односи на важност објекта робне куће, као симбола модерности и просперитета кроз слободу избора у периоду конзумеризма. Поред тога, личност архитектке Јованке Јефтановић, по чијем пројекту је рађена трансформација потеза Продор, важан је симбол препознатљивости (и1, м1), реферишући на позицију жена у архитектури ове епохе. У савременом тренутку, локација је препознатљива по кафићима и галеријама, али и платоу испред робне куће са повременим коришћењем (и2, м3).

Архитектонска интервенција

Карактеристичан историјски развој, као и препознатљив визуелни идентитет који реферише на прошла времена, покрећу интервенције у циљу конципирања простора који оживљава његов доминантан идентитет, прилагођен савременим условима. С тим у вези, препознати карактер историјске трансформације постаје принцип нове просторне концепције, која враћа идеју континуалног рекреативног потеза, социјалистичког духа и ретро културе. Локални симбол и историјски мотив робне куће, одговоран за просторни дисконтинуитет Продора, постаје носилац идентитета просторне трансформације, начином да физичка препрека сада постаје постаје симболичка и програмска веза дисконтинуираног потеза. У складу са тим, концепт предвиђа форму зида испред објекта робне куће, као акцента физичке границе и прекида потеза, чија структуралност и транспарентност отвара опције за поновно повезивање на програмском нивоу. Ова веза остварује се успостављањем одговарајућих садржаја са обе стране зида, као адекватних одговора, како на идеју афирмације историјског идентитета, тако и рекреативних садржаја очекиваних на локацији. Са једне стране, важност локалног симбола (робна кућа), као и сугестивност форме (однос према паркингу), утичу на осмишљавање садржаја карактеристичног за период социјализма, који ће ангажовати паркинг. Као адекватан садржај препознат је биоскоп на отвореном (car cinema), који даље утиче на реконструкцију паркинга (исцртавање позиција паркинг места оријентисаних ка структури, односно биоскопском платну. Друга страна структуре, инспирисана зеленом површином ка којој је оријантисана, али и темом рекреативног потеза, формира вертикалну башту, као зелену баријеру која прави интиман отклон ка бучној страни локације и омогућава пикник зону за свакодневно уобичајно коришћење (шетање паса, окупљање младих, одмор). Двојака структура названа је *Конектор – биоскоп на отвореном*, у идеји да повеже две стране рекреативног потеза и врати његов континуитет у савременим условима. Сложеност програмског коришћења има за циљ да омогући живот простора у различитим режимима – биоскоп ноћу, пикник зона дању, паркинг-музеј старих аутомобила као могући фестивалски садржај исл. Као симболички одговор на оживљавање доминантне епохе, биоскоп је предвиђен превасходно за запостављени филмски опус овог периода. С тим циљем, први емитовани филм на прослави реализације у оквиру манифестације „Дани архитектуре“ у Крагујевцу, био је „Први грађанин мале вароши“, чији садржај реферише на трансформацију локалног контекста 60-их, тематски прати градитељску праксу у социјалистичкој Југославији и романтизацију рушења историјског центра једног малог града.

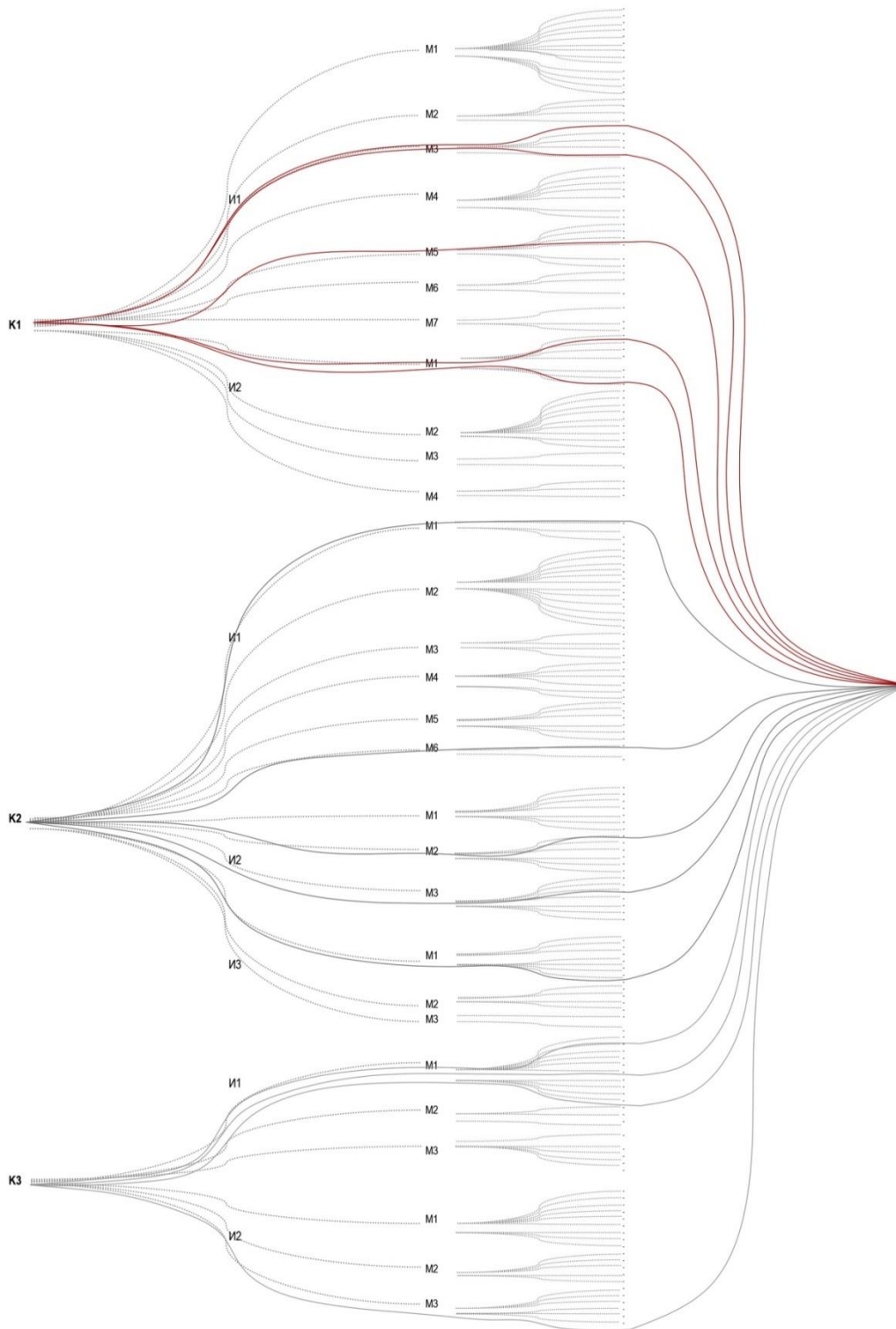
Слика 87: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 1

Табела 33: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 1

критеријум	индикатор	опис манифестације	M	тип манифестације	тип интервенције	интервенција
K1	И1	плато испред РК “Крагујевчанка”	M3	ОСТАЦИ СТРУКТУРЕ	употреба затечених елемената као матрице креирања нове просторне констелације	реконструкција паркинга
		паркинг испред РК “Крагујевчанка”	M5	ПРАЗНИНА	једноставност у изразу - артикулација садржаја непросторним елементима (слика, цртеж)	наглашавање постојећег визуелног контекста
	И2	травњак, украсно зеленило	M1	ЗЕЛЕНИЛО	нове просторне зоне дефинисане употребном вредношћу зеленила врт као урбани садржај	структура вертикалне баште пикник зона, седење, шетња паса
K2	И1	архитектура 60-их година 20. века	M1	ВИЗУЕЛНИ КОНТЕКСТ НАСЛЕЂЕНОГ ОКРУЖЕЊА	истицање елемената грађеног окружења (вертикални план) као сценографије новог простора интервенцијама на хоризонталном плану	задржавање и наглашавање грађене структуре социјализма
		низ морфолошких трансформација (1927, 1948.) План потеза “Продор”, урбанистичка трансформација према плану Ј. Јефтановић У периоду од 1958. до 1970.	M6	ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ	препознат карактер историјске трансформације места као принцип нове просторне концепције	идеја зеленог потеза продор – повезивање рекреативних зона
	И2	РК “Крагујевчанка” као граница, препрека и “запушење” рекреативног потеза јавне зоне	M2	СУГЕСТИВНОСТ ФОРМЕ	истицање доминантних карактеристика форме додавањем и понављањем истих форми	позиционирање структуре зида као везе
		Констелација објеката карактеристична за социјализам	M3	ПОЗИЦИЈА	преузимање карактера локалитета у новим просторним констелацијама	објекти социјализма – ретро структура савремене функције
	И3	РК “Крагујевчанка”, дух простора из периода социјализма	M1	ЛОКАЛНИ СИМБОЛ	осмишљавање аутентичног програма инспирисаног симболом	“ретро” садржај биоскопа на отвореном
K3	И1	гобна кућа – симбол слободе куповине и избора у духу просперитета модерног доба	M1	ИСТОРИЈСКИ МОТИВ	историјски мотив као носилац идентитета просторне трансформације	робна кућа “Крагујевчанка”
		брендерање простора на основу мотива			“ретро” простор који афирмише дух времена	
		савремени програм као симболички одговор на прошли догађај или улогу			Car cinema – популаран садржај седамдесетих година, Тематски филм “Први грађанин мале вароши”	
	И2	галерије и кафићи на локацији, повремено шетање паса по травњаку и окупљање младих	M3	ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ ОКРУЖЕЊА САДА	увођење функција које би на основу локалног карактера (социјална структура и културни контекст) биле прихваћене	биоскоп / пикник зона

Дијаграм 9: Графичка интерпретација модела верификације примера 1

Аутори: Милош Костић, Ана Зорић, Дезире Тилингер, Душица Пашић

Локација: Нови Сад, Србија

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2018.

Пројекат у процесу реализације, поводом проглашења Новог Сада за престоницу културе 2021. године

Простор у склопу стамбеног насеља, на локацији раскрснице Омладинског покрета и Париске комуне, у контексту теме напуштених простора, може се сматрати специфичним примером. Наиме, у питању је простор чија фреквентност коришћења од стране локалног становништва није мала, али се простор одликује запуштеношћу, оронулошћу и недефинисаним просторним и визуелним идентитетом. Његова позиција, размера и окружење онемогућавају јасно дефинисање трга, иако се сходно употребној вредности може сматрати местом окупљања. Доминантна корисничка група простора јесу навијачи ФК „Војводина“, о чему сведочи и мурал на калканском зиду, као једини препознатљив елемент на локацији.

Раскрсница на којој се предложени пројекат налази, тумачи се пројектом управо као место сусрета, задржавања, окупљања целог комшилука, којим би се вишедеценијске везе које сами станари поносно истичу, додатно подржале. Идеја дневне собе на отвореном (common room)⁶³, ослања се управо на свакодневно окупљање локалног становништва, као препознати квалитет локације. Како дневна соба подразумева место окупљања, одмора и славља, заједнички за све чланове домаћинства, али и простор извесног комфора и репрезентативности, у случају овог пројекта циљ је био створити препознатљив микроамбијент читавог суседства, који би омогућио флексибилност у прихватању различитих функција у различитим временским периодима и група корисника различитих старосних доби.

Историјска детерминанта простора манифестује се кроз старосну вредност. Девастираност се огледа кроз шароликост боја застарелог плочника и фасаде, али пре свега боја мурала (и1, м2). Мурал ФК „Војводина“ се истиче као важан носилац карактера локације (и1, м6), док је калкански зид стамбене зграде препознат као доминантан елемент на локацији (и1, м7).

Просторни карактер одликују елементи наслеђа, одговорни за недостатак јасне просторне дефиниције локације, а то су објекти стамбеног насеља, калкански зид, плато и травњак на углу улица (и2, м1). Сугестивност форме односи се пре свега на присуство калканског зида као јасне физичке границе простора са једне стране, али и саобраћајница као граница ширења простора на преостале три стране (и2, м2). Локални симбол локације је затечени мурал (и3, м1), а програмски карактер препознатљив је у активностима седења и дружења, пре свега

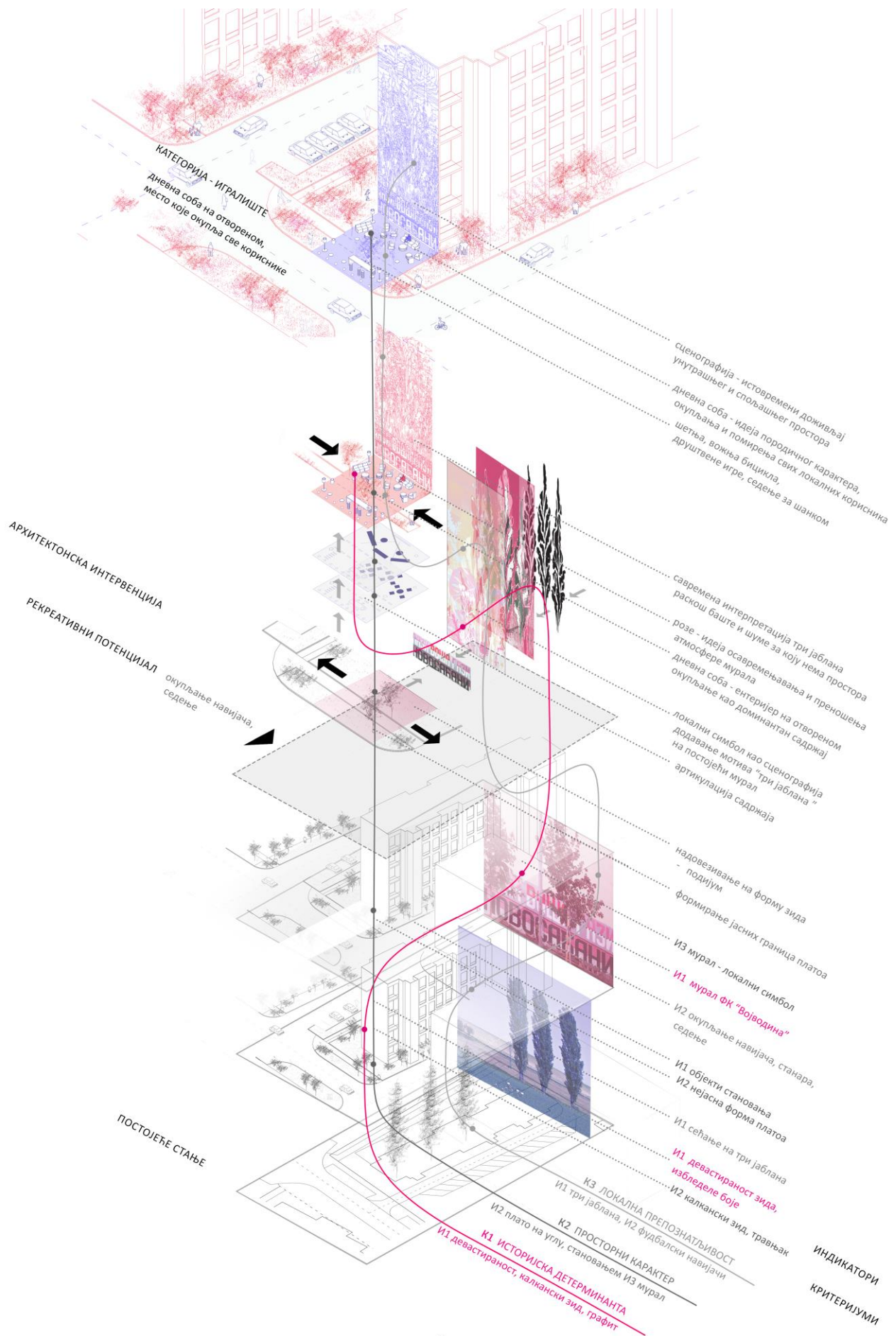
⁶³ Пројекат је првонаграђени рад урбанистичко-архитектонског конкурса за уређење малих јавних простора под називом „Нова места“, који расписује Фондација „Нови Сад 2021“. Пројекат је вишеструко излаган (Међународна изложба архитектуре „Международный смотре-конкурс МАСА на лучший проект“, Санкт Петербург, Русија, 2018; 21. Салон Архитектуре у Новом Саду, 2018.)

навијача, а затим и свих осталих локалних корисничких група, на платоу испред мурала (и3, м2). Ове активности подржане су импровизованим мобилијаром.

Локална препознатљивост одликује се историјским мотивом (и1, м1), који се односи на период пре изградње стамбеног насеља на локацији. Наиме, ова локација била је позната по стаблима јаблана, због чега се овај простор међу локалним становништвом и даље често описује као место „три јаблана“. Савремена улога простора је веома активно коришћење од стране локалних корисника (састајање навијача, дружење и окупљање суседства), без обзира на стање простора (и2, м2). Из истог разлога, социо-културна флексибилност и вредност суседства су кључне одлике препознатљивости окружења у савременом тренутку (и2, м3).

Архитектонска интервенција

На конципирање овог пројекта пре свега утиче програмски карактер локације, као и садашња препознатљивост окружења, који истичу друштвеност локалног становништва и потребу за свкодневним коришћењем овог простора. С тим у вези, концепт дневне собе на отвореном подржава идеју окупљања и заједништва, третирајући сада локално становништво као породицу. С тим у вези, идеја је била омогућити и подстаћи одвијање свакодневних функција у контексту дневне собе (седење, разговор, одмор, друштвене игре), као и функција које ће привући и друге присутне корисничке групе и реферисати на контекст отвореног јавног простора (стаза за шетњу, возњу бицикла, полигон игре). Ови садржаји артикулисани су распоредом одговарајућег мобилијара (сто са фотељама, шанк са столицама, лампе, линија стазе, подлога од тартана итд). Кључни елементи креирања идентитета простора јесу локални симбол, мурал и историјски мотив. У циљу формирања јединственог карактера места, идеја је била истаћи постојећи мурал као савремени симбол места, али и надоградити га мотивима који укључују историјски карактер истог. Стога је новонастали концепт обухватио осликавање читавог калканског зида мотивима шуме и вегетације, који подстичу сећање на три јаблана, а бојама и композицијом прате затечени мурал који се налази на најнижем делу калканског зида (ниво висине корисника). На тај начин, утисак корисника простора доминантно одређује постојећи мурал са наговештајем допунског мурала, док на ширем локалном нивоу слику идентитета одређује нови мурал видљив са улице. Осликани калкански зид овим постаје носилац визуелног идентитета и сценографије новонасталог простора. У циљу наглашавања простора дневне собе као саставног дела осликаног зида, одлука је била физички и визуелно надовезати простор платоа на сам зид, тако што границе зида постају границе пројектованог простора платоа. Тиме се стиче јаснији утисак дневне собе и ентеријерског (унутрашњег) карактера простора који је заправо отворен и јавни. Обе равни (пода и зида) обојене су нијансама розе и црвене боје, које доминирају на постојећем муралу (застарела црвена боја која указује на девастираност), а са друге стране одговара савременом карактеру локације, наглашавајући ексцентричност простора дневне собе на отвореном (одговара улози простора у савременом тренутку). Овим конципирани простор постаје визуелни идентитетом и садржајем јединствено место у граду.

Слика 88: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 2

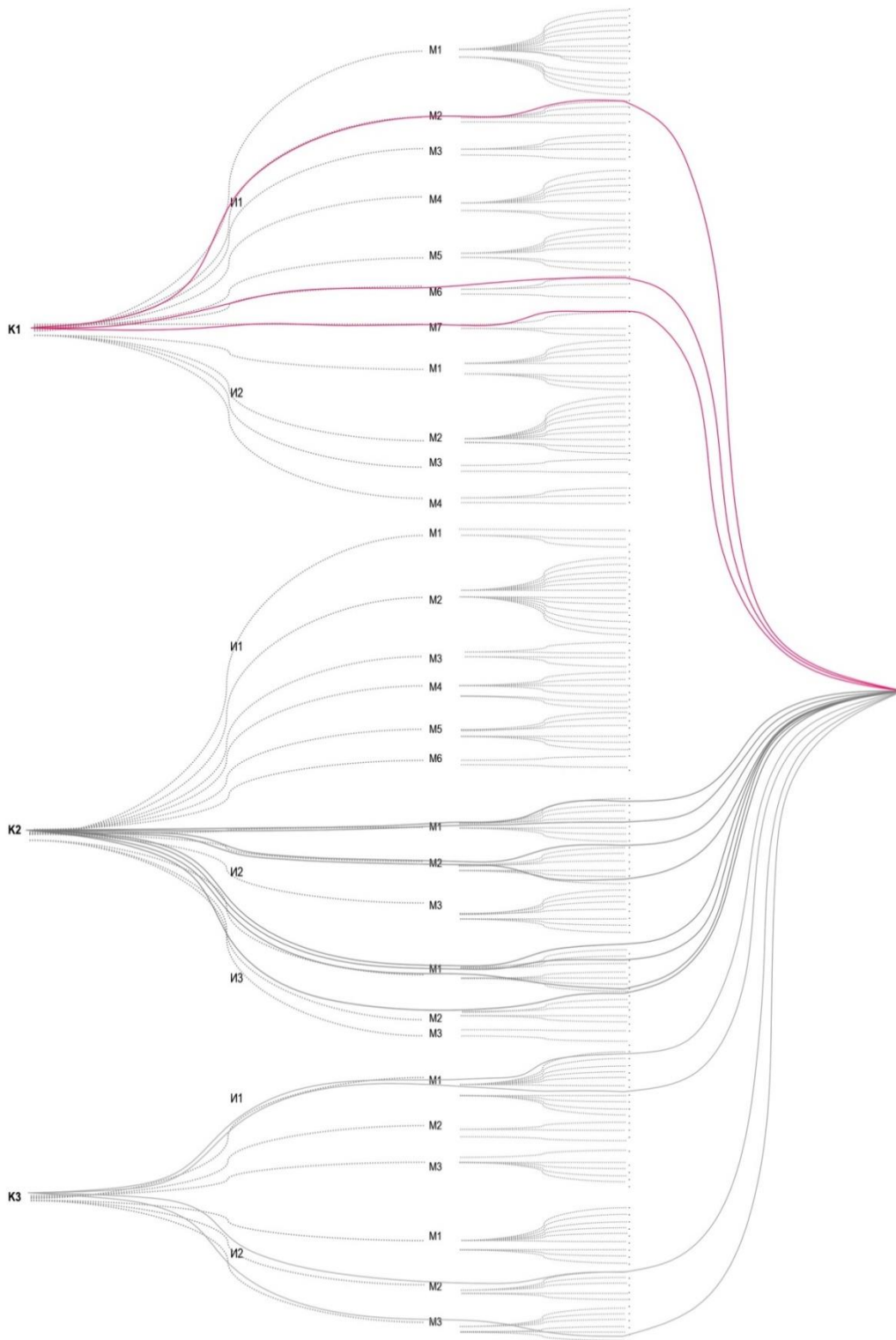

Табела 34: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 2

критеријум	индикатор	опис манифестације	М	тип манифестације	тип интервенције	интервенција	
К1	И1	Избледеле боје мурала на калканском зиду	М2	ДЕВАСТИРАНОСТ	коришћење боје у служби интерпретације просторне и програмске шароликости	наглашавање затечених боја зида	
		мурал ФК “Војводина” на најнижој коти калканског зида	М6	ГРАФИТИ / МУРАЛИ	задржавање и наглашавање затечених осликаних структура	допуна мурала као дела сценографије простора	
		калкански зид стамбне зграде	М7	КАЛКАНСКИ ЗИДОВИ	креирање сценографије простора сликовним интерпретацијама (мурали, графити, натписи рекламе, видео-пројекције)	адаптација зида са муралом као дела сценографије нове констелације	
К2	И2	плато на углу улица нејасно дефинисане форме, са функцијом седења и окупљања навијача	М1	ЕЛЕМЕНТИ НАСЛЕЂА	нове улоге нефункционалних затечених елемената	дефинисање нове форме платоа	
		плато испред калканског зида, раскрсница	М2	СУГЕСТИВНОСТ ФОРМЕ	нови просторне функције инспирисане мотивима затечених елемената	адаптација простора у сврху окупљања и седења	
					истицање доминантних карактеристика форме интервенцијом ван исте, која наглашава затечени простор (просторани плато, линеарне путање, вертикалне структуре..)	креирање континуалне структуре зида и платоа (плато који прати границе и форму зида)	
					савремене функције простора инициране логиком затечене форме	улоге за нове (све) кориснике – седење, игра, окупљање, гледање утакмица..	
	И3	мурал ФК “Војводина”		М1	ЛОКАЛНИ СИМБОЛ	формална концепција инспирисана локалним мотивом	простор као сценографија за помирење свих интересних група
						боја и материјал као амбијентално обележје локалног карактера	одабир боје која наглашава доживљај мурала, у концепцији читавог простора (црвена, црна, розе)
осмишљавање аутентичног програма инспирисаног симболом – вид игре, забаве						окупљање навијача	
		плато испред мурала, за седење и дружење, претежно навијача	М2	ПРОГРАМСКИ КАРАКТЕР ЛОКАЦИЈЕ	просторне концепције прилагодљиве очекиваној намени	креирање дневне собе на отвореном	
К3	И1	три јаблана – стабла на месту објекта, посечена у време градње	М1	ИСТОРИЈСКИ МОТИВ	историјски мотив као видљив детаљ или носилац визуелног идентитета у новом простору (рибарске мреже)	допуна мурала мотивима “три јаблана” (осавремењена концепција)	
					посматрање - препознавање мотива кроз амбијентални карактер	мотив као део сценографије новог простора	
	И2	састајање и дружење фудбалских навијача, окупљање суседства	М2	УЛОГА	наглашавање карактера визуелним елементима – боја, материјал..	боја као обележје савременог простора специфичне функције, која окупља све интересне групе - розе	
		социо-културна флексибилност	М3	ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ ОКРУЖЕЊА САДА	увођење функција које би на основу локалног карактера (социјална структура и културни контекст) биле прихваћене	окупљање станара, пролазника, игра, дружење свих корисника	

Дијаграм 10: Графичка интерпретација модела верификације примера 2

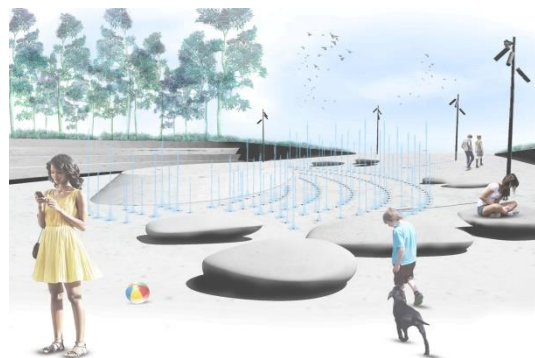
03 New place – meeting place

Аутори: Ана Зорић, Милош Костић, Дезире Тилингер, Душица Пашић

Локација: Нови Сад, Србија

Конкурсни пројекат, 2018.

Уређење простора града поводом проглашења Новог Сада за престоницу културе 2021. године

Први утисак о локацији Салајка у Новом Саду своди се на нејасну форму простора недефинисаног идентитета, сакривеног зеленилом. Са друге стране, анализом ове локације препознат је широк спектар спортских активности у ширем окружењу. У том смислу, локација већ препознаје компатибилност рекреативних садржаја, па је основна идеја интервенције формирање простора у служби постојећих активности, који би програмски допунио очекиване садржаје, кроз одмор, дружење и релаксацију. Угаона позиција локације може се третирати као улазна зона ка теренима, која постаје место сусрета различитих старосних група, разноврсних потреба и начина рекреације.

Концепт новог места сусрета (New place – meeting place)⁶⁴ формира простор који окупља све корисничке групе, свих старосних доби, нудећи широк спектар рекреативних садржаја (спорт, релаксација, игра, забава, садржаји културе). Благим упуштањем форме подстиче се идеја окупљања, док се њеним покретањем и денивелисањем садржаји мешају и спонтано артикулишу без јасних граница, у циљу слободног заједничког коришћења. Визуелни идентитет заснован је на артикулацији елемената природе (зеленила, воде, терена), у циљу да на савремен начин реферише на затечено стање. Као такав, простор спонтано окупља и меша различите садржаје, кориснике и догађаје, кроз савремени идентитет и нову појавност.

Историјска детерминанта простора манифестује се кроз утисак празнине и доминантно заступљене коровске биљке. Празнина се препознаје у нејасној и непрегледној форми простора на углу две улице (и1, м5). Поред тога непрепознатљивост форме локације узрокована је и високим степеном срастања са вегетацијом, које постаје једина одредница визуелног идентитета места (и2, м2).

Просторни карактер одликује пре свега неодређеност и недефинисаност форме, која се може подвести под манифестацију сугестивности форме (и2, м2), која оставља слободу обликовања новог простора. Поред тога, позиција зелене зоне на углу улица, као део спортско-рекреативне зоне, усмерава креирање будућег идентитета (и2, м3). У контексту индикатора локалних карактеристика, локацију одређују програмски и просторни карактер. Програмски карактер манифестује се кроз спортско-рекреативну намену шире локације (и3, м2), док се просторни карактер одликује доминантним зеленилом, неуређеношћу, позицијом угла ограниченом саобраћајницама, са мало изграђене структуре у близини (и3, м3).

⁶⁴ Урбанистичко-архитектонски конкурс за уређење малих јавних простора под називом „Нова места“, који расписује Фондација „Нови Сад 2021“.

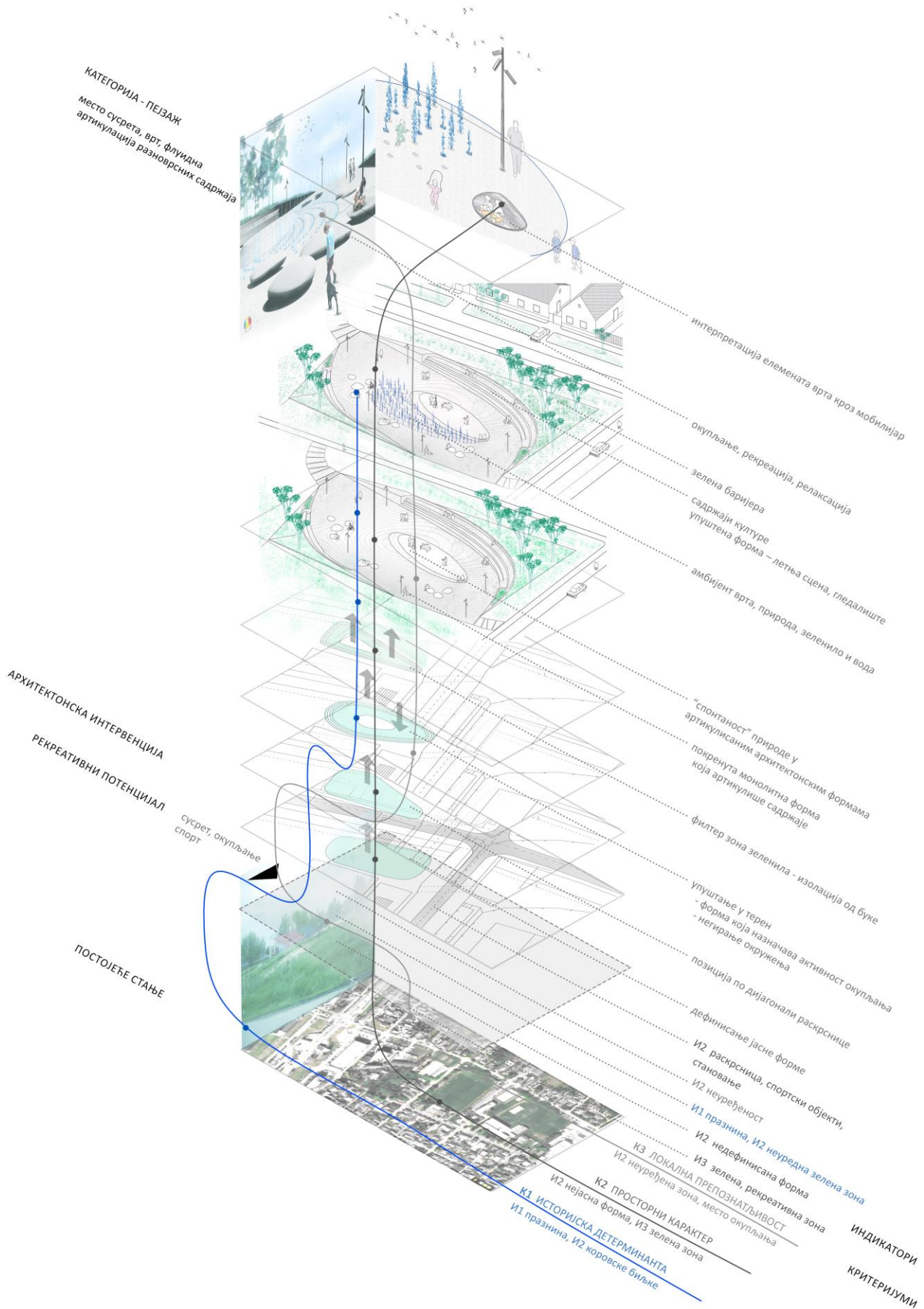
Локална препознатљивост одликује се нејасном и неодређеном улогом (и2, м2), која се кроз спонтану смену различитих функција у савременим условима, може сматрати специфичном. Будући да је Салајка локација на којој се окупљају и састају спортисти али и локални корисници, ова карактеристика може се подвести под непознатљивост окружења у савременом тренутку (и2, м3).

Архитектонска интервенција

На конципирање пројекта у једнакој мери утичу нејасан визуелни и формални идентитет одређен вегетацијом и празним простором, као и програмски карактер локације и улога у савременим условима. С тим у вези, основна идеја пројекта јесте формирање препознатљивог места које омогућава варијацију рекреативних садржаја. Мотив природе постаје носилац новог идентитета места, идејом формирања савременог облика пејзажа (врта, оазе), као интерпретације затечених вредности на локацији (спонтано обрастање у природу). Стога се садржаји артикулишу елементима попут воде, зеленила, покренутог терена, мобилијара који асоцира на елементе из природе (нпр камење). Поред тога доминантна спортско-рекреативна улога локације усмерава програмски карактер пројекта, који уклопљен у замишљену форму пејзажа постаје компатибилан садржајима релаксације, одмора, седења и дружења, уживања и опуштања у природи. На овај начин конципиран простор постаје екстензија постојећих рекреативних садржаја на локацији, допуњујући их у складу са околним зонама (станованање, саобраћај).

Препознатљивост локације као места сусрета и окупљања доминантно усмерава формалну концепцију простора, са циљем да ову карактеристику нагласи. Наиме, упуштањем форме у тло простор на изванредан начин позива и привлачи корисника, нудећи интиман и ограђен амбијент. Нивелацијом терена простор трга постаје место интроспекције које излази из равни пролазних активности улице, али и буке која допире са терена. Додатну заштиту од неугодног звука и јаког сунца нуди зелена зона која окружује цео трг. Заобљена (овална) форма благог континуалног пада подстиче ову идеју, док са друге стране истиче природне облике, кроз континуитет, заобљеност, одсуство углова итд. Благим покретањем и денивелисањем целокупне форме постиже се артикулација садржаја без јасних граница, чиме омогућава утисак истовременог несметаног разноврсног коришћења (игра, одмор, дружење, разговор, шетња, возња бицикла или скејта). Тло, доминантно покренуто ка центру, јасно указује на хијерархију елемената трга.

Увођењем воде додатно се акцентује идеја пејзажа, те простор постаје угодан за дуже задржавање. Тачкастим позиционирањем прскалица у нивоу тла задржава се активна површина трга у сврхе шетње и игре, у којој вода има улогу да освежи и оживи активности на њему. Као таква представља спону између архитектуре трга и самих корисника. Издигнута површина у центру једина је у равни изнад воде, формирајући вид сцене. Тиме се отвара могућност за одвијање активности ван свакодневне употребе, попут представа, концерата, отварања свечаности, или пратећег програма спортских активности. Ободи локације у паду представљају трибине оријентисане ка центру попут амфитеатра, чиме истичу концепт простора окупљања.

Слика 89: Аксиометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 3

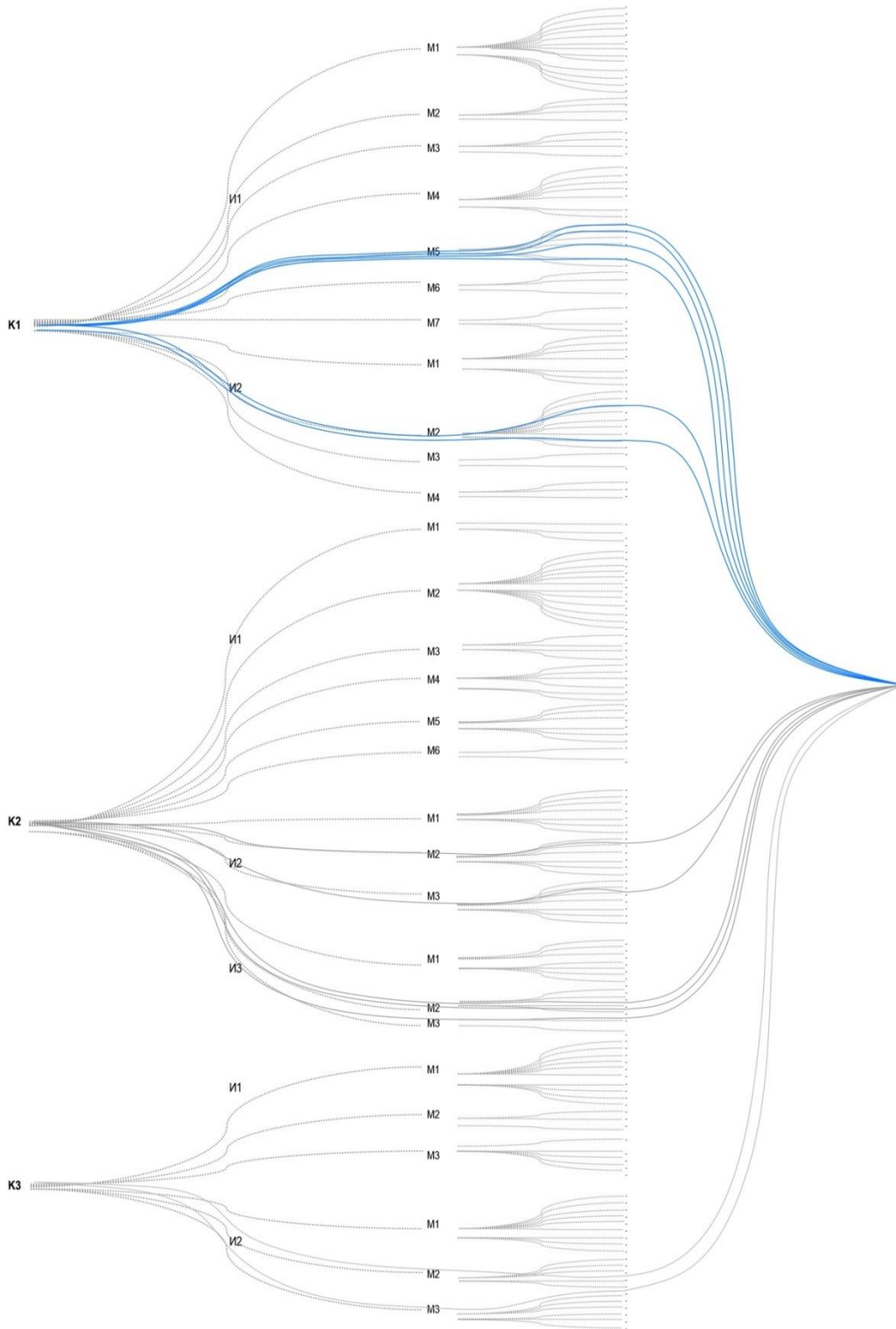

Табела 35: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 3

критеријум	индикатор	опис манифестације	М	тип манифестације	тип интервенције	интервенција	
К1	И1	нејасан, непрегледан, неизграђен простор, зарастао у зеленило	М5	ПРАЗНИНА	измештање грађене структуре зарад наглашавања слободе празног простора	негирање грађене структуре окружења упуштањем форме у терен	
					врт – универзална хетеротопија, синоним празног простора		врт, парк
					креирање универзално (опште) пријатног амбијента који стимулише различите утиске		одмор, спорт, шетња, дружење
					једноставност у изразу - артикулација садржаја непросторним елементима		покретање монолитне форме која артикулише садржаје
И2	непрепознатљивост форме простора због зеленила	М2	КОРОВСКЕ БИЉКЕ	симулација живописности природе употребом елемената воде и зеленила	интерпретација елемената врта кроз мобилијар		
				постизање живописног, дивљег амбијента релаксирања и опуштања	амбијент врта, природа, зеленило и вода		
К2	И2	неодређена форма травњака на углу улица	М2	СУГЕСТИВНОСТ ФОРМЕ	контрастирање уоченом карактеру форме новом просторном констелацијом или појединим елементима (правилно-неправилно)	дефинисање јасне форме новог простора	
		зелена зона на углу улица, периферна зона надамак становња и спортских терена	М3	ПОЗИЦИЈА	преузимање карактера локалитета у новим просторним констелацијама	ограђивање простора од околног контекста	
	И3	зона спорта, рекреације и зеленила	М2	ПРОГРАМСКИ КАРАКТЕР ЛОКАЦИЈЕ	програми у складу са логиком функција у окружењу	зелени простор широке намене – окупљање, игра, рекреација, релаксација	
		неуређена зона града, доминантно зеленило и саобраћајнице, са мало изграђене структуре	М3	ПРОСТОРНИ КАРАКТЕР ЛОКАЦИЈЕ	опонашање препознатог карактера у форми простора (спонтаност)	садржаји културе – летња сцена, гледалиште “спонтаност” природе у артикулисаним архитектонским формама	
К3	И2	нејасна, спонтана смена различитих функција	М2	УЛОГА	интерпретација карактера коришћења у карактеру простора	флуидна артикулација разноврсних садржаја	
		Салајка – место састајања спортиста, окупљања	М3	ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ ОКРУЖЕЊА САДА	просторна концепција на основу доминантне функције или тренутног обележја локалитета	форма простора која јасно сугерише намену - окупљање	

Дијаграм 11: Графичка интерпретација модела верификације примера 3

Аутори: Ана Зорић, Александра Ђорђевић, Јована Бугарски, Милош Костић, Јелена Баста

Локација: Нова Варош, Србија

Пројекат и почетак реализације 2019.

Пројекат је донација Општини Нова Варош, у циљу подржавања акције уређења напуштених простора града

Јованова башта је плато изнад зграде Библиотеке „Јован Томић“ где се некада налазио стари МУП. Превасходно се одликује високим степеном девастираности и запуштености, а због зарастања у вегетацију форма простора је готово непепознатљива. Са друге стране, близина важних установа културе и едукације, као и специфична топографија терена, доминантно опредељују идеју о пренамени и уређењу овог простора.

Јованова башта⁶⁵ замишљена је као летња позорница, као одговор на препознату просторно-програмску релацију културно-образовних установа (Библиотеке и Основне школе), у жељи да интерпретира допуну функција ових установа кроз одговарајуће активности слободног времена (читање, игра, окупљање, театар на отвореном). Стога контекст затеченог терена у великом нагибу надомак степеништа наводи обликовање амфитеатра на отвореном, са елементима који са једне стране наговештавају начин коришћења и везу са физичким контекстом (платои, степенице, трибине, подзиди, зеленило), а са друге стране симболичку и програмску везу са културним контекстом локалитета (сцена и аудиторијум на отвореном који реферишу на коришћење у сврху рецитација, књижевних вечери, концерата, представа, изложби). Оригинални пројекат предвиђа и детаље попут утиснутих књижевних цитата у плочнике и зидове летње сцене, или пак графите и цртеже књижевника, у циљу да наговести дух места и неправедно запостављену културну потку нововарошког краја.

Историјска детерминанта простора манифестује се доминантно кроз руинираност структуре и коровске биљке. Руинираност структуре читава се кроз готово непрепознатљиву форму простора, са једва видљивом структуром зидова бившег објекта. Форму простора видљивије одређује пад терена који прати степениште позиционирано дуж локације (и1, м1). Коровске биљке у великој мери доприносе непрепознатљивости форме простора и одређују визуелни идентитет затеченог стања (и2, м2).

Просторни карактер манифестује пре свега сугестивност форме степеништа које целом дужином локације прати пад терена (и2, м2). Поред тога, специфична геометрија околних структура и естетика споменика сугестивне су у одабиру форми будућег простора. Позиција

⁶⁵ „Унапређење живота грађана општине Нова Варош уређењем Јованове баште“ је пројекат партнерске реализације Министарства заштите животне средине, Канцеларије за младе, удружења „СМАРТ“ и општине Нова Варош, почев од 2019. године. Одлука ангажованог ауторског тима за пројекат Јованове баште, била је да пројекат поклони граду, као одраз професионалне одговорности и жеље за допринос развоју квалитета места из којих потичемо.

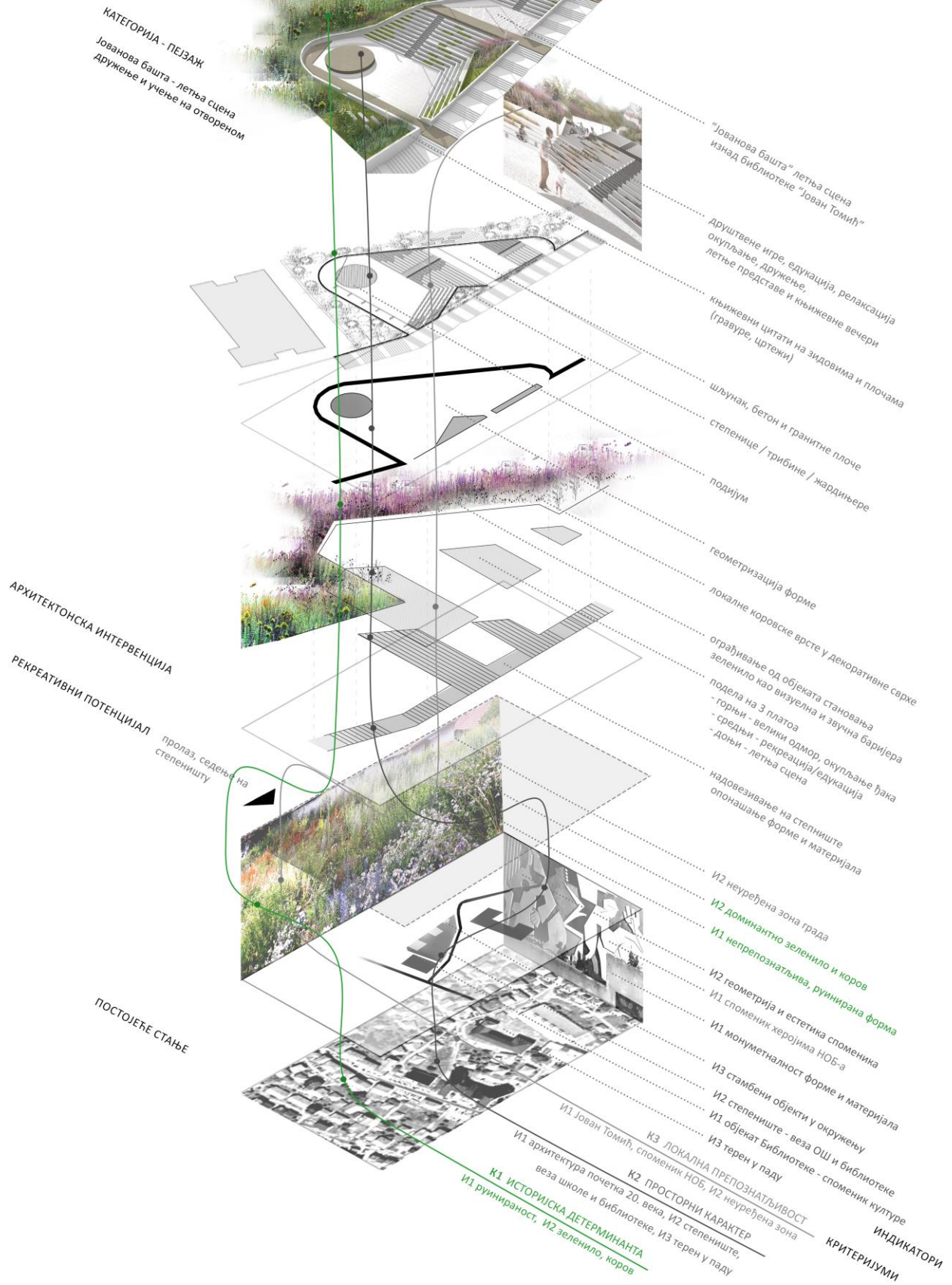
локације на линији објеката библиотеке и основне школе препозната је као утицајни фактор за оперељење програмске трансформације (и2, м3). Ова карактеристика надовезује се на програмски карактер шире локације, који поред објеката културе и едукације обухвата и стамбену намену унутар које је локација смештена (и3, м2). Просторни катактер локације одређује велики пад терена који повезује две висинске коте – две улице у граду (и3, м3).

Локална препознатљивост одређена је доминантно историјским мотивом, а то је значај личности Јована Томића, научника и историчара пореклом из Нове Вароши, по коме више локалних установа културе носе назив (и1, м1). Препознатљив историјски мотив свакако је и споменик херојима хародно ослободилачке борбе. Препознатљивост окружења у савременом тренутку одређује неуређена и запостављена зона града, коју ретко посећују ђаци (и2, м3).

Архитектонска интервенција

Архитектонску интервенцију доминантно усмерава уочена програмска релација образовно-културних установа, као и сугестивна форма терена у паду праћеног степеништем. У складу са тим простор је конципиран као програмска екстензија библиотеке и основне школе, коју идеално наговештава амфитеатрална форма. Поделом целе локације на три платоа између којих се налазе трибине, градирају се три програмске целине: горњи плато најближи школи, намењен окупљању и дружењу за време великог одмора; средишњи плато намењен дружењу, игри и одмору у свакодневним околностима; доњи плато надомак библиотеке, намењен књижевним вечерима, позоришту, изложбама. Препознат визуелни идентитет затеченог простора, одређен високим степеном зарастања у вегетацију, подстиче одговор на тему баште у називу пројекта. Наиме, идеја је креирати летњу позорницу као синтезу амфитеатралне форме и вегетације у једнакој мери. Зеленило је предвиђено пре свега у ободним зонама, чиме би представљало звучну и визуелну баријеру према стамбеним објектима, будући да је локација део зоне становања. У циљу интерпретације првог утиска о локацији, одабране су локалне врсте биљака, као и затечене коровске врсте у декоративне сврхе, чиме башта постаје самоодржива.

Сугестивна естетика споменика и форми окружења, одликована чистим геометријским облицима, утиче на формалну концепцију и артикулацију садржаја (степеновање терена, лучни зид, кружна позорница, изломљене форме жардињера). Историјски мотив, осим у називу пројекта, просторна концепција оправдава идејом о детаљима који директно упућују на значај личности Јована Томића, као и тему простора (књижевни цитати гравирани на плочницима и зидовима). С тим у вези, пројектом је предвиђен и допринос младих у креирању идентитета овог простора, осликавањем степеништа одогварајућим мотивима који би едуковали посетиоце простора. Ова идеја подржава планирану фазну реализацију пројекта, у којој би један од корака била и радионица локалног ликовног клуба, на тему осликавања степеништа. Јованова Башта је на тај начин осмишљена као сложена рекреативна зона града, која обједињује различите типове рекреативних садржаја, као што су одмор и опуштање у природи, релаксација, едукација, културне манифестације, уметничке акције.

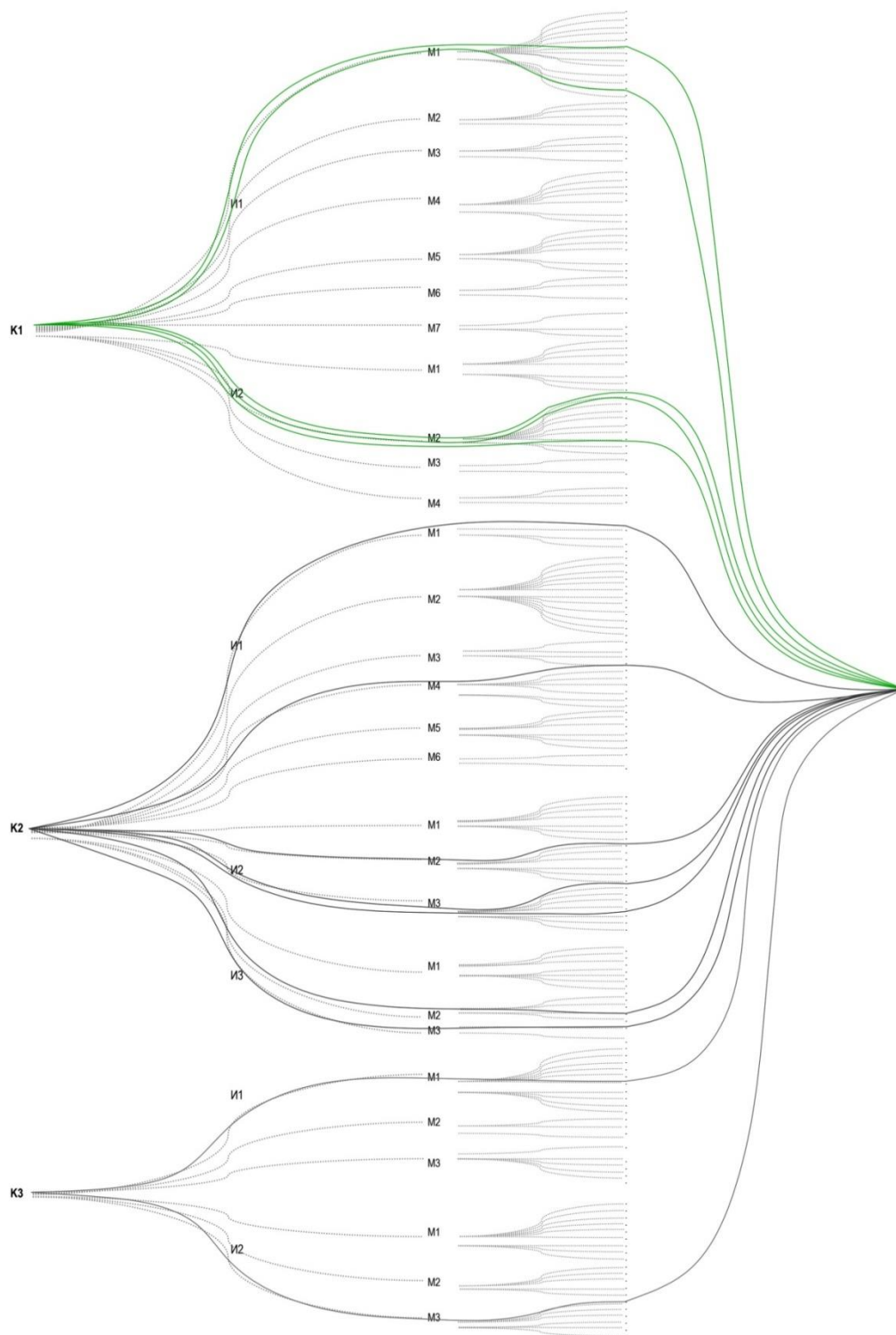
Слика 90: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 4

Табела 36: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 4

	индикатор	опис манифестације	М	тип манифестације	тип интервенције	интервенција
К1	И1	готово непрепознатљива форма простора, одређена преосталим структурама зидова, степеништа и падом терена	М1	РУИНИРАНОСТ СТРУКТУРЕ	озелењавање – интерпретација препуштања природи	симулација затечене вегетације
					урбана башта као садржај који симболизује препуштање природним процесима	врт, парк као симулација претходног стања и спонтаности природе
	И2	непрепознатљивост форме простора због зеленила	М2	КОРОВСКЕ БИЉКЕ	примена коровских врста у декоративне сврхе	селекција и примена локалних врста декоративних коровских биљака - самоодрживост
				дисперзно попуњавање свих просторних зона елементима зеленила као симулација обрастања у коров	градирање и артикулација простора зонама зеленила	
				постизање живописног, дивљег амбијента релаксирања и опуштања	амбијент врта, природа, зеленило и вода	
К2	И1	објекат библиотеке “Јован Томић” из 1909. године - споменик културе са аутентичним архитектонским елементима (лукови, стубови, османски карактер)	М1	ВИЗУЕЛНИ КОНТЕКСТ НАСЛЕЂЕНОГ ОКРУЖЕЊА	истицање елемената грађеног окружења (вертикални план) као сценографије новог простора интервенцијама на хоризонталном плану	ограђивање зеленилом са 3 стране и задржавање објекта библиотеке као сценографије
			М4	МОНУМЕНТАЛНОСТ	одабир материјала хладног и једноставног доживљаја	реинтерпретација затечених форми у бетону и камену
	И2	степенице, терен у паду, геометријске форме на споменицима	М2	СУГЕСТИВНОСТ ФОРМЕ	истицање доминантних карактеристика форме додавањем и понављањем истих форми (просторани платои, линеарне путање, вертикалне структуре..)	степеновање простора и примена елемента степеништа, савремене, једноставне геометрије
			М3	ПОЗИЦИЈА	физичко или визуелно повезивање са објектима и функцијама окружења	континуална степенаста форма која прати постојећу везу
		простор надмак степеништа које повезује објекат Основне штколе и Библиотеке			програмска логика у односу на објекте и функције окружења	културно - едукативни садржаји (летња сцена – простор за одмор и едукацију на отвореном)
	И3	локација повезује објекте културе и едукације, али је физички смештена унутар стамбене целине	М2	ПРОГРАМСКИ КАРАКТЕР ЛОКАЦИЈЕ	програми у складу са логиком функција у окружењу (културна четврт – културна намена)	бочно ограђивање простора зеленилом и формирање садржаја културе и едукације
М3			ПРОСТОРНИ КАРАКТЕР ЛОКАЦИЈЕ	опонашање препознатог карактера у форми простора (ритмичност, хомогеност, хетерогеност, морфологија)	континуална степенаста форма	
К3	И1	Јован Томић, по коме библиотека носи име, познати српски историчар рођен у Новој Вароши. Споменик херојима НОБ-а	М1	ИСТОРИЈСКИ МОТИВ	брендирање простора на основу мотива	креирање препознатљивости места кроз име занчајне личности – Јованова башта
	И2	неуређена зона града, надмак културних репера (објекта библиотеке и споменика)	М3	ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ ОКРУЖЕЊА САДА	просторна концепција на основу доминантне функције или тренутног обележја локалитета (културна четврт, рекреативна зона..)	башта и летња сцена

Дијаграм 12: Графичка интерпретација модела верификације примера 4

Аутори: Александра Ђорђевић, Ана Зорић, Милош Костић, Јована Бугарски, Јелена Баста, Никола Арсић

Локација: Врање, Србија

Првонаграђени конкурсни пројекат, 2019.

Конкурсном документацијом предвиђена реализација пројекта од стране Градске управе

Тулбе, најстарија локација у ужем делу града Врања, препозната је као својеврсна јавна зона чија се јасна намена и просторна компактност током времена изгубила. У немогућности да испрати промене контекста и потребе корисника, ова зона је само једна у низу великог броја градских простора који полако остају ван употребе, изложени девастацији и пропадању. Сврха расписаног архитектонско-урбанистичког конкурса била је управо да се трансформацијом ове локације у граду, у непосредној близини цркве Св. Петке, цркве Св. Николе и „Белог моста“, који представљају споменике културе, истакне препознатљивост старог Врања и дефинише просторна организација.

Слика прошлости, дословно очувана у делима великог врањског писца Боре Станковића, а у фрагментима и даље присутна у простору града, покренула је идеју креирања простора који ће препознате вредности истаћи и прилагодити савременим условима. Пројекат староградског комплекса „Борино Врање“⁶⁶ настоји да интерпретира врањску традицију као аутентичну вредност локалног идентитета. Циљ пројекта је да визуелно, просторно и функционално истакне локалне специфичности и повеже предметну локацију са ширим контекстом, који подразумева историјске објекте и просторе важне за живот и дело Боре Станковића.

Историјска детерминанта простора манифестује се доминантно кроз руинираност и девестираност структуре. Руинираност структуре препознатљива је у елементима који као остаци сведоче о историјским зонама града, попут Белог моста и Шарене чесме (и1, м1), Девестираност је препознатљива у патини застарелих зидова и плочника, као и аутентичној материјализацији попут калдрме (и1, м2). Поред старосне вредности, присутне манифестације су зеленило, које се односи на специфичне локалне врсте биљака (и2, м1), као и коровске врсте у кориту реке (и2, м2). Додатна специфичност локалитета јесте и присуство природног ресурса Врањске реке, дуж чијег корита је позиционирана локација (и2, м3).

Просторни карактер обилује елементима визуелног контекста наслеђеног окружења, које чине знаменитости попут цркве Св. Петке, цркве Св. Николе и Белог моста (и1, м1), али и фрагментима наслеђа попут елемената лука, доксата и диванхана (и1, м2). Просторно-функционалне карактеристике манифестују се кроз затечене елементе наслеђа као што је

⁶⁶ Пројекат је првонаграђено решење архитектонско-урбанистичког конкурса за израду идејног урбанистичког решења староградског комплекса у насељу Тулбе у Врању, расписаног од стране градске управе града Врања, 2019. године. У питању је сложен комплекс који садржи различите просторно-функционалне целине (стамбени објекти, угоститељски објекти, рекреативне зоне), који је због доминантне важности отворених јавних зона одабран као релевантан пример за верификацију у овом истраживању. Пројекат је одликован Признањем 22. Салона Архитектуре у Новом Саду, за адекватну интерпретацију елемената традиције у архитектури.

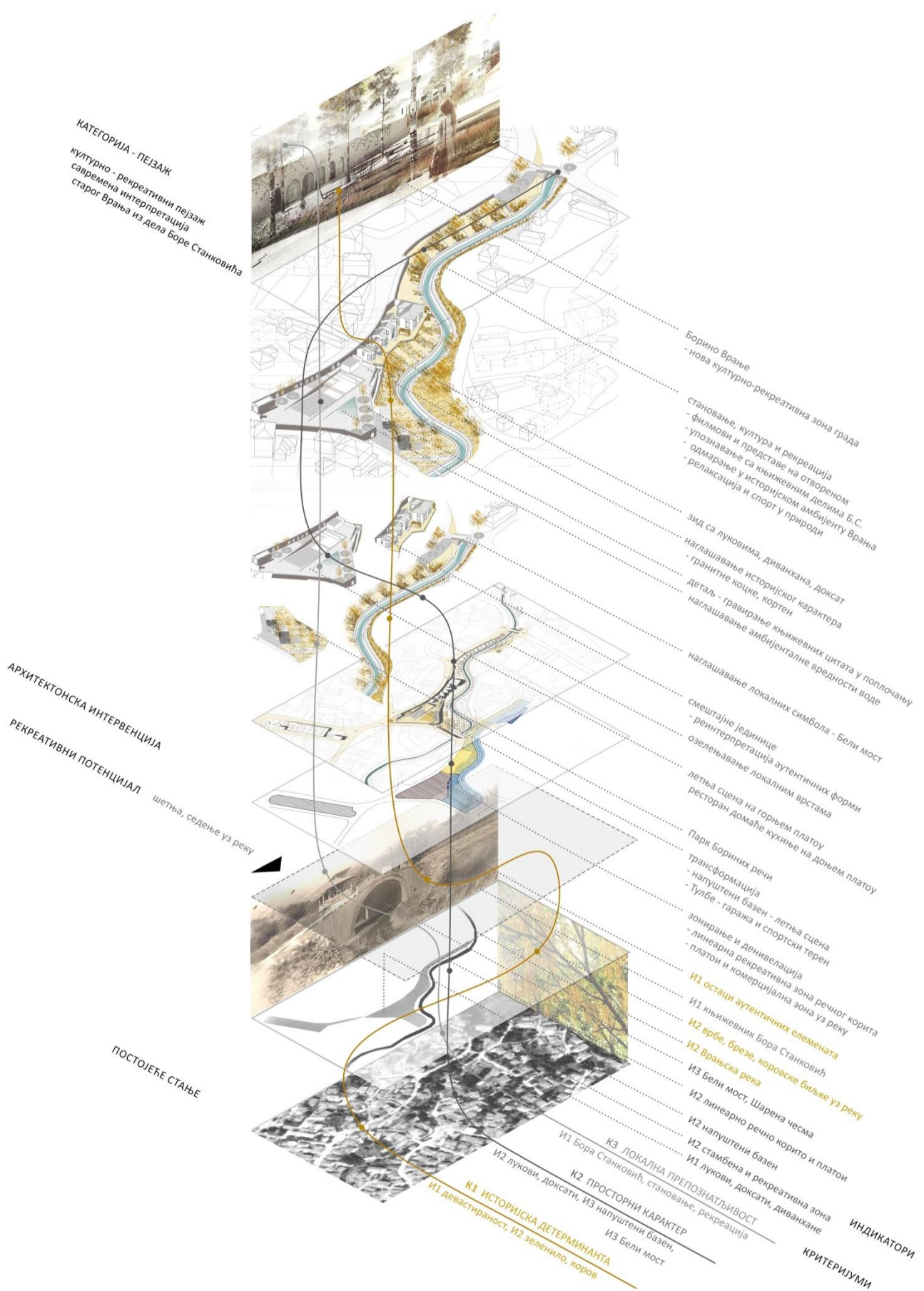
напуштен, отворени базен на уздигнутом платоу (и2, м1), затим сугестивност форме целе локације, која прати линеарни ток реке и терен у паду (и2, м2), али и позиција у близини споменика културе (и2, м3). Ширину локацију карактеришу локални симболи попут Белог моста, Шарене чесме, платоа Тулбе (и3, м1), као и просторни карактер локације попут пада терена и низања различитих зона и садржаја уз корито реке и околне улице (и3, м3).

Локална препознатљивост одређена је доминантно историјским мотивом, а то је значај личности Боре Станковића, великог српског књижевника из Враћа, чија дела су обојена специфичностима локалног контекста (и1, м1). Поред тога, локална препознатљивост се у мањој мери манифестује и кроз историјски карактер локалитета, доминантно препознатљив кроз смену стамбених и рекреативних функција (и1, м2).

Архитектонска интервенција

Архитектонску интервенцију доминантно усмерава важност историјског мотива, који тематизује концепт. С тим у вези, идеја пројекта је креирање идентитета места из дела Боре Станковића, који реферишу на историјске вредности града Враћа. У прилог томе иду и манифестације историјске компоненте као кључне за постизање одговарајућег амбијента простора. Аутентични елементи простора постају носиоци различитих зона локалитета, девастираност и старост у појавности наглашена је употребом како аутентичних материјала (пчињски камен, калдрма), тако и материјала који наглашавају естетику оронулог и монументалног (кортен и гранит). Употребом локалних врста, као и затечених коровских врста биљака у декоративне сврхе, наглашава се живописност и динамика целине, а река (вода), доприноси амбијенталности.

У контексту сугестивне форме и позиције локалитета, корито Враћке реке постаје доминантна рекреативна зона и окосница зонирања осталих просторно-програмских целина, које прате референтне елементе наслеђа и тематизоване су на основу препознатих симбола. Прва целина, названа „Упознај Враће”, подразумева отворене јавне зоне у већ изграђеној градској матрици, едукативне и рекреативне намене, кроз упознавање посетилаца са легендама и предањима (о рушењу и поновном зидању Крстате Џамије, или трагичној љубави двоје младих и Белог моста). Друга целина, названа „Живот у Враћу”, подразумева смештајне капацитете новопроектованих и адаптираних објеката, који интерпретирају аутентичне архитектонске форме. Трећа зона „Проговори враћански” има фокус на култури и језику, а формирана је као летња сцена пренаменом остатака старог базена, из 1946. године. Плато летње сцене подразумева просторе за одржавање позоришних представа на отвореном, пројекцију филмова, концерата изворне музике и галерије на отвореном - све што сведочи о култури језика и говора. Саставни део платоа је и водено понируће огледало, које представља реминисценцију на некадашње летње купатило и има функцију градске позорнице. Простор је пројектован тако да омогући одвијање разноликих манифестација и сајмова. Планирано је да се једном месечно одржава сајам заната, имајући у виду занатску традицију Борине породице. На ову зону надовезује се „Парк Бориних речи” који кроз интерактивно поплочање (гравирани и утиснути књижевни цитати) читаоцима приближава враћански језик и мање познате речи из Бориних дела. На овом простору, предвиђен је и кафе ресторан са локалном кухињом.

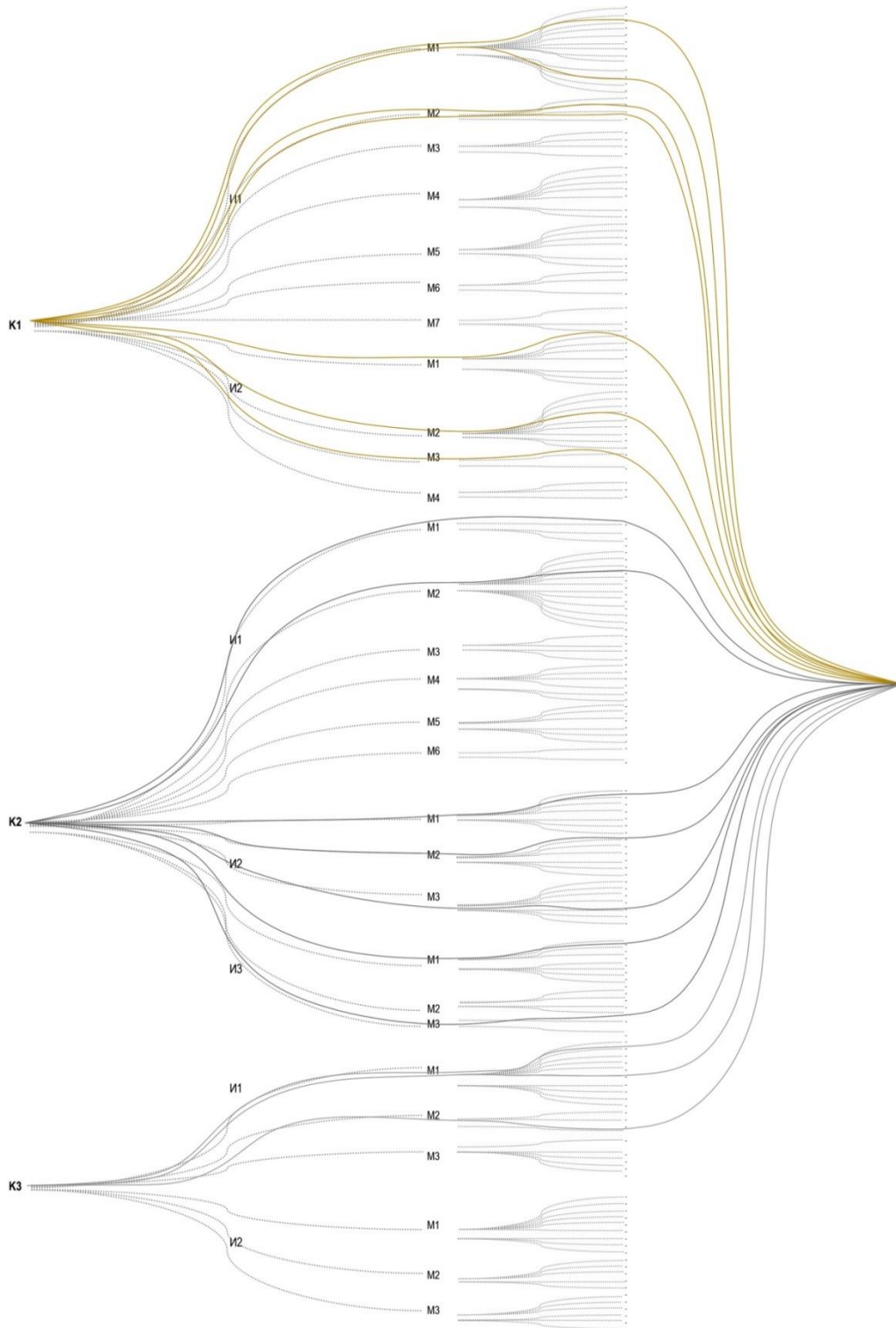
Слика 91: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 5

Табела 37: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 5

критеријум	индикатор	опис манифестације	М	тип манифестације	тип интервенције	интервенција
К1	И1	остаји аутентичних елемената (Бели мост, Шарена чесма)	М1	РУИНИРАНОСТ СТРУКТУРЕ	употреба аутентичног материјала, опонашање форме и структуре места наглашавање историјског амбијента окружења као квалитета доживљаја	интерпретација аутентичних форми у савременим условима опонашање форме и материјала
		патина и шароликост застарелих плочника, калдрма, зидова	М2	ДЕВАСТИРАНОСТ	одабир материјала који асоцирају на патину	гравирање књижевних цитата у кортену и камену – детаљ у простору
					разноврсност и мешање различитих садржаја у истом простору	разноврсност зона и програма на локацији
	И2	врбе, и брезе уз реку	М1	ЗЕЛЕНИЛО	задржавање и допуна затечених врста дрвећа, жбуња или ниске вегетације	допуна и наглашавање постојеће вегетације уз реку
		непрегледно зеленило доминантно у кориту реке	М2	КОРОВСКЕ БИЉКЕ	симулација живописности природе употребом елемената воде и зеленила	додатно озелењавање зоне уз реку и елемент воде у осталим зонама
		Врањска река	М3	ПРИРОДНИ РЕСУРСИ	задржавање или коришћење ресурса у креирању нових простора и употреба	амбијентална вредност воде
К2	И1	објекти оријенталног стила, као и каснијих епоха, типични за архитектуру Врања (Бели мост, Црква св. Петке)	М1	ВИЗУЕЛНИ КОНТЕКСТ НАСЛЕЂЕНОГ ОКРУЖЕЊА	истицање елемената грађеног окружења (вертикални план) као сценографије новог простора интервенцијама на хоризонталном плану	отварање погледа ка значајним грађевинама
		лукови, дократи, диванхане, калдрма...	М2	ФРАГМЕНТИ НАСЛЕЂА	просторна концепција инспирисана неким елементом	реинтерпретација аутентичних елемената у различитим зонама локације
	И2	базен на уздигнутом платоу	М1	ЕЛЕМЕНТИ НАСЛЕЂА	нове улоге нефункционалних затечених елемената	летња сцена на горњем платоу, ресторан на доњем платоу
		линеарна зона речног корита, и платои у оближњим зонама	М2	СУГЕСТИВНОСТ ФОРМЕ	истицање доминантних карактеристика форме додавањем и понављањем истих форми	линеарна концепција рекреативне зоне уз реку, појединачно, тематско третирање осталих гона
		рекреативна зона, становање, близина споменика културе (кућа Боре Станковића)	М3	ПОЗИЦИЈА	програмска логика у односу на објекте и функције окружења	смештајна зона, културно-едукативна зона, рекреативна зона
	И3	Бели мост, Шарена чесма, Тулбе	М1	ЛОКАЛНИ СИМБОЛ	наглашавање препознатог ресурса у просторној концепцији	формирање различитих просторних зона у обухвату постојећих репера
пад терена, линеарно низање зона и садржаја уз реку и улице		М3	ПРОСТОРНИ КАРАКТЕР ЛОКАЦИЈЕ	опонашање препознатог карактера у форми простора (ритмичност, хомогеност, хетерогеност, морфологија)	степеновање платоа, линеарно зонирање уз реку	
К3	И1	Бора Станковић, велики српски књижевник из Врања	М1	ИСТОРИЈСКИ МОТИВ	историјски мотив као видљив детаљ или носилац визуелног идентитета брендирање простора на основу мотива	књижевни цитати исписани на мобилитару Борино Врање – локација посвећена мотивима везаним за Бору Станковића
		стамбена и рекреативна зона	М2	ИСТОРИЈСКИ КАРАКТЕР	прилагођавање историјске намене (функције) савременом начину рекреативног коришћења	летња сцена, смештајне јединице, ресторан, спортски терен

Дијаграм 13: Графичка интерпретација модела верификације примера 5

5.3 Дискусија

На основу верификације модела кроз ауторску пројектантску праксу закључујемо да су манифестације критеријума (доживљајних потенцијала) у очекиваном облику препознатљиве и у домаћем културном контексту. Варијабилности примене модела препознају се са једне стране на нивоу доношења пројектантских одлука у конципирању решења, а са друге стране прилагођавања локалним уловима у реализацији пројекта. У складу са тим, карактеристике препознате у процесу верификације су следеће:

Приоритети и ток пројектантског процеса односе се на доминантан смер пројектантског деловања и процес конципирања решења у зависности од одабраних модела. Он је пре свега усмерен индивидуалним препознавањем доминантних карактеристика, тј. доживљајних потенцијала простора који су вредни пажње, односно критеријума, индикатора и манифестација модела који добијају приоритет. На тај начин се издвајају особине које могу бити потенцијални носиоци теме и одредити хијерархију корака у пројектовању, а један модел постаје доминантан носилац концепта. Интервенције резултују различитим обухватима и позицијама у зависности од самог тока процеса. У примеру *Конектор - биоскоп на отвореном* у Крагујевцу, ток процеса одређује специфичан историјски развој места; у примеру *Дневна соба на отвореном* у Новом Саду концепт усмерава програмски карактер локације; у примеру *Ново место сусрета* на локацији Салајка, концепт усмерава одсуство јасног визуелног идентитета; у пројекту *Јованова башта* у Новој Вароши покретач је програмска релација у културном контексту у складу са формом простора; концепт *Староградског комплекса* у Врању покренут је и усмерен историјским мотивом.

Одабир истих интервенција не мора да резултује истим исходом у простору и програму. Ова карактеристика односи се управо на разлике контекста деловања које одређују позицију, форму, појавност и улогу интервенције у целини. Исти одабир интервенције у односу на препознату манифестацију неког критеријума односно индикатора, у различитим условима контекста често не резултује идентичним елементом или садржајем у простору, као ни његовом улогом. Овај резултат често је узрокован пројектантским одлукама, односно одабиром приоритетног модела и тока пројектантског процеса. Нпр. у пројектима *Конектор - биоскоп на отвореном* у Крагујевцу и *Јованова башта* у Новој Вароши, присутна је манифестација К2, и2, м2 - *сугестивност форме*, и одабир интервенције - *истицање доминантних карактеристика форме додавањем и понављањем истих форми*. Ова интервенција у случају првог примера интерпретирана је кроз позиционирање структуре зида, док је у другом примеру представљена денивелацијом простора и применом степеништа. У првом примеру улога ове интервенције је програмска веза која истиче препреку на симболичком нивоу (зид као препрека, биоскоп као веза), док је у другом примеру идеја физичко и програмско повезивање, као и мултифункционалност употребљене форме (степенице као гледалиште, степеник као жардињера). Сличан пример присутан је и у релацији пројекта *Конектор - биоскоп на отвореном* у Крагујевцу и *Староградског комплекса* у Врању. Наиме, у оба примера присутна је манифестација К3, и1, м1- *историјски мотив*, а одабир интервенције - *историјски мотив као носилац идентитета просторне трансформације*. У првом примеру ова интервенција интерпретирана је наглашавањем постојећег објекта робне куће, помоћу нове структуре ван ње, док је у другом пројекту интервенција представљена гравирањем књижевних цитата у елементима поплочања. Док се интервенција првог примера односи на деловање новим садржајем и просторном структуром, у другом примеру ради се о деловању на нивоу детаља, уочљивом кроз блиски однос посматрања простора.

Различити концепти могу имати идентичне интервенције за исте манифестације. Ова карактеристика односи се на идентичан исход примене модела у различитим условима. Без

обзира на разлике у обухвату, сложености, току пројектантског процеса али и социо-културним условима поднебља, неки модели могу дати потпуно идентичан резултат, са истом тежином значења у пројекту. Нпр. у пројектима *Староградског комплекса* у Врању и *Јованове баите* у Новој Вароши, као одговор на КЗ, и1, м1 – *историјски мотив*, одабрана је интервенција – *брендирање места*. У оба случаја се историјски мотив манифестује кроз знамениту личност, где у првом пројекту он унапред опредељује тему целине посвећене мотивима везаним за личност Боре Станковића. У другом пројекту личност Јована Томића препозната је као потенцијал креирања препознатљивости места које нема јасан идентитет. У оба случаја, циљеви су постигнути на исти начин – формалне карактеристике елемената простора које наговештавају везу са темом и гравирани књижевни цитати као детаљи.

Прилагођавање одабира типа интервенција домаћим социо-културним условима односи се на препознавање компатибилности решења за локалне услове, односно вероватноће да оригинални концепт буде у потпуности прихваћен. Ова карактеристика изузетно је важна за успешну активацију простора, обзиром да она подразумева прихватање и рекреативно коришћење од стране локалног становништва. У случају пројекта *Дневна соба на отвореном* у Новом Саду, од стране аутора препознате су тенденције осавремењавања локалног контекста, што је определило карактер просторно-програмских интервенција. Одлука жирија као и договори о реализацији потврдили су да иновативност концепта одговара препознатим настојањима осавремењавања простора будуће престонице културе. Међутим, реакције специфичних група корисника на поједине предлоге нису одмах биле позитивне. Наиме, предлог интервенције на муралу „ФК Војводина“ наишао је на негодовање од стране навијачке групе, стога је оригинални концепт морао да се прилагоди. Насупрот томе конципирање *Староградског комплекса* у Врању одликује од почетка пажљиво промишљање начина интерпретације елемената традиције, због унапред очекиваног отпора средине и односа према наслеђеним вредностима.

Прилагођавање затеченим условима реализације односи се на економски и технолошки аспект извођења пројекта у односу на оригинални концепт. У случају конкретних примера, искуства пројектантске праксе показала су да одсуство средстава и времена углавном изискују измене у пројекту, што је у неким случајевима концептом предвиђена, а у неким изненадна околност. То захтева промишљање фаза реализације које у прилагођеном облику неће запоставити циљ увећања рекреативног квалитета простора, односно његову активацију. На пример, у случају пројекта *Јованове баите* у Новој Вароши, на конципирање решења утицала је и унапред предвиђена фазна реализација. Она узрокује одлуку да се читав простор у концепцији подели на више тематских платоа, где се у свакој фази изводи по један плато. Тиме се избегава осећај недовршености простора. У случају пројекта *Конектор - биоскоп на отвореном* у Крагујевцу, због временских ограничења у складу са програмом манифестације у оквиру које је планирана реализација, оригинално решење је у извођењу знатно редуковано, свдећи се на инсталацију. Сегмент пројекта који се односи на пројекцију филма могуће је извести у сваком тренутку, док реконструкција паркинга и организација излагања старих аутомобила представљају захтевније интервенције за већи буџет и накнадно извођење.

6. Закључак

Реферишући на циљ истраживања да развојем научно заснованих пројектантских модела за увећање рекреативног квалитета напуштених простора допринесе квалитету отворених јавних простора у граду, рад препознаје потенцијал трансформације напуштених простора у отворене јавне просторе. Овај потенцијал заснован је на релацији спонтано развијених облика рекреативног коришћења напуштених простора и значаја отворених јавних простора града за квалитет живота у условима данашњице. Спектар садржаја и облика понашања под појмом рекреације, која се у савременом контексту сматра свакодневном потребом да се човек ослободи и релаксира, истиче важност категорије слободног времена, самим тим и простора који омогућавају његово квалитетно провођење. Тиме се отворени јавни простори издвајају као урбане зоне које омогућавају одвијање активности слободног времена, подстакнуте њиховим просторним, садржајним и амбијенталним квалитетом. У овом истраживању наведене категорије препознате су као предмет пројектантског деловања.

Будући да се рекреативни квалитет огледа у способности простора да својим физичким, програмским и амбијенталним својствима подстакне и омогући рекреативно коришћење, подстицање развоја отворених јавних простора почива на истицању пожељних особина простора и концептима које ће привући корисника. Рад се базира управо на специфичним особинама напуштених простора, чији доживљај их у савременим условима издваја и разликује од окружења. Као делове историјског контекста, у савременом окружењу карактерише их: специфична појавност одликована оронулошћу и стилским карактеристикама прошлости, просторне карактеристике које наговештавају и опредељују начин коришћења, и однос корисника одликован са једне стране сећањем, а са друге стране експерименталним активностима које развија у оквиру њих. На основу анализе релевантног теоријског опуса, који потврђује позитивну конотацију ових особина у условима данашњице, у складу са доминантним начином испољавања оне су представљене кроз три групе: историјска детерминанта, просторни карактер и локална препознатљивост. Као такве, у даљем истраживању су препознате као потенцијални носиоци концепта трансформације напуштених простора у отворене јавне просторе за рекреативно коришћење, чиме постају критеријуми у пројектантским моделима. У складу са тим, индикатори модела су специфичне групе у којима се наведене особине манифестују.

Анализом садржаја теоријског опуса у првом делу рада препознаје се релација рекреације и активације напуштених простора града. Ослањајући се на значење и циљ урбане рекреације, као система разноврсних садржаја и облика понашања који доприносе квалитету живота урбане свакодневице, утврђује се важност категорија слободног времена и отворених јавних простора као поља у којима се рекреативни облици одвијају. Рекреативне активности у простору усмерене су његовим рекреативним квалитетом, а то су физичка и амбијентална својства и специфичности које подстичу његово коришћење. На основу тога, препознајемо урбану рекреацију као садржај слободног времена који интегрише просторе и људе.

Будући да проблем напуштених простора лежи у одсуству интересовања и активног коришћења, закључујемо да се увећањем рекреативног квалитета ових простора увећава и потенцијал њиховог активног коришћења. Ова тврдња у истраживању је подржана категоријом рекреативног потенцијала, као спонтано развијеног облика коришћења напуштених простора, који се може надоградити и допунити до потпуне активације, преведећи их у отворене јавне просторе као зоне слободног времена. То се постиже интервенцијама увећања квалитета физичких и амбијенталних својстава простора који подржавају одређену активност, односно увећање рекреативног квалитета тог простора. На основу претходно образложеног, овај закључак потврђује прву хипотезу, да увећање

рекреативног квалитета напуштених простора омогућава њихову интеграцију у активно урбано ткиво.

На основу вишеструке анализе примера добре праксе у другом делу истраживања закључујемо да рекреативни квалитет мора бити сугерисан и понуђен кроз архитектонску интервенцију, да би се рекреација као форма и садржај могла остварити. У складу са тим архитектонска интервенција добија важну улогу у креирању рекреативних ситуација, односно доприносу рекреативном квалитету простора креирањем адекватних просторно-програмских констелација. С тим у вези, рашчлањавањем пројектантског процеса у анализираним примерима на одлуке и кораке, издвајају се карактеристичне архитектонске интервенције у релацији са одговарајућим рекреативним и просторним потенцијалима. Оне се у даљој систематизацији анализе великог броја примера, на основу сличности могу поделити у карактеристичне групе препорука пројектантског деловања у односу на конкретне ситуације. У складу са тим, пројектантски модели формирају се као линије процеса деловања, од препознавања одређеног критеријума, односно доживљајног потенцијала напуштеног простора, до опција архитектонских интервенција у просторном и програмском оквиру, којим се он трансформише у отворени јавни простор и омогућава његово рекреативно коришћење. Сложеност затечених ситуација напуштених простора углавном подразумева истовремено испољавање више особина у оквиру задатих критеријума, што за остваривање успешног резултата подразумева и деловање више модела истовремено. Из тог разлога, пројектантски модели за увећање рекреативног квалитета отворених напуштених јавних простора често делују истовремено, у хијерархији коју одређује пројектант. На основу појашњеног, други део истраживања резултује потврдом друге хипотезе, а то је да је могуће дефинисати пројектантски модел који успоставља релацију између рекреативног квалитета напуштеног отвореног јавног простора и архитектонске интервенције. У овом случају, пројектантски модел је смерница могућих пројектантских деловања у односу на конкретни уочени проблем, односно потенцијал у простору.

Други закључак овог сегмента истраживања односи се на препознавање комплексности пројектантских модела, који делују истовремено на више аспеката простора, чиме га вишеструко унапређују. Одабир и садејство модела диктиран је одлукама пројектанта и његовим индивидуалним препознавањем потенцијала у простору који ће бити одговорни за концепцију. На основу доминантних карактеристика концепта може се издвојити пет најучесталијих категорија отворених јавних простора, при чему се не ремети аутентичност појединачних концепата у оквиру сваке од категорија. Ова тврдња истиче флексибилност предложених модела, кроз неометану слободу концепције архитектонског решења.

У циљу подстицања активације простора кроз унапређење његових просторно-програмских и амбијенталних својстава, пројектантски модели за увећање рекреативног квалитета напуштених отворених јавних простора, поред рекреативног потенцијала базирани су пре свега на специфичностима које напуштен простор издвајају у савременим урбаним условима. Наиме, у питању су доживљајне вредности препознате у три категорије (историјска детерминанта, просторни карактер и локална препознатљивост), чијом афирмацијом се може постићи аутентичност архитектонског решења, односно увећати шанса за привлачењем корисника и активацијом простора. Стога су ова својства простора у истраживању названа доживљајним потенцијалима, који су пре свега препознати у првом делу рада кроз анализу теоријског садржаја. Затим је у анализи примера проверена њихова употребљивост у конкретним пројектантским ситуацијама као и одговорност за специфичности које анализирани пројекат издвајају као успешан. Овим се потврђује трећа хипотеза, да су доживљајни потенцијали кључне вредности за успешну архитектонску интервенцију увећања рекреативног квалитета напуштеног простора. На основу тога, ове особине постају критеријуми у концепцији пројектантских модела предложених истраживањем.

Постигнути резултати истраживања

Постигнути резултати истраживања односе се на дефинисање критеријума за вредновање потенцијала напуштених простора, квалитета и категорија отворених јавних простора, али и вредновање пројеката трансформације отворених јавних простора (конкурсни пројекти).

Практични допринос односи се на унапређење методологије процеса пројектовања и проширење сфере пројектантског деловања у оквиру отворених јавних простора. Други практични допринос односи се на формирање модела деловања у пројектантском поступку трансформације напуштених отворених јавних зона.

Друштвени допринос истраживања је формирање новог пројектантског алата као система смерница помоћу кога се квалитет отворених јавних простора може унапредити. Тиме се повећава свест о друштвеној одговорности према простору, те подстиче њихово активно коришћење и укључивање у процес трансформације града и друштва у целини.

Препоруке за даља истраживања

У складу са сложеношћу теме која повезује три области истраживања, напуштене просторе, рекреацију и процес пројектовања, правац будућих истраживања може се односити на проширење примене и трансформације модела у односу на сваку област.

Са аспекта области напуштених простора, даљи ток истраживања усмерен је ка ширењу сфере употребе предложених пројектантских модела, и прилагођавања новим просторним ситуацијама. Наиме, обзиром да овај рад обухвата само отворене зоне напуштених простора, нови доприноси истраживања могу обухватити методе оживљавања и трансформације и других типова напуштених простора. Са аспекта области рекреације, очекивани смер истраживања је препознавање рекреативних потенцијала различитих просторних ситуација у савременим условима живота, као и предлози могућих рекреативних садржаја који излазе из сфере отворених јавних зона. Са аспекта области процеса пројектовања, даља истраживања биће усмерена ка проширењу употребе методолошког поступка за формирање модела пројектантског деловања у оквиру других тема.

7. Литература

- (2015). *Global Public Space Toolkit From Global Principles to Local Policies and Practice*. Nairobi GPO Kenya: United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).
- Aleksander, K. (2014). Samosvesni proces. У V. Đ. Petar Bojanić, *Tehnika i tehnologija u arhitekturi* (стр. 137-146). Beograd: Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet.
- Alexander, C. (1964). *Notes on the Synthesis of Form*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Andersson, C. (2016). Public Space and the New Urban Agenda. *The Journal of Public Space*, 1, 5-10.
- Arefi, M. (2004). The pedagogy of the American city: revisiting the concepts of place, non-place, and placelessness. *Urban Design Int*, 9(1), 103 - 117.
- Armstrong, J. (2010). On the Possibility of Spectral Ethnography. *Cultural Studies: Critical Methodologies*, 10, 243-250.
- Bachelard, G. (1964). *The Poetics of Space*. New York: Orion Press.
- Bianchini, F., & Parkinson, M. (1994). *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester : Manchester University Press.
- Borret, K. (1999). The Void as a Productive Concept for Urban Public Space. У G. (. Team), *The Urban Condition: Space, Community and the Self in the Contemporary* (стр. 236-251). Rotterdam: GUST.
- Bravo, L., & Guaralda, M. (2016). An open access forum for the discussion and advancement of research about public space. *The Journal of Public Space*, 1, 1-4.
- Burke, E. (1757). *A Philosophical Inquiry into the origin of our ideas of The Sublime and Beautiful*. London: R. and J. Dodsley.
- Caldwell , G., & Guaralda, M. (2016). Blurring the physical boundaries of the city: Media architecture and urban informatics for community engagement. У G. Caldwell, C. H. Smith, E. M. Clift , & G. Cairns (Ур.), *Digital Futures and the City of Today New Technologies and Physical Spaces* (стр. 235-250). Bristol, UK: Intellect.
- Campo, D., & Ryan, B. D. (2008). The Entertainment Zone: Unplanned Nightlife and the Revitalization of the American Downtown. *Journal of Urban Design*, 13, 291-315.
- Carmona, M. (2008). *Public Space: Management Dimension*. London: Routledge.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2010). *Public Places, Urban Spaces: the dimensions of urban design*. New York: Taylor & Francis Ltd.
- Castello, L. (2006). City & time and places bridging the concept of place to urban conservation planning. *City & Time* 2, (1): 5, 59-69.

- Castello, L. (2010). *Rethinking the Meaning of Place: Conceiving Place in Architecture-urbanism*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Castelss, M. (2009). Prostor protoka, prostor mesta: Materijali za teoriju urbanizma informacionog doba. U V. Đokić, & P. Bojanić, *Misliti grad* (str. 204-218). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet.
- Certau, M. d. (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Classen, C. (1993). *Worlds of Sense: Exploring the Senses in History and Across Cultures*. London: Routledge.
- Cresswell, T. (1996). *In Place/Out of Place: Geography, Ideology and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Crouch, D. (2006). Geographies of Leisure. U C. Rojek, S. M. Shaw, & A. J. Veal, *A handbook of leisure studies* (str. 125-139). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cutchin, M. P. (2008). John Dewey's metaphysical ground-map and its implications for geographical inquiry. *Geoforum*, 39, 1555-1569.
- Daniel, K. (2016). *Public Spaces: a key tool to achieve the sustainable development goals*. Ottawa, Ontario, Canada : Health Bridge.
- Dewey, J. (1934). *Art of Experience*. New York: Minton, Balach and Co.
- Edensor, T. (2005). *Industrial Ruins: Spaces, Aesthetics, and Materiality*. London: Bloomsbury Academic.
- Edensor, T. (2007). Sensing the Ruin. *Senses & Society*, 2/2, 217-232.
- Foucault, M. (1986). Of the Other Spaces. *Diacritics*, 16/1, 22-27.
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Washington DC: Island Press.
- Glover, T. D. (2003). The story of Queen Anna Memorial Garden: Resisting a dominant cultural narrative. *Journal of Leisure Research*, 35 (2), 190-212.
- Gottdiener, M. (2001). *The Theming of America: media fantasies and timed environments*. Colorado, Oxford OX2: Westview Press.
- Hall, M. C., & Page, S. J. (2006). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, place and space*. London, NY: Routledge.
- Hayden, D. (1995). Urban Landscape Public History. U J. J. Gieseking, & W. Mangold, *The People, Place and Space Reader* (str. 69-75). New York: Routledge.
- Hell, J., & Schönle, A. (2010). *Ruins of modernity*. Durham: Duke University Press.
- Huyssen, A. (2003). *Present Past: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford: Stanford University Press.
- Jackson, J. B. (1994). *A Sense of Place, a Sense of Time*. London: Yale University Press.

- James, H. (1909). *The Italian hours*. London: Houghton Mifflin Company.
- Johnson, A. J., & Glover, T. D. (2013). Understanding Urban Public Space in Leisure Context. *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, 35:2, 190-197.
- Kamvasinou, K. (2006). Vague parks: the politics of late twentieth-century urban landscapes. *Architectural Research Quarterly*, 3/4, 255-262.
- Kelly, J. (1987). *Freedom to Be: A New Sociology of Leisure*. New York: Macmillan.
- Korsmeyer, C. (2014). The Triumph of Time: Romanticism Redux, Symposium: The Aesthetics of Ruin and Absence . *Journal of Aesthetics & Art Criticis*, 429-449.
- Landry, C. (2006). *The Art of City Making*. London: Sterling, VA: Eartscan.
- Lee, B., & Shafer, C. (2002). The Dynamic Nature of Leisure Experience: An Application of Affect Control Theory. *Journal of Leisure Research*, 34(3), 290-310.
- Lee, Y., Dattilo, J., & Howard, D. (1994). The Complex and Dynamic Nature of Leisure Experience. *Journal of Laisure Research*, 26, 195-211.
- Lefebvre, H. (1959). *Dijalektički materijalizam/ Kritika svakidašnjeg života*. Zagreb: Naprijed.
- Lefebvre, H. (1991). *Production of space*. Oxford UK, Cambridge, MA: Blackwell publishing.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lloyd, K., & Auld, C. (2003). Leisure, public space and quality of life in the urban environment. *Urban Policy and Research*(2 (4)), 339-356.
- Lowenthal, D. (1979). Environmental perception: preserving the past. *Progress in Human Geography*, 3(4), 549–559.
- Lynch, K. (1972). *What Time is This Place*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Lynch, K. (1981). *Good City Form*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Macaulay, R. (1953). *Pleasure of ruins*. New York: Walker and Company.
- Mansvelt, J. (2009). Leisure. V R. Kitchin , & N. Thrift, *International encyclopedia of human geography* (стр. 179–186). Elsevier Science.
- McCannell, D. (1999). *The Tourist: A New Theory of Leisure Class*. Berkeley: University of California Press.
- Milligan, M. J. (1998). Interactional past and potential: The social construction of place attachment. *Symbolic Interactionism*, 21, 1-33.
- Mumford, L. (1968). *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. New York: Mariner Books.

- Nikezić, A., & Janković, N. (2011). Napušteni prostori kao impuls razvoja grada u svetlu klimatskih. U *Uticao klimatskih promena na planiranje i projektovanje* (strp. 125-143). Beograd: Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet.
- Ouf, A. (2001). Authenticity and the Sense of Place in Urban Design. *Journal of Urban Design*, 6(1), 73-86.
- Pine, J., & Gilmore, J. (2011). *The Experience Economy: Work is a Theatre and Every Business a Stage*. Boston: Harvard Business Review Press.
- Proshansky, H., Fabian, A., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57-83.
- Pušić, L. (2003). *Urbana kultura: Osnova održive multikulturalnosti*. Novi Sad: Centar za multikulturalnost.
- Riegl, A. (1982). *The modern cult of monuments : its character and its origin*. Cambridge: MIT Press.
- Rossmann, R., & Schlatter, B. E. (2011). *Recreation Programming: Designing & Staging Leisure Experiences*. Urbana: Sagamore Publishing.
- Samdahl, D. M. (1988). A Symbolic Interactionis Model of Lesure: Theory and Empirical Support. *Leisure Sciences*, 10 (1), 27-39.
- Schreyer, R., Jacob, G., & White, R. (1981). Environmental meaning as a determinant of spatial behavior in recreation. *Papers and proceedings of the applied geography conferences Kent State University*. 4, strp. 294-300. Kent, Ohio: Kent State University.
- Simmel, G. (1948). The Metropolis and Mental Life. *Social Sciences III Selections and Selected*, 2, 324-339.
- Sola-Morales, I. d. (1995). Terrain Vague. U C. Davidson, *Anyplace* (strp. 118-123). Cambridge: MIT Press.
- Somhegyi, Z. (2014). Art (Out) of Separation: Aesthetics Around the Wall. *SAJ Serbian Architectural Journal*, 17-28.
- Stelbiene, A. (2011). Emphasis on the Sublime of Industrial Heritage - The Best Way for its Reuse? U *Reusing the Industrial Past by the Tammerkoski Rapids: Discussions on the Value of Industrial Heritage* (strp. 69-77). Tampere: City of Tampere, Museum Services, Pirkanmaa Provincial Museum.
- Storm, A. (2008). *Hope and rust: Reinterpreting the industrial place in the late 20th century*. Stockholm, Sweden: KTH .
- Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management*. London: Routledge.
- UN-Habitat. (2015). *Global Public Space Toolkit: From Global Principles to Local Policies and Practice*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.

- Williams, D. R. (2008). Pluralities of Place: A User's Guide to Place Concepts Theories, and Philosophies In Natural Resource Management. У L. E. Kruger, T. E. Hall, & M. C. Stiefel, *Understanding concepts of place in recreation research and management* (стр. 7-30).
- Williams, D. R., & Patterson, M. E. (1992). Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place. *Leisure Sciences, 14*, 29-46.
- Williams, S. (1995). *Outdoor recreation and the Urban Environment*. London, NY: Routledge.
- Бодријар, Ж. (1991). *Симулакрум и симулација*. Нови Сад: Светови.
- Веснић-Неђерал, Ж. (1991). *Рекреативна функција отворених простора града*. Београд: Универзитет у Београду – Архитектонски факултет.
- Вујаклија, М. (2011). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Штампар Макарије.
- Живковић, Ј. (2015). *Концепт интегрисане рекреације и могућности примене у условима*. Београд: Универзитет у Београду - Архитектонски факултет.
- Пантовић, К. (2016). *Улога принципа трансформације у развоју пројектантских модела у архитектонском пројектовању*. Београд: Универзитет у Београду – Архитектонски факултет.
- Ракоњац, И. (2016). *Феномен границе отвореног јавног простора и допринос осветљења наглашавању њеног значаја*. Београд: Универзитет у Београду – Архитектонски факултет.
- Урбанистички завод Београда. (2010). Студија јавних простора. *Инфо, 28/29*, 3-44.

Интернет извори

<http://www.miasarquitectes.com/portfolio/banyoles-old-town/>

<http://landezine.com/index.php/2017/01/national-museum-in-szczecin-dialogue-centre-przelomy-by-kwk-promes/>

<http://landezine.com/index.php/2011/05/charlotte-ammundsens-plads-by-11-landskab/>

<http://landezine.com/index.php/2013/02/urban-revitalization-superkilen-by-topotek1-big-superflex/>

<https://www.archdaily.com/286223/superkilen-topotek-1-big-architects-superflex>

<https://dsrny.com/project/the-high-line>

<http://landezine.com/index.php/2014/11/public-park-of-de-panne-by-omgeving/>

<http://landarkitektur.se/projekt/sjodalsparken-huddinge/>

<http://landezine.com/index.php/2012/07/genk-c-mne-by-hosper-landscape-architecture-and-urban-design/>

<https://metroarquitectos.com.br/projeto/ladeira-da-barroquinha/>

<http://landezine.com/index.php/2015/10/ladeira-da-barroquinha-by-metro-arquitectos/>

<https://www.archdaily.com/781546/ladeira-da-barroquinha-metro-arquitectos-associados>

<http://landezine.com/index.php/2015/05/sport-square-israels-plads/>

<http://landezine.com/index.php/2018/12/jardin-des-joyeux-by-wagon-landscaping/>

<https://archello.com/project/classensgade-courtyard>

<http://landezine.com/index.php/2011/09/courtyard-landscape-architecture/>

<http://landezine.com/index.php/2011/03/geelhandplaats-by-omgeving-landscape-architecture/>

<http://www.collectifetc.com/realisation/place-au-changement-chantier-ouvert/>

<https://chairecoop.hypotheses.org/3332>

<https://arteplan.org/initiative/lilot-damaranthes/>

<http://landezine.com/index.php/2017/02/dans-ma-benne-benne-benne-by-dientre/>

<http://landezine.com/index.php/2015/10/common-unity-by-rozana-montiel/>

<http://landezine.com/index.php/2019/07/masmo-solhagaparken-by-land-arkitektur/>

<https://worldlandscapearchitect.com/masmo-square-stockholm-sweden-land-arkitektur-ab/#.Xn9e5YhKhPY>

<http://landezine.com/index.php/2019/11/hortus-mytilus-by-fabulism/>

<https://www.fabulismoffice.com/hortus-mytilus>

<http://landezine.com/index.php/2016/10/play-landscape-be-mine-beringen-be-by-carve-and-omgeving/>

<https://land8.com/how-an-old-mine-became-a-inspiring-play-landscape/>

8. Списак прилога

Списак илустрација⁶⁷

Слика 1: Дијаграм разлагања пројектантског процеса	40
Слика 2: Географска диспозиција одабраних примера	48
Слика 3: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 1	57
Слика 4: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 2	62
Слика 5: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 3	67
Слика 6: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 4	72
Слика 7: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 5	77
Слика 8: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 6	82
Слика 9: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 7	87
Слика 10: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 8	92
Слика 11: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 9	97
Слика 12: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 10	102
Слика 13: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 11	107
Слика 14: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 12	112
Слика 15: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 13	117
Слика 16: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 14	122
Слика 17: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 15	127
Слика 18: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 16	132
Слика 19: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 17	137
Слика 20: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 18	142
Слика 21: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 19	147
Слика 22: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 20	152
Слика 23: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „руинираност структуре“	160
Слика 24: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „руинираност структуре“	160
Слика 25: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „девастираност“	161
Слика 26: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „девастираност“	161

⁶⁷ Све слике и дијаграми у тексту представљају илустрације аутора дисертације и настали су у сврху објашњења примењене методологије (Слике 1 и 2), односно анализе примера (Слике 3-22), затим илустровања појединачних елемената анализе и формираних пројектантских модела (Слике 23-86, Дијаграми 1-13) и верификације модела на ауторским пројектима (Слике 87-91).

Слика 27: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „остаи структуре“	161
Слика 28: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „остаи структуре“	161
Слика 29: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „монументалност“	162
Слика 30: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „монументалност“	162
Слика 31: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „празнина“	163
Слика 32: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „празнина“	163
Слика 33: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „графити / мурали“	163
Слика 34: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „графити / мурали“	163
Слика 35: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И1 манифестације „калкански зидови“	164
Слика 36: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И1 манифестације „калкански зидови“	164
Слика 37: Аксонометријски приказ модела К1 И1 индикатора „старосна вредност“	165
Слика 38: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И2 манифестације „зеленило“	168
Слика 39: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И2 манифестације „зеленило“	168
Слика 40: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И2 манифестације „коровске биљке“	169
Слика 41: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И2 манифестације „коровске биљке“	169
Слика 42: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И2 манифестације „природни ресурси“	169
Слика 43: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И2 манифестације „природни ресурси“	170
Слика 44: Примери интервенција просторног оквира модела К1 И2 манифестације „крајолик“	170
Слика 45: Примери интервенција програмског оквира модела К1 И2 манифестације „крајолик“	170
Слика 46: Аксонометријски приказ модела К1 И2 индикатора „срастање са природом“	171
Слика 47: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И1 манифестације „визуелни контекст наслеђеног окружења“	174
Слика 48: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „визуелни контекст наслеђеног окружења“	174
Слика 49: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И1 манифестације „фрагменти наслеђа“	175
Слика 50: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „фрагменти наслеђа“	175

Слика 51: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И1 манифестације „материјал“	175
Слика 52: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „материјал“	176
Слика 53: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И1 манифестације „орнамент“	176
Слика 54: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „орнамент“	176
Слика 55: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И1 манифестације „историјски развој“	177
Слика 56: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И1 манифестације „историјски развој“	177
Слика 57: Аксонометријски приказ модела К2 И1 индикатора „стилске карактеристике архитектуре“	178
Слика 58: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И2 манифестације „елементи наслеђа“	181
Слика 59: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И2 манифестације „елементи наслеђа“	181
Слика 60: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И2 манифестације „сугестивност форме“	182
Слика 61: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И2 манифестације „сугестивност форме“	182
Слика 62: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И2 манифестације „позиција“	183
Слика 63: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И2 манифестације „позиција“	183
Слика 64: Аксонометријски приказ модела К2 И2 индикатора „просторно-функционалне карактеристике архитектуре“	183
Слика 65: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И3 манифестације „локални симбол“	186
Слика 66: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И3 манифестације „локални симбол“	186
Слика 67: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И3 манифестације „програмски карактер локације“	187
Слика 68: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И3 манифестације „програмски карактер локације“	187
Слика 69: Примери интервенција просторног оквира модела К2 И3 манифестације „просторни карактер локације“	187
Слика 70: Примери интервенција програмског оквира модела К2 И3 манифестације „просторни карактер локације“	188
Слика 71: Аксонометријски приказ модела К2 И3 индикатора „карактеристике локалног контекста“	188
Слика 72: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И1 манифестације „историјски мотив“	191
Слика 73: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И1 манифестације „историјски мотив“	192

Слика 74: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И1 манифестације „историјски карактер“	192
Слика 75: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И1 манифестације „историјски карактер“	192
Слика 76: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И1 манифестације „препознатљивост локалног контекста кроз историју“	192
Слика 77: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И1 манифестације „препознатљивост локалног контекста кроз историју“	193
Слика 78: Аксонометријски приказ модела К3 И1 индикатора „меморија места“	193
Слика 79: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И2 манифестације „савремени мотив“	196
Слика 80: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И2 манифестације „савремени мотив“	196
Слика 81: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И2 манифестације „улога“	197
Слика 82: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И2 манифестације „улога“	197
Слика 83: Примери интервенција просторног оквира модела К3 И2 манифестације „препознатљивост локалног контекста сада“	197
Слика 84: Примери интервенција програмског оквира модела К3 И2 манифестације „препознатљивост локалног контекста сада“	198
Слика 85: Аксонометријски приказ модела К3 И2 индикатора „савремени репери“	198
Слика 86: Аксонометријски приказ садејства свих модела	202
Слика 87: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 1	210
Слика 88: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 2	216
Слика 89: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 3	222
Слика 90: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација верификације примера 4	228
Слика 91: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 5	234

Списак дијаграма⁶⁸

Дијаграм 1: Графичка интерпретација модела К1И1 индикатора „старосна вредност“	166
Дијаграм 2: Графичка интерпретација модела К1И2 индикатора „срастање са природом“	172
Дијаграм 3: Графичка интерпретација модела К2И1 индикатора „стилске карактеристике архитектуре“	179
Дијаграм 4: Графичка интерпретација модела К2И2 индикатора „просторно-функционалне карактеристике архитектуре“	184
Дијаграм 5: Графичка интерпретација модела К2И3 индикатора „просторно-функционалне и стилске карактеристике локалног контекста“	189

⁶⁸ Извор: Аутор дисертације

Дијаграм 6: Графичка интерпретација модела КЗИ1 индикатора „меморија места“	194
Дијаграм 7: Графичка интерпретација модела КЗИ2 индикатора „савремени репери“	199
Дијаграм 8: Графичка интерпретација садејства модела при креирању архитектонског концепта	204
Дијаграм 9: Графичка интерпретација модела верификације примера 1	213
Дијаграм 10: Графичка интерпретација модела верификације примера 2	219
Дијаграм 11: Графичка интерпретација модела верификације примера 3	225
Дијаграм 12: Графичка интерпретација модела верификације примера 4	231
Дијаграм 13: Графичка интерпретација модела верификације примера 5	237

Списак табела⁶⁹

Табела 1: Аспекти за одабир примера и препознавање (претпоставку) категорије	36
Табела 2: Критеријуми и индикатори за анализу у фази 2	37
Табела 3: Идентификациона карта пројекта за анализу	39
Табела 4: Структура табеле у фази 1 анализе примера	41
Табела 5: Фаза 1 анализе примера	42
Табела 6: Селекција примера из фазе 1	50
Табела 7: Категорије просторно-програмских констелација за избор студија случаја	53
Табела 8: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 1	59
Табела 9: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 2	64
Табела 10: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 3	69
Табела 11: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 4	74
Табела 12: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 5	79
Табела 13: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 6	84
Табела 14: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 7	89
Табела 15: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 8	94
Табела 16: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 9	99
Табела 17: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 10	104
Табела 18: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 11	109
Табела 19: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 12	114
Табела 20: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 13	119
Табела 21: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 4	124
Табела 22: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 15	129
Табела 23: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 16	134
Табела 24: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 17	139
Табела 25: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 18	144
Табела 26: Аксонометријски приказ просторно-програмских констелација примера 19	149
Табела 27: Релације индикатора и просторно-програмских интервенција примера 20	154
Табела 28: Дијаграмски приказ линија пројектантског деловања за анализиране примере ..	155
Табела 29: Дијаграмски приказ линија пројектантског деловања по појединачним критеријумима	157
Табела 30: Идентификациона карта пројекта за верификацију	205
Табела 31: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције	206

⁶⁹ Извор: Аутор дисертације

Табела 32: Селекција ауторских пројеката за верификацију модела	207
Табела 33: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 1	212
Табела 34: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 2	218
Табела 35: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 3	224
Табела 36: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 4	230
Табела 37: Релације критеријума, индикатора, манифестације и интервенције у верификацији примера 5	236

9. Биографија аутора

Ана М. Зорић, рођена је 04. 09. 1990. године у Пријеполју. Одрасла је у Новој Вароши, где завршава Основну школу „Живко Љујић“ и средњу школу, гимназију „Пиво Караматијевић“. Архитектонски факултет Универзитета у Београду уписује 2009. године, где завршава Основне академске студије (2012) са просечном оценом 9,27 и Мастер академске студије – Архитектура (2014) са просечном оценом 9,82. Од 2013. године је активан учесник у настави, а од 2014. године докторанд на овом факултету.

Од 2016. године је асистент на Департману за Архитектуру, Универзитета у Београду - Архитектонског факултета. У периоду од 2016. године до данас, ангажована је у настави на Студио-пројектима и Изборним предметима у оквиру програма Основних академских студија Архитектура, Интегрисаних академских студија Архитектура, као и Мастер академских студија Архитектура и Мастер академских студија Унутрашња архитектура.

Од 2018. године је истраживач научно - истраживачког пројекта *Истраживање и систематизација стамбене изградње у Србији у контексту глобализације и европских интеграција у циљу унапређења квалитета и стандарда становања* Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Као учесник више научних скупова међународног и националног значаја, аутор је великог броја научних радова, као и два чланка у часописима међународног значаја. У оквиру стручно-уметничких остварења издвајају се бројна излагања и више признања на међународним изложбама архитектуре, као и неколико награда на архитектонским конкурсима. Посебно место у пројектантском опусу заузимају трансформације и уређења отворених јавних простора и пројекти ентеријера. У оквиру доприноса широј академској заједници учествује у изради неколико факултетских публикација, у реализацији радионица, изложби и пројеката у оквиру Архитектонског факултета. Члан је неколико факултетских комисија. Од 2019. године члан је Међународног удружења за Естетику (*IAA*). Поред професионалног усавршавања у области архитектуре, активна је и у области ликовног стваралаштва, излагањем на више колективних смотри, једној самосталној изложби и освајањем више признања.

10. Изјава о ауторству

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Ана М. Зорић

број индекса: 2014 /Д12

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

**ПРОЈЕКТАНТСКИ МОДЕЛИ ЗА УВЕЋАЊЕ РЕКРЕАТИВНОГ КВАЛИТЕТА
НАПУШТЕНИХ ОТВОРЕНИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА**

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

11. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме Ана М. Зорић

Број индекса: 2014/Д12

Студијски програм: Докторске академске студије / Архитектура и урбанизам

Наслов рада: ПРОЈЕКТАНТСКИ МОДЕЛИ ЗА УВЕЋАЊЕ РЕКРЕАТИВНОГ КВАЛИТЕТА
НАПУШТЕНИХ ОТВОРЕНИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА

Ментор: др Ана Никезић, ванредни професор

Универзитет у Београду – Архитектонски факултет

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предала ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

12. Изјава о коришћењу

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

**ПРОЈЕКТАНТСКИ МОДЕЛИ ЗА УВЕЋАЊЕ РЕКРЕАТИВНОГ КВАЛИТЕТА
НАПУШТЕНИХ ОТВОРЕНИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА**

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучила.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

1. Ауторство. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.